

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DEN ANDEN

SLESVIGSKE KRIG.

AF

CARL TH. SØRENSEN.

FØRSTE DEL.

MED BILAG OG TO KORT.

KJØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN).

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE.

1883.

FORORD.

Den første Anledning til det Skrift, som jeg her ved har den Ære at forelægge Offentligheden, var en Opfordring, som Krigsministeren, General Haffner, i Slutningen af Aaret 1876 stillede til mig om under Generalstabens at forfatte en Skildring af Felttoget 1864, støttet til de i Krigsføringsdepotet samt i Krigs- og Marineministeriets Arkiver beroende Aktstykker. Jeg var af forskellige Grunde ikke meget tilbøjelig til at overtage det i øvrigt ærefulde Hverv, men lod mig dog overtale og fuldførte i Løbet af halvandet Aar den ønskede Skildring. Denne blev imidlertid ikke benyttet, dels fordi jeg selv ikke var tilfreds med den, da det Materiale, der var stillet til min Raadighed, i mange Henseender var mangelfuldt, dels fordi Generalstabens daværende Chef, General Stiernholm, fandt, hvad jeg selv maatte indrømme, at Felttoget ikke vilde komme til sin Ret, naar ikke en betydelig Del af den foregaaende Tids Historie medoptoges i Skildringen, og naar ikke de samtidige Begivenheder, som stode i Forbindelse med de militære og indvirkede paa dem, erholdt en fylligere Fremstilling, end jeg den Gang var i Stand til at

VI

give. Derimod følte jeg mig naturligt opfordret til paa Grundlag af mit Kjendskab til de militære Kilders Indhold at underkaste Krigen og de den ledsagende og forudgaaende Begivenheder et grundigt Studium, og det er Udbyttet af dette — som jeg foretog i de følgende Aar, under hvilke jeg paa Grund af opnaaet Aldersgrænse afskedigedes fra min militære Stilling, — jeg har nedlagt i nærværende Forsøg paa at give en mere omfattende Skildring af den anden slesvigske Krig.

Da den militære Del af mit Værk er bygget paa de ovennævnte avthentiske Aktstykker, der ere samlede i Generalstaben for at forberede en officiel Fremstilling af Krigen 1864, har jeg erhvervet Krigsministeriets Tiladelse til at offentliggjøre mit Værk.

Andre officielle Kilder, end de nævnte, har jeg ikke benyttet. Særligt har jeg ikke søgt Adgang til politiske eller diplomatiske Arkiver; men derfor antager jeg ikke, at min Fremstilling af de politiske Tildragelser skal være mindre paalidelig; thi den udenrigske Politik's vigtige Akter findes vistnok i temmelig Fuldstændighed offentliggjorte i de Samlinger af Aktstykker, som ere forelagte de forskjellige lovgivende Forsamlinger i Evropa, især det engelske Parlament og det danske Rigsraad. Ligesom jeg for de militære Tildragelsers Vedkommende har erholdt særdeles mange og værdifulde Oplysninger fra Officerer af Hær og Flaade, som stode i Begivenhedernes Midte i 1864, saaledes har jeg ogsaa henvendt mig til ikke faa af de Mænd baade i Indlandet og i Udlandet, som vare i Stand til at oplyse mig om de politiske Tildragelser, og af de fleste af dem erholdt megen Vejledning. Jeg har derhos gennemstuderet den

særdeles righoldige udenlandske Litteratur, over hvilken jeg ved Værkets Slutning skal give en Fortegnelse.

Efter saaledes at have gjort Rede for mit Værks Tilblivelseshistorie og Kilder, skal jeg bemærke, at den Periode, jeg har søgt at oplyse, selvfølgelig ligger os for nær, til at nogen historisk Dom endnu kan fældes over den. Jeg har med Flid holdt mine egne Meninger tilbage, selv hvor jeg følte mig fristet til at udtale saadanne, og kun betragtet det som min Opgave at fremstille Begivenhederne i deres Sammenhæng og med deres Aarsager og Virkninger saa objektivt som muligt.

Jeg har ved Skildringen af de krigerske Begivenheder søgt at undgaa en for stor Fordybelse i Detailerne. Disse ville nemlig for det meste kunne søges i de mange udkomne Monografier. Derimod har jeg om Troppernes Organisation og Dislokation fra min oprindelige, mere detailede, Fremstilling bibeholdt flere Enkeltheder, end maaske mangan Læser vil synes om. Til visse kunde jeg have givet en Del af disse Detailer i Bilag, hvorved Texten vilde være bleven mindre overlæsset. Men jeg har dog foretrukket at indarbejde dem i Fremstillingen paa de Steder, hvor de høre hjemme, da jeg er vis paa, at den Læser, der ikke vil sky den Ulejlighed at læse dette lige saa omhyggeligt igjennem som det øvrige, derved vil faa et langt fastere Billede af den militære Tilstand paa hvert Punkt af Krigens Historie.

Til Slutning skal jeg kun tilføje et Par Ord om de Kort, som ledsage Værket. Min Hensigt med disse har ikke været at gjøre andre geografiske Hjælpemidler overflødige. Hvis dette var blevet efterstræbt, maatte der være leveret Detaillkort over hele den danske Halvø,

VIII

Fyn, Holsten og den nordtyske Kyst. Dette turde jeg, hvorvel Værkets Forlægger ingen Baand har lagt paa mig med Hensyn til Kortenes Mængde, ikke paatage mig, saa meget mindre, som jeg i Reglen selv tegner mine Kort. Min Mening er blot at oplyse ved egne Kort, hvad der ikke kan ses paa almindelige. Der vil saaledes følge Kort over de vigtigste af vore Stillinger, af hvilke nogle ikke tidligere have været gjengivne fuldstændigt.

Kjøbenhavn, April 1883.

C. Th. Sørensen.

INDHOLD AF FØRSTE DEL.

Første Bog.

I. Indledende Bemærkninger om Hertugdømmet Slesvig. — Dets Stilling i Monarkiet. — Den tyske Nationalitetsbevægelse. — Den slesvig-holstenske Agitation. — Februarrevolutionen i Paris 1848. — Den første slesvigske Krig. — Felttogene 1848—49. — Præliminærfreden med Preussen. — Felttoget 1850. — Østerrigs Fordringer til Danmark. — Forhandlinger mellem Danmark og de tyske Stormagter om det danske Monarkis Ordning. — Kundgjørelse af 28. Januar 1852. — Forfatning af 1854. — Forfatning af 2. Oktober 1855. — Indsigelser mod denne Forfatning. — Forbundsbeslutning af 11. Februar 1858. — Kundgjørelse af 6. November 1858. — Sverig-Norges Holdning. — Vor militære Stilling. — Forsvarsplanerne af 1858. — Befæstningsplanen. — Hærordningen. — De evropæiske politiske Forhold i 1859. — Wilhelm, Regent i Preussen. — Preussens nye Holdning. — Den dansk-tyske Strids videre Udvikling. — Preussens Hærreform. — Vore Rustninger i 1861. — General Thestrups Organisationsvirksomhed. — Danevirkestillingen. — Ejderstillingen. — De andre Befæstninger paa Halvøen. — Dybbøl og Fredericia. — Hærens Udvidelse. — Søndrustninger. — Den preussiske Flaade. — Dens Forhold til vor. — De politiske Forholds Udvikling. — Den holstenske Stænderforsamling i 1861. — Sverig-Norges Optræden derefter. — Lord Russells Forslag af 1861. — Andre Magters Stilling til samme. — Regeringens Standpunkt. — Krisens Udvikling. — Exekutionens foreløbige Afværgelse. — Rustningernes Udbytte i 1861. — Den militære Stilling og Hærens Dislokation i dette Aar..... Side 3—79.

II. De internationale Forhandlinger. — Rigsraadet 1862. — Protester fra Tyskland mod Regeringens Lovforslag. — De ikke-tyske Magters Holdning. — Preussens og Østerrigs Forslag i

August 1862. — Lord Russells Gothadepeche. — Regeringens Beslutning. — Den evropæiske Situation. — Konflikten i Preussen. — Bismarck. — Opstanden i Polen. — Den holstenske Stændersforsamling i 1863. — Kasinomødet 1863. — Kundgjørelse af 30. Marts 1863. — Tyske Indsigelser mod denne. — Dens Modtagelse i Holsten. — Antikasinoresolutioner. — Tumult i Altona. — Rustninger. — Den nordiske Alliance. — Lundbye Krigsminister. — Troppesamling ved Slesvig i 1863. — Kundgjørelse for Armeen af 21. September 1863. — Lundbyes Hærudviklingsplan. — Troppeindkaldelser. — Hærens Inddeling. — Artilleriet. — Forbunds-eksekutionen. — Preussens Stilling til den. — Frederik VII's Død..... Side 80—142.

Anden Bog.

I. Den politiske Situation ved Frederik VII's Død. — Det franske Kongresforslag. — Prins Frederik af Augustenborg. — Preussens Forholdsregler. — Fællesforfatningens Stadfæstelse. — Røre i Tyskland derover. — Holsten efter Tronskiftet. — Ny Troppedislokation. — Styrkeforøgelse vest for store Bælt. — Hærudviklingens Fortsættelse. — Sørustninger. — Transporttjenesten. — Eksekutionssagen i Tyskland. — Beust og Okkupationstheorien. — Frankrigs og Englands Stilling til denne. — Eksekutionssagens videre Gang. — Forbundsbeslutning af 7. December 1863. — Bismarcks Standpunkt. — Rustninger i Tyskland. — Det preussiske Korps. — Det østerrigske Armékorps. — Det tyske Kystforsvar. — Den preussiske Flaades Samlingssted. — Den militære Stilling i Holsten. — General Steinmanns Planer. — Yderligere Udrustninger i Danmark. — De holsten-lauenburgske Kadrer. — Bestemmelser for Hærens Opmarche til Danenvirke. — Intendanturen. — Hesteudredningen. — Ny Dislokation i Holsten. — Den nordiske Alliance efter Frederik VII's Død. — Stemningen i Norge og Sverig. — Spørgsmaal at overveje. — Overordentlige Sendebud fra nevtrale Magter. — Lord Wodehouse i Berlin. — Bismarcks Memorandum. — Statsraadsmøde den 17. December 1863. — Pressionen i Kjøbenhavn. — Ministerkrise. — Steinmann midlertidig Overgeneral. — Stillingen ved Ejderen og syd for denne. — Forbundstropperne ved Grænsen. — Conference mellem Hake og Rosen. — Rendsborg og Frederikstad. — Sachserne i Altona. — De danske Troppers Tilbagegang. — Mytteriet i Plön. — Videre Tilbagegang. — Rendsborg rømmes. — Forbundstroppernes Besættelse af Holsten. — Vor Stilling lige over for dem. — Prinsen af Augustenborg i Kiel.
Side 145—224.

II. Nyt Ministerium. — Ministeriets første politiske Skridt. — De politiske Forhold i Evropa. — Krigsrustninger. — Generalleutenant de Meza. — Hæren ved Danevirke. — Forbundstropperne lige over for den. — Krise i Tyskland. — Østerrigs og Preussens Fremfærd. — Opfordringen til Danmark. — Skrivelse fra Krigsministeren til de Meza. — Instrux for General de Meza. — Yderligere Forsvarsforanstaltninger. — Sikring af Tilbagetog. — Det faste Skyts. — De holstenske Afdelingers Omdannelse. — Forstærkningsmændene. — Den evropæiske Situation. — Den danske Regerings Eftergivenhed. — Lord Russells Forslag. — De tyske Troppers Opmarche. — Den tyske Krigsplan. — De tyske Troppers Kampformation. — Sommation til de Meza. — De sidste evropæiske Fredsbestræbelser før Krigens Udbrud. — Preussens og Østerrigs Erklæringer af 31. Januar. — De Meza's Svar paa Sommationen. — Fjendens Fremrykning til Ejderen. Side 225—280.

Tredje Bog.

I. Stillingen ved Ejderen den 1. Februar. — Preussernes Overgang over Ejderen. — Sammenstød ved Friedenthals Skove. — Kanonade over Ekernförde Fjord. — Skibene i Ekernförde Fjord. — Østerrigernes Indmarche. — Danevirke den 1. Februar. — Forholdene ved Slien. — De Allieredes taktiske Stilling. — Fægtningen ved Mysunde. — Centrums Forhold den 2. Februar. — Natten mellem den 2. og 3. Februar. — Danevirke den 3. Februar. — Rekognoscering mod Syd. — Fjendens Foretagender den 3. Februar. — Forpostfægtningen foran Centrum den 3. Februar. — Kampen ved Over Selk. — Kampen ved Kongshøj. — Kampen ved Jagel. — Kampen ved Bustrup. — Overblik over de stedfundne Kampe. — Fjendens Stilling efter Kampene den 3. Februar. — Vor Stilling efter Kampene. — Natten mellem den 3. og 4. Februar. — Smaafægtninger den 4. Februar. — Overkommandoens Forhold den 4. Februar. — Krigsraadet den 4. Februar. — Tilbagetog fra Danevirke besluttet..... Side 283—342.

II. Tilbagetogets Ordning. — Ved Danevirke den 5. Februar. — Fjendens Foretagender den 5. Februar. — Friedrich Carls Tog til Slimundingen. — Smaafægtninger foran Centrum den 5. Februar. — Tilbagetogets Paabegyndelse. — Ordrene i den Anledning. — Det faste Skyts. — Danevirkes Artilleripark. — Centrums Bortmarche. — Venstre Fløjs Tilbagetog. — Skytsredningen. — Højre Fløjs Tilbagetog. — De sidste Troppers Bortmarche fra Centrum. — Slesvig By efter Bortmarchen. — Fjenden underrettes om Rømningen. — Forfølgningen anordnes og

XII

iværksættes. — Sammenstød ved Helligbæk. — Stilling ved Stenderup Aa. — Forholdene i Flensborg. — Conseilpræsidenten i Flensborg. — Tilbagetoget fra Stenderup Aa. — Sammenstød ved Smedeby. — Opstillingen ved Sankelmark Sø. — Situationen i det hele. — Fjendens Forhold. — Fægtningen ved Sankelmark Sø. — Tropperne i og om Flensborg. — Stillingen efter Fægtningen. — Skibene i Flensborg Havn. — Ny Disposition for Tilbagetoget. — Dens Udførelse. — Bortmarchen fra Flensborg. — Fjendens Indtog i Flensborg. — Tilbagetogets sidste Del. — Marchen til Dybbøl og Als. — 4. Divisions Marche til Jyllands Grænse..... Side 343—402.

Rettelse i første Del:

Side 391, 4. og 3. Linie fra neden: af en Granatstump, læs: af en Riffelkugle.

FØRSTE BOG.

I.

Da det ældre Danevirke i det 10. Aarhundrede ombyggedes til den anselige og stærke Befæstning, hvis Ruiner have holdt sig til vore Dage, blev det nødvendigt at give den en stadig ved Haanden værende Forsvarsstyrke. Den søndre Del af Jylland, fra Kongeaaen og syd paa, fik derfor en egen krigersk Organisation og stilledes under en Jarl eller Hertug, der havde den Opgave at bevogte Værnet og ved Ufred at kalde alle Indvaanere af Hertugdømmet til Vaaben for at holde Danevirke, indtil de øvrige Stridsmænd i Riget kunde komme til Hjælp. Saaledes fremstod Hertugdømmet Sønderjylland, som i den senere Vanmagts Periode, da Krigene mod Tyskland desuden hørte op, gik over i de holstenske Grevers Besiddelse, dog som et Len af Danmark, og af dem benævnedes Slesvig. Hertugdømmets oprindelige Bestemmelse var da glemt; Holstenerne beherskede Landet, og da Greveætten uddøde, foretrak Christian I at faa hele Arven efter de holstenske Grever fremfor at inkorporere Slesvig som et forfaldet Len. Han lod sig vælge til Hertug af Slesvig, uagtet han som Konge derved blev sin egen Lensherre. I den nærmest følgende Tid bleve baade Slesvig og Holsten ved en Anvendelse af tyske statsretlige Grundsætninger gjentagne Gange delte mellem Sønner af de afdøde Hertuger, som hver

for sig udøvede Regeringsrettigheder i deres Besiddelser, medens dog nogle Distrikter, de adelige Godser og Klostre og til Dels Byerne tillige med Landshøjheden og den overordnede Bestyrelse forbleve under en Fællesregering. Af disse Delinger bleve især to vigtige: den mellem Frederik I's Sønner, hvorved den gottorpske Linie fremstod, og den mellem Frederik II og Hans den Yngre, fra hvem de sønderborgske Linier, som dog ikke bleve regerende, nedstammede. Den gottorpske Linie erhvervede sig en ikke ringe Magtstilling, og i det 17. Aarhundrede opnaaede den endog en Tid lang Suverænitet over sine slesvigske Besiddelser, medens dens holstenske vare Len af Tyskland. Først efter at Frederik IV under den store nordiske Krig havde erobret de holsten-gottorpske Besiddelser med Vaabenmagt, blev Slesvig i det væsentligste samlet under Kongen og i 1721 erklæret for en fra den danske Krone uadskillelig Landsdel.

I Holsten blev det gottorpske Hus af det tyske Rige gjenindsat i sine Besiddelser, og fra Kiel, som det valgte til Residens, indtog det, særlig ved russisk Understøttelse, en fjendtlig Stilling til Danmark og fordrede sine slesvigske Besiddelser tilbage. Situationen blev farlig, da Carl Peter Ulrich besteg Tronen i Rusland, og Husets Besiddelser i Holsten og dets Fordringer paa visse Dele af Slesvig gik over til det regerende Kejserhus i Rusland. Men han døde pludseligt og ved Traktaten af 1767, da Oldenburg og Delmenhorst, som de danske Konger da besade, mageskiftedes mod de holsten-gottorpske Besiddelser, hvorved Holsten samledes til et Hertugdømme med de Grænser, det senere har beholdt, syntes Monarkiets Forhold ved Sydgrænsen at være komne i Ro. Det saaledes udvidede Holsten vedblev vel at staa i administrativ Forbindelse med Slesvig, men Regeringen havde Øjet aabent for de forskjellige Statshøjheder, de to Hertugdømmer

vare undergivne, og antog Slesvigs statsretlige Stilling til det danske Rige for anerkjendt. Kronens vedvarende Besiddelse af hele Slesvig var paa forskjellig Maade garanteret, af Rusland i den provisoriske Traktat af 22. April 1767 og den endelige af 1. Juni 1773, af Frankrig og England ved Garantitraktaterne af 1720, af Sverige ved Fredslutningen i samme Aar, af Preussen i en Traktat af 24. Maj 1715 og af Østerrig i en af 1732.

I lang Tid var der derefter Fred inden for det danske Monarkis Omraade. En Trehed gjorde sig bemærkelig, i det Norge, det danske Hovedland og Hertugdømmerne hver for sig dannede en Gruppe med særligt Præg. I sidstnævnte Gruppe var Holsten og den tyske Befolkning toneangivende i den Grad, at alle Lovene syd for Kongeaaen endog ene udkom paa Tysk, men i Troskab mod den fælles Hersker veg Holsten den Gang ikke for de andre Statsdele. Nationalitetsfølelsen var endnu ikke meget levende, især ikke hos Tyskerne.

Først ved Norges Fraskillelse, da hin Trehed blev til en skadelig Dualisme, da Nationalfølelsen vakt til Live hos alle Evropas Folk, og Monarkiets tyske Bestanddele forøgedes med Lauenburg, som erholdtes i Erstatning for Norge, tabte Monarkiet sin Ligevægt, og Faren blev saa meget større, som Skjellet imellem de to Dele, hvori Staten var sondret, hverken faldt sammen med den statsretlige eller med den sproglige Grænse mellem Dansk og Tysk.

I Tidernes Løb havde det holstenske Folkesprog, Plattysk, erobret sig Terrain i Sydslesvig, og Højtyisk var dernæst over Plattysk og Dansk trængt ind og havde vundet Indpas hos de dannede Stænder, især i Byerne. Denne Fortyskning holdt sig ikke til Slesvig alene; selve Kongeriget var til forskjellige Tider blevet berørt deraf, og i Midten af forrige Aarhundrede havde det tyske

Sprog endog sat sig til Højbords i Kjøbenhavn. Nationerne synes den Gang at have følt Trang til noget fremmed; thi vi gjenfinde noget lignende i de andre Lande, og Friedrich II's Hof i Potsdam var f. Ex. lige saa fransk, som vort var tysk. Først i Slutningen af forrige Aarhundrede ophørte denne Mode.

Det varede længe, inden det danske Sprog kunde komme til sin Ret i Kongeriget, og end længere Tid maatte der gaa hen, inden Nationalitetsfølelsen ret kunde gribe den Del af Nationen, der levede syd for Kongeaen. I Følge det foran fremstillede havde Slesvig nemlig været uden levende Berøring med Kongeriget og havde udviklet sig forskjelligt fra dette. Selv Christian V's danske Lov var ikke bleven indført der, saa at Hertugdømmets Retsgrundlag endnu den Dag i Dag er Valdemar II's jyske Lov. Der havde ogsaa været gunstige Vilkaar for den talrige Indvandring, som i flere Hundreder, til Dels gennem Hæren, havde fundet Sted i Monarkiet, til at sætte sig fast i Slesvig. Hertil kom, at Universitetet i Kiel, der var fælles for begge Hertugdømmerne, følte sig som et helt tysk Universitet. Kun i 114 af Hertugdømmets 274 Sogne var Dansk endnu Skole- og Kirkesprog, uagtet der var ikke faa andre, hvor Almuen udelukkende talte Dansk, og end flere, hvor Sproget var dansk, blandet med Plattysk eller Frisisk.

Omsider maatte dog den danske Befolkning i Slesvig vaagne til Bevidsthed om den fortrykte Stilling, hvori dens Nationalitet befandt sig. Men saa snart Klager i denne Retning lode sig høre, rejste Tyskerne sig med sjælden Iver derimod, og en Sprogstrid blussede op, i hvilken snart baade det danske og det tyske Folk blev tvunget til at tage Parti.

I Aaret 1806 ved det tyske Riges Opløsning var der foretaget en Forandring i den oven nævnte Ordning

af Monarkiet, i det nu ogsaa Holsten inkorporeredes i dette, men for ikke at give Anledning til, at Spørgsmaalet om Arvefølgen i de tidligere gottorpske Besiddelser i Holsten blev rejst, indlemmede man Holsten, ikke som en „uadskillelig“, men som en „uadskilt“ Del af Monarkiet og rørte ikke i mindste Maade ved de for Holsten bestaaende Rigslove. I 1814 blev der ogsaa Tale om det tyske Riges Gjenoprettelse, dog skete det ikke; man nøjedes i 1815 med et Forbund af suveræne Fyrster til Opretholdelse af Tysklands indre og ydre Sikkerhed, og Kongen af Danmark tiltraadte dette Forbund for Holsten og Lauenburg.

At det tyske Folk, som ved Frihedskrigen i 1813 var vakt til Begejstring for det fælles tyske Fædreland, for dets Enhed og Storhed, ikke var tilfreds med dette Udbytte, følger af sig selv. Næsten lige fra Forbundets Stiftelsesdag begyndte Bestræbelserne for at udvide dets Myndighed, for at faa Statsforbundet forandret til en Forbundsstat, faa Suveræniteten bort fra de enkelte Stater til et Rigsoverhoved, saa at et Rigsparlament kunde sættes ved hans Side. I Begyndelsen plejedes disse Ideer vel mest i de højere Kredse og ved Universiteterne; men Bevægelsen voxede og tog navnlig efter Julirevolutionen i 1830 mægtig til i Styrke. Hele det tyske Folk var i Gjæring og spejdede efter Lejlighed til Handling, men fandt sig afmægtigt staaende i Grupper om de smaa Fyrster, mellem hvilke Suveræniteten var delt, og som vare lige saa afmægtige som deres Undersaatter lige over for den store Bevægelse. Under saadanne Forhold gribe Masserne med Begjærlighed et udenlandsk Spørgsmaal, som angaar den fælles Sag. Intet kunde hjælpe Tyskheden frem som en fælles Aktion til Forsvar for tysk Sprog og Aand. Med stor Lidenskabelighed kastede det tyske Folk sig

derfor ind i Sprogstriden i Slesvig, og Fyrsterne holdt ikke deres Medfølelse tilbage, da de saa, hvor stærkt den fjærne Sag greb deres Undersaatter. Selvfølgelig opstaar en slig Bevægelse ikke, uden at skjulte Kræfter virke for at sætte den i Scene og holde den i Aande; men saadanne fandtes. Hertug Christian af Augustenborg, Hovedet for den sønderborgske Sidelinie af det oldenborgske Hus, benyttede sig af Forholdene til at organisere et Parti, der havde Hertugdømmernes Adskillelse fra Danmark til Maal. Ved at bortforklare Inkorporationsakten af Slesvig i den danske Krone 1721, ved ligeledes at se bort fra andre nyere Statsakter, men alene holde sig til nogle gamle Dokumenter af 1460, som for længst havde tabt alt praktisk Værd, fremsatte det den Paastand, som i 1844 godkjendtes af den holstenske Stænderforsamling, at kun Mandsstammen regerede i Hertugdømmerne, og at ved den kongelige Mandslinies Uddøen derfor Hertugen af Augustenborg vilde arve Hertugdømmerne. Denne Paastand optoges som en ubestridelig Trosætning af det tyske Folk, der antog det for givet, at hele Slesvigholsten derefter som et rent tysk Land vilde indgaa i det tyske Forbund, og alt forud vilde værges sin tilkommende Arv mod Fremmedes Indblanding. Mod denne Agitation udstedte Christian VIII det bekjendte aabne Brev af 1846, som erklærede Slesvig for en fra den danske Krone uadskillelig Landsdel og kun for enkelte Dele af Holsten ansaa Arvefølgen for ikke rigtig klar; men Hertugen af Augustenborg nedlagde Protest, Forbundsforsamlingen i Frankfurt indblandes i Sagen (Forbundsbeslutning af 17. Septbr. 1846), og overalt i Tyskland, baade hos Regeringerne og i Stænderforsamlingerne, i Pressen og ved Folkemøderne, viste der sig en unaturlig ophidset Deltagelse for, hvad der kaldtes Slesvigholstens hellige Sag. Selvfølgelig virkede dette til-

bage paa Hertugdømmernes tyske Befolkning, som følte sig smigret ved den Opmærksomhed, der blev den til Del i det store Tyskland. Monarkiets geografiske Form lettede ogsaa den tyske Indflydelse Vejen. Hertugdømmerne dannede et sammenhængende, ensartet Land, paa begge Sider beskyttet af Hav, landfast med Tyskland, men borte fra Hovedstaden paa den fjærne Ø.

Det er værdt at lægge Mærke til, at den nævnte Agitation ikke havde sin Grund i nogen Handling fra den danske Regerings Side, som kunde true den hidtidige Ordning. Regeringen havde kun, efter de slesvigske Provinsialstænders Indstilling, befalet det danske Sprog brugt i Bestyrelsen og ved Rettergang i de Egne, hvor det var Kirke- og Skolesprog, men opretholdt ellers den bestaaende Ordning. Endnu ved Frederik VII's Tronbestigelse bestod der for Hertugdømmerne et eget slesvig-holsten-lauenburgsk Kancelli, under hvilket der i Følge Fdg. af 15. Maj 1834 som administrativt Mellemed var skabt en slesvig-holstensk Provinsialregering paa Gottorp og en lauenburgsk Regering i Ratzeburg. End videre bestod der fra samme Dato en slesvig-holsten-lauenburgsk Overappellationsret i Kiel. Uagtet Finanserne vare fælles for hele Monarkiet, var der dog draget en Toldgrænse langs Kongeaaen, da der herskede en anden Tarif syd end nord for denne. Hertugdømmerne Slesvig og Holsten havde eget Møntsystem til fælles, medens Lauenburg havde sit. De havde, som alt berørt, Universitetet sammen og desuden en fælles Adel, det slesvig-holstenske Ridderskab, hvilket dog ikke havde politiske, men kun sociale Rettigheder, navnlig med Hensyn til de Klostre og Stiftelser, det ejede i begge Hertugdømmer. Endnu i det Forfatningsudkast, som Frederik VII den 28. Januar 1848, otte Dage efter sin Tronbestigelse, lod offentliggjøre, var den bestaaende Dualisme hævdet.

Kort efter udbrød imidlertid Februarrevolutionen i Paris, som forplantede sig til Tyskland og omliggende Lande og henviste det slesvigske Spørgsmaal til Valpladsen. Hertugen af Augustenborg rejste ved sin Broder Opstanden i Kiel og appellerede til Preussens og Tysklands Understøttelse. Danmarks Konge, det nys dannede Martsministerium og det danske Folk sluttede sig i Enighed sammen. I Anerkjendelse af, at Holsten hørte til Tyskland, vilde den danske Regering ikke foregribe denne Landsdels fremtidige statsretlige Udvikling. Den turde kun værge, hvad der var Kronens ubestridelige Ret, og proklamerede derfor Danmark til Ejderen med Hævdelse af Slesvigs provinsielle Selvstændighed. Den provisoriske Regering i Kiel proklamerede Slesvig-Holsten. Det var Slesvig, som for begge Parter var Stridens Kjærne.

Den danske Hær, sammensat af de kongerigske og slesvigske Afdelinger (kun et enkelt sydslesvigsk Jægerkorps og et Dragonregiment havde svigtet, dog end ikke i deres Helhed), optraadte nu, baaren og beaandet af den nationale Stemning, med en af Modstanderne saa uforudsæt Kraft, at Tyskland maatte skynde sig med at komme den til Ejderen tilbageslaaede Oprørshær til Hjælp. Først sendte Kong Friedrich Wilhelm, efter at han den 18. Marts havde kæmpet med sit Folk i Berlins Gader, men dernæst havde lovet at ville stille sig i Spidsen for den tyske Bevægelse, en preussisk Hær under General Wrangel over Ejderen. Derpaa foranledigede Forbundet, som nok billigede Kong Friedrich Wilhelms egenmægtige Skridt, men dog vilde forbeholde sig selv Overledelsen af Aktionens mod Danmark, at det 10. Armékorps, hvis Hovedstamme var Hannoveranere, blev draget med ind i Krigen. Det tyske Folk fulgte Krigen med den mest spændte Opmærksomhed. Uagtet der var Opstande overalt i Riget, og Fyrsterne havde kappedes om at give alle de

Friheder, der affordredes dem, uagtet dette var i Stand til at beskæftige Indbyggerne tilstrækkeligt, og uagtet den fælles tyske Sag, Forbundets Udvikling mod en Enhedsstat med Rigsparlament, syntes yderligere egnet til at optage den Tid, som Patrioterne havde tilovers fra deres egne nærmere Anliggender, var den slesvigske Krig dog Folkets Yndlingstanke, og baade Forbunds-forsamlingen og de konstituerende Raad, Revolutionen havde stillet den ved Siden, beskæftigede sig med For-kjærlighed med Slesvigs fremtidige Stilling i Tyskland. Af de tyske Stormagter var kun Preussen fremme i Kampen. Østerrig havde da nok at gjøre med de Uroligheder, som alt havde ført til Kamp i Wien og til Metternichs Afskedigelse, og som ikke lang Tid efter skulde føre til Opstandene i Italien, Böhmen og den for-trinsvis farlige i Ungarn.

Danmark brugte imidlertid sine Vaaben godt og blokerede de tyske Havne. England, Rusland og Sverig-Norge traadte op for at støtte det i den ulige Kamp. Der sluttedes en Militærkonvention med den sidste Magt; de svenske Stænder og det norske Storting bevilgede Midler til Udrustning af Tropper og Skibe; en svensk Hær kom til Fyn.

Det varede ikke længe, før Preussen befandt sig i en vanskelig Stilling. Paa den ene Side trykkedes det af den nye Centralmagt i Frankfurt, der vilde befale over det, som over de andre tyske Regeringer, paa den anden Side af de Danmark venligsindede Magter, hvem det strax nødtes til at forsikre, at det ikke tilstræbte egen-nyttige Maal, og paa samme Tid led det under Blo-kaden, som de øvrige tyske Stater ikke følte synderligt Tryk af. Det blev følgelig mere og mere kjed af Krigen og trak sig omsider efter Vaabenstilstanden i Malmø, afsluttet under Sverigs Mægling, ud af Slesvig. For-

bundet anerkjendte imidlertid ikke Vaabenstilstanden, og da Fredsforhandlingerne, som skulde begynde i London, ikke kom i Gang, og Tilstanden i det hele blev utaalelig, opsigde Danmark, uansét alle Magters modstaaende Raad, Vaabenstilstanden i Foraaret 1849. Atter kom Preussere, denne Gang i Selskab med Repræsentanter fra næsten alle tyske Hære, ind i Riget, men efter et bevæget Felttog, der var begyndt uheldigt med Katastrofen i Ekernførde Fjord, hvor Fregatten „Gefion“ maatte overgive sig og Linieskibet „Christian VIII“ sprang i Luften, men endt med den glimrende Sejer over Oprørshæren ved Fredericia, sluttede Preussen — paa Grund af at dets Forhold til Forbundet den Gang strammedes til et Brud — i Juli 1849 en Preliminærfred med Danmark og lod sine Tropper under den anden Vaabenstilstand besætte den sydlige Del af Slesvig, medens svenske og norske Tropper besatte den nordlige.

Forholdene syntes da nogenlunde gunstige for os. I Følge Fredspreliminærerne skulde Hertugdømmet Slesvig have en egen Forfatning uden at være forenet med Holsten, der, ligesom Lauenburg, skulde vedblive at høre til det tyske Forbund. Den politiske Forbindelse, som knyttede Slesvig til den danske Krone, skulde lades urørt. og dets endelige Organisation være Gjenstand for yderligere Forhandlinger under Englands Mægling. Dette syntes ikke ganske uforeneligt med, hvad der imidlertid var sket i Kongeriget, hvor den af den grundlovgivende Rigsforsamling vedtagne Danmarks Riges Grundlov var bleven stadfæstet af Kongen. Der havde ingen Repræsentanter for Slesvig kunnet være med, eftersom Hertugdømmet Slesvig den Gang var i fremmed Vold, men det Forbehold blev taget, at Grundloven, saa snart Omstændighederne tillod det, skulde udvides til at medomfatte Slesvig med behørig Hensyntagen til dette Hertugdømmes ejendommelige

Forhold, dets fra Kongeriget forskellige Retsgrundlag og dets blandede Sprogtilstande. Regeringen tænkte sig Rigsdagen som fælles for Kongeriget og Slesvig og en Landdag, bestaaende af de slesvigske Rigsdagsmænd, som Repræsentation for de særlige slesvigske Anliggender. Derhos skiftede de europæiske Forhold Karakter, i det den Reaktion, som altid følger Revolutionens Overgreb i Hælene, allerede viste sig virksom i Evropa. Rusland, som slet ikke i 1848 havde været berørt af Aarets revolutionære Udskejelser, men strax havde mobiliseret Hære for at kunne møde, hvad der maatte komme, følte sig særlig opfordret til at slukke den almindelige europæiske Brand. Derfor dæmpede det Opstanden i Ungarn med sine Hære og drøftede med Danmark og de samme venligsindede Magter Midlerne til Opretholdelsen af den danske Krones tidligere Besiddelsesomraade i sin Helhed, i hvilken Henseende det erklærede sig villigt til at afstaa sine formentlige Rettigheder til Arvefølgen i visse Dele af Holsten til en Prins, som ved Afkald fra andre Arveberettigedes Side sættes i Stand til at kunne arve Monarkiet i dets Helhed. Da Preussen trak Fredsforhandlingerne med Danmark i Langdrag, sendte den russiske Regering endelig en Flaade til Farvandene ud for Sydslesvig og Kiel og øvede et saa stærkt, ogsaa af andre Magter understøttet Tryk paa Preussen, at denne Stat fandt sig bevæget til paa egne og Forbundets Vegne den 2. Juli 1850 at slutte en saakaldt simpel Fred, der, uden at afgjøre noget Strids-spørgsmaal, blot bestemte, at det venskabelige Forhold fra før Krigen skulde gjenoprettes. Samtidigt billigedes paa en Conference i London den 4. Juli af ikke-tyske Magter et Protokoludkast i den af Rusland ønskede og tilbødte Retning.

Efter Fredslutningen trak Preussen sine Tropper ud af

Slesvig. Tilbage stod som Fjende kun den ved Hjælp af preussiske Officerer og preussisk Krigsmateriel i 2 Aar reorganiserede Oprørshær. Den danske Hær besejrede den i det store Slag paa Isted Hede, besatte dernæst den gamle Danevirke-Vold mellem Slien og den opstemmede Trene, forstærkede den ved Feltværker og sikrede dens Flanker ved Befæstninger paa den ene Side ved Mysunde og paa den anden ved Frederikstad. Medens Tillisch som overordentlig Regeringskommissær i Slesvig gav dets danske Befolkning Ret til at bruge Modersmaalet i Kirke, Skole og ved Rettergang og reorganiserede Embedsstanden ved Hjælp af loyale Kræfter, medens Toldgrænsen flyttedes til Ejderen eller saa nær, den kunde komme, holdt den danske Hær i Løbet af Efteraaret og Vinteren Vagt ved Danevirke. Begge Flankestillinger angrebes efterhaanden, først den ved Mysunde, dernæst den ved Frederikstad; men den danske Hær hævdede sin Overlegenhed over Modstanderen, der støttede sig til Rendsborg Fæstning. Den Maade, hvorpaa Monarkiet tænktes ordnet, var endnu stedse den tidligere: et Danmarks Rige til Ejderen med Holsten og Lauenburg i Unionsforhold. I en Plan til Monarkiets Ordning, som i Følge Resolution af 28. April 1851 forelagdes den i 1851 sammentraadte Notabelforsamling i Flensborg, havde man ingen anden Organisation for Øje. Ogsaa i andre Statsakter fik den samme Tanke Udtryk. Da saaledes Landgrevinde Charlotte, Prins Frederik af Hessen og Prinsesse Marie af Anhalt-Dessau frasagde sig deres Arveret til Fordel for Prinsesse Louise og Prins Christian af Glücksborg, lovede disse at ville regere og forsvare Danmarks Rige, det er: de danske Øer, Nørrejylland og Slesvig med Bilande og Kolonier, som et udeleligt og uadskilleligt selvstændigt Rige efter den for det danske Rige gjældende Forfatning og Arve-

følge og derhos bevare den danske Krones og det danske Kongehuses øvrige Besiddelser, Rettigheder og Adkomster.

Reaktionen fortsatte imidlertid sin Gang i Evropa. Saa snart Østerrig efter den ungarske Opstands Undertrykkelse havde faaet frie Hænder, tog det med al Kraft fat paa det af Rusland begyndte Slukningsarbejde. Først fik det Revolutionen kvalt i Frankfurt og den gamle Forbundsdag gjenindsat i dens tidligere Værdighed; dernæst tvang det de tyske Landdage og Stænderforsamlinger tilbage i de gamle Former. Til sidst kom Turen til Preussen og de det følgende mindre Stater. Preussen syntes dog uvilligt til at finde sig i de Fordringer, der stilledes til det. Det mobiliserede hele sin Hær i November 1850, og det kom til Begyndelsen af en Skjærmydsel ved Bronzel, men derefter faldt det til Føje og underordnede sig viljeløst sin gjenopstandne Modstander ved Overenskomsten i Olmütz.

Østerrig havde allerede den 2. August 1850 medunderskrevet Løndonprotokollen angaaende det danske Monarkis Gjenoprettelse. For at forringe Preussens Indflydelse paa den dansk-tyske Strid trængte det sig nu som Forbundsfuldmægtiget ind ved Preussens Side i Forholdet til Danmark. Da dette havde forlangt Forbundets Hjælp til Holstens Pacifisering, men Statholderskabet i Kiel ikke godvilligt vilde efterkomme Forbundets Fordringer i saa Henseende, marcherede et østerrigsk Korps, ledsaget af en preussisk Bataillon, til Hertugdømmet og afvæbnede Oprørshæren.

Østerrig vilde derefter intet hellere end udlevere Holsten og Lauenburg til Danmark, men paa samme Betingelse, som det havde gjort gjældende andensteds, nemlig at Forholdene i Monarkiet saa meget som muligt førtes tilbage til Tilstanden før Krigen. Hvorvel den østerrigske Regering betragtede det som en Mulighed, at

den tyske Krigs- og Handelsflaade kunde faa et fælles Flag eller de tyske Stater en fælles Told- og Handelslov, som Holsten og Lauenburg i saa Fald maatte underordne sig, turde det som Forbundets og Tysklands Talsmand dog ikke i dette Øjeblik samtykke i den Ordning, som den danske Regering nærmest havde for Øje, da den maatte opfattes som en Sejr for Danmark og et Nederlag for Tyskland. Den maatte fra sit Standpunkt betragte alt det, der var sket i Danmark i 1848 og senere, som Revolution af samme Art som de andre, dette Aar havde affødt. Det var en Opfattelse, som ogsaa den russiske Regering kunde dele, og da man vidste, at der i det danske Monarki fandtes et Sæt ældre, i de tidligere Statsformer indlevede Mænd, som i alt Fald til Dels kunde slutte sig til den evropæiske Reaktion, længtes baade Østerrig, Rusland og Preussen, som nu fulgte med, efter disse og stillede til sidst et Ministerium af saadanne næsten som en Betingelse for en Udsoning med Danmark.

Det, som Østerrig fordrerede, var i Virkeligheden vor frie Forfatnings Afskaffelse. Slesvig maatte efter dets Paastand ikke forenes med Kongeriget ved noget konstitutionelt Baand, som ikke tillige omfattede Holsten. Da Grundloven, selv om man havde kunnet tænke derpaa, ikke kunde udstrækkes til Holsten, eftersom den stred mod Forbundslovene, kunde den ikke oprettholdes, saafremt man vilde rette sig efter Østerrig. Der havde i vore to første konstitutionelle Ministerier hos nogle af deres Medlemmer været Stemning for Lord Palmerstons Forslag af 1848 om en Deling af Slesvig, hvorved der kunde været indført en Dualisme i Staten, bestemt ved den nationale Grænse, en Ordning, som kunde have tilstedet et fyldigt parlamentarisk Liv paa hver Side og i Tide gennemført maaske vilde være kommet den af os i 1848 tilsigtede Ordning temmelig

nær. Tanken om at søge en saadan Afgjørelsesmaade kom atter frem i 1851, men kunde ikke vinde Indpas. Omsider sejrede Tilbøjeligheden til at give efter for en formentlig evropæisk Nødvendighed og med Opofrelse af en væsentlig Del af den indførte frie Forfatning at modtage en Helstat, hvori Slesvig stilledes selvstændigt mellem Kongeriget og Holsten, altsaa vel skilt fra det første i højere Grad, end man ønskede, men tillige skilt fra det sidste. Efter at der i Oktober 1851 var dannet et nyt Ministerium, som indbefattede nogle de tyske Magter tilfredsstillende Personligheder, lykkedes det Udenrigsminister Bluhme at vinde deres Bifald til en Ordning af Statsforholdene saaledes, at 4 Fællesministre skulde styre de Sager, som ogsaa før 1848 havde været fælles, nemlig Hær, Flaade, det Udenrigske og de almindelige Finanser, medens de andre Anliggender skulde styres af Særministre, i Kongeriget af tre kongerigske Ministre, i Slesvig af en Minister for Slesvig og i Holsten af en Minister for Holsten. Efter hvad Bluhme i øvrigt udviklede, var det Kongens Mening at begynde med at regere Slesvig og Holsten som absolut Hersker under Medvirkning af de raadgivende Provinsialstænder, men dernæst søge ad lovlig og forfatningsmæssig Vej — det er gennem de raadgivende Provinsialstænder i hvert af de to Hertugdømmer Slesvig og Holsten især, for Kongerigets Vedkommende gennem Beslutninger af sammes Rigsdag og for Lauenburgs Vedkommende under Medvirkning af Ridder- og Landskab — at tilvejebringe en organisk og ligeartet forfatningsmæssig Forbindelse af samtlige Statsdele til et samlet Monarki. Selvfølgelig var det usikkert, hvorvidt Forsøget vilde lykkes, og Bluhme gjorde derfor opmærksom paa, at Muligheden for en eventuel Fællesforfatning, ligesom overhovedet for Styrelsen af Kongens

Stater som et samlet Monarki, vilde være afhængig af, at Kongens Forpligtelser som Medlem af det tyske Forbund ikke fik en videre Udstrækning end hidtil, at Kongens Suverænitet over de to tyske Hertugdømmer Holsten og Lauenburg ikke indskrænkedes, og at Forbundsdagen frasagde sig enhver Competence i eller angaaende det danske Kronland Slesvig o. s. v. Østerrig og Preussen billigede de dem forelagte Planer og Synsmaader, men lagde særlig Vægt paa nogle skæbnesvangre Ord, som vare faldne om Landsdelenes Selvstændighed og Ligeberettigelse. I deres Samtykke betonedes de stærkt det Haab, at Kongen, saa vel ved den endelige Ordning, som indtil denne var fuldbragt, med lige Omsorg vilde opretholde den de forskjellige Landsdele tilkommende Stilling som Dele af et Hele, i hvilket ingen Del er underordnet den anden.

Efter at denne diplomatiske Meningsudvexling — de senere saa meget omhandlede Aftaler fra 1851 og 1852 — havde fundet Sted, kunde der altsaa skrives til Monarkiets Gjenoprettelse. Først undergik Ministeriet en Forandring, som gav det et mere reaktionært Tilsnit, og dernæst udkom Kundgjørelsen af 28. Januar 1852, der trak de Linier for den fremtidige Statsordning, som alt ere skildrede. Rigsdagen skulde efter samme indskrænkes til kun at være en Repræsentation for Kongerigets særlige Anliggender. Derimod lovedes Indstiftelsen af et Rigsraad, dannet af Repræsentanter for alle Landsdele.

Østerrig fandt sig saa tilfredsstillet ved denne Kundgjørelse, at det strax efter i Følge Overenskomst, optagen i en Protokol i Kiel af 18. og en i Rendsborg af 21. Februar 1852, rømmede Holsten og rundhaandet overlod Kongen af Danmark hele Oprørshærens betydelige Materiel. Derefter afsluttedes Londontraktaten af 8. Maj 1852, hvorved Rusland, England, Frankrig, Østerrig og Preussen samt Sverig-Norge lovede at anerkjende Prins Christian af Glücksborgs Arveret til

det samlede danske Monarki. I Forvejen havde den russiske Kejser ved Warschauprotokollen af 5. Juni 1851 givet Afkald paa sine eventuelle Fordringer til visse Dele af Holsten til Fordel for Prins Christian, og endelig paafulgte den 30. December 1852 Udstedelsen af det Aktstykke, i hvilket Hertugen af Augustenborg, af hvem man intet ligefremt Afkald forlangte, fordi han efter Regeringens Overbevisning ingen Arverettigheder besad, lovede for sig og Familie ikke at foretage noget, hvorved Roligheden i Kongens Riger og Lande kunde forstyrres, samt ikke paa nogen Maade at træde de af Kongen med Hensyn til Arvefølgens eller Monarkiets Ordning fattede Beslutninger hindrende i Vejen.

Den nye Regering tog strax Monarkiet i sin Helhed i Besiddelse. Efter at danske Officerer vare traadte ind i de gjenoprettede holsten-lauenburgske Kadrer, og et nyt 4. Jægerkorps var oprettet i Flensborg i Steden for det, der havde ligget i Slesvig før Krigen, men til Dels havde sluttet sig til Oprøret og nu var opløst i Holsten, indsmeltedes den danske Hær til de Fredskadrer, som havde bestaaet før Krigen, og de holstenske Afdelinger lagdes med Undtagelse af 14. Bataillon, som forblev i Ratzeburg, og 2. Artilleriregiment, som gjenoprettedes i Rendsborg, til Sjælland, medens danske Tropper i Steden for sendtes til Holsten. Rendsborg Kronværk, den nordligste Del af denne Fæstnings Værker, sløjfedes, og senere sluttede sig hertil Nedrivningen af de Volde, som omgav den mellemste Del af Staden, Ejderøen; men samtidig lod Regeringen Danevirkeskanserne og Dybbølbrohovedet forsvinde, saa at hvert et Spor af den første slesvigske Krig udviskedes. Regeringen hengav sig med Oprigtighed og Uforbeholdenhed til den nye Situation, men med større Tillid, end denne efter al sin Tvetydighed fortjente.

Kundgjørelsen af 28. Januar 1852 havde strax vakt Sorg og Uro i Landet, men efterhaanden var Stemningen bleven noget formildet, da den med Hensyn til Forfatningen for de fælles Anliggender væsentligt kun indeholdt et Program. Ministeriet havde lovet Udlandet at gennemføre Forandringen ad forfatningsmæssig Vej, og der syntes intet til Hinder for gennem Rigsdagen og Stænderne at komme til et Resultat; thi Hertugdømmernes Stænder vare kun raadgivende, og hvis de vilde lukke Ørene for en Forsoning og fordre et Slesvigholsten, som var dødsdømt af de europæiske Magter, maatte dette kun styrke Regeringens Stilling. Imidlertid havde Regeringen Betænkeligheder ved at indslaa denne Vej. I Kundgjørelsen af 28. Januar 1852 var Stændernes Medvirkning — under stræng Jagttagelse af Hertugdømmernes forfatningsmæssige Ret — kun lovet med Hensyn til Særforfatningerne. Med Hensyn til Fællesforfatningen havde Regeringen i dette Aktstykke, der var billiget af Forbundet som de stedfundne Forhandlingers officielle Udbytte, ikke bundet sig til nogen bestemt Fremgangsmaade, og den besluttede nu at indføre den af Kongelig Magtfuldkommenhed. Den forlangte, at Rigsdagen, for at gjøre Jordbunden ryddelig for Fællesforfatningen, skulde give sit Minde til Grundlovens Indskrænkning til kun at angaa Kongerigets særlige Anliggender, og forbød Stænderne i Hertugdømmerne, da Udkast til Særforfatninger forelagdes dem, at drøfte nogle Paragrafer, som ikke hørte ind under deres forfatningsmæssige Competence.

For det danske Folk, som havde ført en treaarig lykkelig Krig og i flere Aar nydt fuld konstitutionel Frihed, var det Offer, som forlangtes, stort. Allerede da Ministeriet foreslog Ophævelse af Kongelovens Arvebestemmelser og Toldgrænsens Forlæggelse til Elben, mødte det stor Modstand i Rigsdagen, for den førstes Vedkommende, fordi man mente, at Forslaget gik videre, end det

ansaaes nødvendigt for Londontraktatens Skyld, for den andens Vedkommende, fordi man endnu ikke kjendte den Helstatsforfatning, som Ministeriet vilde indføre. Først efter Opløsning og nye Valg gav Rigsdagen i Juni 1853 sit Samtykke til Arvefølgens Ordning i Henhold til det om den meddelte Kgl. Budskab af 4. Oktober 1852, hvorefter Tronfølgeloven udkom som en hele Monarkiet omfattende Lov. Imidlertid skred Regeringen frem paa sin vanskelige Vej. Efter at de som mest liberale ansete Bestanddele af Ministeriet vare traadte ud, og A. S. Ørsted var traadt ind i Regeringen som Ministeriets Chef, udstedtes den 20. December 1853 Lauenburgs Forfatning, den 15. Februar 1854 Slesvigs og den 11. Juni 1854 Holstens; endelig oktrojeredes den 26. Juli 1854, før Grundlovsindskrænkningen var iværksat, Forfatningen for Monarkiets Fællesanliggender. Det Rigsraad, som oprettedes, var kun besluttende med Hensyn til Statslaan, nye Skatter og Forfatningsforandringer, ellers blot raadgivende. Det skulde sammensættes af 50 Medlemmer, hvoraf 20 kongevalgte, 18 valgte af den danske Rigsdag, 5 af Slesvigs Provinsial-Stænderforsamling, 6 af Holstens og 1 af Lauenburgs Ridder- og Landskab. Foreløbigt, indtil Grundlovsindskrænkningen var tilvejebragt, traadte kun de 20 kongevalgte sammen, for med en indskrænket Competence indtil den Tid at repræsentere Rigsraadet.

Allerede før denne Fællesforfatning var offentliggjort, var Forholdet mellem Regeringen og Befolkningen i Kongeriget strammet i en meget betænkelig Grad; men Regeringen anvendte strænge Midler. Tre Embedsmænd, Andræ, Hall og Monrad, vare allerede afskedigede, fordi de havde stemt mod Regeringen i Rigsdagen, en stor Mængde Justitssager vare anlagte mod adskillige af Pressens Organer, og et Polititryk lagt paa Folket i Anledning af nogle forefaldne Demonstrationer, saaledes under

Grundlovsdagens Festligholdelse den 5. Juni. Da Rigsdagen traadte sammen den 2. Oktober, vedtog Folketinget en af Hall foreslaaet Adresse, som den 16. Oktober overrakte Kongen. Folketinget erklærede sig heri villigt til at vise den største Redebonhed til at lette en Fællesforfatnings Tilblivelse, men kun paa den Betingelse, at den blev en i sit Grundvæsen virkelig konstitutionel og repræsentativ Forfatning. Da en heftig parlamentarisk Kamp begyndte, og Rigsretsaktion forberedtes mod Ministrene, opløstes paa ny Rigsdagen, og et Kgl. aabent Brev henvendtes til Vælgerne i Anledning af de nye Valg. En betydelig væbnet Styrke, mest bestaaende af Holstenere, samledes paa samme Tid i Kjøbenhavn i Anledning af, at Krigen mellem Rusland og Vestmagterne havde trukket sig op til Østersøen.

Da Rigsdagsvalgene den 1. December imidlertid sendte de samme Repræsentanter tilbage til Tinget, som havde siddet der ved dets Opløsning, opgav Kongen paa Tilskyndelse af Landdrosten i Pinneberg, Geheimeraad L. N. Scheele, efter at denne først havde været i Berlin for at sondere Terrainet, den indslaaede Vej som ufremkommelig. Den 3. December afskedigedes Ministrene, og den 12. udnævntes et ved Scheeles Indflydelse dannet nyt Ministerium med P. G. Bang som Premierminister for Kongeriget, i hvilket Andræ og Hall indtraadte og bleve de betydeligste Personligheder. Scheele overtog tillige med den holstenske Portefeuille midlertidigt Bestyrelsen af Udenrigsministeriet.

Det nye Ministeriums Program var givet ved den omtalte Adresse. Under Andræs Ledelse udarbejdedes en Fællesforfatning, som var virkelig konstitutionel, i det den gav Rigsraadet besluttende Myndighed og gjorde Ministrene ansvarlige samt forøgede hint med 30 direkte valgte Medlemmer. I øvrigt holdt Ministeriet sig nøje paa den

af dets Forgængere betraadte Bane og respekterede ej blot Kundgjørelsen af 28. Januar 1852, men ogsaa Fdg. af 26. Juli 1854. Efter at det foreløbige Rigsraad havde vedtaget den nye Forfatning, og denne derefter var meddelt Rigsdagen til Efterretning, vedtoges Grundlovsindskrænkningen paa grundlovmæssig Maade, men med et Forbehold, som i sin Tid vil blive omtalt, og den nye Fællesforfatning fik derefter den 2. Oktober 1855 kongelig Underskrift. Bang blev dernæst Conseil-præsident for hele Monarkiet.

Derved var foreløbigt den danske Befolkning i Monarkiet tilfredsstillet, om end Frihederne vare stærkt begrænsede og Valgretten i den samtidigt udkomne provisoriske Fælles-Valglov bunden til en ikke ubetydelig Census. Men i Følge Forholdenes egen Natur maatte den tyske Befolkning føle sig misfornøjet i samme Grad, som den danske blev tilfredsstillet. Ligesom man paa dansk Side gik ud fra den Forudsætning, at Helstaten var en Umulighed, naar den ikke var konstitutionel, saaledes fremsatte man paa den modstaaende Side den modsatte Anskuelse. Saa længe Kongen var absolut, sagde man, kunde Holstenerne ikke klage over hans Beslutninger, thi han var holstensk Hertug og maatte som saadan antages at ville hævde Hertugdømmets Rettigheder, men efter Vedtagelsen af Forfatningsloven af 2. Oktober 1855, tilføjede man, var han ikke længer Herre over Holsten, thi mellem ham og Holstenerne var der indskudt et Raad med besluttende Myndighed, i hvilket Holstenerne, selv forenede med Slesvigerne og Lauenburgerne, altid vilde være i født Mindretal. Det var Udsagnet fra 1848 om Kongens Ufrihed, som nu kom igjen, ganske forklaret som den Gang.

I den første Rigsraadssamling gjorde 11 Rigsraader fra Slesvig, Holsten og Lauenburg med Scheel-Plessen som Talsmand Indsigelse mod Fællesforfatningens Tilblivelses-

maade, eftersom det var blevet Stænderforsamlingerne forbudt at diskutere, hvad der angik Monarkiets Ordning, hvorimod den oprindelige Forfatnings hurtige Afændring var sket ved Rigsdagens, om end kun indirekte, Indflydelse. De foreslog derfor en Adresse til Kongen om, at Hertugdømmernes Stænder maatte faa Lejlighed til at udtale sig om de Punkter i Forfatningen, som de havde Krav paa at blive hørte om; men Forslaget forkastedes, og de 11 Rigsraader indtog derefter en protesterende Stilling. Denne Tildragelse vakte stort Røre i Tyskland, thi der var Folk nok der nede, som med spændt Opmærksomhed fulgte Begivenhederne her oppe, blandt andre en stor Mængde flygtede eller fordrevne Slesvigere og Holstenere, som vedligeholdte en stadig Agitation. Uheldigvis bragte Regeringen alt i den første Samling det ikke ganske klare og noget kildne Domænespørgsmaal frem, i det den foreslog nogle Domæner i Slesvig og de tyske Hertugdømmer solgte. Til den lauenburgske Domæne Hollenbechs Salg blev Regeringens Competence bestridt af et lauenburgsk Rigsraadsmedlem, og nogle af Rigsraadets Medlemmer gjorde med Forsæt Raadet ufuldtalligt til at tage Beslutning om denne Sag, hvad der syntes at vidne mod Regeringen. Dette fulgtes ogsaa nøje i Tyskland, hvor man fortalte, at de Danske havde begyndt deres Herredømme med at sælge de tyske Hertugdømmers Ejendomme.

Alle de forskellige Anker mod Forfatningsværket, som man havde tiet med under det forrige Ministerium, fordi dette ved Kampen mod den danske Risdag havde vundet en Del Sympathi i Tyskland, droges nu frem. Snart betragtede man i Tyskland Forsoningsværket og den af Evropa tilsigtede Ordning af det danske Monarki som strandet. Man fremhævede, at heller ikke Tronfølgeordenen var bleven forelagt Stænderne, da den Paragraf, i hvilken Arvefølgen

berørtes i den holstenske Forfatning, hørte til de sex, som vare unddragne Stændernes Behandling. Ogsaa lagde man Eftertryk paa den Kjendsgjerning, at Forbundet ikke havde tiltraadt Londontraktaten. Dette var sandt, eftersom den — nærmest paa Foranledning af Preussen — ikke var bleven Forbundet meddelt, hvorimod den var tiltraadt af Würtemberg, Hannover, Oldenburg, Kurhessen og Sachsen, af den sidste Magt dog med et Forbehold om, at Forbundets Stilling til Sagen maatte blive det afgjørende for den.

Saa snart den dansk-tyske Strid atter blussede op, vilde Preussen ikke længer forholde sig roligt, men derved kom Østerrig med i en endnu højere Grad. Det maatte forhindre Preussen fra at gjenoptage sin Rolle fra 1848; men dette kunde det ikke gjøre paa nogen bedre Maade, end ved at slutte Preussen tættere i sit Favntag for at fastholde det erhvervede Fortrin, at være den ledende Magt i Forholdet til Danmark, og snarest muligt faa enhver Klage bragt for Forbundet, hvor Østerrig havde Overvægten.

Fra Preussen kom Indsigelsen i en Note af 1. Juni 1856, der ledsagedes af et udførligt Memorandum; fra Østerrig den 23. Juni. Begge Magter havde stillet sig paa det Standpunkt, Scheel-Plessen havde indtaget, og fordrede den holstenske Ständerforsamling hørt om Forfatningssagen. Scheele besvarede den første i en Depeche af 5. September, ligeledes ledsaget af et Memorandum, og den sidste den 13. September, men opnaaede ikke nogen Diskussion, i det de to tyske Magter brød den af og ved mundtlig Meddelelse til vore Gesandter i Wien og Berlin i Slutningen af Marts 1857 satte en Frist af 3 Uger for et bestemt Svar paa det Spørgsmaal, om og naar Ständerforsamlingen vilde blive indkaldt. Det var selvfølgelig Regeringen umuligt at

lade den holstenske Stænderforsamling blive en Slags Kassationsret for Monarkiets i Kraft værende Forfatning; men for saa vidt det maaske blot gjaldt om at give Stænderforsamlingen Lejlighed til at udtale sig om Indholdet af de Paragrafer, som tidligere havde været unddragne dens Drøftelse, og som angik Forholdet mellem det særlige og det fælles, fandt den et Middel. Efter at Udenrigsminister Scheele var gaaet af — ikke paa Grund af Uenighed om Forfatningssagen, men af andre Grunde —, og efter at Hall var bleven Conseilpræsident den 13. Maj 1857 i Steden for Andræ, som havde været det fra Bangs Udtræden den 18. Oktober 1856, men nu blev Finansminister alene, skyndte den nye midlertidige Udenrigsminister Michelsen sig i enslydende Depecher til Wien og Berlin at meddele, at det var Kongens Hensigt strax, efter at de nødvendige Forberedelser vare trufne, at indkalde de holstenske Stænder og forelægge dem Udkast til en revideret Forfatning for Holstens særlige Anliggender paa en saadan Maade, at der vilde blive givet Forsamlingen fuldstændig Lejlighed til frit og uhindret at udtale sig om den stænderske Competences Afgrænsning. Skjønt de tyske Magter ikke vare tilfredsstillede, da de erfarede, at det var Regeringens Hensigt at vaage over, at Fællesforfatningen ikke inddroges i Forhandlingerne, besluttede de efter Samraad dog at oppebie Resultatet af Forhandlingerne. Da Stænderne, som traadte sammen den 15. Avgust, imidlertid nægtede enhver Forhandling om Holstens særlige Forfatning „saa længe Hertugdømmets Stilling i Monarkiet ikke var ordnet overensstemmende med Landets Krav paa Selvstændighed og Ligeberettigelse“, bragte Østerrig og Preussen den 29. Oktober Sagen for Forbundet. Samme Dag indkom der direkte fra Lauenburgs Ridder- og Landskab en Forestilling og Bøn om Beskyttelse for dets forfatningsmæssige Rettigheder; end videre fra Hannover, der var stødt over, at Preussen og Østerrig egenmægtigt førte Tysklands Sag

mod Danmark, et Andragende, som foreslog Forbundet at tage sig af den tysk-danske Strid uden Mellemmænd.

Efter at Sagen havde gjenngaaet den regelmæssige Behandling i Frankfurt, i det den var overleveret det for Hertugdømmerne Holsten og Lauenburg nedsatte Udvalg, paa hvis Vegne den bayerske Gesandt v. d. Pfordten den 14. Januar 1858 afgav en vidtløftig Betænkning, som gik Danmark imod, efter at dernæst en af Danmark angaaende den lauenburgske Klage afgiven Betænkning ogsaa var samme tilstillet tillige med et Andragende fra Hannover om et Tillæg til den forventede Forbundsbeslutning, og der om alt dette var afgivet Erklæringer og Betænkninger paa ny, besluttede Forbundsforsamlingen den 11. Februar 1858: 1. at meddele den Kgl.-hertugelige Regering, a) at Forbundet ikke kunde erkjende Forordningen af 11. Juni 1854 for Holsten, for saa vidt Bestemmelser i samme ikke havde været Stænderne forelagte, eller en Bekjendtgjørelse af 23. Juni 1854, som bestemte, hvad der var Holstens særlige Anliggender, eller Forfatningen af 2. Oktober 1855, for saa vidt den skulde finde Anvendelse paa Holsten, for at være i forfatningsmæssig Virksomhed, b) at det savnede den alsidige Iagttagelse af de i Aarene 1851 og 1852 og særlig ved Kundgjørelsen af 28. Januar 1852 givne bindende Forsikringer om Forfatningsforandringen i Hertugdømmerne og disses ligeberettigede og selvstændige Stilling i Fællesmonarkiet, c) at det heller ikke ansaa Forfatningen for de fælles Anliggender for fuldt forenelig med Forbundsrettens Grundsatninger; 2. at anmode den Kgl.-hertugelige Regering om snarest i Hertugdømmerne Holsten og Lauenburg at hidføre en Forbundslovene og de givne Løfter opfyldende, Særforfatningernes og Bestyrelsens Selvstændighed sikrende og Hertugdømmernes ligeberettigede Stilling fyldestgørende Tilstand. Hertil føjedes en ny Forbundsbeslut-

ning af 25. Februar 1858, som gik ud paa at udtale den Forventning, at den Kgl.-hertugelige Regering fra nu af i Hertugdømmerne Holsten og Lauenburg vilde afholde sig fra at gjøre noget nyt, den øjeblikkelige Stilling forandrende, Skridt fremad paa Basis af de ikke anerkjendte Love.

Denne Indsigelse gjaldt i sit Væsen hele Forfatningsværket i Monarkiet, og det, som nærmest tilbød sig, var derfor at afvise Forbundets Indvendinger og forsvare, hvad der var sket. Ogsaa betonedes i Svaret paa Forbundsbeslutningerne af 11. og 25. Februar stærkt Forfatningernes Retmæssighed, og den eneste Indrømmelse, som tilbødes, var Forelæggelsen af §§ 1—6 af den holstenske Særforfatning for den holstenske Stænderforsamling, medens man med Hensyn til Holstens Stilling i Monarkiets Fællesforfatning foreslog Forhandlinger begyndte mellem Delegerede, valgte af Forbundet og Regeringen. Da disse Tilbud imidlertid bleve erklærede utilfredsstillende, og der i en ny Forbundsbeslutning af 20. Maj med en Frist af 6 Uger blev forlangt andre Erklæringer, var en Krise for Haanden. I Regeringen synes forskellige Anskuelser at have gjort sig gjældende. Paa den ene Side hævdede man i Overbevisningen om, at Fællesforfatningen var affattet med al mulig Hensyntagen til indgaaede Forpligtelser, at Regeringen burde staa fast paa sit Værk og sætte sin Lid til, at den vilde vinde de europæiske Magters Understøttelse, hvis Forbundet iværksatte sin Trusel om Exekution. Paa den anden Side lyttede man derimod til nogle fra forskellige Sider kommende Raad om, at afværge Krisen ved at underordne sig Forbundsbeslutningerne af 11. og 25. Februar og midlertidig suspendere Fællesforfatningen for Holstens og Lauenburgs Vedkommende.

Forbundet havde nemlig strængt holdt sig inden for sin territoriale Competence og selv ved Indsigelserne

mod Fællesforfatningen kun gjort disse paa Holstens og Lauenburgs Vegne. Det var et Standpunkt, som en dansk Regering maatte føle sig fristet til at anerkjende, thi Tyskland havde ofte i Fortiden overskredet sin Competence, og selve Kundgjørelsen af 28. Januar 1852 var fremkommen som en Følge af, at Tysklands Indflydelse havde trængt sig ind over Ejderen, om end ved en Indblanding af almindelig politisk Natur fra Østerrigs og Preussens Side paa Forbundets Vegne. Der maatte skjælnes mellem Forbundets Forhold til Holsten og Lauenburg og dets Forhold til Slesvig og Kongeriget. For Holstens og Lauenburgs Vedkommende kunde det optræde som Overmyndighed i Forbundets lovbestemte Anliggender, lige over for Slesvig og Kongeriget blev dets Optræden af international Natur, i det det, naar det havde noget at gøre gjældende med Hensyn til Slesvig, maatte henvende sig til Danmarks Konge derom ad sædvanlig diplomatisk Vej. For de Monarker, som kun for en Del af deres Territorium vare Medlemmer af det tyske Statsforbund, var det vigtigt at hævde, at Forbundet i hel forskjellig Egenskab maatte henvende sig til dem, eftersom den Indsigelse, det vilde gjøre, gjaldt de Lande, der hørte til Forbundsgebetet, eller de udenfor liggende, og — da de evropæiske Magter ikke vare meget villige til at blande sig i Forbundets indre Anliggender, hvor vidt det end maatte trække Grænserne for sit Omraade — kunde det derfor have sin Fordel ved saa vigtige Forhandlinger som dem, der stode i Udsigt i 1858, at begynde med at drage en bestemt Grænse imellem, hvad der statsretligt var Forbundets og hvad det danske Riges Competence underlagt, især da det derved fra Begyndelsen af var faktisk afgjort og gjensidigt anerkjendt, at Slesvig laa i den afgrænsede Del, til hvilken Forbundet maatte forholde sig internationalt.

Efter at Andræ den 10. Juli var traadt ud af Ministeriet, og Hall, som havde anbefalet nys nævnte Fremgangsmaade, samme Dag tillige med Conseilpræsidiet havde overtaget Udenrigsministeriet, hvilket han paa den korte Episode nær, da Rottwitt var ved Roret (2. December 1859 til 4. Februar 1860), beholdt til Slutningen af 1863, erklærede Regeringen den 15. Juli i Frankfurt, at den var villig til at betragte Fællesforfatningen som midlertidig sat ud af Virksomhed for Holstens og Lauenburgs Vedkommende og til at begynde Forhandlinger, som kunde angaa disse Hertugdømmers Gjenindordnelse under Helstaten. I Frankfurt var imidlertid Exekutionsudvalget, et af 5 Medlemmer bestaaende Udvalg, som i Henhold til Exekutionsordningen af 3. August 1820 under opstaaede Stridsspørgsmaal paa et vist Tidspunkt skulde drages med ind i Forhandlingerne, kaldt til Virksomhed og sat i Forbindelse med det tidligere Udvalg, saa at der fra nu af altid bliver Tale om de forenede Udvalg. Under 12. August faldt der en ny Forbundsbeslutning, som, i det den antog den danske Regerings Tilbud, men fandt det ufuldstændigt, med en Frist af 6 Uger forlangte ogsaa §§ 1—6 af den holstenske Særforfatning og andet mere sat ud af Virksomhed. Endelig indstillede v. d. Pfordten paa de forenede Udvalgs Vegne den 11. November, da ovennævnte Frist var siddet over, at Exekutionskommissionen skulde stille Forslag til de videre fornødne Skridt paa Exekutionsfremfærdens Vej; men de modtog nu Forbundets Underretning om, at alle de af det stillede Forlangender vare opfyldte. Den 6. November 1858 havde nemlig den danske Regering ved to Kgl. Kundgjørelser, hvoraf den ene støttede sig til et i Forfatningslovens § 23 taget Forbehold, hævet de omtalte Love og Paragrafer for Holstens og Lauenburgs Vedkommende og ved en tredje indkaldt de holstenske Stænder til den 3. Januar 1859.

Forbundsforsamlingen besluttede derfor nu at opsætte den under 12. Avgust indledede forbundsretlige Exekutionsfremfærd og bemyndige de forenede Udvalg til at give Beretning om Forhandlingerne med Stænderne, enten naar de vare endte, eller medens de førtes.

Ved Kundgjørelsen af 6. November var Sondringen mellem Forbundet og Danmarks Rige indledet paa alle Punkter. Krigs-, Marine-, Finans- og Udenrigsministeren vare fra nu af, for saa vidt deres Virksomhed angik Holsten og Lauenburg, ene ansvarlige for Kongen. Der skete dog ingen Deling af Hær, Marine eller Finanser; de bestyredes fremdeles i Henhold til Kundgjørelsen af 28. Januar 1852 som Helheder, men hørte for en Del, som betegnedes ved Forholdstallet 78,₃₆, under Rigsraadets Ressort, medens de for en Del, som udtryktes ved Tallet 21,₆₄, afgang af Kongen som absolut Hersker over de tyske Forbundslande. Selvfølgelig var denne Tilstand ikke opretholdelig for længere Tid. Enten maatte Forfatningen, som Regeringen haabede, uforandret eller afændret, udvides til paa ny at omfatte hele Monarkiet, eller der maatte indtræde en virkelig Deling af Fællesinstitutionerne, hvad Holstenerne dog ikke vilde gaa ind paa, uden at de fik Slesvig med sig.

Saa snart Kundgjørelsen af 6. November 1858 var udkommen, gik der et Raab gennem Tyskland om, at Slesvig nu var inkorporeret i Kongeriget, og skjønt dette ikke var rigtigt, i det Kongeriget og Slesvig hver havde deres særlige Forfatninger og kun sammenholdtes ved Fællesforfatningen, der midlertidigt var hævet for Holsten og Lauenburg, var dog den af Forbundet indirekte anerkjendte Tilstand egnet til hos Helstatens Modstandere i Danmark at vække Forhaabninger om, at den kunde lede til en med deres Ønsker og de statsretlige Forhold mere

overensstemmende Ordning end den af 1852. I den Henseende var den svensk-norske Regerings Holdning ikke uden Betydning. Kong Oskar I havde under Krimkrigen sluttet Forbund med Frankrig og England og havde derved faaet Mod og Kraft til at frigjøre sig for det russiske Tryk, som fra 1812 af havde hvilet paa Sverig, og lade sin Stemme høre i Evropa med en mere nordisk Klang end før. Han yndede ikke Helstaten, stillede sig kjendeligt mere og mere paa Ejderstatens Standpunkt og betegnede Sverig som en af Slesvigs Garantmagter paa Grund af Traktaten af 3. Juni 1720. Det var en udbredt Tro i Evropa, at Sverig ønskede Holsten skilt fra det øvrige Rige med den politiske Bagtanke, at Londontraktaten derved vilde miste sin Grund og give Plads for en dynastisk Union mellem de nordiske Riger. Men enhver Politik maa finde sig i at blive sat i Forbindelse med egennyttige Bevæggrunde, og de mindst rigtige tros ofte mest. For Sverig var det naturligt at ønske den tyske Indflydelse i Danmark trængt saa langt tilbage som muligt. Efter Ministeriet Ørstedes Fald blussede den nordiske Fællesfølelse mægtigt op. Der fremkom en stor Mængde Artikler i evropæiske, mest franske Blade, som lignede en Agitation imod den bestaaende Ordning i Danmark. Den svensk-norske Kronprins Carl besøgte Kjøbenhavn, hvor Studenterne bragte ham et Fakkeltog, og omtrent paa samme Tid udkom Baron Blixen-Fineckes Skrift: „Skandinavismen praktisk“, der foreslog en gjensidig Adoption af de nordiske Kongehuse. Den danske Udenrigsminister Scheele fandt Anledning til den 20. Februar 1857 i en Cirkulærnote til St. Petersborg, London og Paris at fralægge Regeringen Andel i det opstaaede Røre og forsikre, at den stod fast paa Grundlag af Monarkiets Integritet og den ved Londontraktaten og Tronfølgeoven iværksatte Ordning. En svensk Cirkulærdepeche

af 4. April besvarede Scheeles, og der kunde i Anledning heraf let være opstaaet nogen Misstemning mellem de nordiske Regeringer, men da Scheele faa Dage efter gik af, vedblev Forholdet som tidligere at være saa venskabeligt som muligt mellem de nordiske Hoffer. Den svensk-norske Regering raadete den danske til at give efter for det tyske Forbund i alt, hvad det med nogen Ret kunde fordre for de tyske Hertugdømmer, naar blot Slesvig holdtes uden for Forbundets Indflydelse. Hvad Forbundet maatte forlange for Holstens og Lauenburgs Vedkommende, vilde efter dens Mening blive betragtet som et indre tysk Anliggende, hvori ingen fremmed Magt vilde blande sig, selv om Forbundet skulde skride til en i Virkeligheden ikke i Forbundslovgivningen hjemlet Exekution. Men ved Ejderen endte det tyske Forbunds Rettigheder, og saa snart en tysk Soldat overskred denne Flod, blev den dansk-tyske Strid til et evropæisk Anliggende. For denne Opfattelse søgte Grev Manderström at vinde den engelske og den franske Regering, som allerede vare opmærksomme paa den dansk-tyske Strids Karakter og havde advaret Forbundet mod en Overskridelse af dets Competence. Der var saaledes en Opfattelse i Frembrud hos de venskabeligsindede Magter, som kunde yde Danmark en vægtig Støtte under Stridens videre Gang; thi England og Frankrig, Slesvigs Garantmagter, stode efter Krimkrigen mægtige i Evropa og maatte antages ogsaa at have Viljen til at støtte Danmark mod Tyskland.

I det Regeringen ved Kundgjørelsen af 6. November 1858, uden at forandre sit eget Standpunkt, saa at sige havde rakt Haanden til en Hjælp, maa det kun beklages, at den ikke satte Forsvarsvæsenet i Stand til at kunne løse de Opgaver, som muligt kunde blive stillede til det. I Slesvig fandtes der ikke et eneste militært Støttepunkt,

og Hærvæsenet henlaa uordnet i den Tilstand, hvori det ved Helstatens Oprettelse i 1852 var bragt. I Kjøbenhavn, Krigsbestyrelsens Sæde, var Tjenestesproget i de fleste Afdelinger tysk, i det nu ogsaa en sydslesvigsk Bataillon, den 13., var forlagt der hen. I Holsten lagdes der af Hensyn til Forsoningen en Dæmper paa enhver Ytring af dansk Nationalfølelse fra de derværende Troppers Side, medens denne dog ved den Tvang, der udøvedes mod den, kun tiltog i indre Styrke. Men Omstændighederne vare ikke gunstige for en hensigtsmæssig Ordning af Forsvarsvæsenet, fordi man havde en Følelse af, at de politiske Forhold krævede nogen Forsigtighed, for at man ikke ved at slaa paa Sværdet skulde give Politiken en Karakter, som kunde være den skadelig. Ministeriets Chef imødegik vel i Rigsraadet 1858, da to Udkast til Love, det ene om organisatoriske Bestemmelser for Landmilitæretaten, det andet om Monarkiets Befæstning, vare forelagte Raadet, bestemt de Udtalelser om Forslagets Ubetimelighed i politisk Henseende, som fremkom; men ikke desto mindre syntes Ministeriet dog ikke i Virkeligheden at have staaet de fremsatte Anskuelser meget fjærnt. Befæstningen agtedes nemlig begyndt ved Kjøbenhavn, og Befæstningsplanen i sin Helhed var kun fremstillet som en Motivering for de Arbejder, der foresloges strax satte i Værk. Det sidstnævnte Lovudkast førte derfor kun Titlen: Udkast til Lov om Kjøbenhavns Befæstning mod Søsiden og Projectering af Befæstningsanlæg paa forskjellige Punkter af Monarkiet. Søbefæstningens Paabegyndelse blev fremtvungen ved, at Ministeriet gjorde Sagen til et Kabinetsspørgsmaal. Det saa ud, som om Ministeriet med Flid havde lagt Befæstningsarbejdets Begyndelse hen til et Punkt, der ikke kunde indeholde nogen som helst Trusel mod Tyskland. For Hærlovens Vedkommende var det tilsyneladende de

ubestemte Statsforhold, som bevirkede, at den ikke førtes igjennem. Der skete Indsigelser mod Helstatshæren, hvilken Udkastet selvfølgelig havde for Øje, baade fra dansk og fra holstensk Side. Flere Holstenere fordrede det holstenske Forbundscontingent udsondret med egen tysk Kommando og med tyske Officerer.

Det, som vandtes i 1858, var kun, at der var lagt en bestemt Plan for Ordningen af Hæren og for Befæstningen, hvad der altid er noget og noget ikke uvigtigt. Da vi nogle Aar senere begyndte at ruste, blev det i 1858 forelagte Arbejde Grundlaget for, hvad der skete, hvorfor det vil være hensigtsmæssigt alt her at fremstille Grundtrækkene af den Ordning, som i 1858 drøftedes uden at faa Lovskraft.

Befæstningsplanen havde sit Udspring fra den første slesvigske Krig. En Kommission, der var nedsat den 3. Maj 1851 og under 30. Juni s. A. havde afgivet sin Betænkning, foreslog de Stillinger, som havde været forsvarede i Krigen, nemlig Danevirke, Dybbøl og Fredericia-Strib, bevarede eller udvidede og end videre Indretning af Østerøen ved Nyborg til et befæstet Afsnit samt en Befæstning af Kjøbenhavn med fremskudte Værker, saa vel mod Søsiden som mod Land, og Anlæg af forskellige Kystbatterier. Da Helstaten var indført ved Kundgjørelse af 28. Jan. 1852, overdroges det den 3. Juni s. A. en ny Kommission, for hvilken General de Meza var Chef, at overveje, om de forandrede Forhold vilde nødvendiggjøre Modifikationer i det foreslaaede System, eller om det kunde bringes til at medomfatte Holsten og Lauenburg. Da dette sidste var besvaret bekræftende, udarbejdede Ingenieurkorpset Detailplaner, og der foretoges intet videre ved Sagen førend efter Minister-skiftet 1854, da Krigsminister Lüttichau den 29. Januar 1855 atter overgav den i sin Helhed til en Kommis-

sion, hvis Formand var General de Meza. Denne Kommissions Betænkning, der afgaves den 9. Januar 1857, blev Grundlaget for, hvad Krigsminister Lundbye foreslog i 1858, og indeholdt følgende: Først anbefalede den Etablering af en militær Station paa Monarkiets Sydgrænse til Afbrydelse ved en Krigs Udbrud af Jærnbanen fra Berlin til Hamburg paa det Sted, hvor den gaar ind over Grænsen, dernæst ved Ejderen nogle Jordværker og paa passende Steder Projectering af Feltbefæstninger, som kunde udføres i Krigstid, samt bag disse en lignende Forberedelse af Danevirkestillingen i Forbindelse med Anlæg ved Sliens Munding. Medens Ejder- og Danevirkestillingen vare Frontalstillinger — saadanne, der sætte Bom for Fjendens Fremmarche —, hørte den foreslaaede Befæstning ved Sliens Munding til de saakaldte Flankestillinger, hvilke, støttede til Havet, altsaa sikrede mod at kunne omringes, derved at deres Besætninger efter Omstændighederne kunde formindskes eller forøges, maatte tvinge Fjenden til den yderste Forsigtighed for ikke at se Forbindelsen med Tyskland, naar han rykkede mod Nord, pludselig afskaaren paa et eller andet tilbageliggende Punkt. Som saadanne Flankestillinger foreslog Kommissionen, foruden Sliens Munding, end videre Dybbøl, Fredericia-Strib og endnu nordligere Helgenæs, som ved nogle Jordværker skulde forberedes til Forsvar i Krigstid, medens den lille Fæstning Fladstrand, som endnu ikke var nedlagt i 1858, og som med de ud for samme liggende Øer sluttede sig til sidstnævnte Art af Befæstninger, ikke tænktes opretholdt.

I anden Række bag Flankestillingerne foresloges Østerøen ved Fæstningen Nyborg gjort til et befæstet Afsnit og ved nogle Batterier paa Sprogø sat i Forbindelse med nogle lignende befæstede Afsnit ved den

lille Fæstning Korsør. Yderligere foresloges paa Sjælland Kronborg opretholdt ved Indløbet til Sundet og Kjøbenhavn omgivet med en ny sammenhængende Vold og 2 fremskudte Forter. Den om Kjøbenhavn værende gamle Vold var nemlig betydningsløs, eftersom Forstædernes Bebyggelse udvendig fra havde skudt sig ind mod dens Glacis, og Fæstningsportene vare vegne for brede Gab, gjennem hvilke Forbindelsen med Forstæderne gik. Men Regeringen holdt ikke desto mindre paa de gamle Volde som et Pant paa en mere fremskudt Befæstning, om hvis Hensigtsmæssighed der imidlertid herskede Tvivl, og mod hvilken der i alt Fald ytrede sig en almindelig Misstemning.

Paa dette Grundlag byggede Krigsminister Lundbye sin Plan. Det foran udviklede System havde en Sommerkrig for Øje, thi ligesom Flankestillingerne støttede sig til Havet, saaledes erholdt ogsaa Danevirkestillingen, som senere vil blive vist, sin Styrke ved Oversvømmelser. Kommissionen havde derfor ogsaa tænkt paa nogle Befæstninger, der vare brugelige under en Vinterkrig; men da Bekostningerne derved vilde stige til 40 Millioner Rigsdaler (80 Millioner Kroner), opgav Lundbye disse i Fortrøstning til, at det maatte høre til Undtagelsestilfælde, at et Felttog begyndte om Vinteren, og at Forsvaret i det mere sandsynlige Tilfælde, at et Sommerfelttog fortsattes ind i Vinteren, vilde i højere eller mindre Grad finde Lejlighed og Midler til i Tide at tage Sikkerhedsforholdsregler med Vinteren for Øje. End videre bortskar han af Forslaget alle de Anlæg, som fordrede en saa ringe Bekostning, at de ikke behøvede at komme ind under en større extraordinær Bevilling. Han standsede altsaa ved:

Danevirkevoldens Forstærkning ved Anlæg af Jordværker, Foranstaltninger til Vandløbenes Opstemning og

Forberedelser til Indretning af et Indskibningspunkt ved Sliens Munding; Dybbølstillingens Befæstning ved Værker af en noget stærkere Art; Fredericias fuldstændige Befæstning; Kjøbenhavns Befæstning ved fremskudte Værker saa vel mod Land- som mod Søsiden; Kystbatteriers Anlæg paa forskjellige Punkter.

Bekostningen ved disse Anlæg regnedes i det hele til 30 Millioner Rigsdaler (60 Millioner Kroner), hvori Kjøbenhavns Landbefæstning ikke var medregnet, da Udgifterne til denne mentes i det væsentlige at kunne dækkes ved Salg til Byggegrunde af det tidligere Fæstningsterrain. I det Lundbye af Hensyn til Øjeblikkets vanskelige Forhold, der maatte vække Betænkelighed ved nu at foreslaa endelig løst et Spørgsmaal af saa stor Vigtighed og saa bekostelige Konsekvenser som Befæstningsspørgsmaalet i dets fulde Udstrækning, som alt berørt, indskrænkede sig væsentligst til nu kun at fordre Kjøbenhavns Befæstning mod Søsiden paabegyndt, forlangte han til den øvrige Befæstning kun en ringe Sum til Projectering; men den afsloges ham. Naar dette senere i Ind- og Udland¹⁾ er blevet lagt Rigsraadet til Last, maa det bemærkes, at selv om Anlægget i sit hele Omfang var blevet paabegyndt, hvortil der ikke fra Krigsbestyrelsens Side forelaa noget egentligt Forslag, vilde det langtfra have været færdigt i 1864. I dette Aar vilde efter Ingenieurkorpsets Indstilling af 1857 kun den egentlige Dybbølstilling (ikke Brohovedet) og Danevirkestillingens Centrum have været fuldførte; Danevirke i sin Helhed vilde først have været færdig i 1867, Dybbølstillingen i sin Helhed først 1870, Fredericia først i 1887. Dog er det en Selvfølge, at naar der var blevet be-

¹⁾ Se F. de Bas: *L'armée Danoise en 1864, le Dannevirke et Dybból, étude historique et militaire* (Arnhem 1867), S. 23—24.

gyndt paa Planens Udførelse, om ikke i 1858, saa i 1859 eller 1860, vilde Forholdene have forandret Tidsfølgen for Anlægene, og en hel anden og bedre Forsvarsstand vilde være bleven naaet, end der i Virkeligheden erholdtes.

Med Hensyn til Hærordningen var Rigsraadets Holdning mere beklagelig, thi den bestaaende Tilstand fødte Usikkerhed i alle Retninger. Uagtet der under den første slesvigske Krig var indført almindelig Værnepligt, var den Hærordning, som skulde have svaret til det nye Rekruteringsgrundlag, endnu ikke kommen. Alle de under første Krig med Møje og langsomt oprettede Reserve- og Forstærkningsbatailloner vare forsvundne uden at have efterladt sig Spor i Tilstanden, og de betydelige Beholdninger, som vare erhvervede fra Oprørshæren, til Dels spildte, fordi de ikke vare benyttede i rette Tid til en Organisation, som de vilde have lettet. Hvad der behøvedes, var en paa Krig beregnet Ordning, thi Planen af 1842, der benyttedes som Norm for Bevillingerne, havde kun skabt en Fredsordning, hvis Supplement, Krigsordningen, aldrig var kommet, og, hvis den var kommen, ikke vilde have passet til de forandrede Forhold. For at faa en Hær tilnærmelsesvis af en noget lignende Styrke som den, vi havde haft organiseret under den første slesvigske Krig, ordnet ved Hjælp af de bestaaende Kadrer, havde General Thestrup tidligt foreslaaet, at lade Infanteribataillonerne beholde 8 Aars Mandskab, hvilket omtrent vilde udgjøre 1600 Mand, i deres Ruller, men dernæst organisere Bataillonen saaledes, at den i Krigstid kunde danne to Batailloner. Dette Forslag fandt alt under General Hansen som Krigsminister Bifald og var optaget i den af Lundbye i 1858 forelagte Plan, hvor der i den Anledning var forlangt flere Befalingsmænd for Kadrerne. Paa dette Grundlag fore-

slog bemeldte Plan, der under Ministerens Ledelse væsentlig var udarbejdet af Kapitajn i Generalstaben S. Ankjær, en Udvikling af Hæren i Krig til 3 Divisioner og 9 Brigader, omfattende 50—60000 Mand, 2½ pCt. af Befolkningen, thi det var, som alt berørt, hele Monarkiet, der dannede Lovudkastets Grund, hvorfor det ogsaa var i Overensstemmelse med den tyske Krigsforfatning. Lovudkastet erkjendtes for klart og dygtigt, alle Hærens Udfoldning betingende Forudsætninger vare tagne med i Betragtning. Ogsaa anerkjendte man Tanken deri og tilstod Krigsministeren paa Finansloven nogle mindre Beløb til at forberede Overgangen til det nye System. Saaledes gaves der blandt andet Krigsministeren Midler til hvert fjerde Aar at lade hver Bataillon til Prøve udfolde sig til to i en Exercertid, men denne Bevilling bidrog kun til at gjøre Dubleringstanken parodisk; thi det, som det kom an paa, var ikke en Deling af en taktisk Afdeling i to for en kort Tid, hvad der ingen Kunst er, men derimod en i hele Tjenesten og Administrationen gennemført fast Ordning, som gjorde de to Afdelinger til virkelig organiske Krigsbatailloner, der kun i Fredstid vare enige om én Fredskadre.

Den nærmeste Tid efter Kundgjørelsen af 6. November 1858 forløb i øvrigt forholdsvis rolig, fordi Napoleon III den 1. Januar 1859 ved Nyaarskuren i Tuilerierne lod de bekjendte Ord om Forholdet til Østerrig falde, som pludselig gav hele Evropa og navnlig Østerrig og Preussen andet at tænke paa end det nordtyske Anliggende. De holstenske Stænder kom endog til at savne den Del af den europæiske Opmærksomhed, som hørte til deres Forhandlingers daglige Brød, og indlod sig paa en Realitetsforhandling, som gik bort fra Kundgjørelsen af 28. Januar 1852 uden i det mindste i Formen at forlange et

Slesvigholsten. De foresloge Kongeriget, Slesvig, Holsten og Lauenburg gjorde til 4 selvstændige Dele med besluttende Myndighed hver for sig, et Forslag, som Grev Sponneck i et Skrift her hjemme, der mødte en stærk Kritik, raadede til ikke helt at forkaste. Rigsraadet, af hvilket Holstenerne og Lauenburgerne vare udtraadte, samlede dette Aar i Kjøbenhavn, og Kongeriget og Slesvig vare altsaa forenede ved et konstitutionelt Baand, som ikke tillige omslyngede Holsten. Den holstenske Stænderforsamling havde ønsket, at der i Mellemtiden, indtil en ny Ordning kunde komme i Stand, af den og af Lauenburgs Ridder- og Landskab maatte tages Beslutning om Fælleslovgivningen, for saa vidt den vedkom dem, men Regeringen tilstod ikke dette. I Patent af 23. September 1859 lovede den kun, at saadanne Anliggender, som før Fællesforfatningens Tilblivelse havde hørt under den stænderske Competence (o: saadanne, som medførte Forandring i personlige og Ejendomsforhold eller Skatter og offentlige Byrder) ikke skulde blive gjort til Gjenstand for Lovgivningsarbejder af Rigsraadet, uden at Stænderne havde haft dem til Betænkning først, for saa vidt Holsten angik. Med Hensyn til Fællesudgifterne fastslog Kongen første Gang for Finansperioden 1860—62 i Bekjendtgjørelse af 25. September 1859 Holstens Bidrag i Henhold til Normalbudgettet af 1856.

Det Stød, som Napoleon i Italien førte mod Østerrig, rystede Tyskland, hvor alle Forhold fra nu af forandrede. Den preussiske Konge var Aaret før paa Grund af Hjerneblødhed bleven uskikket til at regere, og hans Broder Wilhelm, som derefter havde grebet Statsstyrelsen, var den 7. Oktober 1858 bleven formelig Regent. Med den nye energiske Hersker var Haabet blevet vakt om en ny Æra. Prinsregenten anslog ogsaa strax patriotiske

Strænge, og da Krigen i Italien udbrød, rustede han sig for at gribe ind i den, men paa en Maade, som ikke tiltalte Østerrig, da den maatte føre til, at Preussen fik Overledelsen i Tyskland. Den 14. Juni 1859 mobiliserede Preussen 6 Armékorps, den 25. opstilledes et sydtysk Korps ved Overrhinen, den 4. Juli androg Preussen hos Forbundet paa, at ogsaa 9. og 10. Armékorps, til hvilket sidste det holsten-lauenburgske Kontingent hørte, maatte mobiliseres, og at Overkommandoen over alle tyske Stridskræfter maatte overdrages Kronen Preussen. Dette kunde Østerrig umuligt finde sig i; det vilde nok tilstaa Prins Wilhelm Overkommandoen, men kun som Forbunds-feltherre. Prinsregenten vilde imidlertid ikke lade sig nøje hermed, da han paa ingen Maade som Hærfører vilde være Forbundet underordnet. Freden i Villafranca den 10. Juli afbrød saa vel denne Strid som den større i Italien; men Preussen forlod ikke det Standpunkt, som det havde benyttet Østerrigs Forlegenheder til at indtage. Det vilde ikke paa ny ind i Østerrigs Ledebaand og understøttedes af et Parti i Tyskland. Den 16. September 1859 stiftedes den tyske Nationalforening, som havde Tysklands Udvikling under Preussens Ledelse til Maal. Men paa samme Tid, Rivaliteten mellem de to tyske Stormagter saaledes blev en Kjendsgjerning, traadte ogsaa Mellemstaterne frem for at sikre sig Indflydelse paa det tyske Riges Fremtid. Bayern, Sachsen, Hannover, Würtemberg, Kurhessen, Hessen-Darmstadt og Nassau forenede sig og foreslog paa en Conference i Würzburg Foranstaltninger til en Gjennemførelse af større tysk Enhed gennem Forbundet. De havde ikke blot Rigets indre Omstøbning for Øje, i det de foreslog f. Ex. en Højesteret i Forbundet, fælles Lovgivning, ens Vægt og Maal o. s. v., men ogsaa dets Stilling udad til, i det de

anbefalede Krigsforfatningens Revision, Nord- og Østersøkystrernes Befæstning o. s. v.

I og for sig syntes disse Enhedsbestræbelser at maatte vanskeliggjøre en Tilbagevenden til den danske Helstat og at maatte føre til en national Løsning af den dansk-tyske Strid i Overensstemmelse med de Principer, som indtil 1851 havde været de ledende hos den danske Regering; thi naar det tyske Forbund blev til noget andet, end det hidtil havde været, var det selv under Forhandlingerne i 1851 og 52 forudsat, at den ved Kundgjørelse af 28. Januar 1852 tilsigtede Ordning vilde blive uholdbar. Der var derfor god Føje for den danske Regering til at forholde sig rolig afventende i den Stilling, Provisoriet havde skabt; men dette tillodes den ikke, thi ligesom ethvert Opsving af den tyske Nationalitets- og Enhedsfølelse tidligere havde været ledsaget af særlige Stemningsudbrud for Slesvigholsten, saaledes vakttes ogsaa i 1860, medens den dansk-tyske Strid hvilede i Frankfurt, pludseligen Opmærksomheden for Slesvig ved, hvad der tildrog sig i den slesvigske Stænderforsamling og i det preussiske Deputeretkammer.

I Hertugdømmet Slesvig, hvor Nationaliteterne mødtes i en daglig Kamp, og hvor der i Stænderforsamlingen var et dansk og et tysk Parti, som hidsede hinanden, var Tonen altid lidenskabelig. Derhos udviklede de nye Embedsmænd, som vare indsatte af Tillisch, den Tjenstivrighed, som er karakteristisk for nye og unge Kræfter, og den af dem gennemførte Orden i dansk Aand føltes som et Tryk af de Tysksindede. I 1860 lød der fra Stændernes tyske Flerthal næsten oprørske Tale; det protesterede mod alle bestaaende og fremtidige Love, som skilte Slesvig fra Holsten, og betegnede Tilstanden i Slesvig som manglende al Orden og Lovlighed. I Berlin var det nogle Adresser

fra Slesvig, der tjente som Anledning til, at Hertugdømmets Forhold kom paa Tale. I Dagene den 3. og 4. Maj førtes der om denne Gjenstand en levende Diskussion, i hvilken nogle Ministre toge Del og lagde samme Opfattelse for Dagen som Husets øvrige Medlemmer. Man vedkjendte sig aabent Slesvigholstenismen, udtalte sig imod Londontraktaten og for, at Tyskland ikke skulde tillade, at Slesvigholsten tilhørte en fremmed Stat. Denne Stemningstilkjendegivelse stod i Forbindelse med Preussens nye Stilling og med en ny Hærlov, som strax nærmere skal omtales. Man drøftede almindeligt i Preussen, om man vedblivende skulde underordne sig Østerrig og Forbundet i den danske Sag, og om man, ligesom under den første slesvigske Krig, skulde taale alle en Forbundsexekutions og Indblandings Følger, deriblandt først og fremmest Blokaden, som alene skadede de nordtyske Havne, for til sidst, ligesom da, at se Forholdene i de danske Hertugdømmer ordnede paa en de preussiske Interesser modstridende Maade, eller om ikke snarere Preussen skulde mande sig op til at have en Vilje med Hensyn til denne Sags Fremtid og derved hævne Forsmædelsen fra 1850.

Hvad der utvivlsomt fremgik af det skete, var, at Preussen alene uden Østerrig havde rejst eller i alt Fald røbet Lyst til politisk at rejse det slesvigske Spørgsmaal, medens Forbundet behandlede det holstenlauenburgske. Men Sagen vakte Opsigt og alarmerede baade den engelske Udenrigsminister, Lord Russell, og det svenske Hof. I Stockholm var Aaret i Forvejen den 8. Juli 1859 Kong Oscar død og var bleven efterfulgt paa Tronen af Kong Carl XV. Kong Frederik VII, der var hans personlige Ven, havde strax efter hans Tronbestigelse paa sin Lystjagt „Falken“ aflagt ham et Besøg i Stockholm, og Kong Carl optog med Oprigtighed sin Faders

Politik. Vor Udenrigsminister rettede strax efter Oprintrinet i Deputeretkamret en alvorlig Beklagelse og Protest til Kabinettet i Berlin, og en længere heftig Brevvexling paafulgte mellem ham og den preussiske Udenrigsminister Schleinitz, en Brevvexling, i hvilken den østerrigske Udenrigsminister ikke deltog. Den svenske Udenrigsminister, Grev Manderstrøm, optraadte i London til vor Understøttelse og Forsvar; men det preussiske Kabinet var ogsaa virksomt der og søgte at bevise for Lord Russell, at Slesvigs nærværende Stilling meget lignede en Inkorporation i Kongeriget, og at det tyske Sprog var undertrykt i Skole og Kirke, hvorved Danmark havde forsyndet sig i dobbelt Henseende, eftersom det havde lovet, ikke at inkorporere Slesvig og at give det tyske Sprog samme Beskyttelse som det danske. Den sidste Beskyldning støttede sig kun til misfornøjede Raab fra Tyske i Slesvig, thi nogen Forandring i den af Tillisch og Carl Moltke indførte Sprogordning var der ikke gjort.

Denne Strid var endnu ikke endt, da Forbundet paa ny traadte frem paa Holstens Vegne. Efter at Forbundet den 8. Marts 1860 havde besluttet, at i Mellemtiden, indtil en endelig Aftalerne 1851—52 opfyldende Forfatningstilstand var tilvejebragt, alle Love, som forelagdes Rigsraadet, ogsaa skulde forelægges Stænderne i Holsten og Lauenburg, og at ingen Lov om Fællesanliggender maatte udkomme for Holsten og Lauenburg, uden at disses Stænder havde givet deres Samtykke til den, rejste den oldenburgske Regering i Juli 1860 Anklage mod Danmark, fordi Statsbudgettet for 1860—61 var kundgjort Holsten og Lauenburg, uden at disse Hertugdømmers Stænder havde givet deres Minde til samme. Efter at de forenede Udvalg havde faaet Østerrigs og Preussens Gesandter til i Kjøbenhavn at indhente Oplysninger om den fulgte Fremgangsmaades Natur, behandledes Sagen

i Udvalget, indtil den et halvt Aar senere, den 7. Februar 1861, blev Gjenstand for en Forbundsbeslutning, der ikke erkjendte Bekjendtgjørelsen af 25. September, som fastslog Holstens Andel i Fællesudgifterne, for at være i retslig Kraft i Holsten og fastsatte Exekution, hvis der ikke inden 6 Uger fra den kongelig-hertugelige Regering indløb Erklæring om, at den vilde efterkomme de ved Forbundsbeslutningen af 8. Marts 1860 truffne Anordninger for Mellemtiden.

Den danske Regering kunde ikke indrømme Holstens Stænder den ønskede Bevillingsret, uden at et tilstrækkeligt Tilskud til Fællesudgifterne var sikret, og overhovedet ikke tilstaa Stænderne Beslutningsmyndighed, uden for saa vidt de andre Landsdeles Selvstændighed ikke derved sattes i Fare. Den var i det højeste kun tilbøjelig til at tilstaa Stænderne Beslutningsmyndighed i de Fællesanliggender, som angik Person og Ejendom i Holsten, og kun under den Forudsætning, at Regeringen, hvis overensstemmende Beslutninger ikke kunde erholdes fra Rigsraad og Stænder, kunde sætte det Vedtagne forskjelligt i Udførelse i Monarkiets to Dele. Et Tilbud i denne Retning blev gjort om en selvstændigere Stilling for Holsten under Provisoriet. Den engelske Udenrigsminister henvendte sig fortroligt til den preussiske derom. Samtaler desangaaende fandt ogsaa Sted i Kjøbenhavn mellem den engelske Gesandt, Mr. Paget, og Hall. Der kom imidlertid intet Udbytte af disse Forhandlinger. Preussen vilde ikke erkjende den danske Regerings Ret til at opretholde Fællesforfatningen og Rigsraadet, naar disses Gyldighed var benægtet for de tyske Hertugdømmers Vedkommende, og viste en handlelysten Holdning, hvis Fare forøgedes ved de militære Reformer, som Prinsregenten satte i Værk, og som her maa omtales.

Indtil 1860 var den preussiske Hærs Organisation

den, som var skabt ved den berømte Lov af 3. September 1814. Hæren inddeltes i 9 Armékorps, hvoraf de 8 udgik hvert af én Kreds i Landet, nemlig 1. af Øst- og Vestpreussen, 2. af Pommern, 3. af Brandenburg, 4. af de sachsiske Lande, 5. af Posen, 6. af Schlesien, 7. af Westphalen og 8. af Rhinprovinsen, medens det 9., Garden, rekruteredes fra hele Monarkiet for at danne et Slags Mønsterarmékorps i Berlin, i hvilket alle de provinsielle Armékorpsers Særegenheder forenedes og udjævnedes. Hærens Styrke var 440000 Mand, i det hvert Armékorps kunde bringes op til omtrent 50000 Mand, men for at naa denne Styrke maatte der indkaldes indtil 16 à 18 Aarsklasser, eftersom det Antal af Befolkningen, som aarlig udskreves og uddannedes, kun udgjorde 40000 Mand, og de ældre Aarsklasser paa Grund af tilfældig Afgang vare langt ringere i Tal.

I Scharnhorsts Tid, da Hærloven skabtes, talte Preussen kun 9 Millioner Indbyggere; hvert Armékorps svarede da til én Million Mennesker; i alt udgjorde Hæren, fuldt indkaldt, 5 pCt. af Befolkningen. I Almindelighed kunde man imidlertid den Gang nøjes med mindre Hære end senere, og det var forudsæt, at ved politiske Mobiliseringer i Reglen ikkun den saakaldte „staaende Hær“ behøvede at træde under Vaaben. Denne „staaende Hær“ bestod for hvert Armékorps, altsaa for hver Million Indvaanere, naar der ene tages Hensyn til Fodfolket, kun af 14 Batailloner, nemlig 4 Linie-Regimenter à 3 Batailloner, og et Fusilier-Regiment paa 2 Batailloner.

Nu i 1861 kunde man i Almindelighed, naar der mobiliseredes, ikke opstille nogen mindre Hær end omtrent 400000 Mand, fordi Preussens udstrakte Fladerum, dets aabne Grænser; dets mange Fæstninger og Depoter fordrede en saa stor Styrke, der desuden, eftersom Preussens Be-

folkning var fordoblet siden 1814, kun udgjorde omtrent $2\frac{1}{2}$ pCt. af den nuværende Befolkning. De, hvem Loddet til Militærtjenesten havde truffet, maatte altsaa indtil deres 16. eller 18. Tjenesteaar møde ved hver Mobilisering, medens de, som havde trukket sig fri i deres 20. Aar, i Reglen vare fritagne for Militærtjenesten i deres hele Levetid. Dette passede nu allerdaarligst i et Land, hvor Værnepligten var fuldt personlig og de Værnepligtige ikke, som i alle øvrige Lande i Evropa paa den Tid, indbyrdes kunde bytte Lod. Halvdelen af Hæren bestod derfor af ældre, sædvanligvis gifte Borgere, hvis Misstemning over den uretfærdige Ordning jævnlgt kom til Udbrud. Store Forstyrrelser havde ledsaget Landeværnsbataillonernes Opstilling ved enhver Mobilisering, og af saadanne havde Preussen siden den første slesvigske Krig, selv naar de partielle, som f. Ex. den i Anledning af Neufchâtel, fraregnes, haft tre, nemlig i 1851, 1854 og nu sidst i 1859.

Midlet til at bøde paa disse Svagheder var en Forhøjelse af det Tal, som aarlig toges til Uddannelse, og Prinsregenten foreslog derfor det aarlige Kontingent bestemt til 63000 Mand i Steden for 40000, saa at 7 Aarsklasser vilde kunne give den Styrke, som ansaas nødvendig ved Mobiliseringen. For saa vidt var han ikke i Strid med det almindelige Ønske, men desto mere, da han fordrede Fredskadrernes Tal gjort saa stort, at hele den nævnte Styrke kunde optages i dem, og den hidtidige toaarige faste Tjenestetid forandret til en treaarig, for at alle Kadrerne, selv i Fredstid, kunde have den for Øvelserne som nødvendig ansete Styrke. Da der samtidig med denne Omordning ønskedes saadanne Indretninger skabte, som kunde befordre en nok saa pludselig Indkaldelses rolige og regelmæssige Fuldbyrkelse, saaledes ikke blot Magasiner og Depoter for alle mulige

indtrædende Fordringer, men faste Kadrer for Train og for saadanne militære Myndigheder, som tidligere først oprettedes, naar Krigen stod for Døren, var den Kadreforøgelse, som foresloges, — naar vi her tage alle Vaaben med —: 36 nye Infanteri-Regimenter à 3 Batailloner, 9 nye Fusilier-Batailloner for at udvide hvert af de bestaaende Fusilier-Regimenter til 3 Batailloner, 10 nye Kavaleri-Regimenter à 5 Eskadroner og desuden 8 Eskadroner til Forøgelse af 8 Kavaleri-Regimenter, som kun havde 4 hvert, 5 nye Fæstningsartilleri-Afdelinger, 18 nye Pionerkompagnier og disses Indordning med de tidligere bestaaende i 9 Pionerbatailloner, én ved hvert Armékorps, 9 nye Trainbatailloner, ligeledes én ved hvert Armékorps, 4 Krigsskoler og 1 Underofficersskole.

Mod Forslaget til denne nye Hærororganisation rejste der sig i det preussiske Deputeretkammer en højst lidenskabelig Modstand. De forøgede finansielle Byrder, 10 Millioner Thaler aarlig og 5 Millioner én Gang for alle, og den treaarige Tjenestetid satte ondt Blod, men heri blandede sig Mistillid til Prinsregentens virkelige politiske Hensigter og Evner. Man frygtede for, at Regeringen maaske vilde bruge Hæren i reaktionære Øjemed lige over for Folkefriheden, især da man saa, at Hæren, trods de forlangte store finansielle og personlige Ofre, ved en Mobilisering ikke blev en eneste Mand større end tidligere. Forslaget faldt derfor igjennem, men da Regeringen derpaa omtalte de vanskelige Tider og lod det skinne igjennem, at den vilde bruge Hæren i Preussens Storheds Interesse, bevilgedes dog omsider det forlangte under Form af forhøjet Krigsberedskab for ét Aar indtil den 30. Juni 1861, efter at Regeringen havde givet det Løfte, at derved intet skulde præjudiceres med Hensyn til Fremtiden. Dette sidste afholdt dog ikke Regeringen fra at skabe de nye Kadrer som faste.

Hvert af de 9 Armékorps'er kom nu til at bestaa af 2 Divisioner, hvoraf hver atter deltes i 2 Infanteri-Brigader (hver bestaaende af 2 Regimenter à 3 Batailloner), 1 Kavaleri-Brigade, 1 Fusilier-Regiment paa 3 Batailloner, 1 Artilleri-Brigade, 1 Pionerbataillon og 1 Trainbataillon.

Af det Aar, for hvilket det forhøjede Budget var vedtaget, var Halvdelen forløben, da Kong Friedrich Wilhelm den 2. Januar 1861 døde, og Prinsregenten besteg Tronen under Navn af Wilhelm I. Den nye Konge antog strax en krigersk Holdning i alle de Udtalelser, som Tronskiftet gav ham Anledning til, berørte de vanskelige og trange Tider og en nær forestaaende Kamp, under hvilken han ønskede og haabede at kunne føre sin Hær til Sejr. For saa vidt disse Udtalelser ikke blot gik ud paa at fremkalde en for en endelig Bevilling af Forsvarsudgifterne gunstig Følelse af overhængende Fare, hvad der ikke var Anledning til at tro, maatte de sigte til noget bestemt, og det var da navnlig Østerrig og den Kjæde af tyske Magter, som holdt Preussen nede ved at modarbejde dets Indflydelse i Tyskland, som de maatte antages nærmest at være rettede imod. Men det dansk-tyske Spørgsmaal stod ikke uden for denne Sag. Tvært imod var det netop det, som Preussen især var blevet afholdt fra at afgjøre efter sit Ønske, og som den offentlige Stemme pegede hen paa, i det den opfordrede Preussen til at handle. Det vilde jo kun være en Gjentakelse af, hvad det havde forsøgt i 1848, om det paa ny satte sig i Spidsen for den tyske Bevægelse imod Danmark. Stemningen i Tyskland var en saadan, at mange Regeringer vilde tvinges til at slutte sig til Preussen, hvis det tog Ledelsen i sin Haand. Selv Beust havde i de sachsiske Kamre den 7. Januar erklæret, at Sachsen vilde slutte sig til Preus-

sen, hvis det gjorde det. Selvfølgelig forudsatte han Forbundets Mandat; men den dansk-tyske Strids Stilling i Frankfurt kunde hidføre et saadant, thi man stod der lige foran Beslutningen om en Forbundsexekution. Der var altsaa Grund nok til ikke at ansé den preussiske Krigsgjæring for at være ganske uden Forbindelse med Striden med Danmark, om hvilken Kong Wilhelm i sin Trontale den 14. Januar ytrede, at han ansaa det for en national Pligt at tilvejebringe en tilbørlig Løsning af samme. Saaledes opfattedes Forholdet ogsaa almindeligt. Det var den Gang, at den holstenske Advokat Lehmann ved en Lejlighed i Berlin i Fortrøstning til, hvad der vilde ske, tillagde den preussiske Konge Tilnavnet „Erobreren“. Hele Evropa kom i Gevær i Anledning af de preussiske Krigslyster; Danmarks Allierede traadte mere aabenlyst end nogen Sinde før op til dets Hjælp. I Preussen gaves den forhøjede Krigsbevilling eudnu for et Aar til den 30. Juni 1862.

Tilstanden var altfor truende til, at vi paa nogen Maade kunde forsvare længer at lade vore Kampmidler ligge hen, som hidtil. Vi vare i det Tilfælde, inden vi kunde føre Krig, først at maatte omdanne Hæren og bygge de Støttepunkter, den behøvede. Der rejste sig ogsaa som Gjenvirkning af Stemningen i Tyskland en national Bevægelse i Danmark for at værges Slesvig og, hvad der hørte Danmark til, mod den truende Indblanding. Den 14. Januar 1861 stiftedes „Danevirkeforeningen“, og to Dage senere fremkom i et Møde af Rigsdagsmænd en af ledende Mænd i forskellige Partier, Tscherning, Madvig, J. A. Hansen og Blixen-Finecke, forfattet Adresse, der senere, den 17. Maj, forsynet med 71,006 Underskrifter, overrakte Conseilpræsident Hall. Den bevidnede Folkets Redebonhed til at bære ethvert Offer, som var nødvendigt for at hævde Kongerigets og Sles-

vigs bestaaende konstitutionelle Forbindelse og den danske Nationalitets lovlige og billige Ret i Slesvig. Det var nemlig Programmet fra før 1852, som foresvævede alle som det, der i større eller mindre Fylde maaske kunde opnaas ved Stillingen til Forbundet, og det var Slesvig, som i ethvert Fald maatte værges mod en mulig preussisk Erobringspolitik.

I Januar Maaned 1861 begyndte der alt at røre sig Liv i de militære Ministerier, om end ikke nogen Sum til Krigsrustninger ud over Budgettet endnu var tilstaaet dem af Regeringen. Særlig begyndte Marineministeriet med at sikre sig Søfolk, eftersom disse maatte tages i Tide paa Sessionerne, som afholdtes i Danmark den 1. Februar, i Slesvig sidst i Januar. Men efterhaanden vandt Rustningerne i Omfang og støttedes i April Maaned ved Midler, som senere skulle omtales.

For Hærens Vedkommende var der i Forvejen iværksat nogle Organisationsforandringer og truffet nogle Forberedelser til Halvøens Befæstning. General Thestrup var nemlig bleven Krigsminister den 2. December 1859, da Ministeriet Rottwitt—Blixen-Finecke kom til Roret, og havde beholdt Portefeuillen, da Styrelsen den 4. Februar 1860 atter gik over til Hall med Fenger, Monrad, Casse, Steen Bille, Wolfhagen og H. J. A. Raasløff som Medministre. Thestrup var overbevist om Hensigtsmæssigheden af Lundbyes Forsvarsplaner, til hvilke han selv havde givet Dubleringstanken. Han foresatte sig strax at begynde deres Iværksættelse, og, da en forøget Bevilling dertil nægtedes ham, med de Midler, det ordinære Budget tilbød. Lundbye havde gjort sin Plans Udførelse afhængig af en Bevilling, der tillod ham at give de nye Kadrer det Hold, de efter hans Anskuelse behøvede. Thestrup mente, at hvad enten der skete Grads- og Lønningsforhøjelse eller ej, bleve de personelle Kræfter, som

Hæren raadede over, de samme, og at der altsaa ikke var noget til Hinder for at begynde paa Iværksættelsen af den Hærordning, som han ansaa for aldeles nødvendig. Han havde derfor strax efter sin Indtrædelse i Ministeriet indskrænket den 16 Maaneders faste Tjenestetid, som den Gang var den gjældende Regel for Fodfolket, for at vinde Midler til en større Styrkes Uddannelse i Vaaben, og den 14. Maj 1860 beordret en Dublering prøvet ved 6 Batailloner, saaledes at der af 1. og 3. Kompagni, der hvert deltes i to Kompagnier, formedes en, og af 2. og 4. Kompagni paa samme Maade en anden Bataillon, samt den 29. September s. A. indstiftet Reserveofficersinstitutionen for at faa Officerer til de fordoblede Kadrer. Hans Plan var at arbejde hen til, at de 17 kongerigsk-slesvigske Batailloner kunde dublerede danne 34 Batailloner à 1000 Mand. Ogsaa havde han tænkt paa Gjenopbyggelsen af de militære Stillinger paa Halvøen og den 25. Juli 1860 af Ingenieurkorpset forlangt Detailplaner til Danevirkestillingens Udførelse.

Grundlinierne vare altsaa forud dragne for den Rustning, som paabegyndtes i Januar 1861. Krigsministeren oprettede strax to Skoler paa 80 Elever hver for de unge Mænd, der vilde uddannes til Reserveofficerer efter den udkomne, men endnu ikke iværksatte Anordning, og paa Grund af den vakte nationale Bevægelse fik disse et saa stærkt Tilløb, at han kort efter saa sig i Stand til at oprette en tredje. Dernæst indkaldtes der 3 Aars Underkorporaler til alle Fodfolkafdelinger, for at disse af dem og de faste Underofficerer i Forening kunde uddanne to Hold Underofficerer, det ene for Stam- og det andet for Dubleringskompagnierne. Lignende Foranstaltninger iværksattes kort efter

ogsaa ved Rytteriet og ved Artilleriet, ved hvilket sidste Vaaben der uddannedes 20 Reserveofficerer.

Derefter befaledes det Ingenieurkorpsset at forberede en feltfortifikatorisk Befæstning af Danevirke, Dybbøl og Fredericia, og da Detailplaner til Danevirkestillingen vare indkomne til Ministeriet den 16. Januar 1861, kunde der hurtigt skrides til at sætte dette Arbejde i Værk, til hvilket der foreløbig anvistes 100000 Rigsdaler af Ministeriets Midler. Paa Grund af den toaarige Finansperiode var Budgettet den Gang mere elastisk end nu, men det blev ved de iværksatte Rustninger ogsaa spændt ud til dets yderste Grænser. I Marts Maaned forlagdes Ingenieurtropperne til Slesvig, hvor de indkaldte 6 Aars Mandskab, og Arbejderne tog deres Begyndelse baade der og ved Dybbøl og Fredericia, samtidig med at Rendsborg Arsenal førte sine betydelige Beholdninger dels til Danevirke, dels til Als.

De Stillinger, som nu rejstes i 1861, kom til at spille en saadan Rolle i vor hele senere Udrustning og Krig, at vi her maa skjænke dem nogen Opmærksomhed.

Hovedstillingen i det sydlige Slesvig, den bekendte Danevirkestilling, bestaar af tre til forskellige Tider opbyggede Volde. Den ældste er den under Navn af Kurgraven eller Kurvirke endnu bestaaende, som strækker sig fra Kurborg ved Rejdedalen til den sydligste Del af Hadeby Nor, en Vig af Slien. Den Gang kunde Adgangen til Sønderjylland spærres ved denne $\frac{3}{4}$ Mil lange Vold. Øst fra skar Slien sig nemlig dybt ind i Landet og vest fra en anden Vandsanling, som nu ikke længer eksisterer, men som gennem Ejderen og Trenen gik op i Rejdedalen, der i Oldtiden var sejlbar for smaa Fartøjer. I Løbet af ét å to Aarhundreder antages Naturforholdene at have forandret sig. Rejdedalen var ikke længer oversvømmet og kun en Aa til-

bage af den tidligere Sø. Volden maatte nu fortsættes til hen imod Hollingsted; men der byggedes i Steden for en hel ny, Thyras Vold, som vest for Kurborg lagdes lige nord for Rejdedalen og dernæst drejede mod Nord-ost til den vestligste Arm af Slien. Atter senere forandrede Naturforholdene sig i den indre Del af Slien, og der byggedes da en ny Vold, som fra et Sted i den tidligere nævnte droges over til Hadeby Nor, til den saakaldte Saxarm, der i sin Tid omsluttede Fortet Oldenborg. De to sidste udgjorde derefter en Enhed og benævntes Danevirke-Hovedvold. Den overspændte en Strækning af omtrent 2 Mil, men var af uregelmæssig Form, i det dens to Hovedstykker dannede en Vinkel nord for Store Danevirke By.

Denne Befæstning tabte i de mange Aarhundreder, i hvilke den kun betragtedes som et nationalt Minde fra Oldtiden, sin militære Betydning derved, at den vestlige Vandsamling forsvandt, i det den forvandlede til Marskenge med Diger og Sluser; men i 1850, da vi atter tog Stillingen i Brug, bragtes Vandet ved Aabning af Sluserne atter tilbage i sit tidligere Leje. Det var altsaa ikke blot muligt at faa den samme Beskyttelse for Danevirkestillingen nu som i ældre Tid, men endog en bedre; thi den Gang gik Havets Ebbe og Flod gennem Trenen op til Holm ved Hollingsted. Landet var paa sine Steder afvejlende overskyttet og vandfrit, i hvilken sidste Tilstand det dog ikke var passabelt, i det hele Bunden var opblødt, som Marsken bliver, naar der i længere Tid har staaet Vand over den. Men nu kunde man bestandig holde Terrainet overskyttet ved at forsyne Sluserne med Ebbeporte, det er Porte, som, i Steden for at lukkes med Floden for at forhindre denne fra at trænge ind i det fredede Land, lukkedes med Ebben for at forhindre den indtrængte Flod fra at strømme tilbage.

Naar gjennem Slusen ved Husum paa denne Maade Vesterhavets Vand indlodes over Südermarsch samt over Darrigbüll- eg Legelichheit-Koge, og gjennem Slusen ved Frederikstad og dem øst for Süderstapel Ejderens Vande indlodes henholdsvis i Trenen og i Sorgfloden, hvorved disse Floder vilde overstrømme hele Trene- og Sorgdalen, fremkom der mellem Vesterhavet og Egnen syd for Danevirke en stor Sø, som, naar en Del mindre Partier langs Ejderens Løb ligeledes oversvømmedes ved Gjennemstikning af Digerne, dannede 3 Øer, den ene Stapelholm, der saaledes havde gjenvundet den geografiske Egenskab, som har givet Landskabet sit gamle Navn, den anden den mindre tørre Landstrækning, hvorpaa Frederikstad ligger, og den tredje den lille Ø nord for Stapelholm og syd for Hollingsted, hvorpaa Bünge er beliggende.

Den store Sø vilde oversvømme Chausséen og Jærnbanen mellem Husum og Frederikstad. Frederikstad vilde ved Befæstelsen af de den nærmest omgivende Diger kunne gjøres til et temmelig holdbart Punkt midt i de den omgivende Vande, ja endog kunne betragtes som en selvstændig Befæstning uden Forbindelse med eller Hensyntagen til den egentlige Danevirkestillings Skæbne. Fra den vilde et Dige, hvilket i hine Egne betyder det samme som en Landevej eller Dæmning, føre mod Nord til Schwabsted, den sydligste Landsby paa Søens nordre Bred. Andre Diger vilde forene alle de nævnte 3 Øer, altsaa gaa fra Frederikstad til Stapelholm, herfra til Bünge, og derfra atter til Forskansningerne ved Hollingsted, som snart skulle omtales.

Oversvømmelsen vilde komme til at strække sig vest om Hollingsted til Holm, Jærnbanepunktet en halv Mil nord for førstnævnte Landsby; den egentlige Danevirkevold stødte da med sin højre Fløj til

den og var sikret mod Omgaaelse fra Vest. Men en Oversvømmelse af en anden Natur kunde slutte sig til den første, fylde hele Rejdedalen med Vand lige op til Kl. Reide og derved gjøre hele den egentlige Frontstillings højre Halvdel stormfri mod Fronten. Vesterhavets Vand kunde ikke længere komme op i Dalen, da dennes Bund uden for den i Midten løbende Aa var for høj dertil, men Aaens Løb til Trenen kunde forhindres ved Dæmninger, lagte paa tværs i Retning fra Nord til Syd fra Danevirkevolden, hvorfra de kunde beherskes og forsvares, til Dalens sydlige Bred. Den Vandsamling, som derved fremkom, kunde forøges ved kunstigt tilført Vand enten fra Arnholt Sø i en lukket Rende, hvad der dog vilde blive meget kostbart, eller, hvad der senere blev foretrukket, fra Sylvested Aa ved at sætte en gammel Kanal, der førte parallel med Trenen fra den nævnte Aa til midt ned i Rejdedalen, i brugbar Stand. Den lavere Vandstand, som fremkom i Dalen, navnlig i dens østlige Del, paa Grund af dens stærke Fald mod Vest, maatte da opvejes ved Længdegrave fra Vest til Øst i Bunden, hvilke vilde berede Faldgruber for Fjenden under mulige Forsøg paa at vade over. Tilgangen til Stillingens Centrum indskrænkedes derved atter til den 1 Mil brede Strækning mellem Klein Reide og Selk. Umiddelbart nord for samme vilde Fjenden, efter at have passeret Kurvirke, der nu blev en med Navnet overensstemmende*) Slags Forstilling, støde paa Centrumstillingen. Denne fulgte i 1850 Hovedvolden lige fra Ellingsted til Saxarmen, kun med den Ændring, at Store Danevirke By, der ligger i den Vinkel, som Volden danner, var omkredset af Forskansninger og altsaa inddragen i Linien. I 1861 fore-

*) et Kure: Vagttaarn, Observationstaarn.

trak man kun at benytte den vestlige Del af Volden, hvilken kunde sættes i forsvarsdygtig Stand ved Anlæg af større Værker, der bleve som Bastioner paa Volden, men i øvrigt at lade Forsvarslinien gaa uden om Store Danevirke og inden for Bustrup Dam til Slien.

Til Støtte for Centrum foresloges der de alt nævnte Forskansninger ved Hollingsted. Disse vilde danne en Enhed for sig paa det Sted, hvor Trene-, Sorg- og Ejderoversvømmelserne stødte sammen, bestaaende af et Fort paa Øen Bünge mellem Trene- og Sorgoversvømmelserne og to paa den ved alle 3 Oversvømmelser i Forening tilvejebragte Ø mellem Hollingsted og Klove. De tre Forter vilde ved Diger staa i Forbindelse med hverandre, med Landet nord for Rejdedalen, med Stapelholm og gennem denne Ø med Frederikstad. Et Forværk ved Klove vilde gjøre denne Befæstning til en Udfaldsport, gennem hvilken Forsvarsstyrken paa Danevirkes højre Fløj kunde anfælde Angrebshærens venstre Fløj, hvis den ikke vilde foretrække at rykke til Centrums Undsætning nord om Rejdeoversvømmelsen.

Der stod da altsaa kun Forstærkningen af venstre Fløjs naturlige Forsvarskraft tilbage. Over Slien fandtes der ét Hovedoverfartssted, nemlig ved Mysunde, hvilken let kunde befæstes ligesom i 1850; men Danevirkestillingens venstre Fløj vilde kun være ret betrygget, naar ogsaa den saakaldte Kokkendorfstilling mellem Sliens Store Bredning og Ekernførdefjord var befæstet. Den i Slien udløbende Østerbæk kunde nemlig opstemmes og ved sit Udløb sættes i Forbindelse med den ligeledes opstemmede, men mindre betydelige Noelsbæk. Derved vilde der fremstaa en Oversvømmelse, som i Forening med den større Sø Vindeby Nor vest for Ekernførde vilde indskrænke Adgangen til Svansen, den Landstrækning, som ligger mellem Slien og Havet, til den omtrent

$\frac{1}{4}$ Mil brede Strækning mellem Oversvømmelsens østlige Bred syd for Kokkendorf og Vindeby Nor foruden den smalle Landstrimmel paa den anden Side af Noret, paa hvilken Ekernførde ligger. Men denne Landstrimmel var gjennemskaaren af det Vandløb, der forbinder Vindeby Nor med Ekernførde Fjord. Et paa den nordlige Side af samme i Landsbyen Borreby opkastet Batteri kunde beherske Broen over Aaen og i det hele gjøre Fjenden Adgangen til Svansen over Ekernførde højst vanskelig.

Den venstre Fløjs Forsvarsforhold vare afhængige af den Plan, man i det hele vilde lægge for Forsvaret, og stod i Forbindelse med den Vægt, man vilde lægge paa Ejderstillingen, hvilken igjen var afhængig af Rendsborg Fæstnings Tilstand. Af denne Danmarks gamle Grænsefæstning mod Syd stod nu kun den sydligste Del af Voldene tilbage, som dannede en bastioneret Halvbue fra Ejder til Ejder. Det var ikke umuligt ved nogle Forter nord for Ejderen, som stode i Forbindelse med Voldens Endepunkter, eller — hvis man vilde opgive Rendsborg helt — ved en mindre Befæstning paa dansk Grund nord for Ejderen at gjøre Rendsborg uskikket til Overgangspunkt for Fjenden. Derved vilde han efter al Rimelighed, paa Grund af de for ham uheldige Vej- og Terrainforhold vest for Rendsborg, være indskrænket til at begynde sit Indfald i Hertugdømmet Slesvig ad Vejene mellem Rendsborg og Kiel, hvilke alle koncentrisk forene sig ved Ekernførde. Her havde der derfor i en noget tidligere Tid været foreslaaet et Fort anlagt paa Højderne syd for Ekernførde. Ejderstillingen vilde da have fulgt Ejderens Løb vest fra til Schirnau, men der fra være bøjet op mod Nordost til dette Fort, og det var forudseeligt, at den første store Kamp, hvis noget saadant forberedtes, vilde finde Sted i det for et haardnakket Forsvar ingenlunde uheldige Terrain syd for

Ekernførde. Hos dem, der ansaa disse Forsvarsforanstaltninger for de rigtigste, var der Stemning for, at Kokkendorfstillingen saa skulde være anden Linie for Forsvaret, og at Hovedvægten eller i alt Fald en stor Vægt dernæst burde lægges paa Forsvaret af den venstre Fløj af Danevirkestillingen, støttet til en Reduit ved Maesholm i Sliens Munding. Dette Forsvar kunde drives selvstændigt, selv efter at Centrum var brudt, hvad ogsaa højre Fløj af Danevirkestillingen, Forsvaret af Frederikstad, formaaede, naar det tog Vesterhavssøerne til Basis. Det er en Selvfølge, at alle Sliens og Ejderens Baade i saa Fald maatte samles ved Maesholm og Husum.

Vilde man i Modsætning hertil lægge Vægten paa Danevirkes Centrum, i hvilket Tilfælde Ejderstillingen fik en anden Karakter, i det den ikke saa let kunde sættes i Forbindelse med Centrum som med venstre Fløj, var man næsten mest tilbøjelig til slet ikke at holde Kokkendorfstillingen, men alene at besætte Slistillingen i Tillid til, at Fjenden maatte være os mindst dobbelt overlegen for at turde tænke paa at udstrække sine Operationer dybt ind i Svansen, og at han i dette Tilfælde vilde være udelukket fra Forsøg paa at tilvinge sig Overgang paa andre end nogle faa forud opviselige Steder, fordi Slien paa dens øvrige Strækning havde en Bredde, som umuliggjorde Broslagning. Disse Steder, nemlig Strækningen fra Mysunde til Hestoft og fra Stubbe til Siseby samt endelig Arnæs, Kappel og Rabølsund, vilde formentlig kunne beherskes ved Batterier, anlagte i sidste Øjeblik paa de for dem forud fundne bedste Punkter.

Denne sidste Betragtning blev den ledende i 1861, da Spørgsmaalet om Ejderstillingen og dens Forhold til Danevirke endnu var aabent; man paatænkte ikke andet end Mysundes Befæstning samt i Kokkendorfstillingen

Opstemning af Østerbæk og Anlæggelse af en lille Skanse ved Borreby, hvilke Anlæg kunde danne Støttepunkter for en rent provisorisk Befæstning som Forstilling foran venstre Fløj, hvis man ikke vilde gaa videre, men ogsaa for en stærkere, hvis saadant blev den endelige Hensigt.

I det man gjorde Danevirkes Centrum til Hovedstilling, maatte man overveje, om den tilbød en Retræte i Ulykkestilfælde; men en saadan støttedes saa at sige Skridt for Skridt ved brugelige Stillinger: først bag Gottorp Sø og Pøhler Teich, dernæst ved Taterkro—Nykro, ved Istedskov mellem Arnholt- og Langsø og saa videre indtil Sankelmark Sø. Disse Stillinger behøvede ikke nogen Forstærkning i Fredens Dage, saa at de næste Punkter, der maatte tages under Arbejde, vare Dybbøl og Fredericia.

I Befæstningsforslaget, som forelagdes 1858, var der til Dybbøl forlangt 794000 Rdl. og til Fredericia 8806000 Rdl. I Følge samme skulde Dybbøl have haft en stærkere Befæstning end Danevirke med Værker af til Dels permanent Natur, og Fredericia være gjort til en fuldstændig Fæstning. Dette lod sig ikke gjøre nu, da der manglede Tid dertil. Det var kun en Feltbefæstning, som der nu blev Tale om, og Forholdet blev ganske det omvendte af det i 1858 foreslaaede: Ministeriet lod Dybbøl træde i Baggrunden for Danevirke og Fredericia for dem begge. I Stedet for at der i 1858 havde været paa-tænkt 3 store Redouter ved Dybbøl, gjordes der nu Udkast til en Linie af mindre Værker tværs over Dybbøl-bjerg mellem Vemmingbund og Alssund, en Linie, hvis nærmere Fastsættelse frembød mange Tvivlsmaal, som paa Grund af den korte Tid, der var levnet til Overvejelse, næppe bleve løste paa den heldigste Maade, dernæst til 2 Brohoveder, et for Enden af den alt bestaaende Frederik VII's Bro, et andet for en anden Bro, som skulde

slaas i Krigstid, endelig til nogle Batterier paa Als, som flankerede Stillingen paa Dybbøl. I Fredericia var det grumme vanskeligt at foretage noget uden betydelige Midler. Fæstningen var dog i samme Tilstand som i 1849; den kunde altsaa ved de samme feltfortifikatoriske Midler som da, navnlig ved Oversvømmelse foran Fronten mod Vest, komme i den Stand, hvori den modstod Angrebet i 1849. Men den Gang var Forbindelsen mellem Fyn og Fredericia bleven truet ved et Batterianlæg ved Kysten nord for Fredericia, hvilket blev den nærmeste Grund til Udfaldet den 6. Juli. Det gjaldt altsaa om at drage det farlige Punkt nord for Fæstningen ind under denne, hvilket kunde ske ved Anlæg af en af 4—5 Lynetter beskyttet befæstet Lejr rundt om dette Punkt. Dette Anlæg, som kunde sættes i Forbindelse med Fæstningen, og i øvrigt kun dens Hovedvolds Udbedring vare de Arbejder, som Krigsministeren i 1861 med Hensyn til Fredericia indskrænkede sig til.

Men selv til disse her nævnte mindre omfangsrige forberedende Arbejder hørte der Midler. Krigsministeren forlangte 1 Million til den foreløbige Indretning af de tre omtalte Stillinger. Dernæst behøvedes der Penge til Armeringen, hvorvel man i Landets Arsenaler og Laboratorier havde baade et tilstrækkeligt Antal Skyts og tilstrækkeligt Krudt ikke blot til Forsyningen af disse Stillinger, men ogsaa til Kjøbenhavns Befæstning; men det var gennemgaaende ældre glatløbet Skyts, som trængte til Eftersyn og saa vidt gjørligt til Rifling. Og til Hæren behøvedes der endnu mere; thi selv om der nu skabtes Officerer og Underofficerer til et fordoblet Antal Batailloner, og Dubleringen indførtes som et Led i Organisationen, saa vilde der ingen Nytte kunne drages deraf, naar Hærens Udrustning ikke ogsaa fordobledes. Krigsministeren be-

høvede 757000 Rdl. for at skaffe de nødvendigste Udrustningsgjenstande tilstede til den Styrke, som udgjorde Forskjellen mellem Hærens daværende organiserede Totalsum og 40000 Mand. End videre maatte Feltskytset have riflede Kanoner; en Felttelegraf, paa hvis Oprettelse der var begyndt, maatte fuldstændiggjøres, da de fleste Hære allerede havde taget Telegrafien i deres Tjeneste. Det Materiel, som var modtaget fra Holsten, og som endnu ikke var forbrugt, vilde i flere Retninger være til væsentlig Nytte, f. Ex. ved Opstillingen af Train og Sygemateriel, men Lasaretrekvisiterne maatte forøges. Dernæst behøvedes der endelig Heste, i hvilken Anledning Krigsministeren havde opgivet det Antal, som ved Krigsudbrud maatte udskrives af Landet.

Endnu længe efter 7. Februar 1861, da ovennævnte Forbundsbeslutning, som truede med Exekution, var tagen i Frankfurt, savnede baade Krigs- og Marineministeren Midler. Først i April, da en alarmerende Depeche var indløben fra Kommandanten i Altona om Preussens mistænkelige militære Rørelser, besluttede et Ministerraad sig til at lytte til Forsvarsministrenes Forordringer. Det tilstod dog kun Krigsministeren omtrent Halvdelen af, hvad han havde forlangt, saaledes til Befæstning kun 650000 Rigsdaler og til Munderinger kun c. 348000 Rdl., hvorfor han maatte opgive at tænke paa den feltmæssige Ordning af en større Styrke end 30000 Mand og ikke fik Klæder til Nonkombattanter og Trainkuske, hvad der i 1864 kom til at indvirke højst beklageligt paa Trainets Formering i rette Tid. I alt blev Ministeriet enigt om at tilstaa Krigsministeren 1354000 Rigsdaler og Marineministeren 543000 Rigsdaler, hvilke Summer bevilgedes af Kongen ved Beslutning af 27. April, tagen i Henhold til den ham i Forfatningslovens § 54 givne Bemyndigelse til under sær-

deles paatrængende Omstændigheder, naar Rigsraadet ikke var samlet, at beslutte Afholdelsen af ikke bevilgede Udgifter.

Begge Forsvarsministrene gave sig nu i Færd med — saa vidt Midlerne kunde række — at forberede en Mobilisering.

Den 13. April fordeltes Fodfolkets faste Officerer til 44 Batailloner, i det Krigsministeren — skjønt han ikke havde erholdt Udrustning til de holstenske Batailloners Fordobling, men derimod havde maattet forfatte en Plan til den holstenske Hærstyrkes Organisation som en egen afsondret Del af Hæren — dog af Hensyn til den Nytte, det kunde bringe, ogsaa vilde lade disse dublere til Øvelse. Dernæst forøgedes Stambataillonernes Styrke ved Indkaldelse til 400 Mand, og fra den 22. April afholdtes der derefter i alle Garnisoner en Dubleringsøvelse, hvis Hensigt det blot var at etablere de nye Kadrer, da Styrken kun blev en Fjerdedel af den krigsmæssige. Kadrerne dannedes i Overensstemmelse med Forskriften i Kundgjørelse for Armeen af 14. Maj 1860 kun med den Ændring, at Bataillonschefen fik Ret til at bestemme, af hvilke Kompagnier den ene og af hvilke den anden Bataillon skulde udfoldes.

Marineministerens Virksomhed havde til Maal at forberede Udrustningen først af en søgaaende Flaade paa ét Sejl- og ét Damplinieskib, to Sejl- og to Dampfregatter, én Sejl- og én Dampkorvet, dernæst af to Kanonbaadseskadrer, hver med Dampskibe til Hjælp, den ene ud for Slesvigs Vestkyst, den anden ud for det Østkyst, samt endelig en Transportflaade til Hærens Brug.

Da Fodfolkets Øvelser foregik paa en usædvanlig Tid og paa Grund af deres Øjemed vakte nogen Opmærk-

somhed, da der samtidig paa alle militære Omraader udfoldedes megen Virksomhed, da Marinens Skibe skiftevis gjorde Togter for at øve deres Besætninger i en Maaned, og Flotillen, som var bestemt til Vestkysten, kom til Ejderen for at blive der hele Sommeren og derpaa oplægges ved Fanø, da Rytteriet indkaldte alle sine Distriktsheste til Eftersyn og fornyet Tilridning, da alle vakante Hestenummere besattes ved nye, ingenlunde smaa Opkjøb af Remonter, da alle Beholdninger eftersaas og udluftedes, den private Industri droges til Hjælp ved Tilvirkningen af den nye store Udrustning, og forøget Arbejdskraft skaffedes tilstede paa Holmen for at søge de paa Stabelen eller i Dok staaende Krigsskibe færdiggjorte saa snart som muligt, da hele Fodfolket forsynedes med Taprifler, som havdes i Behold, men hidtil havde været oplagte i Kjøbenhavn, da Kanoner rifledes, Ammunition forarbejdedes i det store, og Generalstabs-officerer under Generalmajor Steinmanns Ledelse rejste om for at undersøge den tilkommende Krigsskueplads i dens Enkeltheder og tilvejebringe et Materiale for eventuelle Operationer, da jævnsides hermed Tusender af Hænder gave sig i Lag med Forskansningsarbejderne: er det vel at forstaa, at der her i Landet kom et krigersk Røre, og at hele Evropa talte om de danske Rustninger, saa smaa de end egentlig vare i sig selv.

Langs den tyske Nordkyst var man ikke uden Ængstelse for, at Forbundsexekutionen skulde faa en dansk Blokade til Følge. Lige over for den danske Flaade var Preussen endnu temmelig vaabenløs, skjønt der efter den første slesvigske Krig var udrettet en Del for at væрге den nordtyske Kyst. Dels var der opkastet Kystbatterier ved Flodernes Udløb og paa andre vigtige Steder, dels var den preussiske Flaade, som blev skabt under Indflydelse af Blokaden i 1848, særlig beregnet paa

Kystforsvar. Der sattes allerede i 1848 saa vel ved Regeringens som ved en privat Flaadeforenings Virksomhed en stor Mængde Rokanonbaade paa Stabelen (den første løb af Stabelen den 10. August 1848); Prins Adalbert fik Overkommandoen over alle Sømidlerne, og Etablissementer rejstes under ham i Stralsund, Magdeburg, Wolgast, Danzig og ved Berlin. De to større Skibe, som Preussen den Gang ejede, „Amazone“ og „Preussischer Adler“ (Postskib), forøgedes efter Krigen med „Mercur“, som købtes, en Korvet „Danzig“, som byggedes hjemme, og to Avisoer „Nix“ og „Salamander“, som bestiltes i England. Denne første Stamme forøgedes i 1852 ved den tyske Flaades Opløsning med „Gefion“, erobret ved Ekernførde 1849, og „Barbarossa“. Indtil 1853 bestod Flaaden endnu som en Underafdeling af Hæren, bemandet med søkyndige Soldater og underlagt det almindelige Krigsdepartement, under hvilket der i 1848 var dannet en Marineafdeling under Major v. Wangenheim. Prins Adalbert førte Overkommandoen, og under ham organiseredes en Marinekommando i Stettin under Kommandør Schröder. I 1853 dannedes der imidlertid en fra Krigsministeriet adskilt Centralmyndighed for Marinen, som benævnedes Admiralitetet og sattes under Prins Adalbert. Hovedværftet forlagdes til Danzig, og Jahdebugten købtes. Hensigten med denne sidste var at danne en Station ved Nordsøen, hvortil en anden ved Østersøen skulde slutte sig. Men en Marinekommission, som skulde vælge en passende Havn, erklærede, at der ingen fandtes ved den preussiske Kyst, hvorimod den pegede paa Kiel, som Preussen dog ikke kunde gjøre Regning paa, saa længe Kongen af Danmark raadede over denne tyske Havn. Indtil det holstenske Spørgsmaal havde faaet en Løsning i preussisk Aand, maatte den preussiske Østersøflaade derfor føre en provisorisk Tilværelse. Søkadet-

korpsset, som oprettedes i 1855, fik foreløbig Station i Berlin. I øvrigt byggedes der til 1860 to større Korvetter paa 28 Kanoner, en Dampjagt „Grille“, bestemt til Kongens eget Brug, og en Aviso „Loreley“. Derhos byttedes „Nix“ og „Salamander“ i England for en Sejlfregat til Øvelsesskib. Paa den Tid, Prinsregenten i 1860 reorganiserede Landhæren, glemtes imidlertid ikke Flaaden. Ikke mindre end 19 Dampbaade bestiltes paa én Gang, og to større 28 Kanoners Korvetter, „Hertha“ og „Vineta“, samt to mindre Letfregatter paa 17 Kanoner, „Nymphe“ og „Medusa“, sattes paa Stabelen, medens 3 Skibe, Fregatten „Niobe“ og Briggerne „Rover“ og „Musquito“, kjøbtes i England til Kadet- og Skoleskibe. Disse mange nye Skibe havde imidlertid endnu ikke forøget Flaadens kampdygtige Styrke.

Vor Flaade var den preussiske betydelig overlegen, selv naar denne havde faaet sin Tilvæxt. Men af Dampskibe besad vi kun 1 Skruelinieskib („Skjold“), 3 Skruefregatter („Niels Juel“, „Sjælland“ og „Jylland“), 2 Skruekorvetter („Hejmdal“ og „Thor“), 8 Hjuldampskibe, 1 Skrueskonnert og 3 Skruekanonbaade. Resten var Sejlskibe og Rokanonbaade. Vi maatte derfor, for at bevare Overlegenheden paa alle Punkter, være betænkte paa at forøge Dampkraften i de mindre Skibes Klasse.

Den diplomatiske Meningsudvexling om Slesvig, som var rejst i Anledning af det, der var foregaaet i det preussiske Deputeretkammer, og i hvilken efterhaanden de fleste af de os venskabeligsindede Magter vare blevne inddragne, var imidlertid endt i Januar 1861 paa den Maade, at disse Magter anerkjendte Slesvigs statsretlige Stilling til den danske Krone, og at Preussens Forsøg paa at trække Slesvig med ind i Debatten var tilbagevist. Kun Striden med Forbundet ansaas truende, og de fire ikke-tyske Magter raadede Danmark til at

afværge Exekutionsfaren ved Imødekommenhed. Særligt foretog deres herværende Repræsentanter den 1. Marts et kollektivt Skridt for at bevæge Regeringen til at forelægge Stænderne i Itzeho Holstens Andel i Fællesudgifterne.

Regeringen bestemte sig nu til at efterkomme disse Raad og forelagde den Stænderforsamling, som i Henhold til et tidligere i Frankfurt givet Løfte, efter at nye Valg vare foretagne, mødte i Itzeho den 6. Marts 1861, to Lovudkast, som ikke blot, fordi Holstens Tilskud til Fællesudgifterne for 1861—62 var optaget i dem, vare egnede til at ride den øjeblikkelige Storm af, men som ogsaa, naar de antoges, vilde gjøre det muligt for Regeringen i Fremtiden at efterkomme, hvad Forbundet inden for sin Competence maatte forlange for Holsten.

Hensigten med de to Lovudkast, der angik Holstens Forfatning og dets provisoriske Stilling til det danske Monarkis Fællesanliggender, var, uden Præjudice for en senere Fællesforfatning, om hvis Form en Udtalelse af Stænderforsamlingen æskedes, at give Stænderne en saa selvstændig Stilling, som det var muligt uden at træde Kongens og de andre Landsdeles Rettigheder for nær. De Anliggender, som efter Kundgjørelsen af 28. Januar 1852 hørte under Fællesministeriernes Omraade, agtedes ogsaa fremtidig bestyrede samlede, men, hvad der af disse Anliggender særlig berørte Holstens Interesser, underlagdes Stændernes Beslutnings- og Bevillingsmyndighed, selv om der som Følge deraf, naar overensstemmende Beslutninger ikke kunde erhverves fra Rigsraadets og Stændernes Side, maatte indtræde en forskjellig Lovstilstand nord og syd for Ejderen. For at sikre de bestaaende Fællesinstitutioner de Tilskud, de behøvede fra Holsten, var der bestemt faste Beløb, som aarlig uden særlig Votering skulde udredes til dem.

Med denne Indskrænkning tiltænkte der i øvrigt Stænderne fuld Bevillingsmyndighed over Holstens Indtægter og Udgifter, og et Normalbudget skulde vedtages ved Lov. De Dele af Hæren, som rekruteredes fra Holsten og Lauenburg, skulde danne en egen Afdeling, der skulde lønnes af Holstens særlige Finanser med Tilskud fra Lauenburg, medens et fast Tilskud skulde udredes til de Institutioner, som vilde forblive fælles for den holstenske Hærafdeling og den øvrige Hær.

Stænderforsamlingen forkastede imidlertid disse Forslag og indlod sig ikke paa Budgettets Behandling. Den erklærede en konstitutionel Fællesforfatning for uforenelig med de i Monarkiet samlede Landes Selvstændighed og betegnede Foreningen mellem Slesvig og Holsten som den eneste Pris, hvorfor der kunde kjøbes Tilfredshed i Hertugdømmerne. Denne Stænderforsamling vakte stor Opsigt, ogsaa fordi det var i den, at den holstenske Minister Raasløff, der fungerede som Kommissarius, ikke til fulde afgav de Erklæringer, som Regeringen havde paalagt ham at give, hvorved der for en Tid kastedes et tvetydigt Lys over Regeringen. Men ingen kunde længere lukke Øjet for, hvad Stænderforsamlingen bar i sit Skjød, og at den afslog enhver anden Løsning end den, som Danmark paa ingen Maade vilde indrømme, og som alle evropæiske Magter havde fordømt. Spørgsmaalet blev nu, hvad der videre skulde ske. Det, som nærmest tilbød sig, var uden Holstens Samtykke at iværksætte, hvad der havde været Stænderne forelagt, og Regeringen tilskyndedes til et saadant Skridt af en meget udbredt Stemning.

Grev Manderstrøm mente, at Situationen i det mindste var bleven klaret ved Episoden i Itzeho, og at der nu tydeligt for alle kun stod en eneste Vej tilbage, som Danmark kunde gaa for at sætte en Grænse for

Forviklingerne mellem sig og Tyskland, den, som han altid kort og bestemt havde taget Ordet for, Holstens administrative Udsondring. Stændernes Forhandlinger havde efter hans Mening bevist, 1) at ethvert Forsøg paa at reorganisere det danske Monarki paa Basis af Fællesforfatningen maatte forlades paa Grund af Hertugdømmernes onde Vilje, understøttet ude fra, og 2) at ethvert Forsøg paa overhovedet at forhandle med Holsten var unyttigt. Spørgsmaalet maatte afgjøres mellem Danmark og Tyskland (som Holstens og Lauenburgs Værge), og de Magter maatte intervenere, som vare interesserede i Monarkiets Opretholdelse og Fredens Bevarelse. I denne Tone talte Grev Manderstrøm til de venskabeligsindede Hoffer, som ikke vare direkte indviklede i Striden, og foreslog den 29. Marts 1861 som Grundlag for en Ordning af Monarkiet: 1) Holstens og Lauenburgs fuldstændige administrative Adskillelse fra Resten af Monarkiet med en egen Hær, saa at de med Monarkiet fælles Anliggender indskrænkedes til Civillisten, de udenrigske Forhold, Marinen samt Post- og Telegrafvæsenet, hvilende paa et Normalbudget, som kun kunde forandres med Samtykke af Monarkiets forskjellige Dele; 2) at Londontraktatens Garantimagter, efter at Kongen af Danmark havde opfyldt sine Løfter med Hensyn til Slesvigs Organisation, anerkjendte dette og forpligtede sig til at forhindre enhver Indblanding i Slesvigs Forhold fra Tysklands Side; endelig, for at forebygge Kollisioner i Anledning af Holstens dobbelte Stilling til Tyskland og Danmark, 3) Holstens Neutralisering, hvorved Danmark forskaanedes for at blive nødt til at tage aktiv Del i enhver Krig, i hvilken Tyskland kunde blive indviklet.

Lord Russell var ikke i Hovedsagen imod dette, men ansaa det for umuligt at faa Tyskland til at samtykke i

det tredje Punkt. I Steden for fremsatte Lorden i enslydende Depecher til Frankrig, Rusland og Sverig-Norge følgende Grundlag som formentlig bedre: 1) At den Brøkdæl af Monarkiets Fællesbudget, som angaar Hertugdømmerne Holsten og Lauenburg, skal forelægges Stænderne i Holsten og Lauenburg til Antagelse, Forandring eller Forkastelse; 2) at de Love, som berøre Hertugdømmerne Holsten og Lauenburg, skulle forelægges Repræsentanterne i Holsten og Lauenburg til Antagelse, Forandring eller Forkastelse; 3) at Hertugdømmet Slesvig skal sende Repræsentanter til det danske Parlament for at stemme i dette Parlament over Monarkiets Fællesanliggender og alle de Love, som angaa Monarkiet; 4) at Slesvigs Stænderdeputerede skulle vedblive at vælges og møde overensstemmende med den nuværende Lov. Denne Forsamlings Opgave skulde være at votere de nødvendige Summer til Vedligeholdelse af Kirke- og Skolevæsen og andre lokale Udgifter samt ved ligelige Love at sørge for Danskes, Tyskes og andre Nationaliteters Vel i Slesvig. 5) Naar Kongen af Danmark har samtykket i og højtideligt proklameret disse Vilkaar, garantere de fire Magter, Frankrig, Storbritannien, Rusland og Sverig, højtideligt Danmarks Krone Besiddelsen af Slesvig. Endelig foreslog han, 6) at der skulde udnævnes Kommissærer, én for Danmark, én for Tyskland og én for de fire Magter, til at bestemme Hertugdømmet Slesvigs Grænse — den i den foregaaende Artikel omhandlede Garanti skulde gjælde det saaledes begrænsede og definerede Hertugdømme —, og 7) at Forligene og Forpligtelserne fra 1852, for saa vidt de ikke forandredes ved disse Artikler, skulde ukrænkede staa ved Magt.

Nogen Tid efter, den 8. Maj, udviklede Lord Russell for de samme Magter sine Ideer videre og sammen-

fattede den Løsning, som den engelske Regering tænkte sig, i følgende 3 Punkter:

1. Holstens Adskillelse fra Danmark lige saa fuldstændigt som Luxemburgs fra Holland;

2. Slesvigs Forening med Danmark i alt, hvad der er fælles for Monarkiet;

3. En lokal Repræsentations Opretholdelse i Slesvig, ligesom dem i Bøhmen og Galizien inden for den østerrikske Fællesstat, som en Garanti for de tyske Indvaaneres Rettigheder og Interesser, over hvis Tilside sættelse man saa ofte havde klaget.

Sverig sluttede sig helt til dette Forslag, men Rusland og Frankrig nærede nogle Tvivl om dets Gjennemførlighed. Napoleon syntes i det hele for Øjeblikket lidet tilbøjelig til at tage nogen stærkt udpræget Stilling i den dansk-tyske Strid, der krydsede hans andre politiske Planer og Foretagender paa denne Tid.

Ingen af de Magter, som i Virkeligheden interesserede sig for det danske Monarkis Bestaaen, synes paa denne Tid at have tænkt paa en Gjenoprettelse af Helstaten 1852, der vistnok var betragtet som udførlig. Den danske Regering var ogsaa overbevist om, at ethvert Forsøg paa at faa Holstenerne ind i Fællesforfatningen igjen for Øjeblikket maatte opgives, og at den eneste Vej, ad hvilken en Løsning af Striden nu kunde søges, var den, som Regeringen havde betraadt lige over for den holstenske Ständerforsamling.

Den 17. Maj, da den ovenomtalte Adresse, bedækket med 71006 Underskrifter, overrakte Conseilpræsidenten, erklærede Hall, at det var af paatrængende Vigtighed, at det saa længe henstaaende Stridsspørgsmaal nu fandt sin Afgjørelse, og at denne alene vilde kunne naas derved, at der gaves Hertugdømmet Holsten en saadan selvstændig Stilling, at Hs. Majestæt

Kongen, uden at tilstede nogen Indgriben i den forfatningsmæssige Ordning og Styrelse af de Landsdele, som ikke stode i noget som helst Forhold til det tyske Forbund, kunde være i Stand til at opfylde de Fordringer, der stilledes til ham som Hertug af Holsten, og som Allerhøjstssamme af Hensyn til den hele politiske Stilling maatte tro at burde gaa ind paa, selv om de ikke fandtes begrundede i den tyske Forbundspagt.

Imidlertid udeblev den Handling, man maaske efter Conseilpræsidentens Ord kunde have ventet. I samme Grad Forholdene syntes gunstige for os, vare de ugunstige for Preussen. Den preussiske Regering lod forstaa i London, at der kun behøvedes Skyggen af en Indrømmelse fra Danmarks Side, for at faa Exekutionen til at falde bort. I Virkeligheden stod Sagen i Frankfurt i Stampe, da Bemyndigelsen fra de forskjellige Regeringer til deres Forbundsgesandter til at stemme for den afgjørende Exekutionsbeslutning lod vente paa sig. Lord Russell øjnede pludselig en Udsigt til at faa Exekutionen afvendt og den danske Forfatningssag voldgiven til rolige Forhandlinger. Exekutionen kunde nemlig afværges, naar Danmark med Hensyn til det ene Punkt erklærede sig villigt til, i det løbende Finansaar at opgive Bidrag fra Holsten ud over Normalbudgettet, og med Hensyn til det andet erklærede, at ingen Fælleslove vare udgivne eller stode i Udsigt. Naar Regeringen standsede Lovgivningsarbejdet og ikke forelagde Rigsraadet Udkast til Love, var der heller ingen, som Holsten kunde fordre sig forelagt. Saa snart Sagen med Forbundet var jævnet for en Tid, kunde derefter Forfatningssagen i sin Helhed drøftes uforstyrret, og til den Ende tilbød Lord Russell den danske Regering internationale Forhandlinger med de tyske Magter med Udsigt til, at en evropeisk Conference vilde optage Sagen, saafremt Forhand-

linger med de tyske Magter ikke førte til Enighed. Den danske Regering bøjede sig for Lord Russells Ønsker. Den 29. Juli gjorde den de begjærede Indrømmelser i det hele, dog under den Forudsætning, at en endelig og virkelig Ordning ved Englands Mægling kunde være tilvejebragt inden April 1862.

Under Krisens Udvikling havde Rustningerne gaaet deres Gang. At Danevirkestillingen havde faaet Forspringet for de andre Befæstninger endog i noget højere Grad, end selv Thestrup havde tænkt sig, var en Følge af, at det var en Forbundsexekution, som truede. De Fleste vare enige om, at den under de indtraadte Forhold var det først fornødne. Det var den Stilling, hvorfra vi saa længe som muligt kunde haabe at hævde vort militære Herredømme over Holsten og Sydslesvig, den Stilling, til hvilken under en Forbundsexekution i Holsten vort Modkorps kunde støtte sig, og bag hvilken de andre Stillinger i Ro kunde istandsættes.

Dog var det, som var skabt i August 1861, da Penge-midlerne vare udtømte og Ingenieurtropperne lagdes tilbage til Kjøbenhavn, kun en Ramme for, hvad der senere maatte ske. Ved Danevirke var det, som var anlagt, følgende. Paa venstre Fløj fandtes et Batteri ved Borreby nord for Ekernfærde, ved Østerbæk var Oversvømmelsen forberedt, og ved Mysunde var der bygget 2 Lynetter a og b syd for Mysunde By, saaledes at de kunde dække den bag samme liggende Halvø, paa hvilken 3 aabne Skanser dannede anden Forsvarslinie. End videre var der bygget et Brohoved, som skulde dække en Skibsbro, der i Krigstid skulde slaas. I Centrum fra Slien til Bünge var der afstukket 27 fra Øst til Vest nummererede Værker, og med Undtagelse af Nr. 2, hvilket man paa Grund af de for dets Anlæggelse nødvendige Expropriationer i Slesvig By foreløbigt vilde lade uanlagt, vare de

rejste. De første 9, mest aabne, forsvarede Slesvig By bag Bustrup Dam; Nr. 10—13 dannede en foran den gamle Vold og uden om Store Danevirke By anlagt Halvcirkel; de følgende, Nr. 14—18, vare Redouter, hvoraf hver anden dannede en Bastion i den gamle Vold og hver anden et lidt fremskudt Udenværk; Nr. 19—23 vare aabne Skanser i selve Volden for at beherske Dæmningerne over Reide Aa; Nr. 24—27 udgjorde den tidligere omtalte Stilling ved Hollingsted. Af Dæmninger over Reide Aa var der 7, den første udgaaende fra Skanse Nr. 24, den anden fra Skanse Nr. 23, de to sidste, 6. og 7., vare beherskede fra Nr. 19. Paa højre Fløj vare Sluserne anlagte ved Husum, enkelte Batterier vare indskaarne eller rejste ved Frederikstad, Butnerdeich og Süderstapel, samt en Redoute anlagt syd for Schwabsted, som i Krigstid skulde være Brohoved for en der anlagt Bro, over hvilken Retræten skulde gaa baade fra Frederikstad og fra Süderstapel. Endelig var der anlagt nogle Kolonneveje i Stillingens egentlige Hjærte mellem Slesvig, Skovby og Hysby.

Ved Dybbøl bestod den Skanserække, som erstattede den oprindelig paatænkte bedre Befæstning, af 7 Redouter og 3 Kanonplacements, nummererede alle 10 efter deres Beliggenhed med fortløbende Nummere fra Syd til Nord. Ved Fredericia var den befæstede Lejr indrettet i Ly af 5 fra Nord til Syd nummererede Værker.

Arbejderne havde kostet noget mere end beregnet, Danevirkestillingen 413000, Dybbøl 113000 og Fredericia 176000 Rdl., men for at bringe Værkerne i den Stand, hvori de foreløbigt skulde være, det er faa Jordarbejdet, ledsaget af de allernødvendigste Murkonstruktioner, fuldendt, saa at de ved Krigs Nærmelse kun behøvede at forsynes med Træmateriellet, nemlig Palissader, Stormpæle, Broer, Barriereporte, Krudtmagasiner, Blokhuse og

Brisker, behøvedes der endnu til Danevirkestillingen 160000, til Dybbøl 20000 og til Fredericia 555000 Rdl., hvilke, lagte til ovennævnte 702000 Rdl., vilde udbringe i det hele 1437000 Rdl. Naar Anlægssummen var bleven forøget til dette Tal, vilde den have forholdt sig saaledes til de i 1858 udkastede Beløb: Fredericia, i 1858 beregnet til 8806000 Rdl., vilde have kostet 731000 Rdl.; Dybbøl, der skulde have kostet 794000 Rdl., vilde være befæstet for ikkun 133000 Rdl., medens Danevirkestillingen, i 1858 kun beregnet til 350000 Rdl., gjorde Fordring paa 573000 Rdl., hvilken Merudgift for en stor Del var nødvendiggjort ved de kostbare Expropriationer ved Bustrup Dam, som Forandringen af Forskanningslinien fordrede. Til Dybbøl og Danevirke erholdtes i det væsentlige det manglende ved to i de Kgl. Resolutioner af 4. og 29. Oktober indeholdte extraordinære Bevillinger. Ved den sidste gaves der tilige Marinen Midler til at købe to nye Jærnskrueskonerter i England, som ansaas nødvendige paa Grund af den Tilvæxt, Preussen gav sin Dampfletille.

Ved de givne Bevillinger var der Udsigt til, at Danevirke kunde komme i en nogenlunde tilfredsstillende Tilstand, medens det dog maa erindres, at venstre Fløjs Forsvar, Slistillingen og Indskibningsstedet ved Sliens Munding, ikke var grundlagt. Danevirkestillingen maatte nemlig naturligt blive Midtpunktet for det militære Liv paa Halvøens søndre Del, det Sted, hvor Troppesamlinger afholdtes, og hvor der derfor altid maatte findes en Styrke, som stod i Forhold til den almindelige Udrustnings Grad. Der vilde altid være Arbejdskraft tilstede der, og Arbejdet kunde roligt og jævnt skride frem i samme Forhold, som Troppestyrken forøgedes i det Sydlige. De sidste Arbejder, Slagning af Pontonbroerne ved Mysunde og Schwabsted, Oversvømmelsens

virkelige Iværksættelse, Anlægget af de udfyldende mindre Værker, Løbegrave og Kolonneveje i større Udstrækning, Sløjfning af Hegn m. m., vilde der først blive Tale om, naar Hæren var opstillet i Stillingen for at forsvare den.

Ved Dybbøl og Fredericia var det Lidet, som var iværksat, derimod kun en Begyndelse, som burde haft en Fortsættelse. Disse Punkter vare nemlig i et andet Forhold end Danevirkestillingen. I Følge Forholdenes Natur burde disse Punkter have været permanent befæstede, men naar man vilde erstatte saadanne Anlæg med Feltforskansninger — og især som for Dybbøls Vedkommende af meget ringe Styrke — burde disse i det mindste være gjort færdige til umiddelbart Brug. Danevirkestillingen var nemlig en Slagstilling, i hvilken Hæren vilde holde sig saa længe, den kunde, og naar den derfor trak sig til Flankestillingerne, var man midt i Krigen. Dybbølstillingen maatte være i en saadan Stand, at den strax kunde bruges, naar Hæren kom til den, medens man for Danevirkestillingens Vedkommende kunde gjøre Regning paa, at Hæren vilde ligge en Tid i den, førend Krigen blev virkelig.

Denne Fordring opfyldtes imidlertid ikke. Flankestillingerne henlaa, da Hæren i 1864 kom til dem, i det væsentlige i den Stand, hvori de vare bragte i 1861. Kun paa Danevirkestillingen byggedes der fra 1861 videre. Da Ingenieurtropperne i August 1861 gik tilbage til Kjøbenhavn, overtog Major C. F. N. Schrøder, Chef for Ingenieurdirektionen i Slesvig, de Efterarbejder, som maatte forefalde, og fik til Hjælp en Del yngre Ingenieurofficerer. Tillige lagde Krigsministeren Tropper hen til de nye Stillinger i Slesvig. 7. Bataillon, som tillige med 20. skulde afløse to hjemvendende danske Batailloner (2. i Ekernfærdø og 3. i Altona), henlagdes til Søn-

derborg med et Kompagni detacheret til Ekernførde, og 6. Bataillon i Slesvig sendte et Kompagni til Husum og Frederikstad.

I det hele blev den danske Hærs Dislokation derefter følgende:

I Holsten, hvor Generallieutenant T. G. Schøller med Kapitajn af Generalstaben S. L. C. Rosen til Stabschef førte Kommandoen i Kiel som Chef for 3. Generalkommando, fandtes der af Fodfolket: 14. Bataillon (holsten-lauenburgsk) i Ratzeburg, 20. Bataillon i Altona, 8. i Kiel og 1. og 9. i Rendsborg, samt et Detachement i Glückstadt, der var dannet af Befalingsmænd og Mandskab fra de danske Afdelinger i Hertugdømmet. De nævnte 5 Batailloner dannede 3. Brigade, hvis Chef, Generalmajor P. H. C. du Plat, tillige var Kommandant i Rendsborg. I denne Fæstning garnisonerede end videre 2. Artilleriregiment, der havde et Detachement i Altona; Generalkommandoens Rytteri, 6. Dragonregiment, laa i Itzeho med én Eskadron i Altona og én i Wandsbek.

Under 2. Generalkommando i Flensborg, der lededes af Generallieutenant C. J. de Meza med Generalmajor P. F. Steinmann til Stabschef, henhørte alle Tropper i Slesvig, Jylland og Fyn. Chefen for 2. Brigade, under hvem hele Generalkommandoens Fodfolk sorterede, Oberst E. H. C. Wilster, var tillige Kommandant i Slesvig By, og Tropperne i det hele forlagte saaledes:

I Slesvig: 7. Bataillon i Sønderborg med et Detachement i Ekernførde, 6. Bataillon i Slesvig By med et Detachement i Husum og Frederikstad, 4. Dragonregiment i Slesvig By og 21. Bataillon (slesvigsk) i Flensborg.

I Jylland: de slesvigske Batailloner 10. og 12. i Fredericia tillige med et Artilleridetachement, bestaaende af 2 Batterier, 3. Dragonregiment i Aarhus, 5. i Ran-

ders og 11. Bataillon i Aalborg samt et Detachement i Fladstrand.

Paa Fyn: 5. Bataillon i Odense og 19. i Nyborg.

Paa Sjælland var endelig under 1. Generalkommando (Arveprins Frederik Ferdinand) Resten af Hæren.

Den paabegyndte Ordning af Krigsmagten fortsattes — dog under Indflydelse af et overanstrengt Budget — og afsluttedes med den bekjendte store Troppesamling ved Slesvig i Efteraaret 1862, til hvilken der var indbudt Repræsentanter fra alle de venskabeligsindede Magters Hære. De i Slesvig og Holsten værende kongerigske Afdelinger havde kun Depoter for halv Krigsstyrke hos sig, i det de nye Depoter, der oprettedes for Dubleringsbataillonerne for disse Afdelingers Vedkommende fik Plads i Udskrivningskredsene.

II.

Saa snart den danske Regering havde gjort den nævnte Indrømmelse, meddelte de tyske Stormagter det til de forenede Udvalg i Frankfurt, som den 12. Avgust gav Forbundsforsamlingen Underretning om, at de, inden de foreslog yderligere Skridt paa Exekutionsfremfærdens Vej, fandt det passende at afvente, hvad de i Udsigt stillede Forhandlinger vilde bringe. De kom dog til at vente længe, thi det havde tilsyneladende kun været Preussens Hensigt at forhindre Regeringen fra at benytte en os gunstig politisk Strømning og at se Striden holdt uafgjort hen til en anden, maaske mindre gunstig Tid. Den danske Regering lagde ikke Skjul paa, at den havde en Beslutning at tage, og at denne ikke kunde opsættes længe, da Rigsraadets Sammenkaldelse af konstitutionelle Grunde ikke kunde udsættes længere end til Januar 1862, og Spørgsmaalet om Holstens Bidrag til Fællesudgifterne maatte afgjøres snart. Men Preussen, som nu førte Ledelsen i de tyske Stormagters Forhold til Danmark, gav sig god Tid og erklærede det nødvendigt først at faa en Fuldmagt fra Forbundet. Forbundsforsamlingen havde imidlertid Ferie til den 18. November; indtil dennes Slutning vilde Preussen benytte Tiden til at konferere med de andre tyske Magter. Hall gjorde med Hensyn til dette Paaskud med Rette opmærksom

paa, at de tyske Stormagter ikke havde afventet en Bemyndigelse fra Forbundet for at optræde mod Danmark i 1856.

Preussens Færd var fuldt forstaaelig. Der havde i Europas Regeringer dannet sig en bestemt Mening om, at den dansk-tyske Strid indeholdt to Sider, en forbundsretlig og en international, og at den sidste ikke ensidigt kunde afgjøres af Forbundet, men rettest hørte ind under en evropæisk Voldgift. Derhos havde hidtil Holstens og Lauenburgs Forfatningsspørgsmaal været Stridens eneste virkelige Gjenstand. Grænsen mellem det tyske Forbunds og det danske Riges Competence var bleven hævdet; Monarkiets Selvstændighed og Selvbestemmelsesret for de Landsdeles Vedkommende, som laa uden for Forbundets Grænse, ikke anfægtet. Selv den internationale Side af Striden var bleven forklaret i Overensstemmelse hermed. Tidligere havde man i Almindelighed betragtet det slesvigske Spørgsmaal som den internationale Del af Striden og det holsten-lauenburgske som det, der hørte under Forbundet. Men i 1861 var der kun Tale om Holsten og Lauenburg. Disse Hertugdømmers Forhold til Forbundet var Stridens forbundsretlige Side; deres Forhold til Monarkiet dens internationale.

Det var denne Stilling, hvortil Regeringens Holdning støttede sig, som Preussen vilde forstyrre. Det fandt sig først foranlediget til saa meget som muligt at forringe Forhandlingernes internationale Karakter, for at Europas Magter ikke skulde afgjøre Tvisten imod Tysklands Ønske, skød sig derfor ind under Forbundet og erklærede — ikke i Uoverensstemmelse med den danske Regerings Opfattelse — Forhandlingerne for kun i den Forstand at være internationale, som de vilde dreje sig om Forholdet mellem dem af Kongen af Danmarks Lande, som hørte til Forbundet, og dem, som ikke hørte

dertil; men dets Hensigt var det derefter at give den internationale Side en hel anden Forklaring og at blande den sammen med den forbundsretlige, for at den danske Regering skulde miste Frugten af den hidtidige Udvikling.

Først efter at flere fremmede Magter ved deres Gesandter i Berlin havde opfordret Preussen til at begynde Forhandlingerne, og Hall havde erklæret den danske Regering fri for Ansvar, hvis Kongen paa Grund af Preussens Vægring ved at benytte den korte Tid, som var levnet, maatte se sig sat i den Nødvendighed uden forudgaaet Forstaaelse med Forbundsdagen at tage Bestemmelse om, hvad hans Pligter mod det ham betroede Folk paalagde ham, kom Forhandlingerne i Gang uden Hensyn til, at Forbundsforsamlingen holdt Ferie. Den danske Regering havde overladt den preussiske at bestemme Formen for disse, hvad enten den ønskede mundtlige Forhandlinger mellem særlig udnævnte Befuldmægtigede eller foretrak en mindre fremtrædende Form. De tyske Magter valgte den mindst fremtrædende, som tænkes kunde, en almindelig Depecheudvexling, og anmodede den danske Udenrigsminister om at aabne Forhandlingerne, hvad han da ogsaa gjorde med en Depeche af 26. Oktober 1861 til Berlin, som fulgtes af en ligelydende til Wien af 7. November.

I denne fremstillede Situation, som den var. Regeringen havde til Hensigt at give efter for Forbundets Fordringer om en selvstændigere Stilling for Holsten, og dens Mening var, at alt det, som i en vis fælles Institution kunde modtage en forskjellig Form i Holsten, uden at Fællesskabet i sit Væsen skadedes derved, kunde underlægges den holstenske Ständerforsamlings udelukkende Lovcompetence, og at for de øvrige Anliggender den holstenske Ständerforsamling kunde blive en Rigsraadet sideordnet repræsentativ Forsamling, naar i Til-

fælde af forskjellig Beslutning, hvis Uenigheden ikke kunde jævnes ved Delegerede fra de to Forsamlinger, Fællesskabet i de Anliggender, hvorom der var besluttet forskjelligt, kunde ophøre. Det var med andre Ord det de holstenske Stænder forelagte Forslag til et Provisorium, som her fremstilledes paa ny, atter som en foreløbig Ordning, men en saadan, hvoraf en endelig kunde udvikle sig.

De tyske Magter forhandlede indbyrdes om det Svar, som skulde gives paa den modtagne Depeche, og meddelte det dernæst i enslydende Depecher fra den østerrikske Udenrigsminister af 30. November 1861 og fra den preussiske af 5. December s. A. De afslog at forhandle paa Grundlag af et Program, som alt var forkastet i Itzeho og befundet utilfredsstillende i Frankfurt, og som kun angik et Provisorium. De forlangte Forhandlingerne førte om en endelig Ordning og det en saadan, som var i Overensstemmelse med Kundgjørelsen af 28. Januar 1852 og de Forpligtelser, den danske Regering havde paataget sig med Hensyn til Slesvig, i det de bemærkede, at Slesvigs Adskillelse fra Holsten kun var bleven tilstaaet under Forudsætning af hine Forpligtelsers Opfyldelse.

Det hjalp nu ikke, at Hall viste, hvor lidet den danske Regering havde svigtet nogen Forpligtelse, hvorledes den i 1855 indførte Fællesforfatning var en Opfyldelse af Kundgjørelsen af 28. Januar 1852, og hvorledes det var Forbundet selv, som havde tvunget Holsten ud af den; heller ikke, at han gjorde opmærksom paa, hvorledes endog de holstenske Stænder havde erkjendt, at der maatte forløbe en lang Tid, inden, selv med den beste Vilje hos alle Parter, en endelig Ordning af Holstens Forhold til Monarkiets øvrige Dele kunde finde Sted. De tyske Magter holdt fast ved deres Standpunkt, berørte Aftalerne af 1851 og 52, erklærede Slesvigs Forhold til Kongeriget

for den vigtigste Sag at afgjøre og bestred Rigsraadets Ret til at bestaa. Forbundet havde vel tilladt dets Bestaaen en kort Tid som Led af et Provisorium; men anerkjende det som et Slesvig og Danmark retlig omfattende Raad vilde de ikke, fordi det maatte opfattes som et til en Inkorporation af Slesvig sigtende Skridt. Kun hvis den danske Regering havde hævet Rigsraadet ogsaa for Kongeriget og Slesvig og, i Steden for at holde paa Rigsraadet som Folkerepræsentation for de to Statsdele, havde foreslaaet Kongerigets og Slesvigs repræsentative Forsamlinger stillede sideordnede med Holstens og Lauenburgs paa den i den danske Depeche af 26. Oktober udviklede Maade, vilde de tyske Magter have betragtet Provisoriet som holdbart for en længere Tid.

Under disse Forhold fik Forhandlingerne efterhaanden en bitter Karakter. Paa et bestemt formuleret Spørgsmaal, om den danske Regering endnu anerkjendte den bindende Karakter af de i 1851 og 1852 gjorte Tilsgagn, svarede den danske Udenrigsminister, at Kundgjørelsen af 28. Januar 1852 af begge Parter og af Forbundet var anerkjendt som Forhandlingernes Enderesultat, hvilket alene havde traktatmæssig Gyldighed, og at den danske Regering ikke vilde tillade, at Slesvigs indre Forhold eller dets Forhold til Kongeriget inddroges i disse Forhandlinger, der førtes af Østerrig og Preussen paa Forbundets Vegne. Ogsaa erklærede han, at en Anerkjendelse af Rigsraadet, som alene repræsenterede de af Kongen af Danmarks Lande, som ikke hørte til Forbundet, hverken var begjæret eller vilde blive begjæret, fordi en saadan Anerkjendelse paa ingen Maade behøvedes.

Forhandlingerne vare som Følge af det meddelte først begyndte at komme i Gang, da Rigsraadet den 25. Januar 1862 samledes i Kjøbenhavn. I det Kgl. Budskab med-

delte Regeringen, at der førtes Forhandlinger om en ny Ordning af de tyske Hertugdømmers Forhold, men at Forviklingerne med Tyskland ikke længer burde opholde de Forbedringer, som det almene Vel krævede i selve Fællesforfatningen og de til dennes Omraade hørende Love, samt at Hertugdømmet Slesvig skulde faa en friere Udvikling. Der fremsattes ogsaa for Rigsraadet en Del Lovudkast, som sigtede til at gjøre Raadet udelukkende til en Forsamling for Kongeriget og Slesvig; men Overgangen fra det tidligere Omraade til det snævrere fødte under de givne Forhold mange Vanskeligheder, da det nødvendige Komplement, Holstens og Lauenburgs Stilling til Fællesanliggenderne, fattedes. Adskillige Udcast ledsagedes af et Forbehold om, at deres Træden i Kraft efter Vedtagelsen var betinget af, at en tilsvarende Bestemmelse toges for Holstens Vedkommende; andre skulde, ophøjede til Love, være gjældende for Danmark og Slesvig uden Hensyn til, om en tilsvarende Lov vedtoges af Holsten. Udgifterne til de stedfundne Rustninger fordredes afholdte af Danmark og Slesvig alene. De uklare Forhold og de svævende internationale Forhandlinger, som bleve bekjendte gennem Aviserne, paa trykkede Samlingen et Præg af Usikkerhed, som Regeringen ingenlunde besejrede ved nogen særdeles frejdig eller bestemt Holdning. Lovudkastet til Fællesforfatningens Forandring kom ikke ud af det Udvalg, til hvis Betænkning det efter første Behandling var afgivet.

De Rigsraadet forelagte Regeringsforslag gave Preussen og Østerrig Anledning til i en særegen Note af 14. Februar at gjøre Indsigelse mod Konstitueringen af Rigsraadet som et alene Kongeriget og Slesvig omfattende Raad, og de benyttede Lejligheden til en Antydning af, at Londontraktaten stod i Forbindelse med Aftalerne af 1851 og 1852 og derfor var betinget af disses Opfyldelse.

Til denne Indsigelse sluttede Forbundet sig efter Indstilling af de forenede Udvalg ved en Forbundsbeslutning af 27. Marts. Preussen og Østerrig havde saaledes hjulpet Forbundet ud over den Streg, det hidtil havde respekteret, og bragt det til at protestere mod Slesvigs Forhold til Kongeriget. Det havde nu — hvad den danske Gesandt i Frankfurt øjeblikkelig gjorde Indsigelse imod — overskredet sin Competence ved at blande sig i de indre Anliggender i de ikke til Forbundet hørende Dele af det danske Monarki.

De øvrige Magter bemærkede imidlertid dette, og først og fremmest da Sverig-Norge. Alle de Skridt, som den svensk-norske Regering fra nu af foretog sig for tydeligere, bestemtere og virksommere end før at træde frem til vor Hjælp, havde sit Udgangspunkt i Forbundsforsamlingens Afstemning den 27. Marts, da ovennævnte Tilslutning til de tyske Stormagters Indsigelse ophøjedes til Beslutning. Grev Manderström beklagede, at den forbundsretlige Side af Striden ikke var bleven afgjort, inden den internationale rejstes, og det ved en rask og bestemt Udskæring af de tyske Hertugdømmer fra Fællesstaten. Det vilde da efter hans Mening have været lettere at faa den internationale Side af Striden afgjort som en evropæisk Sag. Nu, da den internationale Side for tidligt var rejst og blandet med ind i Striden, blev han imidlertid tilbøjelig til at mene, at Spørgsmaalet paa Grund af det aabenbare Overgreb, i hvilket Forbundet havde gjort sig skyldigt, i sin Helhed maatte gaa over til at blive af international Natur. Derfor mente han dog ikke, at Danmark burde opsætte at fuldbyrde Holstens administrative Udsondring af Fællesstaten. Tvært imod betragtede han vedblivende en saadan Udsondring som en nødvendig Forholdsregel for at sætte Bom for Forbundets uberetigede Fremfærd. Den svensk-norske Regerings Optræden

var saa frejdig og klar, at Preussen klagede i Stockholm over de Raad, den gav den danske Regering; men Grev Manderstrøm afviste Klagen med at sige, at hans Raad vare begrundede i Erkjendelsen af, at Holsten var Forbundets Competence undergivet, medens Slesvigs Forbindelse med Kongeriget, der var garanteret Danmark, var nødvendig for den politiske Ligevægt i Norden. Ogsaa anmodede det stockholmske Kabinet de venskabelige Magter om at tage Sagen, nu da den truede med at blive af international Natur, ud af Forbundets uberettigede Hænder. Det engelske og det russiske Kabinet foruroligedes især ved de Udtalelser, som vare faldne om Londontraktaten. Fyrst Gortschakow havde allerede i en af de tyske Stormagters Depecher under de internationale Forhandlinger lagt Mærke til en Passage, som syntes at skulle indsmugle den Opfattelse, at Londontraktaten var bevirket af de tyske Stormagter og betinget af Udførelsen af, hvad der i 1851 og 1852 var aftalt med Hensyn til Slesvig, og henledede Lord Russells Opmærksomhed paa Nødvendigheden af alvorligt at tage den ved sidste Forbundsbeslutning skabte Situation og Londontraktatens sande Karakter i alvorlig Betragtning. Lord Russell behøvede i saa Henseende ingen Spore. I Londontraktatens tredje Artikel fandt han, at der var taget et udtrykkeligt Forbehold med Hensyn til Holstens og Lauenburgs Stilling til Tyskland, og at Traktaten ikke skulde berøres af Kongen af Danmarks og det tyske Forbunds gjensidige Pligter og Rettigheder med Hensyn til Holsten og Lauenburg. En Særstilling for disse Hertugdømmer, begrundet i deres Forhold til det tyske Forbund, var saaledes ganske forenelig med Traktatens Ord. Derimod omtaltes ikke Slesvig. Lord Russell mente, at de Magter, som havde underskrevet Londontraktaten, vare pligtige til at vaage over, at Monarkiets Integritet ikke

sattes i Faren ved den opstaaede Tvist, og foreslog, at Storbritannien, Frankrig, Rusland og Sverig skulde rette følgende Spørgsmaal til de tyske Stormagter og Forbundsforsamlingen i Frankfurt: 1) Hvad de betragtede som Danmarks Forpligtelser med Hensyn til Slesvig; 2) i hvilken Henseende Danmark havde krænket disse, og 3) hvorvidt det var deres Hensigt at ødelægge det danske Monarki. Kun den svensk-norske Regering sluttede sig imidlertid til dette Forslag. Den udbad sig blot Underretning om, hvorvidt de nævnte Forslag skulde stilles i kollektive eller identiske Noter. Kabinetterne i St. Petersborg og i Paris vare imod et saadant fælles Skridt nu. Fyrst Gortschakow mente, at man i det mindste først maatte afvente de internationale Forhandlingers formelle Afslutning.

Endnu syntes Danmark dog at blive støttet af de venligsindede Magter; men de internationale Forhandlinger, som alt havde givet Anledning til, at Forbundet havde forandret sin Holdning, skulde ogsaa føre til, at England, som næst efter Sverig havde været Danmarks væsentligste Støtte, forandrede sit Standpunkt. Bemeldte Forhandlinger fortsattes, som de vare begyndte, men med stedse stigende Bitterhed paa begge Sider. Indlægene, som vexledes, og som vare affattede med stor Dygtighed, offentliggjordes strax i evropæiske Blade. Det tog sig ud, som om det var en Sag, der førtes offentligt for den evropæiske Domstol. Men Diskussionen var for juridisk, til at Fremmede med Lethed kunde følge den i sine Enkeltheder; der kom intet andet positivt Forslag frem end det, som indeholdtes i Halls første Depeche; fra tysk Side syntes Indlægene med Flid at være beregnede paa at trætte, udmatte og isolere Danmark. Omsider fandt de tyske Magter dog Tiden moden til fra deres Side at komme med et positivt Modforslag.

Det fremsattes af Preussen den 22. Avgust 1862 og af Østerrig den 26., men ikke ganske ens. Begge vare enige i, at Fællesforfatningen af 1855 burde ophæves ogsaa for de ikke-tyske Dele af Monarkiet, og at dettes Konstituering burde begyndes fra nyt af, samt om, at dette burde ske ved, at Rigsdagen og Slesvigs Stænderforsamling i Forening med de holstenske og lauenburgske Stænder bleve hørte om en ny Fællesforfatning, der maatte indeholde Bestemmelser, som tjente til at sikre Hertugdømmernes Interesser mod Tilsidesættelser lige over for de Danskes faktiske Flertal, og som tillige førte Sprogordningen i Slesvig tilbage til status quo ante 1848. Preussen vilde end videre, hvad Østerrig dog ikke forlangte, at, indtil et nyt Fællesorgan for Monarkiet var dannet, de 4 Særrepræsentationer for Kongeriget, Slesvig, Holsten og Lauenburg skulde have en ligeberettiget Indflydelse paa de fælles Anliggender. Det var det holstenske Forslag fra 1859, som var anbefalet i Kjøbenhavn af Grev Sponneck, der saaledes gik igjen. Fra preussisk Side fremkom det dog kun som provisorisk, som Overgangsled til en ny Fællesforfatning; men det var dette Forslag, som Lord Russell optog og anbefalede som endeligt.

Lord Russell modtog nemlig med Glæde et virkelig positivt Forslag i den lange Strid, som han aldrig kom til rigtig at forstaa i dens indre Sammenhæng. Han befandt sig uheldigvis den Gang i Tyskland blandt tyske Statsmænd, eftersom han havde ledsaget Dronning Victoria til Koburg. Som Frugt af Indflydelser, der ikke fandt den Modvægt, som de under sædvanlige Forhold vilde have mødt i London, fremkom den engelske Depeche af 24. September 1862, som sædvanlig kaldes Gotha-depechen, hvorvel den er dateret London. Den anbefalede

Rigsraadet indskrænket til kun at være en Repræsentation for Kongeriget og foreslog i øvrigt:

1) at Holsten og Lauenburg skulde have alt, hvad det tyske Forbund forlangte for dem;

2) at Slesvig skulde have Selvstyrelse og ingen Repræsentation i Rigsraadet;

3) at et Normalbudget for 10 Aar ad Gangen skulde fastsættes af Danmark, Holsten, Lauenburg og Slesvig, og

4) at overordentlige Udgifter skulde vedtages af alle fire Forsamlinger.

Dette Forslag forandrede pludseligt og uventet hele Situationen. Det var kun stilet til Gesandterne i Berlin, Wien og Kjøbenhavn og meddelt nogle af de andre Hoffer til Efterretning; men alle udtalte sig om det. De tyske Hoffer skyndte sig med at anerkjende det som et fortrinligt Grundlag, om de end ikke vilde bifalde alt deri; det russiske tilkjendegav sin Samstemning med det; kun det franske gik ikke videre end til at ville anbefale det til den danske Regerings Opmærksomhed.

Lorden, som for en stor Del af Ubekjendtskab med Forholdene var kommen til at gaa vore Modstanderes Ærende, blev synlig overrasket ved det bestemte Afslag, det mødte fra Danmarks Side, og den Kritik, det fik fra Sverig-Norges. Men han kunde — i det mindste i nogen Tid — ikke komme fra det igjen, og Magternes Optræden imod os fik derfor Skin af en fælles Pression for at fremkalde en Ordning af Monarkiets Forfatningsforhold paa den af den holstenske Stænderforsamling først antydede Maade. Man udtalte lidt ondsksfuldt, at Danmark samtidigt med Antagelsen af en saadan Ordning godt tillige kunde vedtage det Princip, det før havde opstillet, at Fællesskabet mellem de omtalte Dele maatte ophøre, naar der opstod Uenighed imellem dem. Det var jo nemlig uden for al Tvivl, at Slesvigs Stænder,

saaledes som de vare sammensatte, vilde behandle alle Sager paa samme Maade som Holstens, og i Tilfælde af Uenighed vilde Grænsen for den forskjellige Udvikling derfor blive ved Kongeaaen. Selv Østerrig syntes at give denne Tanke Rum i en af sine Depecher, i det det mente, at Kongeriget under saadanne Forhold vilde betænke sig paa at stemme anderledes end Slesvig, og at Slesvig derfor kunde blive et Middel til at binde Kongeriget til en Udvikling af det danske Monarki i tysk Aand.

De internationale Forhandlinger havde saaledes nu taget en højst uheldig Retning og faaet meget beklagelige Følger. Fremmede Magter kappedes om at udkaste Forfatninger for Monarkiet og fortrinsvis for de ikke til det tyske Forbund hørende Landsdele, hvis indbyrdes og indre Forhold Regeringen fra Begyndelsen af vilde have holdt uden for Forhandlingerne. Stillingen var aabenbart bleven ugunstigere, end før; men Regeringen havde valgt sin Politik, som den ikke kunde opgive, da den var bleven bestemt ved Forbundets Holdning og Forlangender. Den var i den Nødvendighed at maatte foretage noget, hvis Statslivet ikke skulde standse. Kun Kongerigets særlige Repræsentation, Rigsdagen, førte et normalt Liv; Rigsraadet kunde ikke føre vigtige Loves Behandling til Ende, og denslesvigske Stænderforsamlings Flertal vilde paa Grund af Modvilje ikke arbejde. Da de tyske Magter ikke i højere Grad, end den holstenske Stænderforsamling, havde villet byde Haanden til en venskabelig Forstaaelse paa den eneste Basis, som var egnet til at hidføre en Afgjørelse, fandt Regeringen sig tvungen til, som den ofte havde antydnet, uden nogen saadan Forstaaelse at tage sin Beslutning. Det maa hertil bemærkes, at Spørgsmaalet om en endelig Ordning af Striden med Tyskland, ret beset,

slet ikke præjudiceredes ved, at den af Forbundet foranledigede og anerkjendte provisoriske Stilling fik en ny, atter af Forbundet fremkaldt, nøjere Bestemmelse, som, uden at forandre den i Overensstemmelse med Kundgjørelse af 28. Januar 1852 dragne Grænse mellem de fælles og de særlige Anliggender, vilde gjøre det muligt for Regeringen paa den ene Side at opfylde Forbundets Fordringer i den Grad, dette overhovedet var muligt, og paa den anden Side at faa Statslivet i regelmæssig Gang.

Et Punkt i Lord Russells Gothadepeche saa Regeringen sig nu i Stand til at gaa ind paa, nemlig det første, at Holsten og Lauenburg skulde have alt, hvad det tyske Forbund vilde forlange for dem. Allerede i et Statsraadmøde den 12. November besluttedes det at oprette en egen holstensk Regering, foreløbig i Kjøbenhavn, men bestemt til senere at etableres i Plön under Holsteneren Grev Adam F. A. Moltkes Præsidium.

Hvad det andet Punkt angaar, som Lord Russell havde fremsat, da erklærede Regeringen det for umuligt at hæve Fællesskabet mellem Slesvig og Kongeriget. Slesvigs fortsatte Forening med Kongeriget var vore Rettigheders inderste Kjærne. Den vilde ingen dansk Regering kunne opgive. Hvor ringe Magt Danmark end havde, vilde det kæmpe for denne sin historiske og nationale Ret til det yderste og paa det Felt ikke være villigt til nogen Indrømmelse. Derimod vilde Regeringen, naar først Holstens og Lauenburgs Forhold vare ordnede, give Slesvig al den Selvstændighed, som kunde forenes med dets Forhold til Riget i det hele. Dette meddelte Hall Lord Russell, og til den engelske Gesandt i Kjøbenhavn sagde han, at det var Regeringens Plan endnu en Gang at forhandle med Holstens Stænder om Bidrag til Monarkiets Fællesudgifter og om andre Lov-

udkast, men dersom de nægtede at gaa ind derpaa, vilde Regeringen skride til Holstens administrative Udsondring og samtidigt tilstaa Slesvig en friere Særforfatning. Mr. Paget bemærkede dertil, at det var bedre at høre, hvad Regeringen havde gjort, end hvad den vilde gjøre; efter hans Mening havde Opsættelse og Tøven været den danske Regerings værste Fjende.

Hvorvidt Regeringens Beslutning, trods den ved de internationale Forhandlinger bevirkede forandrede Opfattelse i Evropa at skride fremad paa den indslaaede Vej, vilde have ført til en tilfredsstillende foreløbig eller endelig Afgjørelse af vor pinagtige Strid med Tyskland, er det umuligt at dømme om nu, da Frederik VII's Dødsfald i det allerulykkeligste Øjeblik gjorde alle Forhaabninger og alle Beregninger til Skamme; men Forholdene i Evropa vare i Efteraaret 1862, da Beslutningen toges, og i Foraaret 1863, da den udførtes, saadanne, at de maatte indbyde Regeringen til ikke at være bange for en bestemt Politik.

I Tyskland var den Gjæring, som navnlig siden Wilhelm I's Tronbestigelse havde været synlig, stedse voxet under Raab paa Frihed og Enhed. Men denne Tilstand fik en ny Karakter ved, hvad der tildrog sig i Preussen 1862.

De forøgede Udgifter til den nye Hærordning vare, som alt omtalt, for anden Gang blevne bevilgede extraordinært for et Aar til 30. Juni 1862 som forhøjet Krigsbudget. Men den forventede Krig udeblev, og i Steden derfor kom et nyt reaktionært Ministerium til Roret, som i 1862 uden videre optog den forøgede Bevilling paa Budgetforslaget som en ordinær selvforstaaelig Del af det til Statshusholdningen fornødne Beløb. Dermed var Løftet brudt, som var givet angaaende Hærordningen, og den Frygt, Repræsentationen havde næret for, at den for-

bedrede Hær kun vilde blive anvendt mod Folket og dets Frihed, vandt atter Overhaand. Under stor Op-hidselse nægtede andet Kammer omsider rent ud Be-villingen; men Regeringen tog ingen Notits deraf og opretholdt uden Bevilling den nye Ordning, hvorved den Konflikt mellem Regering og Folk opstod, som først jævnedes, da Hæren havde tilkæmpet Preussen Land-udvidelser. Hele det preussiske Statsliv gik i Staa, og en voldsom Kamp ikke blot paa det parlamentariske Omraade, men i Pressen, i Kommunerne, i offentlige Forsamlinger og i hele Folkelivet kom til Udbrud, under hvilken Regeringen ganske rigtigt støttede sig til den nyskabte stærke Hær og lagde en Jærnhaand paa ethvert Udbrud af Folkehidsigheden, som gik ud over de for Lovligheden af Regeringen satte Grænser. De frihedsfjendske Hensigter, som Regeringen ansaas for at nære, syntes bestyrkede, da Bismarck-Schönhausen den 24. September 1862 udnævntes til Statsminister og kort efter, den 8. Oktober s. A., til Præsident for Statsministeriet og Udenrigsminister.

Denne Mand havde i 1848, da han som 33aarig Godsbesidder, valgt til den forenede Landdag, mødte blandt de Deputerede, der for største Delen vare smittede af Aarets revolutionære Feber, indtaget et Standpunkt, som i alle Henseender gik imod Strømmen. Han betragtede Kongemagten som indstiftet af Gud og derfor som havende Ret over Folket. „Tager man dette religiøse Grundlag fra Staten“, sagde han, „er den kun et tilfældigt Aggregat af Rettigheder, et Slags Bulværk for alles Krig mod alle, opstillet af ældre Filosofer, og Lovgivningen vilde saa ikke fremgaa af den evige Sandheds Urkilde, men kun af vage og skiftende Begreber om Humanitet, som de netop ere i Hovederne paa dem, der ere i Spidsen.“ Med udfordrende Trods stemte

han derfor mod alt, hvad der bar Præg af at være overensstemmende med Folkets Vilje, — efter hans Mening Revolution mod Kongedømmet af Guds Naade. Han modsatte sig, at der blev givet Amnesti til dem, der havde deltaget i de revolutionære Bevægelser i Berlin 1848 og vare straffede eller fængslede, han talte mod Ophævelsen af den da indførte Belejringstilstand, mod Slesvigholstenismen, som han kaldte den modbydeligste af alle Tidens revolutionære Udskejelser, mod tysk Enhed, fordi Preussen derved, som han sagde, vilde blive mediatiseret, mod at Preussens Konge modtog den tyske Kejserkrone, fordi han saa vilde blive Vasal af „de Herrer i Frankfurt“, mod Krig med Østerrig i 1851, fordi denne vilde blive ført efter Forbundets Ordre og uden Vinding for Preussen. Han betegnede sig nemlig tidlig som Stokpreusser, som en Mand, hvem fremfor alt Preussens Storhed laa paa Sinde. Han ønskede, at den preussiske Ørn beskyttende og herskende skulde sprede sine Vinger over hele Tyskland, men kun under den legitime Konges suveræne Højhed. Ved at følge Forbundet og Folkestemningen i Tyskland vilde Preussen gaa Revolutionens Ærende, lade sig lede i Stedet for at lede. En Krig under Forbundets Fane, for dets Ideer vilde være, hvad han kaldte Donquixoteri; det eneste sunde Grundlag for en stor Stats Politik var efter hans Mening Egoisme, ikke Romantik.

Disse Anskuelser, fremsatte ved enhver Lejlighed med den største Ligefremhed og Hensynsløshed, gjorde ham snart bekendt i Tyskland som den mest udprægede Ultrareaktionære. Men de bragte ham ogsaa ind paa den diplomatiske Bane. Da hele Preussen følte sig ydmyget ved den tidligere omtalte Overenskomst i Olmütz 1850, var han nemlig den eneste Mand i Landet, som billigede den og offentlig i Kamret i Berlin udtalte, at

Preussen skulde underordne sig Østerrig for [sammen med det at bekæmpe Demokratiet. Da det var den preussiske Regering om at gjøre at vise Østerrig, at den underordnede sig det alvorligt, troede den ikke at kunne gjøre det bedre end ved at sende Bismarck som Gesandt til Frankfurt. Den 2. Maj 1851 udnævntes han derfor, for først at indvies i Posten, til første Sekretær ved Gesandtskabet der og nogle Maaneder efter, den 18. August, til virkelig Forbundsgesandt. Der var han i 8 Aar og gjorde sig meget bemærket ved sine Ejendommeligheder. Han lagde saa stor Vægt paa sin Stilling som preussisk Landeværnslieutenant, at han spotvis kaldtes „hans Excellence Lieutenanten“, og hans altbeherskende Lidenskab var Jagt, der havde faaet en saadan Magt over ham, at han blev syg, naar han i nogen Tid blev forhindret i at tumle sig i frisk Luft med Bøsse i Haand. Fra Frankfurt gjorde han mange Rejser; saaledes var han ogsaa i Danmark, hvor han havde en Bekjendt i Baron Blixen-Finecke, med hvem han jagede paa Sjælland og i Sverig. Han havde som preussisk Forbundsgesandt staaet Danmark bi ved Forhandlingerne med Hertugen af Augustenborg om Affindelsessummen, hvilke han væsentlig havde ledet. Oftest havde han selvfølgelig været i Berlin, hvor han havde givet uforkastelige Beviser baade paa sine uforandrede Meninger og paa sin Stridbarhed.

Da denne Mand nu, efter til sidst at have været anvendt i andre større Missioner end den i Frankfurt, kom tilbage til Berlin som Regeringens Chef, søgte han først at optræde forsonligt; men den Rolle laa ikke for ham og opgaves derfor hurtigere, end den var begyndt, for den anden, der havde noget berusende for ham, at optage Kampen med Repræsentanterne, med Befolkningen i Tyskland, ja med hele Verden. „Naar ingen frivillig Overenskomst lader sig bringe tilveje“,

erklærede han, „afhænger Stridens Udfald af, hvem der er den stærkeste, Regeringen eller Folket, saa er den bleven til et rent Magtspørgsmaal.“ Han optog da Kampen med synlig Lyst og forstod, ved en utvivlsom Genialitet ogsaa i Trods og Haan, altid at overfløje sine Modstandere i Yderligheder, saa at de aldrig et Øjeblik kunde faa Tid til at lade ham uden for deres Beregninger, men bestandig saa ham staa i Brøchen for det, han kæmpede for, det legitime Kongedømmes Ret over Folket.

Al Verden var for optagen af Kampen i de berlinske Kamre, den haardeste, som vel nogen Sinde parlamentarisk er bleven ført, til at lægge videre Mærke til, hvad Bismarck med Hensyn til Preussens Storhed og Magt førte i sit Skjold. Men i den Retning havde han faaet et positivt Udbytte af sin Statstjeneste. Først havde han i Frankfurt haft Lejlighed til at se den østerrikske Politik bag Kulisserne og lært hele det Pedanteri at kjende, som var Forbundsdagens Særpræg. Hans stridslystne Natur havde der fundet Modstandere af en anden Art end i Berlin, og han var endt med at finde de smaa Stater lige saa latterlige som deres Repræsentanter. Dernæst havde de vigtige Begivenheder, som under hans Ophold i Frankfurt forefaldt i Evropa, bidraget til at give hans politiske Anskuelser en praktisk Retning. Saaledes havde Napoleon III gjort sig til Herre i Frankrig ved Statscoupet den 2. December 1851. Derefter havde han, forenet med England, ført Krigen mod Rusland, men efter samme nærmet sig den sidste Magt og temmelig pludseligt, i hvert Fald overraskende, paaført Østerrig, som under Krigen havde hørt til samme Partigruppering, som Frankrig og England, Krig for at rette et Stød mod Evropas politiske Bygning. Endelig havde Cavour's Mesterværk i den praktiske Politik fuldført, som det syntes,

Indledningen til en Tidsperiode, der paa den ene Side maatte føde Ønsker om stærke Regeringer og paa den anden love dem en rig Lejlighed til at bruge deres Styrke.

Hurtigt efter sin Ankomst til Frankfurt var Bismarck kommen til den Erkjendelse, at Forholdet mellem Preussen og Østerrig ikke var holdbart, som det var. Metternich havde klogelig tilstaaet Preussen en vis Indflydelse i det nordlige Tyskland, men Fyrst Schwarzenberg trykkede Preussen ned, navnlig som Følge af den Rolle, det havde spillet i 1848, og de Overgreb, det havde forsøgt i Danmark. Buol-Schauenstein, den senere østerrigske Minister, fulgte med Hensyn til Preussen ganske Schwarzenbergs Politik, og den preussiske Udenrigsminister Manteuffel formaaede ikke at løsrive sig fra dette Tryk. Bismarck fordrede for Preussen Luft til at røre sig og raadede sin Regering til at tiltvinge sig denne. Der behøvedes i saa Henseende Hjælp fra en udenrigsk Magt. Der kunde være Tale om Frankrig eller Rusland; men Bismarck mente, at Preussen helst maatte søge at vinde Rusland.

Da den preussiske Gesandt i Frankfurt var kommen til en fast Overbevisning om, hvad der burde gøres, følte han Lyst til at handle. Allerede da de første Brikker stilledes op til Cavours politiske Krigsspil i Italien, havde Bismarck Møje med at styre sin Utaalmodighed efter at komme med i Legen. Det forekom ham, at Tidspunktet burde benyttes til at ryste det østerrigske Aag af Nakken. Da han ikke lagde det mindste Skjul paa sine Anskuelser og i Frankfurt viste et saa fortroligt Forhold til den italienske Gesandt, med hvem han altid saas i Selskab, at det stødte den østerrigske Regering, maatte han kaldes der fra. Ligesom han var kommen der ned, fordi han den Gang var den østerrigske Regering en persona grata, blev han nu kaldt

tilbage, fordi han var bleven den samme Regering en persona ingrata. Han ansattes da i St. Petersburg, hvor fra han, da Kong Wilhelm vilde hævde sin Hærorganisation uden at gjøre Statscoup og altsaa behøvede en Mand, som kunde finde sig i de parlamentariske Forhold i Berlin og føre Regeringen trods dem, indtil en Forsoning kunde indtræde, kaldtes til Ministeriet. Forinden begav han sig dog til Paris, tilsyneladende som Preussens Gesandt, i det han havde faaet en Udnævnelse som saadan, for i nogle Maaneder at overskue de vigtigste Forhold i Napoleon III's Land.

Af det, som her er fortalt, var intet skjult, da han i 1863 kastede sig i Ilden mod, hvad han kaldte den tyske Revolution, foreløbig for at gjøre Preussen til et stærkt Land. Ogsaa henvendte han sig, strax efter at han havde overtaget Regeringen, til Østerrig, meddelende det, at hans Opgave var at skaffe Preussen en anden Plads i Tyskland; den østerrigske Udenrigsminister slog det hen, mente, at Sagen nok lod sig jævne i Mindelighed, og behandlede overhovedet Bismarcks Noter som manglende Betydning. Ingen havde Tillid til hans Kræfter. Man ansaa det for mest sandsynligt, at han, efter en kort Tid at have ført en frugtesløs Kamp mod en ubetvingelig Situation, vilde ende ude paa sit Gods Schönhausen, umuliggjort for enhver senere offentlig Virksomhed.

Han havde heller ikke engang alle de Konservatives Understøttelse; thi disse fandt det betænkeligt, at han i Frankfurt til sidst havde gjort Front mod Østerrig og aabenlyst sympathiserede med Italien samt ikke var uvenlig mod Frankrig. Derimod finde vi, at Bismarck paa samme Tid, som Berlinerne og den store Middelstand søgte at tilføje ham Fornærmelser, af og til modtoges med Leve- raab og Serenader af Arbejderpartiet. Det var den af Ferdinand Lassalle nys stiftede almindelige Arbejder-

forening, som disse Hyldinger kom fra. Lassalles socialistiske System nødvendiggjorde nemlig, da det var bygget paa Statens Ordning af Arbejdsforholdene, en geografisk bestemt og fra Udlandet afstænget Stat. Han var Preusser i samme Forstand som Bismarck og kæmpede, ligesom denne, mod de andre Partier, navnlig Fremskridtspartiet, der var om ikke kosmopolitisk, saa dog tysk og frisindet. Begge vare de fri for de Doktriner, de tyske Partiledere førte i Munden, og Lassalle hyldede i ét og alt den Fremgangsmaade, som Bismarck ogsaa erkjendte for den mest praktiske, at slaa Modstanden ned med Ild og Sværd. Bismarcks Forhold til Lassalle er dog kun et Vidnesbyrd om den Yderlighed, den indre Kamp i Preussen naaede, og om at han, ligesom alle Jordens Mægtige, men maaske hensynsløsere end nogen tidligere, ikke tager i Betænkning at benytte det ene Partis Hjælp til at bekæmpe det andet.

Her hjemme, hvor man nøje fulgte Forholdene i Preussen, syntes disse ingenlunde ugunstige for os. Først havde man den nye preussiske Premierministers Ord for, at han hadede Slesvigholstenismen, hvilket han i fuldeste Maal endnu vedkjendte sig; dernæst droge Forholdene i Preussen hele Tysklands Opmærksomhed i en saadan Grad hen paa sig, at man ikke skulde tro, der vilde blive nogen tilovers for Elbhertugdømmerne, og endelig skabte Konfikten i Preussen en saadan Tilstand i Tyskland, at en enig Aktion udad til i et nationalt Øjemed ikke skulde synes sandsynlig i den nærmeste Tid.

Hvad de venskabelige Magter angaar, var Englands Holdning vel forandret, men der var ingen Tvivl om, at Lord Russells Misstemning kun var forbigaaende. Skjønt han, efter at Forslaget af 24. September var forkastet af Danmark, havde flere nye til Rede, saaledes en Deling af Slesvig eller en Fællesforfatning, i hvilken

det tyske Element fik større Vægt end den, dets Stemmer efter Folketallet vilde give det, var han dog ikke utilgængelig lige over for den danske Regerings Hensigter, og den 20. November erklærede han i en Depeche til Paget, at Planen om en anden Stilling for Holsten vilde vinde den engelske Regerings Tilslutning og Billigelse, hvis Regeringen derved kunde blive sat i Stand til at komme til en Forstaaelse med Forbundsforsamlingen. Den svensk-norske Regerings Standpunkt var uforandret. Manderstrøm var vel af den Mening, at Forholdene nu ikke længer vare saa gunstige for en Udsondring af Holsten som i 1861, at det den Gang havde været lettere at faa Englands og Frankrigs Hjælp til en saadan; men han betragtede endnu denne Løsning som den eneste mulige, om den end var vanskeligere at opnaa nu, og den svenske Regering var ikke tilbøjelig til at paatage sig Ansvar for sine Raad og stille Sverig-Norge væbnet ved Danmarks Side, hvis det tyske Forbund paa Grund af en Udsondring af Holsten skulde angribe nogle af de Lande, som ikke hørte til Forbundet. Tilstanden var i det hele en saadan, at man vilde have bebrejdet den danske Regering Svaghed, hvis den var vegen tilbage fra den Stilling, som den alt havde indtaget, i nærværende Øjeblik, da Tyskland var delt i tre Partier, og Preussen under Bismarck, som vi snart skulle se, tilmed nærmede sig den danske Regerings Opfattelse af Forbundets Competence.

Men vare disse Forhold end tilsyneladende gunstige, saa indtraf der i Begyndelsen af 1863 en Begivenhed, som i nok saa høj en Grad syntes at maatte gjøre Tidspunktet bekvemt for en bestemt Optræden fra vor Side.

Efter at der i flere Aar havde været Uroligheder i Kongeriget Polen, hvilke den russiske Regering forgjæves havde søgt at dæmpe ved Fængslinger og strænge Straffe-

domme, udbrød der kort efter en Natten mellem den 22. og 23. Januar 1863 foretagen vilkaarlig Rekrutudskrivning pludseligt aabenbar Opstand i Kongeriget, hvilken Opstand i samme Nu erhvervede sig hele det vestlige Evropas Medfølelse i en Grad, der ikke stod tilbage for den, enhver tidligere Rejsning i Polen havde vakt. Det var den første større Begivenhed, som indtraadte efter Bismarcks Magttiltrædelse, og hans Holdning lige over for den, som han valgte uden Raadførsel med andre Magter og uden Betænkning, bar Præg af hans Persons hele Ejendommelighed. Foruden at 4 Armékorps'er strax delvis mobiliseredes og sammendroges hen imod Ruslands Grænser, at russiske Soldater fik Tilladelse til at benytte preussiske Jernbaner, og at nogle Polakker, som, forsynede med franske eller italienske Passer, rejste gennem Preussen for at begive sig til Polen, arresteredes og udleveredes til Rusland, hvilket alt kunde betragtes som Troskab mod hans Princip, at enhver Revolution skulde dæmpes strax, sendte han Officerer til Petersborg og Warschau og nødte næsten det overraskede Rusland til at slutte en Konvention, dateret den 8. Februar 1863. Selvfølgelig kan Preussen ikke være ligegyldigt ved en Opstand i Polen, eftersom det selv er Besidder af polske Provinser, men disse berørtes lige saa lidt som de østerrigske af Opstanden i 1863. Bismarck benyttede derimod Forholdene til at komme i Forbund med Rusland og vinde dets Venskab ved Midler, der ikke vare ganske ulige dem, hvormed Sardinien havde vundet Frankrigs paa Krim. Han fik ogsaa snart den Fornøjelse at finde sig staaende i Brèchen foran Rusland mod næsten hele Evropa. Frankrig, som fortrædigedes ved Opstanden, fordi det paa den ene Side ikke vilde svigte Nationalitetsprincippet, som den polske Opstand havde indskrevet paa sit Banner,

og paa den anden Side nødigt vilde ofre sin gode Forstaaelse med Rusland, fandt det nemlig foreløbigt at være en taalelig Udvej at kaste sig over Bismarck, fordi han havde afsluttet Konventionen af 8. Februar, og de andre Magter stemmede i med, mest forbavsede over den usædvanlige Maade, hvorpaa Bismarck havde taget et Anliggende, som vilde have givet andre Magter Anledning til at forhandle, tage Beslutninger og maaske forandre Standpunkt forskjellige Gange.

Det var dog kun en kort Tid, at Bismarck saaledes ene kunde tage Stødet af for Rusland; thi Opstanden vandt et Omfang, som ikke tillod Frankrig at oversé den. Uagtet Forholdet mellem Frankrig og England kun var maadeligt, fordi de engelske Statsmænd efter den italienske Krig og navnlig efter Savojens og Nizzas Tilslutning til Frankrig nærede en uudryddelig Mistillid til Kejser Napoleon, søgte denne dog at formaa England og Østerrig til en fælles Optræden mod Rusland, i det han tillige knyttede Sverig-Norge og Italien til sig. Igjennem Sverig kunde Danmark, hvis Frankrig og England bestemte sig til en alvorlig Optræden, komme med i den Koalition, som stod paa Polens Side. Den almindelige Mening var den, at Polen vilde kunne holde sig mod de russiske Underkuelsesforsøg et Aars Tid. Man antog, at Striden mellem Rusland-Preussen paa den ene Side og Frankrig med dets Allierede paa den anden vilde holdes hen med indledende Forhandlinger den meste Tid af Aaret, men at den maatte ende med en Krig, hvilken man med en sjælden Enstemmighed ansatte til Foraaret 1864. Dersom Danmark nu skred til Holstens Udsondring, vilde højst sandsynligt en Forbundsexekution blive besluttet, men efter Forbundets langsomme Forretningsgang kunde den næppe komme til Udførelse før Foraaret 1864. Til den Tid antoges Danmark at kunne have

vundet Alliancer, der stillede det paa den rette Side i den evropæiske Kamp, som i øvrigt nok kunde skylle Forbundsexekutionen bort, da et stort Gjæringsstof var til Stede i hele Evropa, ja i Amerika med, hvor Borgerkrigen rasede i det nordlige og Napoleons ulykkelige Mexikokrig førtes sydligere.

Den holstenske Stænderforsamling var sammenkaldt til den 24. Januar 1863. Den fik en Del Fælleslove til Behandling, men vilde ikke begynde denne, før den havde en Udtalelse fra Regeringen om, at Lovforslagene, hvis de forkastedes af Holstens Stænder, under ingen Omstændigheder vilde faa Lovkraft for den øvrige Del af Monarkiet. Da en saadan Udtalelse nægtedes, afviste den alle Forslagene og henvendte sig med Klage til Forbundet. Den Kgl. Kommissarius indmeldte nu, at Holstens Udsondring maatte finde Sted, da ethvert Fællesskab maa ophøre, naar Parterne ikke kunne enes.

Tiden til Handling var nu kommen; men Stemningen hos det danske Folk var ingenlunde saa frejdig som før. Mange, der ikke principielt vare imod en saadan Ordning af Statsforholdene, som Regeringen nu agtede at gaa til, mente, at Sagen var tabt, inden den var kommen til Udførelse, ved en for langsom og ikke ganske behændig Manøvrering med aabne Kort. Nærmest mod denne indenlandske Betænkelighed ved at følge Regeringen under de Kampe, som forestod, maa den Forsamling antages at have været rettet, som den 28. Marts 1863 fandt Sted i Kasino efter Indbydelse af 53 ansete Mænd; 2000 Mænd af alle Samfundsklasser mødte her, for, ligesom ved det bekjendte Kasinomøde i 1848, at give den offentlige Anskuelse Udtryk, og vedtog enstemmigt følgende tre Resolutioner:

1. Den tyske Forbundsdays Fordring paa højeste Afgjørelse i alle Tilfælde, hvor Forbundslandet Holstens

Repræsentanter ere uenige med Regeringen eller med de danske Landsdeles Repræsentanter, og dens Forsøg paa at udøve en forbundsmæssig Indflydelse paa det danske Kronland Slesvig gjør enhver Helstatsforfatning uforenelig med den danske Krones Uafhængighed og Danmarks Riges Selvtændighed.

2. Den usvækkede Opretholdelse af det gennem mange Trængsler opnaaede konstitutionelle Fællesskab mellem Kongeriget og Slesvig er de uafhængige danske Landsdeles Ret. Dette Fællesskabs Befæstelse paa et bredere Grundlag og Udvikling til større Fylde er en Betingelse for Kronens Sikkerhed og Folkets Velværd, hvorimod en Udvidelse af det provinsielle Omraade vilde føre til Rigets Adsplittelse. Ordningen af Slesvigs og Kongerigets indre Forhold er en Sag mellem Hs. Maj. Kongen og Allerhøjstsammes Undersaatter i de tvende Landsdele, men vedkommer ikke fremmede Magter.
3. Bevarelsen af Danmarks Riges Selvtændighed og konstitutionelle Frihed gjør det nødvendigt nu, uanset de dermed forbundne Ofre, at gennemføre den i en Række af Regeringsudtalelser fremsatte Grundsætning, at det bestaaende Fællesskab i Anliggender og Forvaltning mellem de danske Landsdele og Forbundslandet Holsten maa ophøre med Forfatningsfællesskabets Ophævelse. Efter at de holstenske Stænder have vægret sig ved at fatte Beslutning om de dem forelagte Fælleslove, kræver Statslivets Fortsættelse, at der i den forestaaende Samling af Rigsraadet foretages bestemte og afgjørende Skridt til denne Grundsætnings Gjennemførelse.

Lignende Forsamlinger indvarsledes derefter i Landets Kjøbstæder, men bleve overflødige, thi den 30. Marts 1863 udkom en allerhøjeste Kundgjørelse om Her-

tugdømmet Holstens Forfatningsforhold, hvilken var det første Skridt til den af Regeringen paatænkte nye Ordning af Statsforholdene. I Følge samme skulde den lovgivende Magt for alle Fællessager i Holsten udøves af Kongen og Stænderforsamlingen i Forening, medens et fastsat Beløb skulde udredes til de Udgifter, som forbleve fælles: Civilliste, Apanager, Statsraad, Statsgjæld, de Monarkiet vedkommende Pensioner, de udenrigske Anliggender, Marinen og de fælles Finanser. Hæren skulde efter Kundgjørelsen deles i en dansk-slesvigsk og en holsten-lauenburgsk Hærafdeling, og den sidste lønnes af Holstens særlige Finanser, hvis Bestyrelse skulde overgaa til Ministeren for Holsten, med Tilskud fra Lauenburg. Kundgjørelsen var til Dels kun et Program. Ordningen, som skulde træde i Live den 1. April 1864, vilde først blive grundlagt ved de Love, som Krigsministeren, Finansministeren og Ministeren for Holsten ved Reskripter af 30. Marts erholdt Befaling til at forberede for Holstens Vedkommende, og som skulde forelægges den holstenske Stænderforsamling, der tænktes udviklet i frisindet Retning med en udvidet Valglov. Naar denne Ordning var bleven fuldført, vilde den holstenske Stænderforsamling være bleven Rigsraadet sideordnet. Hvad der fra Begyndelsen af var fælles, vilde have vedblevet at være det, saa længe Rigsraadet og de holstenske Stænder vare enige, men vedtog den ene Part en Lov anderledes end den anden, og en saadan Lov angik Forhold, i hvilke en forskjellig Lovgivning var uforenelig med Opretholdelsen af Fællesskabet, maatte dette ophøre paa det paagjældende Omraade. For Danmark-Slesvigs Vedkommende behøvedes ingen Kundgjørelsen supplerende Lov. For Rigsraadet, som var indkaldt til et ekstraordinært Møde den 22. April, forkyndte Trontalen, at enhver af Rigsraadet vedtagen og af Kongen stadfæstet Lov vilde blive sat i Kraft i Kongeriget

og Slesvig, saafremt der ikke i samme indeholdtes en Bestemmelse om, at dens Ikrafttræden var betinget af, at en tilsvarende Lov samtidigt gaves for Holsten. Dermed var det nødvendige gjort; men da Regeringen vilde give Holstens Stænderforsamling udstrakt konstitutionel Frihed, der ligeledes agtedes tilstaaet Slesvigs Stænderforsamling, besluttede den ogsaa at forandre den bestaaende for Kongeriget og Slesvig gjældende Fællesforfatning i frisindet Retning og fremsatte til den Ende Udkast til en helt ny og omfattende Grundlov for Danmarks og Slesvigs Fællesanliggender, hvilket Udkast dog ikke kom til Forhandling under den extraordinære Samling, men udsattes til Efteraaret.

Kundgjørelsen af 30. Marts var saaledes ikkun det første forsigtige Skridt til en Ordning, men ikke desto mindre vakte den en uhyre Ophidselse i Tyskland. Grunden hertil var dog næppe saa meget selve Indholdet, som Motiveringen. Det var vel den eneste Del af samme, som det store Publikum der læste, og det kan ikke nægtes, at den langtfra at tilsløre, hvad Regeringen vilde udføre, snarere bibragte Læserne en Forestilling om en langt videre Udsondring, end der endnu var Tale om. „Den tyske Forbundsdag,“ udtalte Kongen i Kundgjørelsens Begyndelse, „har indblandet sig i vort Monarkis indre Forfatningsanliggender og opstillet Fordringer, som hverken finde nogen Berettigelse i Forbundslovene eller ere forenelige med vor Krones Uafhængighed eller med vore ikke til Forbundet hørende Landes Rettigheder, og de holstenske Provinsialstænder have ikke alene afvist ethvert Forslag til en Overenskomst, men endog i Principet erklæret sig imod enhver paa en fælles Repræsentation bygget Fællesforfatning. En saadan Tilstand af indre Splid, som allerede i et Decennium har lammet vort Riges Udvikling, bør ikke vedvare.

Efter det utilfredsstillende Resultat af den sidste holstenske Stænderforsamling maa vi derfor ansé det for vor Regentpligt at bestemme Holstens forfatningsmæssige Stilling i Monarkiet paa en Maade, der saa vidt muligt svarer til det tyske Forbunds Fordringer.“ De tyske Stormagter vilde ikke tie stille til, at den Tanke, som de under de internationale Forhandlinger udtrykkeligt havde forkastet, ikke desto mindre nu var bragt til Udførelse af den danske Regering. Østerrig erklærede den 13. April i en Note til Kjøbenhavn, at Forviklingerne ved denne Kundgjørelse havde nærmet sig et afgjørende Vendepunkt, hvorfor det — uden at foregribe Forbundet — vilde gjøre det danske Kabinet opmærksomt paa Stillingens hele Alvor. Det erindrede om, at det i 1852 havde givet Danmark Fæstningen Rendsborg, som var et Pant i dets Haand, tilbage i Tillid til, at Overenskomsterne af 1851 og 1852 vilde blive fulgte, og uden at gjøre Fordring paa Omkostningerne ved Exekutionen, hvilke det nu maatte forbeholde sig Ret til at forlange. Bismarck skrev den 15. April, at Preussen ved at anbefale den danske Regerings Forslag og Løfter i 1851 og 1852 til Forbundet havde paataget sig et Ansvar, paa Grund af hvilket det i et Decennium havde trængt paa disse Forslags og Løfters virkelige Udførelse. Nu saa han sig nødt til, og det i Preussens eget Navn, at erklære hine Løfter for brudte. Mest vedkom Sagen dog Forbundsforsamlingen i Frankfurt. Da Kundgjørelsen overrakte denne den 16. April, foreslog Præsidenten, i det han henlede Opmærksomheden paa dens Uoverensstemmelse med Overenskomsterne af 1851 og 1852 og forbeholdt Forbundet alle Rettigheder, at Kundgjørelsen henvistes til de forenede Udvalg, hvad der vedtoges, efter at Hannover først forgjæves havde forsøgt at faa et eget Udvalg nedsat i Anledning af den. Senere

indleverede Østerrig og Preussen Kopi af et Forbehold, som de i identiske Noter yderligere havde ladet den danske Regering tilflyde; Hannover anbefalede, at Kundgjørelsen erklæredes ugyldig og Skridt foretoges mod Forsøget paa at inkorporere Slesvig i Landet Danmark; Oldenburg mente, at da Overenskomsterne af 1851 og 1852 vare brudte endog i Principet, burde det tyske Forbund tage alle de Indrømmelser, som vare gjorte til Danmark siden den Tid, tilbage og føre Forholdene tilbage til Stillingen 1850. Over alle de indkomne Forslag afgav den baierske Gesandt den 18. Juni paa de forenede Udvalgs Vegne en vidtløftig Betænkning og indstillede paa samme Udvalgs Vegne, at den danske Regering skulde opfordres til at sætte Kundgjørelsen af 30. Marts ud af Virksomhed og til inden 6 Uger at melde, at den havde gjort de indledende Skridt til en Hertugdømmerne Holsten og Lauenburg, Slesvig og det egentlige Kongerige i en ensartet Forbindelse omfattende Fællesforfatning, enten ved en fuldstændig Udførelse af Aftalerne fra 1851 og 1852, eller paa Grundlag af det engelske Mæglingsforslag af 24. September 1862. Denne Indstilling blev, uden Hensyn til en Protest fra Danmark imod Inddragelsen af Slesvig i Forhandlingerne, ophøjet til Beslutning den 9. Juli og meddelt Danmark — for Holstens Vedkommende ad sædvanlig Vej, for Slesvigs gjennem de to tyske Stormagter.

Kundgjørelsen af 30. Marts bevirkede, som det vel kan forstaas, ogsaa nogen Bevægelse i Holsten, hvor man nødig vilde skilles fra Slesvig. I det store var der hidtil, trods Stænderforsamlingens Fremfærd og Ridderskabets og de højere dannede Klassers Misfornøjelse med de politiske Forhold, ikke sporet nogen Uro i Hertugdømmet, der tilsyneladende befandt sig vel under den milde danske Regering. Der var heller ingen større

Byer, som kunde være Brændpunkter for en selvstændig aandelig Rørelse, Befolkningen levede spredt, og den Presse, som beherskede Landet, var den hamburgske, der var alt for optagen af sine egne Interesser og sit Handelsliv til at kunne ofre nogen stor Opmærksomhed paa de holstenske Forhold. Det var først oppe i Slesvig og navnlig i Mellemslesvig, hvor de to Nationaliteter stødte sammen og frembragte et sprogligt og nationalt Brakvandsdistrikt, at Lidenskaberne, ogsaa paa Grund af den strængere Regering her, vare i Kog. Men nu, da Forbitrelsen i Tyskland strømmede over sine Bredder, taalte man ikke syd for Elben Holstens tilsyneladende Passivitet. Der indrettedes i Hamburg en formelig Komité for Holstens Agitation, som modtog sine Ordre fra Fremskridtspartiet i Preussen. Komiteens Opgave bestod ikke i at fremme Interessen for den almindelige tyske Sag i Holsten. Der var nemlig allerede en ikke ringe Vexelvirkning mellem Holsten og Tyskland, i det Hærtugdømmet, ligesom alle andre tyske Lande i de Aar, var gjennempløjet af en Mængde Foreninger, dels Klubber og Gilder, dels Turn-, Skytte- og Sangforeninger, hvilke alle vare formede efter tyske Mønstre med Optagelse ved Haandslag, Faner med Emblemer og Valgsprog, Fester med Ceremonier, og stode i Forbindelse med lignende i det større Tyskland, hvor der fandtes Centralbestyrelser for hver Art for sig. Men man ønskede fra Holsten at høre noget sært holstensk eller rettere slesvigholstensk, som kunde vinde Gjenlyd i Tyskland. Man vilde have nogle politiske Masseudtalelser, som kunde støtte Stænderforsamlingen og vidne om, at dennes Færd fandt Billigelse hos Befolkningen i det hele.

En særlig Anledning til saadanne Udtalelser gav Kasinoresolutionerne i Kjøbenhavn; man ønskede Anti-kasinoresolutioner vedtagne i Holsten. En Forsamling

mødte ogsaa i Altona og udtalte i Resolutionsform, 1) at Slesvig og Holsten ikke vare Provinser af Danmark, over hvilke det danske Folk og den danske Regering kunde skalte og valte efter eget Tykke og danske Interesser, men at de vare inderlig forbundne, selvstændige og suveræne Hertugdømmer; 2) at de havde Ret til konstitutionel Forbindelse under eget Fyrstehus, og 3) at Londontraktaten af 8. Maj 1852 var ugyldig som ikke anerkjendt hverken af Forbundet eller af Agnaterne eller af de slesvigske og holstenske Stænderforsamlinger. Disse Resolutioner vare imidlertid en anden Gruppe, bestaaende af yderligere Demokrater og Republikanere, ikke skarpe nok. De indkaldte derfor Repræsentanter for alle holstenske og slesvigske Byer til at møde i Elmshorn den 20. April for at vedtage følgende Antikasinoresolutioner: 1) De tyske Stormagter ere forpligtede til aabent og utvetydigt at sige sig fri fra Traktaterne af 1851 og 1852 og Londonprotokollen af 8. Maj 1852, samt til ikke at anerkjende andet Grundlag for deres politiske Optræden mod Danmark end Hertugdømmernes gamle Ret; 2) Folket kan kun se en virkelig Sikring i Slesvig-Holstens Forening til en konstitutionel ordnet Stat efter Statsgrundloven af 15. September 1848. Forsamlingen i Elmshorn blev vel forbudt, men den fandt Sted paa hamburgsk Grund i den til Altona stødende Forstad St. Pauli; og de to Resolutionsrækker gik nu ud til alle Byer for at vedtages der. Da politiske Møder ikke tillodes, søgtes større Forsamlinger, som med behørig Pomp kunde vedtage Resolutionerne, tilvejebragte ved, at to eller flere Foreninger holdt et Fællesmøde; men de holstenske Embedsmænd vare paa deres Post og fik dem forhindrede overalt. Men den Ophidselse, som dette bevirkede, gav Anledning til nogle Rivninger med Krigsstyrken, der dog kun paa ét Sted, i Altona, udartede til Optøjer af en

noget alvorligere Art, og det blot paa Grund af Hamburgs Nærhed.

Foreningen „de slesvig - holstenske Vaabenbrødre“, som havde sit Sæde i Hamburg, besluttede den 29. April i et Optog at drage ind i Altona og bekranse Gravene for de der jordede Soldater af Oprørshæren. De stoppedes ved Indgangen til Kirkegaarden af det holstenske Polit, som imidlertid snart efter blev nødsaget til at forlange Hjælp fra Krigsfolket i Altona. De Fremmede bleve nu jagede ud og Vagt sat ved Stadsporten, men uden for i St. Pauli rejste der sig et ustyrligt Opløb, som først standsedes, da hamburgsk Militær langs Husene paa den nordre Side af den Plads, hvor Tumulten fandt Sted, banede sig Vej hen til Altonas Port og jog Folket ind i Hamburg. Disse Excesser forplantede sig ogsaa hen foran en anden af Altonas Porte, og næste Dag smittede de Altonas Pøbel, men Byens Borgere forstærkede frivilligt Politiet og fik Ordenen gjenoprettet, efter at de fremmede Gjæster, som ogsaa den Dag havde udgjort Hovedmassen, vare jagede ud. Den tredje Dag vare i Tide alle de Steder, hvor Hamburg og Altona stødte sammen, besatte af hanseatiske Tropper paa den ene og danske paa den anden Side, og Optøjerne standsede dermed.

Denne i sig selv ringe Tildragelse bestemte Regeringen til — i øvrigt mod Generalkommandoens Ønske — at forøge Altonas Garnison til to Batailloner, to Eskadroner (hvoraf én dog i Wandsbeck) og et halvt Batteri, alle paa Krigsstyrke, og til ligeledes at lade de øvrige Afdelinger i Holsten indkalde til Krigsstyrke. 9. Bataillon forlagdes tillige med et halvt Batteri fra Rendsborg til Altona, og begge de altsaa nu i Altona værende Batailloner, 9. og 20., indkaldte, ligesom 8. i Kiel og 1. i Rendsborg, hver indtil 800 Mand, medens Dragonerne

i Itzeho, som havde to Eskadroner der, én i Wandsbek og én i Altona, indkaldte til 120 Heste pr. Eskadron. Samtidigt erholdt 14. Bataillon i Ratzeburg (holsten-lauenburgsk) Befaling til at sende hele sin Udrustning med Undtagelse af, hvad der behøvedes for den lille tilstedeværende Styrke og de ventede Rekrutter, til Als.

De militære Forhold havde ved denne Indkaldelse faaet et med de politiske mere stemmende Præg. Bag Styrken i Holsten ytrede sig ogsaa krigersk Liv i Danevirkestillingen. Siden 1861 vare de begyndte Jordarbejder blevne fuldførte og nogle nye Værker, som skjønnedes nødvendige i Centrum og paa højre Fløj, byggede til. Saaledes var et Forværk bygget øst for Bustrup Dam, et foran Skanserne Nr. 11 og 12 og et paa holstensk Grund syd for Frederiksstad. Det sidste skulde sikre os Herredømmet over et for Danevirkestillingens højre Fløj farligt Punkt, som nu indrettedes til Brohoved for en Bro, der senere skulde slaas mellem Frederiksstad og den holstenske Ejderbred. Dernæst vare de Tømmerbeholdninger komne tilstede, hvorefter ved en Krigs Nærmelse Skansernes Trædele skulde forfærdiges, end videre Artillerimateriellet til Skanserne, hvilket var samlet i 2 Magasiner, et i Slesvig By under Kapitajn Thestrup, et i Sønderborg under Kapitajn Hagerup. Til Garnison i Ekernförde var 4. Bataillon ankommen; Kompagniet af 7. Bataillon var derefter gaaet tilbage til Sønderborg. Til Sommeren 1863 indkaldtes der Artillerister, som skulde lægge Brisker i Værkerne og derefter bringe Kanonerne paa de for dem bestemte Pladser. Her skulde de forblive staaende, indtil en ny Troppesamling, som af politiske Grunde var indvarslet til Danevirke i Efteraaret 1863, var endt, hvorefter Skanserne atter skulde demonteres.

Befæstningssagen i det hele var ikke fremmet siden

1861, for saa vidt som det kun var Danevirke, der forstærkedes. Ved Dybbøl og Fredericia var der, som alt berørt, ikke foretaget noget væsentligt siden 1861. Derimod vare alle Forberedelser trufne til en hurtig Opstilling af Hæren. Dubleringen var nu gennemført som en integrerende Del af Organisationen. Hver Bataillonskadre indeholdt to. Officerer og Underofficerer havde deres bestemte Plads enten i Stam- eller i Dubleringsbataillonen og øvedes ikke blot under Troppesamlinger, men ogsaa i Garnisonen i den Tjeneste, deres Feltstilling krævede. Depoterne vare ordnede, og Mobiliseringsregler givne. Til Stambataillonen hørte 1., 2. og 5. Aarsklasse, til Dubleringsbataillonen 3., 4. og 6. Hins Depoter vare i Garnisonen, dennes i Udskrivningskredsen eller nær samme. Ved Mobilisering skulde Stambataillonens Indkaldte møde i Garnisonen, Dubleringsbataillonens formeres ved Depotet i Udskrivningskredsen. Den uddannede Mandskabsstyrke forøgedes derhos. Fodfolkets Rekrutter mødte over hele Landet den 15. Maj i Steden for den 2. Juli, og fire Skoler oprettedes til Indøvelse af de ved Landsessionerne i Kongeriget og Slesvig for 1862 og 1863 udskrevne, men endnu ikke indkaldte Værnepligtige. Disse Skoler oprettedes i Kjøbenhavn, Odense, Fredericia og Aalborg; paa førstnævnte Sted udlagdes de Indkaldte i en Lejr paa Lammefælleden.

Det vigtigste Spørgsmaal, som nu fremstillede sig for den danske Regering, var, om Danmark turde haabe paa, at den nordiske Alliance vilde blive til Virkelighed. I Begyndelsen af Februar, da Holstens Udsondring ansaas for nødvendig, havde Hall for den svensk-norske Gesandt i Kjøbenhavn, Grev Henning Hamilton, udtalt som sin Mening, at det vilde afhænge af Sverige og den Hjælp, det bragte, om Foretagendet skulde lykkes. Hvis Danmark blev ladet alene, var det efter hans Mening næsten sikkert

paa at blive angrebet af Tyskland under uheldige Betingelser; men hvis det kunde haabe Hjælp af de forenede Kongeriger, troede han, man vilde tøve med at angribe det, og at de store Magters Interesse vilde byde dem at sætte en Stopper for Forviklingerne, naar de truede med at omfatte hele Norden. Den svenske Regering nølede dog med at bestemme sig, navnlig af Hensyn til Englands og Frankrigs nu mindre sikre Holdning, og angav for den danske Regering de Grunde, som talte for, at den ligesom hidtil indtog en fri og ubunden Stilling, der vilde give dens moralske Indflydelse mere Vægt. Imidlertid rejste der sig i de forenede Riger en udbredt Stemning for, at Sverig og Norge burde træde aabent ind i Striden ved Danmarks Side. Under den svenske Rigsdags Samling havde et Medlem, Friherre Raab, benyttet en Lejlighed til den 4. Februar at forebringe Ønsket om „en blaa Bog“, indeholdende, hvad der kunde offentliggøres uden Skade for de svævende Forhandlinger. Manderström efterkom Ønsket ved at fremlægge „Aktstykker vedrørende det danske Spørgsmaal“, og disse tilstilledes den 18. Marts ogsaa det norske Storting, hvor de, efter at være behandlet af en Komité, den 13. Juni gjordes til Gjenstand for en kort Forhandling. Det viste sig, at Danmark havde indrettet sine Handlinger efter den svenske Regerings Raad, at det siden Kundgjørelsen af 6. November 1858 stod paa et Grundlag, som var overensstemmende med det, den svensk-norske Regering havde ansét som en aldeles nødvendig første Betingelse for et nordisk Forsvarsforbund, og at det havde hævdet dette Standpunkt under de største Anfægtelser i Tillid til, at de mange Tilnærmelser, som navnlig fra 1857 af havde fundet Sted mellem de tre nordiske Riger under Følelsen af, at det gjaldt en fælles nordisk Velfærdssag, omsider vilde antage en

bestemt og virksom Form. Den væsentligste Betænkelighed, som gjorde sig gjældende hos Statsmændene hinsides Øresund, var den, at en Tilslutning til Danmark kunde føre til større krigerske Forviklinger, end man hidtil havde forestillet sig. Sverig trængte til Fred, fordi store indre Reformere i Nærings- og Toldlovgivningen stode paa Dagsordenen, og fordi det storartede Jærnbaneanlæg var begyndt, som maatte bringe Omvæltning i Rigets Omsætningsforhold. De Kapitaler, der vare nødvendige hertil, maatte erhverves i Udlandet, og ligesom det var vanskeligere at opdrive dem i Krigstid, saaledes vilde det maaske være end vanskeligere at bevare dem for det Brug, hvortil de vare optagne, naar Sverigs Krigsvæsen skulde rejses af dets Forfald. Fremmest blandt dem, der ønskede, at Sverig skulde træde frem til Handling, stod imidlertid Kong Carl, hvis fyrige Sind det tiltalte at faa de forenede Riger dragne op af den politiske Dvale, hvori de længe havde været nedsænkede, at faa Sverigs rustne Sværd trukket paa ny og Krigsvæsenet bragt paa en tidssvarende Fod. Han støttedes af en opvakt, handlelysten Stemning hos Nationen, der imidlertid ikke blot gjaldt Danmark, men ogsaa Opstanden i Polen, som havde fremkaldt opsigtvækkende politiske Demonstrationer i Sverig.

Da Forbundsbeslutningen af 9. Juli var fattet i Frankfurt med den Trusel, at i Tilfælde af Afslag fra Danmarks Side den i 1858 afbrudte Exekutionsfremfærd paa ny vilde blive gjenoptagen, var Tiden kommen, da Regeringen i Stockholm maatte erklære sig. Stillingen var en saadan, at denne efter sit Standpunkt kunde træde ind i den. Sagen var kommen tilbage til Forbundsforsamlingen; Danmark havde tilstaaet Forbundet alt, hvad det havde forlangt for Holsten og Lauenburg; Forbundets Fordringer vare et utvivlsomt Competence-

Overgreb, hvad Evropa maatte erkjende. Kong Carl, som den 22. Juli besøgte Frederik VII paa Skodsborg, erklærede sig da ogsaa villig til at slutte Forbund og meddelte dette der til den danske Conseilpræsident, hvem han tillige raadede til ufortøvet at sende Forbundet et fyndigt, afslaaende Svar. I de Samtaler, som Hall paa Grund af Kongens Ytringer havde med Grev Hamilton, fik han Indtrykket af, at Kabinettet i Stockholm ikke fornægtede Kongens Ord, og det bestyrkedes i den følgende Tid, i hvilken der var megen Samfærdsel mellem de nordiske Hoffer. Den 26. Juli gjorde Frederik VII et Gjenbesøg hos Kong Carl i Skaane og havde sin første Minister med sig. Den 29. Juli kom Prins Oskar, som rejste til et Bad i Tyskland, til Kjøbenhavn. Samme Dag besøgte Grev Manderström Hamilton i Kjøbenhavn, hos hvem han var sammen med Hall; nogle Dage senere var Grev Hamilton hos Manderström i Skaane.

Efter at Svaret til Forbundet var affattet, sendtes det den 8. Avgust af den danske Udenrigsminister gennem Grev Hamilton til Stockholm, for at man kunde forvisse sig om, at det ogsaa i Formen billigedes af det svensk-norske Kabinet, og ved samme Lejlighed henstillede den danske Minister, om ikke den Alliance, som det nu syntes Hensigten at knytte, kunde blive afsluttet saa hurtigt, at det afslaaende Svar til Forbundet med kort Mellemlum kunde følges af en Handling, som i Tide lod Tyskland vide, med hvilke Modstandere det vilde faa at gjøre. Regeringen i Stockholm billigede Svaret, i hvilket den kun foreslog et Par mindre Ændringer, og bemyndigede i Midten af Avgust Grev Hamilton til at indlede Forhandlinger med den danske Regering angaaende Alliancen.

Denne fortrolige Forhandling fremmedes hurtigt. Grev Hamilton opsatte paa Svensk et Udkast til en Kon-

vention, der vel maa opfattes som hans Regerings Tilbud, og paa Grundlag af det — kun lidt omredigeret og med en enkelt Tilføjelse uden Betydning — udfærdigedes dernæst det Udkast, som den 24. Avgust tilstilledes Grev Hamilton fra den danske Regering, saalydende:

1. Hans Majestæt Kongen af Sverig og Norge tilsiger Hans Majestæt Kongen af Danmark sin Bistand til Forsvaret af de ikke til det tyske Forbund hørende Lande og Provinser. som kan blive en Følge af den mellem Danmark og det tyske Forbund bestaaende Strid.
2. Hans Majestæt Kongen af Danmark kan reklamere den i Art. 1 omhandlede Understøttelse, saa snart der er Fare tilstede for et Angreb paa de nævnte Dele af det danske Monarki, og som en saadan Fare skal Okkupationen af de til det tyske Forbund hørende Hertugdømmer, navnlig Holsten, ansés.
3. Den Understøttelse, som Hans Majestæt Kongen af Sverig og Norge i saa Tilfælde paatager sig at yde, skal, for saa vidt Operationerne til Lands angaar, indtil videre ikke overstige 20000 Mand af alle Troppearter, som stilles til Hans Majestæt Kongen af Danmarks Disposition til Anvendelse paa hvilket som helst Punkt eller Punkter af det danske Monarkis Territorium inden for de oven nævnte Grænser.

Det bliver Gjenstand for nærmere Overenskomst, om og i hvilket Omfang Hans Majestæt Kongen af Sverig og Norge med sin Flaade deltager i Operationerne til Vands.

4. Hans Majestæt Kongen af Danmark forpligter sig til at overføre de svensk-norske Tropper, som stilles til Hans Disposition, fra Christiania, Göteborg eller Malmø til Danmark, og senere efter endt Anvendelse tilbage. Ligeledes bærer den danske Statskasse Ud-

gifterne til de svensk-norske Troppers Underhold, Sygepleje, Fourage til Hestene, Ammunition af Krudt og Kugler, samt Felttillæg til Mandskabets og Officerernes Fredslønning. Derimod stilles Tropperne af den Kongelig svensk-norske Regering fuldt udrustede og bevæbnede paa Krigsfod, Infanteri, Kavaleri og Artilleri. Efterhaanden som Sygdom eller Død maatte gjøre de svensk-norske Afdelinger ufuldtallige, blive de snarest kompletterede ved ny Tilgang.

Fordelingen af Omkostningerne ved en eventuel Medvirkning af den svensk-norske Flaade bestemmes ved den i Art. 3, sidste alinea, omnævnte Konvention.

5. De nærmere Bestemmelser angaaende Sammensætningen og Kooperationen af de svensk-norske Tropper, navnlig om Overbefalingen, vedtages ved en særlig Konvention, som snarest muligt bliver at forhandle.

Som det vil ses, var det ikke nogen of- og defensiv Alliance, hvorom der var Tale, men kun om et Hjælpekorps, ydet aldeles uegennyttigt, uden Modtjeneste, i et bestemt Øjemed. Det var imidlertid en Hjælp, som den danske Regering ansaa for tilstrækkelig, og som den derfor var taknemmelig for. Den 27. Avgust afgik det afslaaende Svar til Frankfurt, efter at det var afændret saaledes, som den svensk-norske Regering havde foreslaaet.

Regeringen i Stockholm skyndte sig dog ikke med at lade dette foreløbige Allianceudkast komme til endelig Afslutning og i den Hensigt at sende fornøden Fuldmagt til Grev Hamilton. Først trak Overvejelsen af den formelle Fremgangsmaade, som burde vælges, Sagen i Langdrag. Kongen havde vel en vidtstrakt Ret til at indgaa Forbund uden at kalde Statsraadene i Sverig og i Norge i Virksomhed derfor, men dette Forbund var af en saa krigersk Natur, at Regeringen fandt det rigtigst at anvende den i Rigsaktens § 4 nævnte Frem-

gangsmaade, som skulde iagttages, naar Kongen vilde føre Krig. I Følge hin Paragraf skulde i dette Tilfælde den norske Regerings Betænkning indhentes, og Sagen behandles i overordentligt Statsraad, dog uden at Kongen derfor mistede Retten til at tage sin selvstændige Beslutning. Denne Fremgangsmaade var ogsaa af den Grund anbefalelig, at Regeringen ikke uden overordentlig Bevilling var i Stand til at udruste de 20000 Mand, saa at Repræsentationens Hjælp behøvedes, for at Forbundet kunde faa nogen virkelig Betydning. Men dernæst var der reelle Grunde, som forhalede Sagens Fremme. Finansminister Gripenstedt, som var Sjælen i Sverigs finansielle og økonomiske Reformer, var beskæftiget med et udenlandsk Jærnbanelaan, hvis Optagelse, til Beløb 35 Millioner Rdl. R. (Kroner), blev besluttet den 6. Oktober. I samme Grad, som den danske Regering af Hensyn til Exekutionen ønskede Alliancen offentliggjort hurtigt, ønskede han den af Hensyn til Laanet afsluttet sent. Endeligt berørtes den svenske Regering ubehageligt ved Efterretningen om det Rigsraadets forelagte Grundlovsudkast. Den kunde intet indvende mod Indholdet, der i Hovedsagen var overensstemmende med, hvad den tidligere selv havde foreslaaet, men blot mod det Tidspunkt, der var valgt til Forelæggelsen, da Situationens Farer kunde forøges derved.

Ikke blot September Maaned, i hvilken Grev Hamilton var hjemme i Sverig, men en Del af Oktober hengik derfor, uden at Sagen fremmedes videre; men Grev Manderström benyttede Tiden bl. a. til at indhente Oplysning om, hvorledes Konventionen diplomatisk vilde blive modtagen. Der havde naturligvis alt gaaet Rygter om den, hvilke Manderström dog betegnede som forhastede, hvorvel han meddelte, at Sverig-Norge, om det end, saa længe Exekutionen indskrænkedes til Holsten, vilde forholde sig

passivt, deri kun seende et rent tysk Spørgsmaal, vilde nødsages til at opgive denne Holdning, naar tyske Tropper berørte Slesvig. De Udtalelser, som Manderström ved denne Lejlighed søgte og erholdt om Englands og Frankrigs tilkommende Holdning, vare ikke utilfredsstillende. Lord Russell, der blev bange for det Krigsbillede, Manderström oprullede, svarede vel i svævende Udtryk, der med Flid var valgte saaledes, at ikke et eneste Ord kunde fortolkes som nogen Forpligtelse for Fremtiden, at den britiske Regering nærede den største Interesse for Danmark og for Bevarelsen af det danske Monarkis Integritet, og at han var fuldkommen rede til, enten i Forening med Frankrig eller alene, at tilbyde Tyskland sin venskabelige Mellemkomst i det foreliggende Spørgsmaal; men at han ikke med Bestemthed kunde angive, hvilken Beslutning England vilde fatte lige over for det mulige Tilfælde, som var omtalt i Manderströms Depeche. Men Englands Holdning var i øvrigt lovende. I Underhusets Møde havde Lord Palmerston den 23. Juli erklæret, at det ikke var med Danmark alene, at Tyskland vilde komme til at kæmpe, dersom det vilde gjøre noget Forsøg paa med Vold at kuldkaste Danmarks Rettigheder og gjøre Indgreb i dets Uafhængighed. Denne Udtalelse opfattedes almindeligvis som et Varsel om, at England ikke vilde tillade de tyske Magter egenmægtigt at sætte deres Vilje igjennem med Hensyn til Slesvig. Ogsaa Lord Russell viste sig, da han var vendt tilbage fra sit Ferieophold i Skotland, hvor Grev Manderströms Depeche i September Maaned havde truffet ham, mere og mere opmærksom paa den Fare, som truede. Da Exekutionen virkelig besluttedes i Frankfurt den 1. Oktober paa Grund af Danmarks afslaaende Svar, udtalte han i en Note, som Dagen før Afstemningen ankom til Frankfurt, at England „ikke med Ligegyldighed vilde

kunne se paa en militær Besættelse af Holsten, der kun skulde ophøre paa Betingelser, som grebe forstyrrende og krænkende ind i det danske Monarkis Forfatning,“ at det „ikke vilde kunne erkjende en saadan militær Besættelse for en berettiget Udøvelse af Forbundets Myndighed eller indrømme, at den med Føje kunde kaldes en Forbunds-exekution,“ endelig, „at det ikke kunde være ligegyldigt ved Virkningerne af et saadant Skridt paa Danmarks og de evropæiske Interesser“. I Frankrig mødte Manderströms Depeche en bedre Modtagelse end i England; Udenrigsministeren, Drouyn de Lhuys, billigede, efter at have indhentet Kejserens Befalinger i den Anledning, den Holdning, som det svenske Kabinet havde indtaget, samtidigt med at han fraraadede, at der fra Danmarks Side gjordes Modstand med Vaabenmagt mod en Forbundsexekution i Holsten. Det lod, som om Danmark, Sverig og Norge kunde gjøre sikker Regning paa Frankrigs Hjælp og Bistand, dersom de tyske Tropper gik over Ejderen. Den svensk-norske Regering maatte nu bestemme sig, men henstillede dog forinden til den danske, om ikke Tilstanden var saa gunstig, at Traktaten var overflødig, og om ikke Danmark selv kunde ønske den udsat. I den Henseende erklærede Grev Manderström i en Depeche af 5. Oktober, at Danmark, hvis Slesvig angrebes, med fuld Sikkerhed kunde gjøre Regning paa virksom Bistand af mere end én Magt, ligesom han ikke tog i Betænkning ved samme Lejlighed paa det mest uforbeholdne at forsikre, at Sverig og Norge — hvad enten en Traktat var afsluttet eller ej — i Tilfælde af et Angreb af Tyskland paa Slesvig vilde, saa vidt deres Kræfter og Midler tillod, yde Danmark den Hjælp, det kunde forlange af dem.

I Virkeligheden syntes den politiske Stilling god og ikke mindst ved Følgerne af, hvad der i Avgust Maaned

var sket i Tyskland. Østerrig, som vilde benytte Konflikten i Preussen og den upopulære Stilling, Bismarck havde indtaget mod den polske Opstand, til en Ordning af de politiske Forhold i Tyskland efter sine Interesser, indbød de tyske Fyrster til den bekjendte Fyrstekongres i Frankfurt. Preussen, som følte sig krænket, mødte ikke, og Striden mellem Preussen og Østerrig tog da et Løb, som om den vilde fordunkle alle andre Forviklinger i Evropa. At dette ikke indvirkede paa Forbundsdagens Beslutninger i den danske Sag, følger af den ejendommelige Rolle, det dansk-tyske Spørgsmaal spillede i Verden. Østerrig vilde være de tyske Fyrster og det tyske Folk til Behag. Men Preussen fik ingen Rolle med i Exekutionen. Den skulde overgives Hannover og Sachsen, og dette, var det fuldkomment forudseeligt, at Bismarck paa ingen Maade vilde taale. Han gav sig da ogsaa med al mulig Energi til nu at bekæmpe Exekutionen, eller i det mindste til at faa den indskrænket til det mindst mulige, og indtog en saadan Holdning lige over for Hannover og Sachsen, at disse to smaa Stater følte stor Betænkelighed ved at modtage det dem tiltænkte Hverv. Forholdet mellem Danmark og Preussen blev paa dette Tidspunkt næsten venskabeligt, hvorom der senere skal fortælles noget.

Imidlertid ønskede den danske Regering Traktaten med Sverig-Norge, og omsider synes Kabinettet i Stockholm ogsaa at have besluttet sig til at lade Alliancen komme til Afslutning. Saaledes finde vi, at der den 27. Oktober i et svensk-norsk Statsraad forhandlede om Sagen, og at der — at dømme efter et af Grev Manderström i dette Statsraad fremsat Forslag, hvoraf et Udtog er bekjendt, — tænktes paa at sende Grev Hamilton Fuldmagt til at afslutte Traktaten paa Vilkaar, hvoraf de vigtigste vare følgende:

- at Kongen af Sverig-Norge skulde tilsige Danmark sin Bistand til Forsvar af dets ikke til det tyske Forbund hørende Lande mod Angreb, som under de daværende Omstændigheder kunde blive en Følge af den danske Konges Vægring ved at tilbagetage Patentet af 30. Marts;
- at Hjælpestyrken ikke skulde overskride 20000 og ikke blive mindre end 10000 Mand;
- at denne Styrke, naar det tyske Forbunds Tropper overskred Ejderen, kunde anvendes til Forsvaret af Danmark og Hertugdømmet Slesvig, men aldrig maatte føres ud over dettes Grænse;
- at Forpligtelsen bortfaldt, naar Sverig-Norges Konge selv befandt sig i Krig eller havde Grund til at vente fjendtlige Anfald paa egne Lande; endelig
- at Traktaten skulde ledsages af en Deklaration fra svensk-norsk Side om, at hvis Danmark skulde tage Initiativet til et Anfald paa Tyskland enten til Lands eller til Vands, eller en Krig skulde opstaa mellem Danmark og det tyske Forbund af nogen ikke i Traktaten forudsat Anledning, Regeringen da forbeholdt sig, uden deri at være hindret af Traktaten, at beslutte frit om den Politik, de forenede Riger da vilde følge.

Endelig se vi, at Regeringen i Stockholm den 15. November modtog den norske Regerings Betænkning over Alliancetraktaten. Men den 15. November var Frederik VII's Dødsdag, og ud over det Tidspunkt skal Alliancens Historie ikke fortælles paa dette Sted.

Medens denne oven forklarede politiske Tilstand var under Udvikling, sattes Tropperne i 2. og 3. Generalkommandodistrikt i Begyndelsen af September i Bevægelse mod Danevirke i Anledning af den berammede Troppe-samling.

I Forvejen, den 15. August, var et Personskifte af stor Indflydelse foregaaet i Hærens øverste Besty-

relse, i det Lundbye, som den 2. December 1859 var bleven afløst af Thestrup som Krigsminister, atter afløste denne. Dette stod igjen i nogen Forbindelse med nogle Dødsfald, som havde fundet Sted i de højere Kommandoposter, i det Arveprins Frederik Ferdinand, Chef for 1. Generalkommando (Sjælland med tilliggende Øer), og General Schøller, Chef for 3. Generalkommando (Holsten og Lauenburg), vare afgaaede ved Døden. General Thestrup havde forgjæves, da Hærplanerne i Følge Kundgjørelsen af 30. Marts udarbejdedes, andraget om en Udvidelse af Fodfolkskadrerne i den dansk-slesvigske Hærdel. Derved var han bleven noget fortrydelig, og da man i Ministeriet ikke havde noget imod at faa en anden Krigsminister, blev Thestrup udnævnt til kommanderende General i 2. Generalkommandodistrikt (Slesvig-Fyn-Jylland), medens General de Meza forflyttedes til 1., og 3. noget senere midlertidigt betroedes til Generalmajor P. F. Steinmann. Lundbye betragtede alt det, som var skabt i den Tid, han havde været uden for Bestyrelsen, med stor Mistillid. Han mente, at Dubleringsprincippet ikke burde have været sat i Virksomhed, førend Hæren havde faaet de stærke Kadrer, som han havde forlangt i 1858. Hvis det var faldet i hans Lod at gennemføre det, vilde han derhos have gjort det paa en anden Maade. Han var derfor ikke meget tilbøjelig til at godkjennde den Tilstand, hans Forgænger havde efterladt.

Som alt fortalt, holdtes Troppesamlingen ved Danesvirke af politiske Grunde. Ministeriet havde fundet det ønskeligt, at der i September Maaned samledes en større Styrke der, saa ønskeligt, at det kunde forsvares at skaffe Midlerne tilstede ad ekstraordinær Vej, hvad der blev nødvendigt, da Krigsministeriets Budget, som ikke havde nogen egen Konto for Troppesamlinger, endnu havde

alle andre Kontoer belastede fra Troppesamlingen forrige Aar. Men ellers mødte Tropperne i Fredsudrustning og vare indkvarterede i Byen Slesvig og nærmeste Omegn. Et Forslag fra General Thestrup, som han desværre først kom frem med, da han ankom til Flensborg, gik ud paa at opføre en Hyttelejr i Stillingen. Derved vilde Troppesamlingerne efter hans Ord blive nyttigere, eftersom Soldaterne da kunde komme til at leve deres eget Liv som i Felten, i Steden for at de nu fik Kosten tilberedt af deres Værter i Slesvig. Og desuden vilde en saadan Lejr være af uvurderlig Nytte under alvorlige Forhold. Hvorvel denne Indstilling ikke kom Troppesamlingen til gode, maa den dog omtales her, thi det skyldtes den, at de faa Barakker, som Overkommandoen nogle Maaneder senere, da Krigsforhold indtraadte, kunde raade over, vare komne til Stede. I øvrigt forløb Troppesamlingen ligesom Aaret før; en Del af Bataillonerne mødte dublerede. Kongen deltog med sin Garde i Samlingen ligesom forrige Aar, men boede denne Gang paa Glücksborg Slot, hvorfra han ad Jærnbanen tog til Samlingen, hver Gang han vilde til Tropperne.

Det vakte Forundring, at Tropperne, da de én Dag før den fastsatte Opbrudsdag gik tilbage til deres Garnisoner, havde Befaling til at indtage en Fredsfod, som, hvorvel den politiske Stilling ikke var umiddelbart truende, dog syntes at staa noget i Strid med de ydre Forhold. Med Undtagelse af, at Tjenestestyrken, især i Holsten, blev lidt større end den sædvanlige, at 6. Dragonregiment i Itzeho beholdt sine Distriktsheste inde, og at Halvbatteriet i Altona holdtes bespændt, var ingen Forandring fra den almindelige Fredstilstand kjendelig. Baade Mandskab og Heste hjemsendtes som ellers; Skolerne for Frilodsmandskabet vare da alt hævede og Mandskabet hjemsendt, efter at det først var

blevet indført i Stamrullerne ved de forskjellige Bataillon-er, som skulde indkalde det i Krigstid.

Men næppe var denne Afvæbning sket, før Hæren overraskedes af nogle krigsministerielle Bestemmelser i „Kundgjørelse for Armeen“ af 21. September 1863 og en Hærudviklingsplan af samme Dato, som viste, at Tilbagegangen stod i Forbindelse med en fra den Thestrupske forskjellig Organisation, som Ministeren i Haab om, at Freden vilde blive opretholdt til Foraaret, agtede at indføre i Løbet af Vinteren under et methodisk voxende Krigsberedskab.

I den nævnte Kundgjørelse for Armeen bestemtes det for Fodfolkets Vedkommende, at Bataillonerne, den Kongelige Livgarde undtagen, skulde forøges med 2 Kompagnier. I en Kundgjørelsen ledsagende For- deling af de af Hærens Kavaleri- og Infanteriofficer- er, som ikke vare bestemte til særlige Hverv, var der vel taget Hensyn til en senere Forøgelse med endnu to Kompagnier, i det der var designeret Kom- pagnikommandører ogsaa for et 7. og 8. Kompagni, og det befaledes i Overensstemmelse hermed, at ogsaa Under- officerer og Spillemænd skulde fordeles ved hver Batail- lon til 8 Kompagnier, medens dog de for 7. og 8. Kom- pagni bestemte foreløbig — indtil disse Kompagnier op- rettedes — skulde afgives til Tjeneste ved de andre 6 Kompagnier; men dette var en Udvikling til 8 Kom- pagnier, som var helt forskjellig fra den hidtidige Du- blering. Ministeren gik ud fra, at Hærens Fasthed vilde vinde ved en gradvis, maadeholden Udvikling fra en mindre til en større Styrke, saaledes at der paa hvert Trin havdes Tid til at fæstne Forholdene, inden en ny Udfoldning begyndte. 6 Kompagnier, antog han, at Af- delingerne havde Kræfter til forsvarligt at besætte med Befalingsmænd, og i det han, særligt af Hensyn til

Reserveofficererne, som hidtil vare uddannede i egne Skoler, men nu i Følge samme Kundgjørelse skulde skiftevis for nogle Maaneder ad Gangen indkaldes til praktisk Tjeneste, men ogsaa af Hensyn til de værnepligtige Underbefalingsmænd, ansaa det for gavnligt, om de gjorde Tjeneste nogle Maaneder ved ældre fæstnede Kompagnier, inden de overgik til yngre, formentlig løsere, kom han til den Slutning, at Udviklingen vilde vinde ved, at foreløbig kun 6 Kompagnier organiseredes, og at 7. og 8. Kompagni ikke „forsøgt“ oprettede, før hine havde vundet Fasthed.

Det uheldigste ved Kundgjørelsen af 21. September var, at den i ingen Henseende kunde bringes i Overensstemmelse med den bestaaende Ordning. Ligesom Ministeriet besatte de 6 foreløbigt oprettede Kompagnier med de ældst tjente Officerer ved Afdelingen uden Hensyn til deres Stilling i den hidtidige Ordning, saaledes forsynede ogsaa Bataillonerne 5. og 6. Kompagni, fordi de syntes at skulle være faste, med de ældste af de Underofficerer, som stod for Avancement. Den hidtidige personelle Ordning blev derved forrykket, og det samme var Tilfældet med den øvrige Organisation; thi hverken Depotordningen, der var beregnet paa 4 Kompagnier i Garnisonen og 4 i Distrikterne, eller Bogføringsapparatet eller Mobiliseringsbestemmelserne passede nu længere. Især virkede det dog skadeligt, at Kundgjørelsen manglede Bestemmelser om, hvad Mandskab de nye Kompagnier skulde have. Afdelingerne maatte derfor selv tage Beslutning derom, men at inddele det til 8 Feltkompagnier nu fordelte Mandskab til 6 Kompagnier, faldt ingen ind, da der dog senere paa ny skulde dannes 8. Det naturligste var, at lade de nye Kompagnier falde sammen med to af Dubleringskompagnierne og at benytte disses Bogføringsapparater. Da

der savnedes Vejledning, søgte hver Afdeling paa sin Vis at forsone den nye Befaling med de ældre, og der udsprang deraf i Afdelingernes Udvikling en Forskjellighed, som, da man senere ordnende vilde gribe ind, kun forstørredes, saa at en ensartet Formation til sidst maatte opgives.

I Anledning af en Forespørgsel kundgjorde Ministeriet den 22. Oktober, altsaa en Maaned efter Kundgjørelsen for Armeen af 21. September, at de to nyoprettede Kompagnier ikke skulde have fast Mandskab, før Fordelingen til alle 8 Kompagnier fandt Sted, men at det Mandskab, der var afgivet til dem ved deres Oprettelse, kun skulde betragtes som midlertidigt tjenstgjørende ved dem. Derved fik disse Kompagnier en midlertidig Karakter, som dog ikke gjaldt deres Kadrer. Kun hvis det paa samme Tid var kundgjort, at ogsaa Officerer og Underofficerer skulde ved Udviklingen til 8 Kompagnier gaa tilbage til deres oprindelige Stillinger, vilde den tidligere personnelle Sammensætning i Dubleringskompagnierne kunne været opretholdt.

Efter saa længe at have opholdt os ved denne Kundgjørelse, der ogsaa gav Stødet til et Personskifte i Krigsministeriets overordnede Personale, i det Direktøren for Kommandoen, Oberstlieutenant C. E. Reich, traadte bort og Major S. Ankjær af Generalstaben, som siden 1856 havde været til Raadighed for Krigsministeriet og haft Del i de fleste større Arbejder vedrørende Hærens Organisation, udnævntes til hans Efterfølger, skulle vi nu fremstille Ministerens Udviklingsplan for Hæren i sin Hæder, der sikkert vilde have erhvervet sig større Anerkjendelse, dersom den for Fodfolkets Vedkommende var bleven knyttet til den bestaaende Ordning, hvad den meget let kunde være bleven og det uden Skade for Ministerens Hensigter.

Den Forudsætning, Krigsministeren gik ud fra, var, som alt berørt, at Krigen forhaabentlig ikke vilde bryde ud før til Foraaret 1864, og at der altsaa vilde have omtrent et halvt Aar til Forberedelse. Den Styrke, som han til den Tid vilde have rede, bestemte han til:

45 Batailloner à 800 Underkorporaler og Menige, delte i 4 Kompagnier, med Befalingsmænd og andre Funktionærer i alt	40500	Mand,
6 Kavaleri-Regimenter à 720 Underkorporaler og Menige i 6 Eskadroner med Befalingsmænd o. s. v.	4920	—
12 Feltbatterier (der, om ønskeligt, kunde forøges til 15), foruden Artilleri til de faste Pladser, c. 500 Pièces,	5400	—
6 Ingenieurkompagnier à 115 Underkorporaler og Menige	690	—
Nonkombattanter, mindst til et Antal af.	3490	—

tilsammen 55000 Mand.

I det han for at gennemføre denne Udvikling paa en fast Maade, som berørt, antog det gavnligt at begynde med en Status, der saa lidt som muligt afveg fra den ordinære, for saa efterhaanden i Løbet af det halve Aar at arbejde sig op til en Status, der tillod med forholdsvis kort Varsel at indtræde med ovennævnte Totalstyrke paa den endelige Krigsfod, bestemte han, efter at have tilstillet Conseilpræsidenten et foreløbigt Udkast til en saadan trinvis Udfoldning og i det hele forhandlet Sagen med sine usagkyndige Medministre, samt efter først til en Begyndelse, som vi have set, at have bragt Styrken ned til Fredsfoden, Stadiernes Antal til 4. Det første Stadium skulde bestaa i at ophæve hele den overordnede Fredsordning, som ikke uforandret skulde vedligeholdes i Krig, saaledes Fredsbrigaderne, og at give enhver Be-

falingsmand i Hæren Underretning om den Plads, han i Krig vilde faa, „for at han i Løbet af Vinteren kunde instrueres og sættes ind i sammes Fordringer“. Derhos skulde Kompagniernes Antal i Bataillonerne udvides til 6, Eskadronernes i Regimenterne til 5, Ingenieurkompagniernes Antal forøges med ét og en lignende Begyndelsesudvidelse ske i Artilleriet. Det andet Stadium, der mest angik Fodfolket, tænktes udført den 1. December ved en Deling af Bataillonernes 6 Kompagnier i to Halvbatailloner, hver paa 3 Kompagnier, hver af disse Halvbatailloner kommanderet af en alt forud dertil udpeget Major eller Kapitajn, medens den oprindelige Bataillonskommandør fra nu af skulde optræde som Regimentskommandør. Det tredje Stadium blev Feltbrigaderens Oprettelse, som først berammedes til 1. Februar, hvornæst det fjerde og sidste, der ansattes til 1. Marts, skulde være: ved Fodfolket 7. og 8. Kompagnis Oprettelse, ved Rytteriet den 6. Eskadrons og ved Ingenieurkorpset Udviklingen til 6 Kompagnier, samt ved Artilleriet Oprettelsen af alle de til den forud omtalte Totalstyrkes Modtagelse nødvendige Kadrer.

Om de for Hæren paa Krigsfod nødvendige Institutioner, som ikke havde nogen Repræsentation i Fredsorganisationen og derfor maatte skabes fra ny af, toges der ingen Beslutning. Major Ankjær havde i Forening med Chefen for Armeens Intendantur, Generalkrigskommissær U. C. v. Schmidten, forberedt disse Institutioners Oprettelse. Der var saaledes med den i Lovudkastet af 1858 foreslaaede Felthær som Udgangspunkt udarbejdet Reglementer for Intendanturen i Felten, for Forplejningsvæsenet, for Feltmagasinerne, for Munderingsvæsenet i Felten, for Sundhedsvæsenet, Veterinærtjenesten og Trainvæsenet, og den 12. Oktober indgave de to nævnte Mænd, efter at Ankjær var bleven Di-

rektør for Kommandoen, i Forening en Memoire til Krigsministeren angaaende de Foranstaltninger, som et Krigsberedskab fordrede, med Angivelse af den Tid, Indretningen af de forskjellige Institutioner vilde tage, og de Pengemidler, deres Oprettelse og Udvikling vilde fordrø. Hertil toges der endnu intet Hensyn, i hvilken Henseende det dog ikke maa glemmes, at Regeringen manglede en af Lovgivningsmagten sanktioneret Raadighed over Landets Ressourcer til Krig. Naar ikke aldeles overvældende politiske Forhold nødte Regeringen til paa eget Ansvar at lægge Beslag paa Landets Hjælpe-midler, maatte den lovgivende Magts Bistand paakaldes. Vi se derfor ogsaa, at der i den ordinære Rigsraads-samling, som aabnedes den 28. September, forelagdes, foruden den alt nævnte Grundlov for Kongerigets og Slesvigs Fællesanliggender, hvilken har givet Samlingen sit Mærke, en stor Del andre paa Krigsrustning møn-tede Lovforslag. Saaledes krævede Regeringen blandt andet Bemyndigelse til at udskrive til Søkrigstjenesten for 1864 indtil 5000 Mand. Et Lovforslag fremlagdes om en ekstraordinær Udskrivning af Heste til et Antal af 4800 for Danmark og Slesvig, hvortil et forholdsmæs-sigt Antal vilde komme for Holsten og Lauenburg. End videre forlangtes til overordentlige Udgifter til Land- og Søværnet 5 Millioner Rigsdaler (10 Millioner Kroner), tage af Øresundsfondet mod Erstatning i rentebærende Obligationer, og en Bemyndigelse for Regeringen til Op-tagelse af et kontant Statslaan paa indtil 10 Millioner Rigsdaler (20 Millioner Kroner).

Først ind i December vilde allertidligst de fornødne Midler være stillede til Krigsbestyrelsens Raadighed til Indrettelsen af et virkeligt Krigsberedskab. Der-efter behøvedes der Tid til at samle og fordele de til Raadighed stillede Heste, indkjøbe Vogne og andre Re-

kvisitter til Trainet o. s. v.; men Ministeren har uden Tvivl tænkt, at naar disse Institutioner traadte i Virksomhed efter Nyaar eller til 1. Februar, det Tidspunkt, da Feltbrigaderne skulde oprettes, Organismen saa i det hele kunde være i Orden den 1. Marts, den Dag, da Hæren efter fuldbragt Vinterskole i Henhold til den forklarede Hærudvikling vilde modtage sin endelige Krigsorganisation.

Den nævnte Kundgjørelse betegnede ikke blot for Fodfolket, men ogsaa for Rytteriet det første Stadium af Krigsberedskab, i det Eskadronernes Antal ved hvert Regiment forøgedes til 5. Men der var den Forskjel tilstede, at, medens Fodfolkets Befalingsmænd strax, uafhængigt af de 6 Kompagnier, fordeltes til 8, indordnedes Rytteriets Officerer og Underofficerer i de 5 Eskadroner pr. Regiment, hvorved senere en ny Omfordeling blev nødvendig. Kun Gardehusar-Regimentet oprettedes strax paa 6 Eskadroner, hvormed Hensigten var at dele det i 3 Divisioner à 2 Eskadroner, hvilke kunde gives Hæren som Divisionsrytteri; men dette blev dog, som meget af det andet paatænkte, forandret under Udførelsen.

Næppe var nemlig den Tilstand, som udgjorde første Stadium, bleven indført, før allerede de følgende Stadiers Rækkefølge blev brudt ved den d. 1. Oktober i Frankfurt besluttede Forbundsexekution. Der indrømmedes vel endnu Danmark en Frist af 3 Uger fra 7. Oktober at regne til at afværge den; men i modsat Fald vilde den indtræde, og den overdroges virkelig til Sachsen og Hannover, der hver skulde sende en Civilkommissær, ledsaget af 3000 Mand, til de tyske Hertugdømmer for at forvalte dem i Kongehertugens Navn, medens Preussen og Østerrig skulde holde overlegne Stridskræfter til

Rede til Exekutionstroppernes Understøttelse i Tilfælde af Modstand fra Danmarks Side.

Skjønt det var tvivlsomt, om Sachsen og Hannover turde udføre deres Hverv, saa længe Preussen indtog den tidligere omtalte Holdning, besluttede dog den danske Regering i et Ministerraad, at Styrken vest for store Bælt (2. og 3. Generalkommando) skulde forøges til 12000 Mand.

For ikke at bryde Ensformigheden, bestemte Krigsministeren sig til at tilvejebringe denne Styrke ved at gjøre de 14 Batailloner, som fandtes vest for store Bælt, hver 600 Mand stærke, hvorved der med Befalingsmænd vilde fremkomme 10000 Mand, og lade den Styrke, som derefter fattedes i 12000 Mand, naar de andre Vaaben medregnedes, fremkomme ved en Indkaldelse til de to Dragonregimenter i Slesvig og Itzeho og en Forøgelse af Artilleriet. Dette sidste Vaabens Styrke vest for store Bælt forøgedes strax ved 7. Batteris Forlæggelse fra Kjøbenhavn til Fredericia. Men da det nu fandtes stemmende med Forholdene, samtidigt at skride til Danenvirkestillingens Indretning og Montering i det mindste med noget Skyts og at begynde Opstemningsarbejderne i Reide Aa, oprettedes der tillige 3 Kompagnier Fæstningsartilleri, som forlagdes der over tillige med 2 Kompagnier Ingenieurtropper, hvorved Styrken steg til 13000 Mand endog uden Hensyn til 3. og 5. Dragonregiment, henholdsvis i Aarhus og Randers, som forbleve paa hel Fredsfod, ligesom Tropperne paa Sjælland. Det vil ses, at der ved den nævnte Troppeforøgelse ikke opstilledes noget mobiliseret eller kampfærdigt Korps, men de militære Stillinger befolkedes dog. I Aarets Løb var først 11. Bataillon fra Aalborg forlagt til Slesvig og senere 19. Bataillon fra Nyborg til Husum og Frederiksstad. Derved var det fra 6. Bataillon til de sidstnævnte Stæder

detacherede Kompagni inddraget; Nyborg besattes med et Kompagni fra 5. Bataillon i Odense.

Men efter denne Udfoldning fandtes det uhensigtsmæssigt at lade Tropperne være uden højere Kommandoer. Der maatte indsættes saadanne vest for store Bælt, og det ansaas da rigtigt at tage Sjælland med. Men derved kom man til tredje Stadium, før andet var indtraadt. Først tænkte man da paa at lade andet og tredje Stadium falde sammen, men da dette frembød Vanskeligheder, skred man den 22. Oktober til Hærens Krigsinddeling, inden Regimenterne endnu vare oprettede.

Denne blev den samme, som Lundbyes Hærplan af 1858 havde foretegnet. Hæren deltes i 3 Divisioner, hvoraf den første dannedes af de paa Sjælland værende Troppeafdelinger under Generalmajor G. D. Gerlach med Major af Generalstaben H. C. J. Beck til Stabschef. Anden Division formeredes af Tropperne paa Fyn, i Jylland og i Slesvig indtil Slesvig By medregnet under Generallieutenant Thestrup med 2. Generalkommandos Stab til Divisionsstab; tredje af Tropperne i det sydlige Slesvig og i Holsten under Generalmajor Steinmann i Kiel med 3. Generalkommandos Stab til Hjælp.

Hver af disse Divisioner deltes i 3 Brigader saaledes, at 1., 2. og 3. dannedes af Tropperne paa Sjælland, 4., 5. og 6. af de under anden og 7., 8. og 9. af de under tredje Division hørende Afdelinger.

Da Tropperne paa Sjælland endnu vare i Fredsordning, og de holstenske Kadrer endnu fyldte med holstensk Mandskab, var *første Division* egentlig kun en Fremtidsskabning, som foreløbig sorterede under Generalkommandochefen, Generallieutenant de Meza, hvis Stabschef var Major af Generalstaben F. C. Stiernholm, jævn-

sides med de derværende overordnede Artilleri- og Ingenieurkommandoer. Den organiseredes saaledes:

1. Infanteri-Brigade, Generalmajor W. J. Branner, sammensattes af 2., 15. og 22. Bataillon (de to sidste holstenske);
2. Infanteri-Brigade, Oberst C. A. Vogt, dannedes af 3., 13. (sydslesvigsk) og 18. Bataillon;
3. Infanteri-Brigade, Oberst J. A. P. F. Wørishøffer, af 16. og 17. Bataillon (begge holstenske).

De andre to Divisioner bestode af alle Vaabenarter, og Artilleriet havde første Linie bespændt. Deres Fodfolk inddeltes saaledes:

Anden Division kom til at bestaa af:

4. Infanteri-Brigade, Generalmajor E. H. C. Wilster i Slesvig, der dannedes af 6. og 11. Bataillon i Slesvig og 21. i Flensborg;
5. Infanteri-Brigade, Oberst J. W. A. Harbou, der formedes af 10. og 12. Bataillon i Fredericia;
6. Infanteri-Brigade, Oberst O. C. S. A. Bülow i Odense, der dannedes af 5. Bataillon sammesteds (med et Kompagni i Nyborg) og 7. Bataillon paa Als.

Tredje Division sammensattes saaledes:

7. Infanteri-Brigade, Generalmajor P. H. C. du Plat i Rendsborg, af 1. Bataillon sammesteds, 8. i Kiel og 14. (holsten-lauenburgsk) i Ratzeburg;
8. Infanteri-Brigade, Oberst P. U. Scharffenberg, af 9. og 20. Bataillon i Altona;
9. Infanteri-Brigade, Oberst J. W. Neergaard i Husum, af 4. Bataillon i Ekernförde og 19. i Husum og Frederiksstad.

For Fuldstændighedens Skyld maa det bemærkes, at 9. Brigade midlertidigt, saa længe den forblev i Slesvig, sorterede under anden Division, saa at denne foreløbigt havde fire og tredje Division kun to Brigader.

Det staar tilbage at omtale Artilleriet. Af alle Vaaben er dette selvfølgelig det vanskeligste at udfolde i Krigstid; thi de taktiske Poster ere efter vor Organisation kun faa i Fred, og i Krigstid kan der vanskeligt tages fra de administrative Stillinger, da ingen af disse da blive overflødige, men tvært imod vinde i Vigtighed. Naar Artilleriet skulde formere 4 overordnede Myndigheder til Overkommandoen og de 3 Divisionsstabe, dernæst 12 Batterier, en Feltpark med 3 Underafdelinger, én ved hver Division, som igjen ved en Skibspark maatte sættes i Forbindelse med forskellige nødvendige Artilleri-Depoter, naar Tøjetaten skulde beholde sine Etablissementer i Kjøbenhavn, paa Kronborg, i Nyborg, paa Als, i Fredericia, Randers og Fladstrand, hvilket sidste dog var under Nedlæggelse, naar den vigtige Tjeneste ved Artilleristabene skulde vedligeholdes, Skoler og Depoter i Kjøbenhavn passes, og naar endelig Brovæsenet, som endnu sorterede under Artilleriet, gjorde Fordring paa flere Kolonne- og Landgangsbrotrain: saa vil man indse, at enhver blot nogenlunde brugelig Personlighed maatte tages med, naar oven i Kjøbet tre saa omfattende Stillinger som Danevirke, Dybbøl og Fredericia skulde forsynes med Betjening. Dette naaedes heller ikke. Fredericia maatte indtil videre ligge hen i det Haab, at det samme Personale, som havde forrettet Tjeneste ved Danevirke, efter sammes Opgivelse kunde begynde forfra ved Fredericia. Kun én Stabsofficer og et Par Kapitajner, hvoraf 1 à 2 hørte til Arsenalet der, kunde ofres paa denne Plads for efter Evne at forberede Forsvaret. Dybbølstillingen tildeltes der noget mere Personale, men ogsaa den maatte betragtes som anden Linie, da al Kraft, som kunde anvendes paa faste Stillinger, foreløbigt koncentreredes paa Danevirke.

For at se, hvilken Artilleristyrke der behøvedes til denne Stilling, skulle vi fremstille følgende Enkeltheder:

Til højre Fløj, som fra Husum og Frederiksstad til hen imod Ellingsted havde 10 forskellige Emplacements til 26 Kanoner, regnedes 1 Kapitajn, 6 Lieutenanter, 10 Underofficerer og 187 Menige.

Til Centrum, som i sine 24 Værker havde Plads til 101 Kanoner, og som igjen deltes i fire Distrikter, Nr. 24—19, 18—14, 13—7 og 6—1, behøvedes der 2 Kapitajner, 13 Lieutenanter, 33 Underofficerer og 661 Menige.

Til venstre Fløj, hvor der var 3 Værker med 20 Kanoner, regnedes der som fast Besætning 1 Kapitajn, 2 Lieutenanter, 5 Underofficerer og 130 Menige; desuden var der til denne Fløjs Forsvar et mobilt svært Batteri, som kaldtes 13. og tildeltes Kapitajn Salto, men som udgjorde en Del af Danevirkestillingens faste Artilleriforsvar. Dets Styrke var 1 Kapitajn, 2 Lieutenanter, 8 Underofficerer og 184 Menige (hvoraf 68 Trainkonstabler), samt 180 Heste.

Til Chef for Danevirkestillingens Artillerikommando udnævntes Oberst J. Vahl, Kommandør for 2. Artilleriregiment i Rendsborg. Han med Adjutant forøgede Personalet med 1 Oberst og 1 Lieutenant.

Endelig var der Parken under Kapitajn Thestrup, hvilken ikke alene var Reservepark, indeholdende Materiel til Erstatning for Ødelæggelser, men tillige var Ammunitionsark, hvorfra Værkernes Krudtmagasiner kunde holdes fyldte. Med et halvt 84-Pd.s Batteri, som maatte have ved Parken, og dens ellers nødvendige Arbejdskraft, krævede Parktjenesten 3 Kapitajner, 4 Lieutenanter, 13 Underofficerer og 202 Menige (hvoraf 52 Trainkonstabler), samt 114 Heste.

Lægges disse Tal sammen, blev Danevirkestillingens faste Artilleripersonale: 1 Oberst, 8 Kapitajner, 28

Lieutenanter, 69 Underofficerer, 1364 Menige og 294 Heste, hvilken Besætning var skaffet til Veje og underrettet om sin Bestemmelse, om end ikke endnu stævnet sammen i sin Helhed.

Af de 6 bespændte Batterier, som vare vest for store Bælt, tildeltes 7., 8. og 9. i Fredericia henholdsvis Kapitajnerne W. P. J. Johansen. F. W. F. Messerschmidt og Major C. V. Schreiber, og 10., 11. og 12. i Rendsborg henholdsvis Kapitajnerne J. C. Johansen og M. E. Fallesen samt Major J. D. Z. v. d. Recke. Af Batteriet J. C. Johansen havde hidtil 4 Kanoner været i Altona; nu lagdes hele Batteriet der ned, og samtidigt ombyttedes dets 6pundige Materiel med 12pundigt. Ogsaa Reckes Batteri blev 12pundigt; men Fallesens 4-Pd.s riflet. Af Batterierne i Fredericia var Schreibers 12pundigt, de andre 4-Pd.s riflede.

Hvad der her hjemme næsten udelukkende tiltrak sig Offentlighedens Opmærksomhed paa denne Tid, var det allerede flere Gange omtalte Forslag til Grundlov for Danmark og Slesvig, almindeligt kaldet Fællesforfatningen for Kongeriget og Slesvig. Det fremlagdes den 29. September, var til første Behandling den 2. og 3. Oktober, henvistes saa til et Udvalg, hvis Betænkning afgaves den 22. samme Maaned, undergik derpaa en omfattende anden Behandling i Dagene mellem 2. og 9. November og vedtoges endelig efter en tredje Behandling den 13. November. Ved en Cirkulærdepeche af 28. September 1863 var det bragt til de fremmede Hoffers Kundskab og havde ikke mødt nogen Indsigelse.

Endog Preussen syntes at bifalde det. Som alt fremstillet, var det ikke Bismarcks Ønske at se Exekutionen fuldbyrdet, saaledes som Østerrig havde indrettet den. I et preussisk Ministerraad den 14. Oktober bestemtes det vel, at Forbundsbeslutningen af 1. Oktober

skulde tages til Følge, og at derfor den preussiske Reserve skulde opstilles. To Divisioner, den 6., henhørende til det brandenburgske 3. Armékorps under Prins Friedrich Carl, og den 13., henhørende til det westphalske 7. Armékorps, fik i den Anledning Ordre til at forberede en Mobilisering, ligesom saa meget Artilleri af begge Armékorpsen, som skjønnedes nødvendigt for at forsyne et af de nævnte to Divisioner kombineret Korps, over hvilket Prinds Friedrich Carl skulde have Overkommandoen, med det fornødne Skyts, foreløbig udskiltes af Korpsernes Artilleribrigader. Men herved blev det foreløbigt. Sachsen havde forlangt en Conference af Fagmænd fra de 4 Stater, som vare bemyndigede til Exekutionen, for at aftale visse Detailler. Det var især Hannovers Ønske at faa et lille preussisk Korps med de sachsiske og hannoveranske Tropper op i Holsten som Garanti mod at blive ladet i Stikken af Bismarck, hvis der mødtes Modstand fra dansk Side. Men Preussen viste med Uvilje dette Forlangende tilbage, paaskydende, at politiske Grunde gjorde det ønskeligt, at de tyske Stormagter holdt sig saa meget tilbage som muligt. Den preussiske Befuldmægtigede ved den nævnte Conference, der skulde holdes i Frankfurt, Generallieutenant v. Moltke, udeblev endog helt og vilde maaske slet ikke have indfundet sig, hvis Kong Frederik VII ikke var død. Bismarck mødtes paa denne Tid med den danske Regering i Bestræbelserne for at holde Forbundet tilbage. Han raadede til at give Holsten en fuld og ubetinget Bevillingsmyndighed med Hensyn til alle Udgifter, ogsaa dem, der vedrørte Fællesskabet, og saaledes at skabe et Ejder-Holsten og et Ejder-Danmark. Saa var, mente han, den forbundsretlige Side af Spørgsmaalet løst; en Exekution vilde mangle al Grund og Berettigelse. Tilbage stod der da kun den internationale Side af Spørgsmaalet, den senere Ordning

af Forholdet mellem de to selvstændige, saaledes til Veje bragte Dele af Monarkiet; men med Hensyn til den vilde han modtage den Mægling, som England tilbød, hvis ogsaa Danmark vilde erklære sig villigt dertil.

Det syntes saaledes, som om der var Udsigt til at faa de uholdbare Statsforhold, i alt Fald foreløbigt, saa nogenlunde uantastede bragte ind i et Spor, der i høj Grad vilde bidrage til, at man kunde se Fremtiden mere frejdigt i Møde, da pludseligt og uventet den store og overvældende Ulykke, som alt i det foregaaende er berørt, styrtede alle Forhaabninger omkuld.

Kong Frederik VII var efter Danevirkesamlingen forbleven paa Glücksborg Slot, hvor Fodgarden og en Del af Hestgarden var trukken hen. De alvorlige politiske Forhold bevægede ham meget, og han gjorde en Gang, den 15. Oktober, foranlediget ved dem, en kort Rejse til Kjøbenhavn. Men især ængstede dog Danevirkestillingens venstre Fløj ham, fordi den var ufuldført. Han stævnede, for at berolige sig, den højstbefalende Ingenieurofficer i Stillingen, Major C. F. N. Schrøder, og Kapitajn Thestrup til Kappel og gjorde, ledsaget af dem, i Dagene fra den 6. til den 8. November en Rejse langs Slien for at tage Pladserne for de paatænkte Anlæg i Øjesyn. Paa denne Tur paadrog han sig en Forkølelse, som i Forening med Ansigtsrosen kastede ham paa Sygelejet. Den 11. November udstedtes den første offentlige Bulletin, men dens Ordlyd foruroligede endnu ikke Befolkningen i Kjøbenhavn, hvis Opmærksomhed særligt var henvendt paa Rigsraadssalen, hvor Fællesforfatningen var til tredje Behandling. Kongen havde ofte før lidt af Rosen og hver Gang gjerne ladet Bulletiner udstede. Men den 13., netop som Forfatningen under stor Deltagelse var endelig vedtagen (med 41 Stemmer mod 16) og hilset med offentlig Jubel, kom en Bulletin, som ikke kunde

skjule for nogen, at Sygdommen havde taget en yderst farlig Vending. Allerede den 15., Kl. 2,³⁵ Eftermiddag, udaandede Kongen. Efterretningen blev dog ikke strax bekjendt, i det Glücksborg Slot spærredes og Telegrafene, uvist af hvad Grund, lukkedes til hen imod Aften, men derefter fór Budskabet ud over Landet. Sorgen og Bestyrtelsen var uhyre. Hele Befolkningen havde Følelsen af, at dette Dødsfald paa dette Tidspunkt afgjørende maatte gribe ind i Danmarks Skæbne.

ANDEN BOG.

I.

Lige til Frederik VII's Død havde det polske Spørgsmaal fortrinsvis beskæftiget de evropæiske Magter. Frankrig, England og Østerrig havde i Begyndelsen af April Maaned 1863 efter indbyrdes Overenskomst rettet Udtalelser til den russiske Regering til Gunst for Polen, hvilke Udtalelser vare fulgte af lignende fra en stor Del af de mindre evropæiske Magter. Den russiske Regering havde derpaa erklæret sig villig til at udvexle Tanker om den polske Sag, og de førstnævnte tre Magter havde derefter forsøgt at blive enige om et Grundlag for saadanne Conferencer og for en fortsat fælles Optræden, men vare uenige baade om Maal og om Midler. Frankrig ønskede Polens politiske Selvstændighed opstillet som Program for Magternes Indskriden; England og Østerrig vilde hævde Traktaterne af 1815, men kun nøde Rusland til at opfylde, hvad disse Traktater havde paalagt det at udføre for Polens Vedkommende. England ønskede derhos ikke Krig; dets Optræden havde væsentlig til Maal at faa det Tønder til en evropæisk Krig slukket, som de polske Uroligheder kunde yde, og vilde derfor kun virke ved Pression og stærke Ord. Frankrig vilde ikke fordre, uden at være beredt paa at kunne støtte sine Fordringer ved Vaabenmagt. Østerrig nærerede Betæneligheder baade ved den ene og ved den anden

Fremgangsmaade, fordi en stærk Pression kunde føre til Krig, og dets Beliggenhed lige op til Rusland og Preussen paalagde det Forsigtighed. Til sidst bleve de tre Magter kun enige om 6 temmelig betydningsløse Punkter, som af dem kunde anbefales til at drøftes paa en Conference om det polske Spørgsmaal. De henvendte sig dernæst til den russiske Regering, paa hvis Vegne Rigskansleren, Fyrst Gortschakow, imidlertid i Juli afsløgte enhver Conference om den polske Sag, en Vægning, som han fastholdt, efter at der i Avgust paa ny fra de tre Magter var sendt overensstemmende Depecher til St. Petersborg, i det han i September erklærede Diskussionen om Polen for afsluttet.

Kejser Napoleon var ikke, som England og Østerrig, til Sinds at lade Sagen falde dermed. Den 4. November indbød han Evropas Monarker til en Kongres i Paris for at ordne ikke blot det polske Spørgsmaal, men ogsaa alle andre evropæiske Stridsspørgsmaal. Denne Indbydelse kom til Frederik VII paa Glücksborg, men det blev en af Christian IX's første Kongegjæringer at modtage den. Den vakte Forhaabninger ikke blot hos os, men ogsaa i Sverig-Norge, hvor Grev Manderstrøm paa den svenske Rigsdag den 24. November omtalte den som lovende Nytte for den danske Sag. Det varede imidlertid ikke længe, før et helt andet Resultat end det, man havde haabet, fremgik af Kongresforslaget. I Trontalen, hvormed de franske Kamre aabnedes den 5. November, og gennem hvilken Kejserens Beslutning først blev bekjendt for Evropa, omtaltes Kongressen paa en saadan Maade, at England og Østerrig stødtes ved næsten hver en Linie. „Traktaterne af 1815 have ophørt at bestaa,“ hed det saaledes et Sted i den. „Næsten overalt ere de krænkede, i Grækenland, i Belgien, i Frankrig, i Italien og ved Donau. Tyskland rejser sig for at

forandre dem, England har modificeret dem ved Afstaaelsen af Corfu, og Rusland træder dem daglig under Fødder i Warschau.“ Paa Grund af dette revolutionære Sprog flyede England og Østerrig Frankrig. England anvendte al Umage for at faa de evropæiske Magter overtalte til at nægte Deltagelse i Kongressen og sendte for eget Vedkommende et næsten groft Afslag til Paris. Østerrig søgte Udsoning med og Optagelse i det russisk-preussiske Forbund, i hvilken Anledning Bismarck bestræbte sig for at paalægge det visse Vilkaar.

Saaledes stillede ved Skæbnens onde Spil de politiske Forhold sig netop i det Øjeblik, da vi mere end nogen Sinde før trængte til de forenede Vestmagters Understøttelse. Bruddet mellem dem syntes ulægeligt for lang Tid, og Frankrig, som var isoleret og maatte søge nye Alliancer paa Grundlag af det opstillede Program, kastede sine Øjne paa det revolutionære Tyskland og Preussen. Bismarck var nemlig den eneste af de store Magters Ministre, som tiltraadte Kongresforslaget, og som med stor Behændighed fulgte Kejseren, ogsaa da denne efter Kongressens Stranding, for at redde Skinnet, foreslog Ministerconferencer i Steden for.

At Bevægelsen i Tyskland maatte blive stor, fulgte af, at Exekutionen i Holsten nu endelig var bleven besluttet, og at ved Kongens Dødsfald samtidigt det Moment var indtraadt, der i Tyskland almindeligt havde været betegnet som det, der skulde ende det danske Herredømme i Elbhertugdømmerne.

Allerede Dagen efter Kong Frederiks Død meldte der sig med Bram en Prætendent til Hertugdømmerne Slesvig og Holsten og betingelsesvis ogsaa til Lauenburg, nemlig Hertug Christian af Augustenborgs Søn, til hvem Faderen ved et Dokument, dateret Primkenau den 16. November, overførte de Arverettigheder, som han

ikke besad. Paa Lauenburg rejste en Del mindre Stater, Mecklenburg, Anhalt, Weimar, Koburg-Gotha og Meiningen, Arvefordringer, og senere fremtraadte der end flere Prætendenter til dette Hertugdømme, som støttede deres formentlige Rettigheder til den uholdbare Paastand, at Lauenburg, lige saa lidt som Norge, for hvilket det var en Erstatning, havde været en i den danske Krone inkorporeret Landsdel, men derimod et selvstændigt Hertugdømme, i hvilket kun Mandsstammen regerede. Hovedprætendenten, Prins Frederik Christian August til Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenborg, født 1829, Major à la suite i det 1. preussiske Garderegiment til Fods, lod allerede den 16. November ved Badens Befuldmægtigede, v. Mohl, Forbundet underrette om sin Regeringstiltrædelse under Navnet Friedrich VIII, udstedte derefter et Opraab til Slesvigs, Holstens og Lauenburgs Beboere og begav sig til Hertug Ernst af Sachsen-Koburg-Gotha, Slesvigholsteinismens sværmerske Beskytter, hos hvem han i Gotha dannede en Hofstat og en Regering med Finanshovedkasse for det forjættede Land, som han ikke kunde betræde, fordi Kong Christian IX's Tropper holdt det besat. I Regeringen i Gotha indtraadte som Ministre Francke og Samwer, der vare forviste fra Danmark paa Grund af Deltagelse i Oprøret 1848—50. Agitationen i Tyskland tog sig strax af den unge Fyrste, der formeligen anerkjendtes af Koburg-Gotha. Næsten alle lovgivende Forsamlinger i Tyskland, de i Frankfurt, Würtemberg og Nassau først, samt mange kommunale Forsamlinger, lige fra Borgerraadet i Hamburg nordligst til Menighedsraadet i Innsbruck i det sydlige, indgave Adresser til deres Regeringer om at støtte Hertugen og hans saakaldte legitime Sag. I Frankfurt anerkjendtes vel ikke de Fuldmagter, som v. Mohl den 21. November fremlagde fra Prætendenten,

men den danske Gesandt Dirckinck-Holmfeldts Anmeldelse af Christian IX's Tronbestigelse blev heller ikke modtagen. Sagen henvistes i sin Helhed til det holstenske Udvalg, og den 28. November besluttede Forsamlingen, at Førelsen af den holsten-lauenburgske Stemme indtil videre skulde suspenderes.

Bismarck, som indsaa, hvilken højst forandret Karakter den dansk-tyske Strid kunde faa, efter at Arvespørgsmaalet var indblandet i den, tog lige saa hurtigt som i det polske Spørgsmaal sine Forholdsregler i Anledning af Kong Frederik VII's Død. Som et ubedrageligt Vidnesbyrd om, at han hidtil ikke havde ventet nogen Exekution eller i alt Fald ikke nogen Exekution af en saadan Natur, at den kunde medføre Krigsfare, tør det formentlig betragtes, at der, uagtet Vinteren nærmede sig, ikke var truffet nogen som helst Sikkerhedsforanstaltning med Hensyn til den preussiske Flaade, som var spredt i forskellige Havne. Preussens Hær er saa rustet og handlefærdig selv i den dybeste Fred, at den altid er krigsberedt; men det samme var ikke i lige Grad Tilfældet med Flaaden, hvorfor Flaadens Tilstand var et Barometer for, hvorvidt Preussen ventede Krig eller ej. Strax efter Frederik VII's Død kaldtes de Krigsskibe, som vare paa Togt, hjem, og der beordredes en Flaadekoncentration til Forsvar, som snart skal blive nærmere omtalt. Dernæst afgik Generallieutenant Moltke til den fornævnte Exekutionskomité i Frankfurt, hvor han ankom den 22. November. Endelig maa her ogsaa den Note nævnes, som paa Frederik VII's Dødsdag overrakte i Kjøbenhavn med en Indsigelse mod den vedtagne Fællesforfatning. Den gjorde opmærksom paa, at Fællesforfatningen vel ikke berørte selve Exekutionsspørgsmaalet, men desto mere de „traktatmæssige“ Rettigheder af international Natur, som Forbundet ikke

havde opgivet, og bebrejdede den danske Regering, at den ved Forfatningen havde vanskeliggjort Stillingen og formindsket Udsigten til en fredelig Løsning. At denne Note ikke kan indskrives blandt de sædvanlige Protester, hvormed de tyske Stormagter havde ledsaget ethvert af Regeringens Skridt fremad paa vor indre Udviklings Vej, følger af, at den fremsendtes ene af Preussen uden Østerrig. Den stod i Strid med Preussens Holdning umiddelbart før og opfattedes baade her og i London, hvor en lignende Erklæring samtidigt afgaves, som et Omslag, beregnet paa at faa frie Hænder under de kommende Begivenheder.

Paa Grund af hele Situationen var Stemningen i Kjøbenhavn meget bevæget. Den nye Forfatning var vedtagen af Rigsraadet inden Tronskiftet, men manglede kongelig Stadfæstelse. Der frembød sig alvorlige Betragtninger, da Kong Christian IX skred til den vigtige Handling at forsyne den med sit Navn. Allerede den modtagne preussiske Note kunde vække Betænkeligheder, da Troen paa en anden Holdning fra Preussens Side havde været medbestemmende for flere Rigsraadsmedlemmers Stemmegivning. Men det vigtigste Spørgsmaal var, om den nye Situation ikke stillede nye Krav. I Frederik VII's Tid havde det været Hovedsagen at benytte hans anerkjendte Herskerret til at faa Forfatningsforholdene ordnede; hvad det nu først og fremmest gjaldt om, var at faa Arvefølgen anerkjendt. Der var ikke ganske faa, som mente, at det vilde være klogt at opsætte Stadfæstelsen, og at der ved Tronskiftet tilbød sig en Lejlighed til uden Ydmygelse for nogen at lade Loven falde. Det antoges almindeligt, at Kongen, der paa Grund af Londontraktaten og det ham betroede evropæiske Hverv i særlig Grad maatte føle sig som Repræsentant for Monarkiet i dets Helhed, med tungt Hjærte

gik til den Stadfæstelse, som var efterladt ham i Arv. I Lidenskabens og Sorgens Hede frygtede Befolkningen for, at det Værk skulde strande, hvori den saa Enden paa de Kampe, Lidelser og Anstrængelser, som i lang Tid havde tæret paa Landets Kraft. Den lagde derfor offentlig sin Ængstelse og Utaalmodighed for Dagen, og Kjøbenhavns Kommunalbestyrelse, som den 17. November bragte Kongen sin Hyldest, benyttede Lejligheden til at fremsætte en Bøn om, at Hs. Majestæt vilde fuldbyrde den Gjerning, som kun Døden havde hindret hans Forgænger i at afslutte, og som vilde mildne de Smerter og fjærne den Uro, der gjennemstrømmede Folket. Kongen svarede, at han som konstitutionel Konge havde Ret til at regere som saadan, og at han kun brugte denne Ret, naar han forlangte Betænkningstid. Men havde Stemningen før været utaalmodig, blev den det end mere nu, og Udsendinger fra de fleste af Landets Kommuner stævnedes sammen til Kjøbenhavn for som Massedeputation at fremføre Landets Forventninger.

Kongen havde dog kun taget sig Tid til Overvejelse, for ikke at gaa overilet til en saa vigtig Handling. Han havde raadført sig med Statsmænd af andre Anskuelser end Regeringens; men der var ingen Mulighed for nu at indslaa nogen anden Vej. Derhos vare de Efterretninger, som indhentedes fra de allierede Lande, tilfredsstillende. Lord Russell, hvis Anskuelse den engelske Minister, Sir A. Paget, telegrafisk havde udbedt sig, mente vel, at Sandsynligheden for et godt Resultat af den Mægling, som han netop stod i Begreb med at foreslaa, vilde voxe, naar Forfatningen suspenderedes, til Mæglingen havde baaret Frugt, men han ønskede ikke at blande sig i de indre danske Anliggender og navnlig ikke at raade til noget, som var Befolkningen saa meget imod. Kong Carl XV havde øjeblikkeligt, da det kongelige Dødsfald

var blevet bekjendt, sendt Overstatholder Bildt til Kjøbenhavn med en Kondolations- og Lykønskningskrivelse, og Udenrigsministeren, Grev Manderström, forsikrede Dagen efter Kongens Død, at den indtraadte Begivenhed ikke vilde fremkalde nogen Forandring hos den svenske Konge i Henseende til den Vej, han havde betraadt med Hensyn til Alliancetraktaten. Det rygtedes ogsaa strax, at der var givet Ordre til nogle Skrueskibes Udrustning i Carlskrona, et Rygte, som, efter at have bevirket en ikke ringe Uro i Tyskland, rigtignok senere viste sig uhjemlet, men som afløstes af sikre Efterretninger om visse Motioner i den svenske Rigsdag angaaende Op-hjælp af Forsvarsforanstaltningerne, og nogle Dage senere endnu om en Kongelig Proposition til et Kreditiv paa 3 Millioner Rigsdaler Rigsgjæld (Kroner) til Forsvarsværkets Ordning. I et Statsraadsmøde den 18. November underskrev Kong Christian Loven, som i Evropa derfor fik Navnet: Forfatningen af 18. November. Kommunernes Afsendinger bleve nu til Takke- og Lykønskingsdeputationer, og Rigsraadet forøgede deres Tal. Stemningen var hævet i hele Landet, og Regeringen gav sig i Færd med at overveje, hvilke militære Foranstaltninger Situationen krævede.

I Tyskland var Spændingen i Anledning af Kongens Underskrift fuldt saa stor, som hos os. I Hamburg steg Kurserne, medens Kongen betænkte sig. Man ventede, at Forfatningen ikke vilde blive stadfæstet, og undte de Danske den Skuffelse, som derved vilde beredes dem. Det er derfor forstaaeligt, at Efterretningen om Stadfæstelsen, der faa Dage efter spredte sig ud over Tyskland, vakte en Storm, som ingen tidligere Regeringshandling, ikke engang Kundgjørelsen af 30. Marts, havde vakt. Fornærmelser mod Kongen blandedes med Opfordringer til de tyske Fyrster om at stille deres Krigs-

magt til Prætendenten, Prinsen af Augustenborgs Raadighed. Nationalforeningen dannede en Hjælpekomité for Slesvig-Holsten og udstedte Opraab om Penge, Vaaben og Frivillige. I de fleste tyske Byer indrettedes Bureauer til Modtagelse af frivillige Gaver, og i Hamburg ydermere et Hververkantor med Rekrutskole til Uddannelse af slesvig-holstenske Frivillige. Det hamburgske Senat saa sig nødsaget til at skride ind mod dette Uvæsen, men uden Resultat. Den militære Uddannelse og Hvervingen skjulte sig under det uangribelige Navn „slesvig - holstensk Turnforening“. Vaaben og Krigsfornødenheder samledes i Hamburg, og et Antal af adskillige Tusend Geværer, i øvrigt ældre Stenlaasgeværer, forvildede sig ind til Knauers Pakhus i Altona, hvor de beslaglagdes af den danske Regering og for største Delen førtes til Als.

Denne Bevægelse forplantede sig ikke ind i Holsten og Lauenburg. Generalmajor Steinmann havde samme Dag, Frederik VII døde, faaet telegrafisk Ordre til at undertrykke enhver uloyal Demonstration i det ham underlagte Kommandodistrikt og strax faaet 11. Bataillon sendt fra Slesvig pr. Jærnbane til Neumünster, det vigtigste Vej- og Jærnbane-Knudepunkt i Holsten, ligesom han nogle Dage senere, den 18. November, fik Ret til at raade over de Tropper, der laa i Slesvig By og syd for samme. Det eneste, som skete af revolutionær Natur, var, at de i Kiel boende Medlemmer af den holstenske Stænderforsamling indkaldte de øvrige til et Møde der for at indsende en Adresse til Forbundet om Hertugdømmernes Adskillelse fra Danmark, og at en Del af de holstenske Embedsmænd nægtede at aflægge den Troskabsed, som mod Sædvane strax forlangtes af dem. Stændermedlemmernes Møde blev forbudt og forlagdes

derefter til Hamburg, der var Sædet for enhver Art af Agitation.

De revolutionære Komiteer i Hamburg tænkte selvfølgelig først og fremmest paa at forstyrre den herskende Orden i Holsten, og da de ikke kunde indvirke paa Altona, der laa dem nærmest, eftersom denne By var besat af danske Tropper og i det hele var utilgængelig for Revolutionen, kastede de deres Øjne paa det østlige Holsten, hvor der langs den lauenburgske Grænse og bag denne ikke fandtes andre Tropper end den holsten-lauenburgske 14. Bataillon i Ratzeburg. Da General Steinmann blev bekendt med, at man i Hamburg omgikkes med den Plan, ad denne Vej at lade de augustenburgske Frivillige trænge ind og revolutionere Holsten, benyttede han den Myndighed, han havde erholdt, til at lægge Tropper hen i denne Kant af Holsten og samtidigt at foretage nogle mindre Forandringer i Dislokationen af Tropperne i det hele. Han forlangte af 2. Generalkommando den i Slesvig By værende Bataillon tillige med en Eskadron af 4. Dragonregiment, med hvilken sidste han vilde forstærke Garnisonen i Kiel, der end videre forøgedes med 3 Kompagnier af 11. Bataillon fra Neumünster, og erhvervede Tilladelse til at lade Oberst Neergaard danne 9. Brigade i det sydøstlige Holsten af den Bataillon, som var forlangt, og af 14. Bataillon i Ratzeburg, imod at 4. og 19. Bataillon, oprindeligt bestemte for denne Brigade, overgik til 4. Brigade. Den Bataillon, som afgaves fra 2. Generalkommando, blev ikke 6. i Slesvig, eftersom Generalmajor Wilster ønskede at beholde denne i Slesvig By, men 21. i Flensborg, til Erstatning for hvilken 10. Bataillon forlagdes fra Fredericia til Flensborg. Derved blev den nye Grænsebrigade vel sammensat af en slesvigsk og en holsten-lauenburgsk Bataillon, hvad Steinmann blev op-

mærksom paa; men det viste sig, at 21. Bataillon baade nu og under hele det følgende Felttog bevarede en fuldkommen tro og paalidelig Holdning, hvad der ikke i lige Grad kan siges om alle de slesvigske Afdelinger.

Efter disse Dislokationers Fuldbyrkelse holdtes Holsten-Lauenburg saaledes besat: I det sydlige var Neergaards Brigade mod Øst og Scharffenbergs mod Vest; førstnævnte med Brigadekvarter i Oldeslo, tre Kompagnier af 21. Bataillon sammesteds og tre i Segeberg samt 14. Bataillon i Ratzeburg; sidstnævnte Brigade (9. og 20. Bataillon) i Altona, hvor ogsaa 10. Batteri, Johansen, var Oberst Scharffenberg underlagt tillige med 2. og 4. Eskadron af 6. Dragonregiment, hvoraf den ene laa i Wandsbek, den anden i Altona. I Midten af Holsten var Staben og tre Kompagnier af 11. Bataillon i Neumünster, hvor ogsaa 3. Eskadron af 6. Dragonregiment sendtes hen, medens de to resterende Eskadroner af Regimentet forblev i Itzehoe tillige med Regimentsstaben. Nordligst var i Kiel 8. Bataillon, 3 Kompagnier af 11. Bataillon og 5. Eskadron af 4. Dragonregiment, hele Styrken underlagt Oberst M. O. B. Hveberg, og i Rendsborg 1. Bataillon, Batterierne v. d. Recke og Fallesen og de derværende Artilleri- og Ingenieurdetachementer under Befaling af Kommandanten, Generalmajor du Plat, tillige Brigadechef for 1., 8. og 11. Bataillon. Endelig havdes der i Glückstadt for Straffeanstaltens Bevogtnings Skyld det før nævnte Detachment, bestaaende af Mandskab fra de holsten-lauenburgske Batailloner og Officerer fra Afdelingerne i Holsten under Kommando af Premierlieutenant F. F. Jacobi.

Denne Besætning af Holsten-Lauenburg var i alle Henseender fuldkomment betryggende, uagtet Afdelingerne kun havde en mindre Styrke og vare midt i den omfklarede Stadie - Udvikling. Men kort efter forøgedes

Styrken ikke blot i Holsten-Lauenburg, men ogsaa nord for samme, i det der den 20. November i Statsraadet toges Beslutning om, at Troppestyrken i 2. og 3. General-kommandodistrikt skulde forhøjes til 25000 Mand, og at en Del af Flaaden skulde udrustes.

Denne Beslutning udførtes paa den Maade, at Krigsministeren lod de 6 i Holsten værende kongerigske og slesvigske Batailloner samt de 3 i Sydslesvig og den 7. Bataillon paa Als indkalde til Krigsstyrken, 1600 Mand for hver. De andre Batailloner i 3. og 2. General-kommandodistrikt, 14. i Ratzeburg, 10. i Flensborg, 12. i Fredericia og 5. i Odense, forøgedes til 800 Mand; et Dragonregiment, 5. i Randers, bragtes op paa samme Styrke, 480 Heste, som 4. i Slesvig og 6. i Itzeho forud havde; end videre forøgedes Fæstningsartilleristernes Antal i passende Grad inden for den i det foregaaende fremstillede Ramme for de faste Stillingers Vedkommende, og Tøjetatens i Rendsborg forstærkedes; endelig udvidedes Ingeniurstyrken, i det der oprettedes et 3. Kompagni, som skulde være Brokompagni og organisere sig paa Als, efter fra Artilleriet at have modtaget Materialet og det mest uundværlige Personale af Underbefalingsmænd og Menige. De nævnte 14 Batailloner skulde forsynes med Patronkarrer, i hvilket Øjemed der indkaldtes Heste og Kuske til Fredericia og Korsør; men ikke endnu med andet Train. Knap en Uge efter, den 27. November, fik ogsaa 5., 10. og 12. Bataillon Befaling til at indkalde indtil 1600 Mand hver, og alle Tropperne vest for store Bælt havde altsaa Krigsstyrke undtagen 14. Bataillon i Ratzeburg, som kom paa halv Styrke, og 3. Dragonregiment i Aarhus, der var paa Fredsfod ligesom Tropperne paa Sjælland.

Ved denne Indkaldelse bleve de tidligere fremstillede Udviklingsstadier atter forrykkede. Det fjerde og sidste

Stadium var for Haanden for Afdelingerne vest for store Bælt, og det andet, tidligere oversprungne, maatte nu falde sammen med det. Den 27. November befaledes derfor Regimentsformationen sat i Kraft fra 1. December, ikke blot for Afdelingerne vest for store Bælt, men for hele Hærens Fodfolk. Den hidtidige Bataillonskommandør overtog Administrationen, Jurisdiktionen og den taktiske Overledelse af de to Batailloner, hvoraf den første skulde dannes af Stambataillonens 1. og 2., den anden af sammes 3. og 4. Kompagni, og Mellem- og Understaben, som tidligere havde sorteret under Bataillonskommandøren, underordnedes nu Regimentet, medens Bataillonerne væsentlig kun bleve taktiske Underled. Udviklingen ledsagedes til det sidste af megen Usikkerhed, fordi de begyndte Forskjelligheder voxede ved hvert nyt Trin. Regimenterne fik ogsaa i deres endelige Sammensætning et Præg deraf. Krigsministeriet befalede den 21. December, at Kompagnierne skulde omnummereres, for at der kunde tilvejebringes Ensformighed, og saaledes, at 1. Bataillon havde 1., 2., 3. og 4. Kompagni og 2. Bataillon 5., 6., 7. og 8. Kompagni. Men Udførelsen var da umulig for de allerfleste Afdelinger, som under Cantonnementsforhold og med fuld indkaldt Styrke ikke kunde forandre alle Mærker paa Tøj og Vaaben, og Befalingen blev derfor tilbagekaldt.

Kun 5 Regimenter, nemlig 12., 13., 14., 21. og 22., fik Kompagnierne saaledes ordnede, som Ministeriet ønskede, nemlig:

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.

7 Regimenter, nemlig 2., 3., 5., 9., 15., 16. og 20., havde dem formerede saaledes:

1. 2. 5. 6. 3. 4. 7. 8.

1 Regiment, 6., havde samme Inddeling, men Kompagnierne opstillede saaledes:

1. 5. 2. 6.

3. 7. 4. 8.

5 Regimenter, nemlig 4., 7., 10., 17. og 18., havde følgende Ordning:

1. 2. 5. 7.

3. 4. 6. 8.

De 4 resterende havde følgende Sammensætning:

1. Regiment	1.	2.	6.	7.	3.	4.	5.	8.
-------------	----	----	----	----	----	----	----	----

8. Regiment	1.	2.	5.	8.	3.	4.	6.	7.
-------------	----	----	----	----	----	----	----	----

11. Regiment	1.	3.	5.	7.	2.	4.	6.	8.
--------------	----	----	----	----	----	----	----	----

19. Regiment	5.	6.	7.	8.	1.	2.	3.	4.
--------------	----	----	----	----	----	----	----	----

I højere Grad end Fodfolket led dog Rytteriet ved Udviklingen. Der havde i Rigsraadet under Hesteudredningslovens Behandling været talt, navnlig af Tscherning, mod et for stærkt Rytteri; men Krigsministeren hævdede sin Mening om Nødvendigheden af Rytteriets Forøgelse og erhvervede den 20. November en ny Kgl. Resolution for Rytteriets Udvidelse paa den d. 10. Septbr. alt vedtagne Maade. Men Organisationen af nye Rytterkadrer, især naar den skal ske ved Hjælp af raa Heste, udskrevne af Landet, kræver Tid, og Hestene vare i dette Tilfælde tilmed først disponible hen imod Nyaars-tid. Der hørte derfor stor Tillid til Fredens Opretholdelse indtil Foraaret for at fastholde den før omtalte sidste Udvidelse af Rytteriet, som vilde indvirke forstyrrende paa hele Vaabenets Tilstand; men at Krigsministeren havde denne Tillid, synes yderligere godtgjort ved den Indstilling, som han den 20. November gjorde om Rytteriets Bevæbning med Lanser. Der havde i den store Kavalerikommission, hvis Betænkning, der var afgiven i 1860, i det hele dannede Grundlaget for Kavaleriets Ordning, været Tale om dette Vaabens Gjenindførelse. Der var dog hidtil ikke gjort Skridt derfor, da Tiden ikke var ansæt for skikket til en omfattende Vaabenforandring; men paa et Forslag af Major S. C. Barth af Kavaleriet, som understøttedes af Generallieutenant C. D.

Hegermann-Lindenchrone, der efter Tronskiftet indtog Kongens tidligere Plads som Chef for Rytteriet, bestemte Krigsministeren sig til at udføre den nu. Efter at have forhørt sig om, hvor mange Lanser der havdes og kunde skaffes til Veje i kort Tid, og erfaret, at der i en Maaned kunde leveres Lanser til 9 Eskadroner, besluttede han, at 6. Dragonregiment i Holsten og den ene Division (3 Eskadroner) af 4. Dragonregiment skulde bevæbnes med Lanser, og at disse 9 Eskadroner derefter skulde fordeles til Armédivisionerne, saa der tildeltes enhver saadan en Division Lansebevæbnede. Da Begivenhederne senere Udvikling og de større og vigtigere Krav, de stillede, gjorde Udførelsen af denne Beslutning umulig, fik denne Sag ingen praktiske Følger, men desto flere Rytteriets sidste Udvikling fra 5 til 6 Eskadroner, som befalede den 24. December, men først fuldbyrdedes langt ind i Felttoget, saa at Rytteriet i hele Krigens første Afsnit ikke var i Orden.

De Søudrustninger, som besluttedes, havde til Hensigt at lade vore Krigsskibe begynde at vise sig paa Søen. Tidligere paa Aaret havde der foruden Skruefregatten „Tordenskjold“ som Exercerskib og Korvetten „Valkyrien“ som Kadetskib, været udrustet en Øvelseseskadre, hvilken, bestaaende af Skrueskonnerter „Fylla“, de svagt pansrede Skonnerter „Absalon“ og „Esbern Snare“ samt Skruekanonbaadene „Willemoes“, „Buhl“, „Krieger“ og „Marstrand“, med „Skirner“ som Kommandofartøj, havde manøvreret i vore Farvande og besøgt Kielerfjord, Alssund, Aarhus og Bælterne. Efter Øvelsens Ophør havde „Fylla“ den 5. Oktober tiltraadt det sædvanlige længere Vintertogt, der denne Gang gjaldt Vestindien, „Absalon“ og „Esbern Snare“ vare i nogen Tid blevne anvendte til anden Tjeneste; men dernæst vare alle de nævnte Skibe tillige med Panserbatte-

riet „Rolf Krake“, som den 3. Juli var modtaget ved Værftet i Glasgow, der havde bygget det, blevne oplagte som i Krigstid, og af Mandskabet var en saa stor Del tilbageholdt efter Afmønstringen, at man besad Midler til i Tilfælde af pludselige Krav til Søværnet strax at lade en Del Skibe stikke i Søen. Efter Frederik VII's Død udrustedes de fleste af disse Skibe paa ny og end videre 2 Skruefregatter, nemlig „Niels Juel“ og „Sjælland“, 2 Skruekorvetter, „Hejmdal“ og „Thor“, samt nogle af Flaadens Hjuldampere, de sidste for at anvendes i Transporttjeneste. Allerede den 21. November hejsedes Kommandoen igjen paa de pansrede Skonnerter „Absalon“ (Kapitajnlieutenant C. W. Schönheyder) og „Esbern Snare“ (Kapitajnlieutenant J. C. Kraft), hvilke sendtes til Kiel for at underlægges Generalmajor Steinmann som Marinens Bidrag til Overholdelsen af Ro og Orden i Holsten. Den 22. November blev „Hertha“ (Lieutenant A. E. Christiansen) og den 28. „Gejser“ (Kapitajnlieutenant W. C. L. Jacobsen), begge Hjuldampere, satte i Fart for at udføre Transporttjeneste. Den 5. December hejsedes Kommandoen paa Skruekorvetterne „Hejmdal“ (Kapitajnlieutenant S. Lund) og „Thor“ (Kapitajnlieutenant A. R. Hedemann), hvilke dernæst den 11. December med forseglede Ordre, som først maatte brydes paa Højden af Møen, stod ind i Østersøen for at foretage et Kryds til Swinemünde i Anledning af den preussiske Marines Rørelser. Den 6. December hejsedes dernæst Kommandoen paa Dampkanonbaadene „Krieger“ (Lieutenant L. C. Braag), „Marstrand“ (Lieutenant G. J. G. Mac Dougall) og „Willemoes“ (Lieutenant S. A. Bille), hvilke foreløbig skulde deltage i Transporttjenesten. Endelig hejsedes den 16. December Kommandoen paa Skruefregatterne „Sjælland“ (Orlogskapitajn F. Paludan) og „Niels Juel“ (Orlogs-

kapitajn O. Lütken, senere, da han blev Minister, afløst af Orlogskapitajn J. L. Gottlieb), som bleve liggende paa Kjøbenhavns Red, indtil „Sjælland“ den 6. Januar 1864 fik Station i store Bælt ved Nyborg.

Med Hensyn til den nævnte Transporttjeneste vil et Par Bemærkninger her være paa sin Plads. Da vort Land bestaar af Øer eller ved Vande adskilte Dele, er det en nødvendig Krigsforberedelse, at der skaffes Midler til Veje til at kunne føre Tropper og Krigsfornødenheder i stor Mængde fra den ene Landsdel til den anden efter Forholdenes Bydende. Med dette for Øje var der anskaffet et eget Materiel, i det vi i 1863 besad 13 af de saakaldte Transportbaade, store Fartøjer, der kunde gaa ind paa grundt Vand og vare saaledes indrettede, at Agterspejlet kunde slaas ned og blive til en Bro, der forbandt Fartøjet med Land. I Forening med ældre Kanonbaade, der vare indrettede til at kunne indtage Tropper, og lejede Sejlskibe, som i stort Tal maatte skaffes til Stede, da Landets Natur fordrer, at Parker, Magasiner og Depoter for en Del ere svømmende, i Stand til at lægge til hvor som helst, dannede de et for vor Krigsføring eget Apparat, til hvilket der imidlertid behøvedes en betydelig Mængde Dampskibe, da de nævnte Fartøjer maatte slæbes, og Transportmidlerne desuden maatte forøges med andre Dampskibe. Da Rustningerne, som det fremgaar af det udviklede, endnu kun gik ud paa Grænsestillingernes Forstærkning i Forbindelse med nogle Sødemonstrationer, der skulde minde om vor Evne til at blokere, og der end ikke kunde skrides til Hærens Krigsorganisation, hvortil Midler først erholdtes senere, var der selvfølgelig ikke Tale om nu at opstille en egen Transportflaade ved Hjælp af lejede Dampskibe af et saadant Omfang, som en alvorlig Krig fordrede. De Skibe, som overførte Krudt, Skyts, Beklædnings- eller

Bygningsmateriale og senere Kvæg, Hø og Halm, fragtedes henholdsvis af Artilleriet, Armeens Intendantur og Ingenieurkorpset; Marinen leverede Skibe til Transporten af Tropper, som skete fra Korsør. Dog erholdt Transporttjenesten en første Ordning. Krigsministeriet tog den 1. December afskediget Kapitajnlieutenant A. Krieger i sin Tjeneste og ansatte ham med en Assistance af én Artilleri- og to Rytter-Underofficerer i Korsør for at føre Tilsyn med Hærens Transportmidler. Marineministeriet udnævnte Kapitajn E. Raffenberg til at føre Opsynet over Marinens Andél i Transportvæsenet, og den sidste, som inden sin Afrejse meldte sig i Krigsministeriet, blev den egentlige Chef for Transportvæsenet, skjønt hans Stilling og Ressort ikke syntes nøje bestemt. Af de Skibe, som udførte Transporttjeneste, var der, som ovenfor vist, nogle, som kun midlertidig deltog i denne Tjeneste, men som havde et andet Hverv i Tilfælde af Krig. Da Krigen uventet udbrød, gik disse bort, hvorved Krigsbestyrelsen blev uden tilstrækkelige Transportmidler.

Ved de oven forklarede Sørustninger vare Marinens personelle Kræfter foreløbigt udtømte, saa at den, før den skred til nye, maatte afvente de udskrevne Søfolks Møde, der først var bestemt til Februar eller Marts. Dette fik ogsaa skadelige Følger. Som bekjendt støttede de fleste af vore Stillinger sig til Vande, Ejderen, Slien, Alssund o. s. v., og Marinen maatte altsaa give et Bidrag til deres Forsvar. Den var sig dette vel bevidst og havde forøget sine Midler til at kunne gjøre det, særlig ved Anskaffelsen af det alt nævnte Batteri „Rolf Krake“, der var beklædt med et $4\frac{1}{2}$ Tommer tykt Panser og kun stak 10 Fod dybt. Men med Undtagelse af „Absalon“ og „Esbern Snare“, som vare sendte til Kiel, opstilledes ikke denne Del af Marinen. Saaledes kunde af for-

nævnte Grund Flotillen i Vesterhavet, som dog i 1861 havde været under Sejl og nu var oplagt paa Fanø, ikke udrustes, uagtet først 2. Generalkommando og senere General Steinmann anmodede derom. Heller ikke kunde Hæren erholde et Matroskorps, som den ønskede til Tjeneste paa Ejderen og Slien.

Disse Bemærkninger ere blot fremsatte for at forklare Rustningernes Natur. Der var i 1863 kun Tale om en Forbundsexekution i Holsten og Lauenburg, og Regeringen havde god Grund til at tro, at den vilde blive holdt inden for sine rette Grænser.

Om andet end en Besættelse af Holsten og Lauenburg var der heller ikke endnu Tale i Tyskland, men om den vare rigtignok alle enige, uagtet der opstod Strid om, hvad Navn man burde give den. En Exekution skulde nemlig i Følge Forbundslovene ske i Landsherrens Navn, og den vilde altsaa indeholde en indirekte Aerkjendelse af det fuldbyrdede Tronskifte.

Minister Beust, som var Sjælen i og Hovedlederen af det Forbund, der paa Grundlag af Würzburgconferencerne var i Færd med at danne sig mellem Bayern, Sachsen, Würtemberg, Hannover og andre mindre Stater, erklærede den 24. November i det andet sachsiske Kammer, at Sachsen ved Forbundet vilde andrage paa, at det Korps, som var bestemt til at rykke ind i Holsten og Lauenburg, paa Grund af det uafgjorte Arvespørgsmaal ikke kom til at rykke ind som Exekutions-, men som Okkupationskorps med det Hverv at holde de to Hertugdømmer besatte, indtil Forbundet saa sig i Stand til at overgive disse Forbundslande til en retmæssig anerkjendt Tronfølger. Dagen efter udtalte første Kammer sin Tilslutning til Ministerens Erklæring i andet Kammer, men udtalte tillige den Forventning, at Beust ogsaa vilde være betænkt paa at sikre Holstens Rettig-

heder til Slesvig. Dette stod i Forbindelse med den Fremgangsmaade, Beust og de Regeringer, som fulgte ham, vilde have anvendt i den dansk-tyske Strid. Først skulde Holsten og Lauenburg okkuperes, dernæst Hertug Friedrich VIII indsættes; derpaa skulde denne gjøre Fordring paa Slesvig i Henhold til den Doktrin, at Slesvig skulde regeres af Holstens Hersker, hvad enten det i øvrigt gik ind i Forbundet eller ej, og endelig skulde Hertugen erobre Slesvig enten med aaben Understøttelse fra Forbundet eller helst ved Hjælp af Frivillige fra hele Tyskland.

Strax efter raabte man overalt i Tyskland paa Okkupation eller Sekvestration i Modsætning til Exekution, og Bevægelsen stod i Forbindelse med den Plan, Mellem- og Smaastaterne havde fattet om at danne et politisk Forbund, der kunde staa som en samlet Gruppe lige over for Stormagterne i det tyske Forbund og faa Hovedindflydelsen paa dets Anliggender ved at slutte sig enten til den ene eller til den anden af disse. Under den nationale Berusning, som en folkelig Frihedskrig mod Danmark vilde fremkalde, antog man, at hint Forbund, det saakaldte tredje Tyskland, let vilde kunne erholde sin politiske Organisation, især naar Østerrig ikke var det imod, hvad man haabede, det ikke vilde være, eftersom Forbundet foreløbigt vilde slutte sig til det imod Preussen. Desværre fik denne Bevægelse en uheldbringende Virkning for os derved, at Kejser Napoleon blandede sig i Mellemstaternes Røre. Paa denne Tid, da han stod uden Alliancer, maatte et tredje Tyskland, som kunde komme til at ligne det gamle Rhinforbund, tildrage sig hans Opmærksomhed. Som Vidnesbyrd om hans Lyst til at komme den omtalte Bevægelse i Tyskland i Møde, kan nævnes den sympathifulde Skrivelse, han sendte Prinsen af Augustenborg som Svar paa dennes

Henvendelse til ham, men især den bekjendte Depeche til de tyske Mellem- og Smaastater af 7. Januar 1864, i hvilken han kalder Londontraktaten et afmægtigt Værk og erklærer ikke at ville deltage i den da af England foreslaaede Conference, med mindre det tyske Forbund er med og han overhovedet er forvisset om, at Conferencen ikke vil komme i Konflikt med dette.

Paa Grund af Frankrigs Holdning og formodede Hensigter blev England erkjendtlig mod Bismarck, fordi han holdt paa Exekutionsformen lige over for næsten hele Tyskland, og det varede ikke længe, før England og Rusland næsten ønskede en Exekution under de tyske Stormagters Ledelse for at forhindre Revolutionen i Tyskland fra at faa Fod i Holsten. Særlig fandt en Udtalelse af Grev Rechberg Indgang, som gik ud paa, at Tilstedeværelsen af regulære Tropper i Holsten, som optraadte i Forbundets Navn, vilde forebygge, at Hertugdømmet faldt i Prinsen af Augustenborgs og Anarkiets Hænder.

Det synes, som om Østerrig før end Preussen har besluttet sig til virkelig at lade Exekutionen træde i Kraft. I den før nævnte Exekutionskomité, i hvilken Generallieutenant Moltke mødte den 23. November, erklærede Preussen sig endnu af politiske Grunde afgjort imod, at østerrigske og preussiske Tropper medvirkede ved Exekutionen. Da Hannover lige saa bestemt vedblev sin Vægring ved at rykke ind i Holsten uden et preussisk Korps til umiddelbar Understøttelse, erklærede Sachsens Befuldmægtigede, Major v. Brandenstein, sin Regering beredt til ene at overtage Indmarchen i Holsten, naar Hannover blot vilde opstille sine Tropper paa venstre Elbbred som Reserve. Men selv dette vilde Hannover ikke indlade sig paa, med mindre ogsaa Tropper fra de tyske Stormagter paa lignende Maade op-

stilledes ved Grænsen til umiddelbar Understøttelse. Sagen kom først i Gang den 26. November, da Østerrig telegrafisk meldte sig villigt til at sende en Brigade frem til Elben. Preussen gjorde derefter en lignende Indrømmelse, og den 30. November fastsatte Komiteen derefter den Maade, hvorpaa — som det strax nærmere skal blive forklaret — Indmarchen i Holsten og Lauenburg skulde finde Sted ved Sachserne alene med en hannoveransk, en preussisk og en østerrigsk Brigade til Understøttelse.

I Dagene omkring den 26. November bleve Preussen og Østerrig enige om deres Politik i den dansk-tyske Strid; thi den 28. afgav de i Forbundsforsamlingen en fælles Erklæring om, i Modsætning til Sachsens Forslag om Okkupation, at ville hævde Londontraktaten af 1852 og i Forbindelse dermed Exekutionsformen. Deres Erklæring vakte selvfølgelig stor Forbitrelse i hele Tyskland, og i Dagene den 1. og 2. December maatte Bismarck i den Anledning udholde en haard Kamp i det preussiske Deputeretkammer. Først efter mange Anstrængelser, og efter at Preussen og Østerrig den 5. December havde rettet identiske Noter til alle tyske Regeringer for at advare dem mod Okkupationstheorien, sejrede Stormagterne den 7. December med kun 8 Stemmer mod 7, i det Forbundet simpelt hen vedtog, at den d. 1. Oktober besluttede Exekution skulde udføres, dog — som det udtrykkelig erklæredes — uden at Arvefølgespørgsmaalet derved præjudiceredes. Den parlamentariske Kamp, som Bismarck maatte føre i Berlin, blev efter denne Forbundsbeslutning meget skarp. Deputeretkammeret nægtede de 12 Millioner Thaler, som Regeringen forlangte til Rustninger i Anledning af Exekutionen. Det udtaltes Frygt for, at Midlerne, naar de lagdes i Bismarcks Haand, hverken vilde blive brugte i Hertug-

dømmernes og Tysklands Interesse eller til Kronens og Landets Bedste. Det vedtog med 207 Stemmer mod 107 en Adresse, hvori det bad Kongen om at træde tilbage fra Londontraktaten og anerkjende Prinsen af Augustenborg. Denne Adresse fik nogen Virkning, thi der indtraadte en Ministerkrise, som dog endte uden Forandring i Kabinettet.

Medens Bismarck under den haarde Kamp, han maatte føre, høstede megen Erkjendtlighed for sit Standpunkt fra den engelske og den russiske Regerings Side, lagde man mindre Mærke til, at de tyske Stormagters Anerkjendelse af Londontraktaten mere var Skin end Virkelighed. De fastholdt den urigtige Paastand, som Fyrst Gortschakow tidligere havde gjort Indsigelse imod, at Traktaten dannede et sammenhængende Hele med Aftalerne af 1851 og 1852, og udtalte i deres Erklæring i Frankfurt af 28. November ikke andet, end at de vilde være villige til at lade Traktaten komme til Udførelse, saafremt Kronen Danmark iværksatte det, som Preussen og Østerrig havde forudsat den Gang, de havde underskrevet den. Deres Anerkjendelse af Londontraktaten fik ogsaa en egen Belysning derved, at de afviste Generaladjutant, Admiral C. L. C. Irminger, da han kom for at notificere Kong Christian IX's Tronbestigelse. Admiralen, som den 28. November ankom til Berlin, ventede i en 8 Dages Tid paa at blive modtagen, men raadedes dernæst til først at rejse til Wien, hvilket Raad han efterkom. Her nægtede Grev Rechberg ham officiel Adgang til Kejseren, og Preussen fulgte, da han vendte tilbage til Berlin, samme Fremgangsmaade.

Den preussiske Premierminister lagde heller ikke under Forhandlingerne i Deputeretkammeret i de første Dage af December synderligt Skjul paa, at han lige saa gjerne som Deputeretkamret vilde bort fra Traktaten,

men at han ansaa en anden Fremgangsmaade for hensigtsmæssigere end at erklære sig løst fra den. I saa Fald, udtalte han, kunde Aftalerne af 1851 og 52 ikke opretholdes, og faldt disse bort, havde Tyskland i sine Fordringer med Hensyn til Slesvig ingen traktatmæssige Rettigheder at støtte sig til. Et officiøst Blad viste, hvorledes Exekutionen i Holsten pludselig var bleven betragtet paa en anden Maade end tidligere af Evropa, blot fordi Preussen og Østerrig havde tvunget Forbundet ind paa lovlig Vej, og hvorledes de Magter, som ivrigt havde staaet paa Danmarks Side, nu raadede dette Land til Eftergivenhed. Slige Resultater vilde Tyskland kunne opnaa ved at blive paa traktatmæssig Vej, og hvad Ulempe var der ved at anerkjende Londontraktaten, naar Anerkjendelsen var ledsaget af den Betingelse, at Danmark først skulde opfylde, hvad Tyskland vilde have lagt ind i Aftalerne 1851 og 52? Under Forhandlingerne i Deputeretkammeret fordulgte Bismarck heller ikke, at Preussen senere kunde sige sig løs fra Traktaten eller fremkalde en Krig, som hæver alle Traktater. Han forklarede, at det foreliggende Spørgsmaal havde to Sider, en forbundsretlig og en international. Slesvig var ikke indbefattet under den forbundsretlige Side, som den Bevilling, der nu forlangtes, ene angik. Naar Slesvig traadte i Forgrunden, vilde det Øjeblik være kommet, da han maaske maatte fordre en 50 til 100 Millioner. Det var let, føjede han til, at komme til den Krig, Deputeretkammeret ønskede. Man kunde hvert Minut hidføre den. Man behøvede blot at stramme Snorene; alene de omtvistede Punkter af Holstens Nordgrænse, altsaa af Forbundsgrænsen, ydede Midler til naar som helst at komme til Krig. Han mente derfor, at Kamret ikke skulde nære Frygt for, at denne Chance tabtes, fordi det nu kun bevilgede Midler til Forbundsexekutionen.

De Rustninger, som nu skete i Tyskland, og som for Preussens Vedkommende, da Midlerne nægtedes af Kamrene, afholdtes uden Bevilling, omfattede dels Exekutionstropperne med deres Reserve, dels Kystforsvaret. Som alt forklaret, skulde alene Sachserne rykke ind, og den sachsiske Styrke, som dertil dannedes, bestod af 6 Batailloner, 6 Eskadroner og 2 Batterier under Generalmajor v. Schimpff. Men under Forbundsgeneralen, den sachsiske Generallieutenant v. Hake, stod end videre de tre Understøttelsesbrigader, som skulde opstilles ved Elben i Hannover, i Hamburg og i Lübek. Hvis Sachserne skulde støde paa Modstand, skulde disse Brigader trækkes med ind i Holsten, og alle fire i Forening dernæst indtage en tilbagetrukken defensiv Stilling, indtil Reserven kom til Hjælp. Den hannoveranske Brigade kommanderedes af Generallieutenant Gebser; til Understøttelsesbrigaden i Hamburg valgte Østerrig den i Böhmen staaende Brigade Gondrecourt; til Lübek bestemte Preussen Brigaden Canstein, som laa i Berlin og Brandenburg. De to sidste Brigader udgjorde fremskudte Dele af Reservekorpserne, der, ligesom de andre nævnte Tropper, mobiliseredes og sattes paa Krigsfod i Begyndelsen af December Maaned.

Den Rolle, Sachserne og Hannoveranerne kom til at spille, var ikke saa stor, at nogen Beskrivelse af deres Udrustning er nødvendig¹⁾. Derimod maa det preussiske og det østerrigske Korps omtales.

Som vi alt vide, bestod det preussiske Hærkorps af 6. brandenburgske og 13. westphalske Division. Af disse bestode, da alle Armékorps, Divisioner og Brigader i Preussen have fortløbende Nummere, methodisk ordnede indbyrdes, 6. Division af 11. og 12. Infanteri-

¹⁾ I Bilag I findes Brigadernes Sammensætning meddelt.

Brigade og 6. Kavaleri-Brigade, 13. Division af 25. og 26. Infanteri-Brigade og 13. Kavaleri-Brigade. Hvad der fortjener at bemærkes, er, at Preussen ikke mobiliserede et samlet Armékorps, men to Divisioner, henhørende til to forskellige Armékorps, for af dem at kombinere et nyt. Fordelen derved var, at de to Armékorps, som afgave hver en Division, kunde assistere den afgivne fra den, som blev hjemme, med alt, hvad der muligvis kunde mangle af Personnel og Materiel. Derhos kunde den afgivne Division forsynes med hele Armékorpsets Brotrain, svære Artilleri o. s. v., saa at det kombinerede Armékorps i enkelte Retninger kunde udstyres dobbelt saa rigeligt, som ellers ét Armékorps. Men mere end det. Den nye preussiske Hærorganisation havde ikke bestaaet saa længe, at de ældre Aargange havde samme Mandskabsfylde, som de yngre. Man vilde ikke kunne gjøre Bataillonerne 1000 Mand stærke, uden ved at lade dem tage deres Tilflugt til Landeværnet. Da man vilde undgaa dette, eftersom det netop var blevet fremstillet som en af Fordelene ved den nye Organisation, at Linien kunde mobiliseres, uden at Landeværnsmænd indkaldtes, og det vilde sætte ondt Blod, hvis denne Fordel viste sig illusorisk ved den første Mobilisering efter den nye Ordning, bestemte man sig — især da der allerede havde været generende Forespørgsler i Kamrene i Berlin om denne Sag — til kun at gjøre de preussiske Batailloner 800 Mand stærke, mod at lade den Styrke, som derved kom til at mangle i Totalsummen, afgives af Garden i ligeledes til 800 Mand indkaldte og mobiliserede Batailloner. Derved kom et Befalingspersonale, beregnet paa 1000 Mand, til at kommandere 800. Det Armékorps, der udrustedes, var altsaa ikke som et af dem, der faldt ind i Østerrig 1866 eller i Frankrig 1870, hvilke vare dannede hvert af

sin Provins med de Kræfter alene, hvorover denne raadede, med ældre nyligt indkaldt Mandskab mellem det yngre og med saadanne Mangler og Svagheder, som selv den bedste Organisation og det omhyggeligste Tilsyn ikke helt formaar at forebygge; men derimod Blomsten af 2 Armékorpsere — hvortil Garden føjede et Tillæg — sammensat af ungt Mandskab, indøvede i Preussens fornygede Exercerskoler, og af Afdelinger, som alle havde deltaget i de store Troppesamlinger i Rhinpreussen 1861 og ved Berlin 1863. Ved disse Troppesamlinger var Frugten af den preussiske Reorganisation paa det taktiske Omraade bleven fremstillet. Der havde været et saa stort Tilløb af tyske Fyrster og Repræsentanter fra andre Hære, at man, som det udtaltes, saa Gotha-kalenderen til Hest ved samme; men vi bekymrede os forholdsvis mindre om, hvad der var prøvet der, da vi, hvor opmærksomt vi end i det hele fulgte den militære Udvikling i Preussen, dog i højere Grad havde Øjet fæstet paa andre fremmede Hære.

Føreren for det saaledes kombinerede Korps, Prins Friedrich Carl, som oprindelig havde været bestemt til Øverstkommanderende for det østerrigske og det preussiske Korps i Forening, hvilken Kommando overlodes Wrangel, der havde været Forbundsfeltherre i 1848, var den preussiske Konges Brodersøn. Han betragtedes almindelig som Hovedet for det preussiske Krigsparti, var født 1828, havde deltaget i Krigen mod Danmark 1848, og i Aaret 1849 som Rytterofficer tiltrukket sig Kong Wilhelms Opmærksomhed i Baden. Senere havde han i Skrift og Gjerning arbejdet for den preussiske Hærs taktiske Omskabning og gjort sig bemærket som en mulig Felt-herre. I Efteraaret 1863 havde han endelig kommanderet Kongemanøvren ved Frankfurt a. d. Oder, der udførtes af 3. Armékorps og Garden, to af de Armé-

korpsen, af hvilke de Tropper, som vare mobiliserede for at optræde i Danmark, vare udtagne. Hans Stabschef blev Oberst Blumenthal, som en Tid lang havde været Stabschef ved Oprørshæren i Danmark 1849 og 1850 og senere beklædt samme Stilling ved 3. Armékorps i Preussen, for hvilket Friedrich Carl var Chef. Det er en Selvfølge, at ogsaa det kombinerede Armékorpses Stab blev langt talrigere end et sædvanligt Armékorpses, og at Prinser og Fyrster adjungeredes Staben for at være Vidner til den nye Hærs Ilddaab; men det ligger ogsaa nær at antage, at Valget af de Divisioner, som dannede Korpset, er sket efter forudgangen Vejen og Vragen, saa det næppe er tilfældigt, at vi i Krigen mod os saa' saa mange af de fjendtlige Førere samlede, der senere erhvervede sig evropæisk Berømmelse.

Korpsets Artilleri fik i sidste Øjeblik paa Grund af en Udvikling, som paa denne Tid i det hele fandt Sted ved det preussiske Artilleri, en ny Organisation. Under en Rigdom af højere, i Korpsets forskellige Kommandolæder taktisk indordnede, Artilleriofficerer kom det til at udgjøre 6 Rytterbatterier ¹⁾ à 4 korte 12-Pd.s Granatkanoner, 4 Batterier à 6 12-Pd.s og 4 à 6 6-Pd.s Kanoner, samt 3 Batterier à 8 Haubitser, hvilke dog skulde ombyttes med 4-Pd.s riflede Kanoner, men ikke bleve det under Felttoget.

Antallet af de Gardeafdelinger, som skulde supplere Korpset, forøgedes efterhaanden, saa at de til sidst kom til at udgjøre en hel Gardedivision, der var kombineret ikke blot som Division, men ogsaa i de to Brigader, i hvilke den var delt. Der valgtes nemlig til Divisionen de 4 ved Omorganisationen skabte nye Garderegimenter, som vare indordnede i Gardebrigaderne i Berlin, men

¹⁾ Denne Benævnelse foretrækkes for ridende Batterier.

garnisonerede uden for Hovedstaden i Spandau, Potsdam, Schlesien og Koblenz. Disse Regimenter kombineredes to og to til Brigader, der atter samledes til en Division. Der tildeltes til sidst denne Gardedivision et eget Rytterregiment, nemlig Gardehusarregimentet, og et eget Batteri, nemlig 1. riflede 4-Pd.s Batteri af Gardeartilleriet, men disse sidst nævnte Afdelinger vare endnu ikke fuldt mobiliserede, da Korpset afgik til Danmark, saa at de først indtraf paa Krigsskuepladsen senere.

Det østerrigske Armékorps dannedes fra nyt af i Begyndelsen af December af Gondercourts alt nævnte Brigade i Böhmen, 2 Brigader i Wien og 1 i Ungarn. Da der i Rækkefølgen af de østerrigske Armékorpsers manglede ét, det 6., fik det nye Korps dette Nummer og kom til en Begyndelse til at bestaa af Folk fra næsten alle Dele af det østerrigske Monarki, Böhmere, Polakker, Ungarer, Steiermarkere, Øvre-Østerrigere og Italianere. Til Chef for Korpset udnævntes Friherre Gablenz, som var født i Sachsen 1814 og først havde været sachsisk Rytterofficer, men derpaa var traadt over i den østerrigske Hær, hvor han særligt under Krigene i Italien 1848 og 1849 havde vundet hurtig Forfremmelse. Den østerrigske Hær havde et tarveligere Udstyr af Kommandoled end den preussiske. Overgeneralen ledede uden Mellemlid de 4 Infanteri-Brigader, en Kavaleri-Brigade og det Artilleri, som ikke var afgivet til Brigaderne. Hver Infanteri-Brigade bestod af to Infanteri-Regimenter, en Jægerbataillon og et riflet 4-Pd.s Batteri; men Regimenterne, som hjemme havde 3 Batailloner, mobiliserede kun 2. Derved kom disse paa en lignende Maade, som de preussiske Divisioner, til at optræde mere komplette og velforsynede, end Tilfældet vilde have været, dersom alle tre Batailloner vare satte

paa Krigsfod, som det skete under store, mere omfattende Mobiliseringer.

Efter saaledes at have vist, hvorledes fra December Maanedes Begyndelse en betydelig mobiliseret Hær, der stedse forøgedes, krigsberedt ventede paa Ordre til at gaa til Danmark, maa det endnu omtales, at den først skulde koncentreres i det Øjeblik, den skulde bruges, da for første Gang Jærnbaner skulde anvendes til Troppetransporter i større Omfang. Derved berededes der os en Vanskelighed. Ingen kunde vide, at en lille Afdeling, som hundrede Mile fra os laa lejret om en Jærnbane-station i Ungarn, udgjorde en Del af en mobiliseret, ind-delt Hær. Tidligere plejede en Hær altid først at sammendrages hen imod den Grænse, som den skulde overskride, for at inddeles og fæstnes, og dens Størrelse, Udvikling og Forhold bleve derved Modstanderen mere bekjendte. Der var for at forberede Jærnbanernes Benyttelse i flere Aar foretaget omfattende Undersøgelser, til hvilke Forbundsstaterne gave Oplysningerne, men Danmark var ikke anmodet om paa Holstens Vegne at deltage i disse, hvorvel Holstens Jærnbaner vare tagne med under Undersøgelse. Paa det Grundlag, som var udarbejdet af tyske Generalstabe, lagde en Kommission af Fagmænd fra de 4 Exekutivmagter, som samledes i Leipzig med Cheferne for de Jærnbaner, der skulde anvendes, en Plan for de Troppetransporter, som skulde udføres, saa snart Øjeblikket kom.

Med Hensyn til Kystforsvaret mod Nord var der ogsaa i lang Tid truffet Forberedelser, i hvilke Danmark heller ikke var indbudt til at tage Del for Holstens Vedkommende, og som altsaa særlig syntes trufne imod Danmark. Kystforsvaret var overladt Kyststaterne selv under Opsyn og Ledelse af en Kommission, i hvilken Preussen førte Forsædet. Det vil være unyttigt her at

nævne alle de forskjellige befæstede Punkter, som i Hannover, ved Cuxhaven, langs Mecklenburgs og Preussens Kyster sattes i Forsvarsstand i 1863 og forsynedes med Besætning af egne dertil udsete Tropper. Kun den alt berørte preussiske Flaadeconcentration maa her omtales. Hele det i 1861 bestilte eller paa Stablen satte Materiel var nu til Stede og svømmende med Undtagelse af „Vineta“, som endnu stod paa Stabelen i Danzig, men ventedes sejlklar til Foraaret. Der havde siden den Tid været anstillet fortsatte Undersøgelser for at finde en blot nogenlunde brugelig Havn i Østersøen; man havde en Tid lang fæstet Øjnene paa Jasmunder Bodden ved Rügen, der i alt Fald var bedre end Danzigs Havn, som ikke var dyb nok. Men, da Frederik VII døde, og der hurtigt maatte tages en Bestemmelse, for at Flaaden kunde blive samlet, inden Vinteren lagde sit Dække over Vandene, valgte man til Samlings- og Udrustningssted det Parti, som strækker sig uden for en Linie mellem Stralsund og Stettin. Her laa Rügen, Usedom og Wollin, og mellem disse Øer og Fastlandet var der en fortsat Vandforbindelse, som bag Rügen gav den preussiske Damp- og Rokanonbaadflotille et sikkert, af 2. preussiske Armékorps beskyttet, Tilflugtssted med frit Udløb baade mod Nord forbi Dornbusch og mod Syd i Greifswalder Bodden, Farvandet mellem Rügen og Usedom. Bag sidstnævnte Ø og Wollin havdes det store Vandbassin Kleines Haff og Grosses Haff, hvorfra der gjennem Peene ved Peenemünde havdes Udløb i den nævnte Greifswalder Bodden og gjennem Swine ved Swinemünde nord paa. I Swine og Grosses Haff fandtes der en tilstrækkelig Dybde for de største preussiske Korvetter, og Kystafsnittet dannede derfor en brugelig Operationsbasis for Preussens Sømagt, tilmed da Afsnittet var vanskeligt at blokere. Hele den preussiske Søstyrke,

undtagen „Vineta“, der, som sagt, stod paa Stabelen i Danzig, „Gazelle“, som var i Japan, og en lille Eskadre, som, efter at have været i Middelhavet, nu var paa Hjemrejsen, men ikke naaede at komme hjem, nemlig Avisoen „Preussischer Adler“ og Kanonbaadene „Blitz“ og „Basilisk“, samledes her. Med stor Ihærdighed gav man sig til at uddanne Søfolk og udruste Skibene til Krig i Haab om i Ly af Isen, som ventedes, at have en 3 Maa-neder til disse Forberedelser.

At de tyske Mobiliseringer indvirkede paa vore Rustninger, er en Selvfølge. Allerede den 30. November fandt Generalmajor Steinmann sig, som Følge af de truende Troppebevægelser i Hannover, foranlediget til at indrette en Kystbevogtning ved Elben. 6. Dragonregiments 3. Eskadron forlagdes derfor til Pinneberg, hvorfra den fremskød en Post til Wedel for at observere Overgangsstedet ved Schulau, og 11. Regiment forlagdes dels fra Kiel, dels fra Neumünster til Elmshorn, hvorfra de 3 Kompagnier, som vare i Færd med at organisere 2. Bataillon, forlagdes videre til Glückstadt med et Kompagni fremskudt til Wewelsfleth, medens af de andre 3 Kompagnier et forblev i Elmshorn, et skødes frem til Kollmar og et sendtes til Alten- og Neuenfeldtsdeich. Tillige benyttede Steinmann sig af en Bemyndigelse, han dertil havde faaet, til at lade de danske Militærfamilier rejse bort og til at iværksætte Evakuationen af alle Depoter, Inventariesager, Skole- og Undervisningsapparater, Lasaretter, Arkiver, Bibliotheker o. s. v. Derved blev Styrken i Holsten mobil, hvorved det dog maa bemærkes, at kun en lille Del af Trainet var udrustet, og Styrken steg meget betydeligt, da Krigsministeriets seneste Ordre nu fuldbyrdedes og det indkaldte danske Mandskab dagligt ankom ad Jærnbanen, efter at være iklædt og udrustet ved Depoterne i Af-

delingernes Hjemsted. Styrken ved Elben mellem Wewelsfleth og Altona-Wandsbek steg ved den sidste Indkaldelse til 6000 Mand og underlagdes Oberst Scharffenberg, der paa Grund af sin dobbelte Stilling som Kommandant i Altona og Kommandør for denne Styrke beholdt en større Stab, end der var bestemt for Brigader. Kapitajn af Generalstaben J. C. Blom ansattes hos ham som Stabschef. Under Kommandoet hørte i det hele 9., 11. og 20. Regiment, Detachementet i Glückstadt, om hvis Opløsning der ventedes Befaling, 6. Dragonregiments 2., 3. og 4. Eskadron samt det under Omorganisation til et 12-Pds. værende Batteri Johansen i Altona.

Endnu var der ikke kommet Bestemmelse om, hvorledes Exekutionen skulde mødes, om Holsten skulde forsvares eller ej. Steinmann maatte derfor tage sine Forholdsregler af egen Drift, men da der ikke vel kunde blive Tale om andet end et Tilbagetog til Danevirke, hvad enten Tropperne skulde gjøre Modstand eller ej, besluttede han at forberede et saadant, ordnet i sine mindste Detailler saaledes, at de ham underlagte Brigader ved Anvendelsen af de sig tilbydende passive Forhindringer og en dertil knyttet paa den fjendtlige Styrke og Forholdene beregnet større eller mindre Modstand, uden selv at udsætte sig for væsentlige Tab, kunde bewirke en langsom og forsigtig Fremtrængen af Fjenden, saa at alt, hvad der maatte ønskes ført tilbage, efter hans Mening ogsaa Jærnbanomateriellet, kunde bringes i Sikkerhed, og ingen Del af Divisionen blive kastet ud af sin Retrætelinie. Scharffenberg havde at dirigere sit Tilbagetog paa Støren, Neergaard sit fra det sydøstlige Holsten til Bornhövd. Ved deres Ankomst dertil vilde 7. Brigade, hvis forreste Regiment laa i Neumünster, i det 11. Bataillons Plads ved dens Bortgang syd paa

strax var indtagen af 10. Regiment, der paa Steinmanns Rekvisition var kommet fra Flensburg, være koncentreret ved Neumünster, medens 2. Division ventedes samlet bag ved Ejderen med Hovedstyrken ved Rendsborg, et Detachement i Kiel og et andet vest paa om Heide og Meldorf. 3. Division vilde saaledes, understøttet af 2., staa med Centrum i Neumünster, højre Fløj langs Støren ved Kellinghusen og Willensheren, venstre Fløj ved Bornhövd med Poster i Plön og Gremsmühlen. Fra denne Stilling kunde det videre Tilbagetog dernæst ske med Fløjene til Rendsborg og Kiel og Centrum enten til førstnævnte Sted eller til et af Overgangspunkterne ved Ejderen mellem de to Steder.

Da Steinmann havde henvendt sig til 2. Division om Deltagelse i denne Plan og ikke mødt nogen Indvending, paabegyndtes der Forskansningsarbejder ved Neumünster, hvor et halvt Sappørkompagni lagdes hen, og hvor 10. Regiment, der var den anden slesvigske Afdeling, som Steinmann havde erholdt nedsendt, kort efter ombyttedes med 7. Regiment. 2. Division beordrede 19. Regiment i Husum til at sende sin 1. Bataillon med Stab og to Kompagnier til Heide og to Kompagnier til Meldorf, medens 2. Bataillon af Regimentet disloceredes saaledes: To Kompagnier i Frederikstad, ét i Husum og ét i Hollingsted. I Kiel forøgedes paa samme Tid Søstyrken. De to Korvetter „Hejmdal“ og „Thor“ havde, som alt fortalt, gjort et Kryds i Østersøen. Under Kapitajnlieutenant Lunds Befaling havde de vist sig foran Swinemünde, hvor deres Nærværelse havde vakt nogen Opmærksomhed. Dernæst tog „Hejmdal“ Station mellem Laaland og Femern, og „Thor“ gik til Kiel, hvor den forøgede Tallet af de Steinmann underlagte Skibe.

Saaledes ordnet og staaende i telegrafisk Forbindelse med alle underordnede Kommandoled (thi Telegraf-

bestyrer Faber havde paa 3. Generalkommandos Forlangende oprettet en underjordisk Linie paa 1200 Alen mellem Rechtplatz og Colosseum i Altona, en Linie fra Neumünster til Kellinghusen og Itzeho og en Station i Elmshorn), oppebiede Steinmann de Befalinger, han vilde faa med Hensyn til Exekutionen. Regeringen havde endnu ikke taget sin Beslutning herom, og Krigsministeren havde derfor ingen Forholdsregler at meddele. Derimod traf han Foranstaltninger til, at flere og flere Tropper ud over den d. 20. November bestemte Styrke overførtes til Slesvig. I Slutningen af November bestemtes det saaledes, at ogsaa 1. Division paa Sjælland skulde sættes i Bevægelse, og at en ny Division, 4., skulde oprettes hovedsagelig af Rytteri.

Der blev nu Spørgsmaal om de holstenske Afdelingers Anvendelse. Der var i den dansk-slesvigske Værnepligtsmasse Mandskab nok til at fylde de holstenske Kadrer med, naar man blot vilde indkalde lidt mere end de første 8 Aarsklasser. Denne Udvej havde altid forsvævet Krigsministeriet som anvendelig under en Krig med Tyskland, men Regeringen nærrede Betænkeligheder ved at foretage denne Forvandling, førend Krigen stod for Døren, og troede end ikke at burde undlade at indkalde de holstenske Værnepligtige. Fremgangsmaaden, man valgte, var følgende: De hjemsendte Frifolk indkaldtes ved Proklamationer i Holsten til at møde i Flensborg. Som det kunde ventes, havde denne usædvanlige Indkaldelsesform kun ringe Virkning. De opslaaede Proklamationer nedreves af Urostifterne og erstattedes af et „Cirkular“, der forbød Holstenerne at efterkomme Opfordringen og i Steden for paalagde dem at rejse til Hamburg, hvor de vilde forefinde Bolig og Underhold. Dette „Cirkular“ erstattedes vel atter af det oprindelige Dokument i et nyt Exemplar, som fik Lov til at hænge,

saa længe det bevogtedes, men kun fandt ringe Lydighed. Paa samme Tid, dette Spil opførtes i Holsten, beordredes de danske Fodfolksafdelinger til at indkalde alt det Mandskab, som havdes tilovers af de første 8 Aargange, til Møde i Kjøbenhavn den 10. December for at indsættes i de holstenske Kadrer sammen med de der tjennende Holstenere og under de derværende holstenske Underbefalingsmænd. Det var en Sammenblanding, som under de givne Forhold var meget uheldig. Flere af de paagjældende Afdelingers Chefer, saaledes Oberst J. A. P. F. Wörishöffer og Oberstlieutenant A. Bernstorff, gjorde opmærksom derpaa, men Chefen for 1. Generalkommando, Generallieutenant de Meza, erklærede mod disse, at den holstenske Soldat fuldt saa vel var Kongens Soldat som de øvrige Udskrevne, og at han, naar han havde aflagt Faneeden, var under god Førelse og uden for fjendtlige Agitatorers Indflydelse, turde anses fuldkommen paalidelig. De holstenske Afdelinger afgik i den nævnte Formation til Slesvig. Den samme Fremgangsmaade anvendtes ved de andre Vaaben. De danske Dragonregimenter indkaldte overkomplet Mandskab til det holstenske 2. Dragonregiment, hvilket Mandskab tilige med 265 fynske Distriktsheste og nogle jyske — for at spare Frem- og Tilbagerejsen over store Bælt — samledes ved Nyborg for der at oppebie den holstenske Rytterkadre, der forlagdes fra Næstved til et Cantonnement om Nyborg. Artilleriet indkaldte paa lignende Maade dansk Mandskab til alle 13 Batterier og til Danevirkestillingens Artilleristyrke samt til et nyt Kompagni i Dybbøl, et Detachement paa 100 Mand i Kronborg og en stærk Tøjetat i Rendsborg, af hvilken i paa kommende Tilfælde de Værksteder kunde oprettes i Danevirkestillingen, som vare nødvendige. Men det beholdt ligesom Ingenieurerne, der efter Oprettelsen af det

tredje (Bro-)Kompagni paa Als indkaldte Mandskab til en Fordobling af 3 Kompagnier til 6, det holstenske Mandskab, som havdes til Tjeneste og senere gjorde Skade.

I Forbindelse med den her omhandlede Sag staar den Bestemmelse, som toges med Hensyn til den holsten-lauenburgske 14. Bataillon i Lauenburg. Den var bleven gjort til Regiment, ligesom de andre Afdelinger, med én Bataillon i Ratzeburg og én i Mölln, men havde kun indkaldt til 800 Mand. Ministeriet lod den nu atter formere som Bataillon med 4 Kompagnier, hvoraf de to skulde optage Holstenere, de to andre Lauenburgere. Det befaledes dernæst de to holstenske Kompagnier at marchere til Plön, hvor nu den Kgl. holstenske Regering havde sit Sæde. medens de lauenburgske Kompagnier skulde sættes paa Fredsfod og forblive det ene i Ratzeburg, det andet i Mölln, lydende den lauenburgske Regering som Politi, selv om Exekutionstropperne rykkede ind. De lauenburgske Bestanddele af Detachementet i Glückstadt droges til Lauenburg for at indlemmes i Fredskompagnierne der. Resten af dette Detachement forblev endnu en kort Tid samlet, men opløstes derpaa, hvorom senere.

Efter til den oven forklarede Hærudvikling at have føjet, at den Kgl. Livgarde til Fods indkaldte til 480 Underkorporaler og Menige, og at den Kgl. Livgarde til Hest forblev paa Fredsfod, skal det endnu kun bemærkes, at Hærens Samling i det sydlige Slesvig i det store skete saaledes, at 2. Division (Slesvig, Fyn, Jylland) samlede sig paa højre Fløj, at 1. Division (Sjælland) overførtes til venstre Fløj, og at 3. Division fra Holsten trak sig tilbage til Centrum. Af 1. Division var i den første halve Maaned af December dog kun det sydslesvigske 13. Regiment og de kongerigske 2., 3.

og 18. Regiment disponible, thi de holstenske Regimenter manglede endnu Udrustningsgjenstande i tilstrækkelig Mængde. Af de nævnte Tropper sendtes 2. Bataillon af 13. Regiment som Kadre til Als for at organiseres der. 1. Bataillon af 13. Regiment og 2., 3. og 18. Regiment beordredes at afgaa til Ekernförde, saa snart de vare færdige, og 3 Eskadroner af Gardehusarerne, som vare tidligt udrustede, 2., 4. og 6., marcherede under Ritmester Hegermann-Lindenchrone over Land til Holsten for at melde sig til Generalmajor Steinmann.

2. Divisions Koncentrering ned imod Ejderen, som skete tidligere end 1. Divisions Overførsel, fordi dens Afdelinger vare udrustede tidligere, ledsagedes af et Personskifte i Kommandoen, som maa omtales. Da General-lieutenant Thestrup den 7. December gjorde sig rede til at forlægge sit Divisionskvarter til Slesvig By, standsedes han af en ministeriel Ordre af 5., der bød Stabschefen at gaa til Rendsborg til Generalmajor du Plat, som skulde overtage Divisionen. Thestrup forblev kun Chef for Generalkommandoen, hvis Sæde kort efter forlagdes til Odense, og hans Ansøgninger om at anvendes i Krig, ligegyldigt i hvilken Stilling, mødte et bestemt Afslag fra Krigsministerens Side.

Da Koncentreringen begyndte, oprettedes de øverste Intendanturmyndigheder, under hvilke det store Forplejningspersonale, som senere antoges efter offentligt Op- raab, organiseredes. Den overordnede Stamme dannedes af 8 Intendanter, som toges fra Afdelingerne, hvor de efterlode et haardt Savn, og to ministerielle Embedsmænd. En af dem ansattes som Bureauchef under Korpsintendanten, Chefen for Armeens Intendantur, Generalkrigskommissær U. C. v. Schmidten. De andre 9 inddeltes 3 og 3 som Intendant, Bogholder og Kasserer ved de 3 Divisionsintendanturer, hvortil senere en

fjerde føjedes. Af Magasiner oprettedes endnu kun et Hovedmagasin i Flensborg under Krigsassessor Hartvigsen. Tillige befaledes det, at hele det til den aktive Hærs Sundhedsvæsen hørende Apparat skulde holdes i Beredskab, og at et Lasaret paa 400 Senge strax skulde oprettes paa Augustenborg og Hospitalerne udvides i Flensborg og Rendsborg, hvilket sidste Sted man var betænkt paa at holde besat, selv under en Forbunds-exekution.

Opstillingen af nys nævnte Apparat, saa vel som Organisationen af Trainet i det hele, Rytteriets Udfoldning og Artilleriets Fuldstændiggjørelse maatte vente paa de 6100 Heste, som skulde udredes af Landet i Henhold til den ekstraordinære Hesteudskrivningslov. De 3820 af disse, som skulde leveres af Kongeriget, og de 980 fra Slesvig vilde paa Grund af konstitutionelle og administrative Vanskeligheder ikke blive disponible før ved Nyaarstid, de slesvigske dog noget før. Derimod kunde de 1300, som skulde leveres fra Holsten, erholdes tidligere, og til deres Inddrivning før Exekutionen gjordes der Skridt. Den 4. December udstedtes der en kongelig Resolution, hvorefter det paalagdes Holsten paa Krigsministerens Forlangende at udrede det nævnte Antal. Den Kgl. holstenske Regering havde at reparere dem og Generalkommandoen at modtage dem mod et Bevis, lydende paa Hestens Værdi, hvis Erstatning var Hæren, der fik Hestene til Ejendom, uvedkommende. Artillerister fra Batterierne i Holsten og Slesvig og Kommandoer af Trainkuske tilsagdes til at møde paa de forskellige Steder med Trenser og Dækkener — for Hastigheds Skyld havde man renonceret paa at faa Rideheste fra Holsten, som fra de andre Landskaber, eftersom dertil vilde være krævet en foreløbig Lov, medens Trækheste kunde udskrives uden en saadan —; men man

naaede dog ikke at faa Forretningen færdig til Udførelse, før Exekutionen stod for Døren, ved hvilken den spillede en Rolle, som vi ville faa at se.

Ved det, som var foretaget med 14. Bataillon i Lauenburg, var Neergaards Brigade i Holsten indskrænket til ét Regiment. Det var derhos bekjendt, at Preusserne vilde faa Stilling i Lübek, hvorved baade Neergaards og Scharffenbergs Opstillinger kunde flankeres. Generalmajor Steinmann var under disse Forhold mest tilbøjelig til at lade de større Afdelinger gaa tilbage fra Grænsen, efterladende mindre Arrièregarder ved denne, men i Uvished om, hvorvidt Ministeriet ønskede Altona holdt til det sidste Øjeblik, kunde han ikke træffe sine Forholdsregler alene efter eget Skjøn. Imidlertid maatte han sikre sig mod Lübek, hvorfra en kort Vej førte gennem det østlige Holsten til Kiel. Han lod 9. Regiment marchere fra Altona til Oberst Neergaard og tage Stilling paa de fra Lübek førende Veje og ved Defileerne ved Plön Sø bag Eutin, hvor en lille oldenburgsk Fredsstyrke befandt sig. Dislokationen ved Neergaards Brigade blev derefter følgende: 9. Regiments 1. Bataillon i Reinfeld og Omegn, 2. Bataillon i Ahrens-bök med 2 Kompagnier trukne op til Defileerne Fege-tasche og Grebin-Görnitz, 21. Regiments 1. Bataillon i Segeberg, 2. i Oldeslo. Men hertil kom nu — senere sendtes yderligere et halvt Batteri her ned — 5. Eskadron af 6. Dragon-Regiment, som fra Itzeho var beordret der ned. Den marcherede med en Deling Fodfolk fra Oldeslo til Tritttau, hvor fra den halve Eskadron skødes frem til Schwarzenbeck i det sydlige Lauenburg for at bevogte Elben og Steckenitz med staaende Patrouiller i Schnackenbeck, Lauenburg By og Büchen.

Som en lille Erstatning for 9. Regiment fik Scharffenberg Staben og den resterende Eskadron af 6. Dragon-

regiment lagt fra Itzeho ned til et Cantonnement nord for Altona; men til Gjengjæld maatte 11. Regiment, for at Garnisonsbyen Itzeho ikke helt skulde blottes for Tropper, og tillige for at der kunde være Fodfolk i Linien ved Støren, kaste to af sine Kompagnier i Glückstadt der hen. Scharffenbergs Opstilling blev nu: 20. Regiment, 6. Dragonregiment med 4 Eskadroner og 10. Batteri i Altona og Omegn; nord der for 11. Regiment med én Bataillon i Elmshorn og én delt mellem Glückstadt, hvor endnu Infanteri-Detachementet var, og Itzeho.

Begge Brigader stode saaledes beredte til Tilbagegang i en trinvis Opstilling med de bageste Afdelinger i den før omtalte Linie, i hvis Centrum, foruden 7. Regiment, end videre et halvt Ingenieurkompagni og Batteriet Fallesen, nedsendt fra Rendsborg, befandt sig. Af dette Batteri var det, at det halve sendtes til Neergaard.

I denne Stilling ventede Steinmann med Længsel Udfaldet af et Statsraadmøde den 17., efter hvilket han, som det var ham meddelt, vilde faa Besked om alt, som havde Hensyn til Holstens Forsvar. Han ventede utaalmodigt derpaa; thi den 14. Aften var det første Tog med sachsiske Tropper befordret nord paa fra Berlin. Jærnbanen mellem Berlin og Hamburg var standset for Godstransport i Dagene fra den 15. af, fordi den skulde anvendes til Troppetransport, og en Del af Banen gik over dansk Grund.

Vigtige politiske Tildragelser krydsede paa denne Tid hverandre, og vi maa, inden vi komme til dette Statsraadmøde, kaste et Blik — først til Sverig-Norge.

Trods Grev Manderströms Udtalelse af 16. November, hengik der ikke mange Dage, før det viste sig, at Kong Frederik VII's Død og den ved Tronskiftet

forværede politiske Situation standsede Alliancesagens videre Fremme i det mindste for en Tid. Allerede under den Forhandling i den svenske Rigsdag, som var en Følge af den alt omtalte Kgl. Proposition om en Kredit paa 3 Millioner Rigsdaler, viste Regeringen en tilbagetrukken Holdning. Som det følger af sig selv, havde Forslaget ikke Hensyn til større Krigsrustninger, — thi til at mobilisere en 50—60000 Mand behøvedes der, som Krigsministeren, Generalmajor Reuter-skjöld, ytrede den 24. November, 20 Millioner foruden 7 Millioner maanedlig til Underhold. Det angik kun Sikkerhedsforanstaltninger, særlig ved Vaxholm Fæstning, og nogle Anskaffelser af nødvendigt Krigsmateriel. Med Hensyn hertil maa det erindres, at Opmærksomheden i Sverig i ikke ringe Grad var vendt imod Øst. Opstanden i Polen var endnu ikke undertrykt, og Svenskerne fulgte den med den mest levende Interesse og med en Følelse af, at der deraf kunde udvikle sig Begivenheder, i hvilke de bleve naturlige Deltagere. Rusland har maaske ogsaa truet med fjendtlige Forholdsregler; i det mindste er det forsikret, at Fyrst Gortschakow har meddelt Bismarck, at Rusland vilde opstille et Korps i Finland, saafremt Sverig virkelig gjorde Mine til at ville sende Tropper til Danmark. Der var paa Rigsdagen en Følelse af, at Sverig maatte sikre sig mod Øst, og en enkelt Taler mente, at det af den Grund var betænkeligt at optræde med for stor Kraft i Vest til Danmarks Hjælp. Andre foresloge af Hensyn til Danmark større Rustninger end de i Udsigt stillede, men mødte kun liden Imødekommen. Foruden Krigsministeren udtalte ogsaa Marineministeren, Grev v. Platen, Finansministeren, Friherre Gripenstedt, og Udenrigsminister Manderström sig i Anledning af Forslaget og betonedes, at det kun havde Hensyn til Sverigs egen Sikkerhed. „Hvad Forholdet til Danmark angaar,“ ytrede den sidste,

„var der intet at nægte og intet at dølge. Der havde været Forhandlinger i den Retning, Rygtet rigtigt havde truffet, men Beretningerne derom havde været overdrevne, uden at Regeringen dog havde villet modsige dem, fordi de maaske havde kunnet medføre Nytte for Danmark.“

Først ind i December fik den danske Regering imidlertid officiel Kundskab om, at Kabinettet i Stockholm ikke ansaa Tiden for gunstig til Afsluttelsen af Traktaten. I en Note af 2. December meddelte Grev Manderström det til Hamilton og angav som Grund til Udsættelsen den Forandring, Situationen var undergaaet derved, at Arvespørgsmaalet var kommet med. Der var efter hans Regerings Opfattelse ikke længer Tale om en Forbundsexekution, hvoraf Følgen kunde blive et Angreb paa det danske Monarkis ikke-tyske Provinser, men om et Angreb paa selve dette Monarki i en eller flere af de Provinser, som danne en uadskillelig Del af samme. Der havde ingen Sinde været Tale om en of- og defensiv Alliance, men kun om en Bistand, der skulde ydes i et givet Tilfælde og under bestemte Forhold, som ikke længer existerede. Alt dette var sandt, dersom v. Beusts Ideer havde vundet Overhaand. Det var den Okkupationstheori, der paa denne Tid beherskede Tyskland, som ogsaa udøvede sin Indflydelse i Stockholm. Den 7. December sejrede imidlertid Bismarck i Frankfurt, og Situationen var da ganske den, som altid havde været en Forudsætning for Alliancen; men Kabinettet i Stockholm fastholdt alligevel sin Vægring. Den 10. December henvendte den danske Gesandt i Stockholm sig til Grev Manderström for at foreholde ham Betimeligheden, ja endog Nødvendigheden af Hjælp, men uden Nytte.

Det Haab, hvortil den danske Regering i Striden med Tyskland havde støttet sig, var altsaa bristet i det Øjeblik, dets Opfyldelse var nær. Imidlertid var Allian-

cen ikke endelig forkastet. Grev Manderström skrev i Depechen af 2. December, at hans Regering ikke ganske opgav Tanken om dens Afslutning, hvis Omstændighederne og de gjensidige Interesser senere paabød den. Han ansaa det ikke for klogt at erklære Underhandlingerne for afbrudte, men antog det for bedst at stille Sagen i Bero; den vilde saa komme frem igjen, dersom Begivenhederne krævede eller tilstedte det. Heller ikke forringedes Regeringens Deltagelse for vor Skæbne eller dens Ønske om at være os nyttig i den Grad, de forenede Rigers Stilling og Kræfter tillod det. Der forelaa jo ogsaa den i Oktober afgivne Forsikring, at Danmark i det Tilfælde, Tyskland angreb Slesvig, kunde stole paa Sverigs og Norges Hjælp, hvad enten en Traktat var afsluttet eller ej. Ogsaa rustedes der baade i Sverig og i Norge, og der lagdes i Sverig forskellige Mobiliseringsplaner for mulig indtrædende Tilfældes Skyld.

At den offentlige Mening i de forenede Riger ikke forholdt sig ligegyldig lige over for Regeringens Tilbage-
tog, kan ikke undre. Selv i Regeringskredsene stode Anskuelser mod hinanden. Gesandten i Kjøbenhavn, Grev Henning Hamilton, indgav sin Demission, og Kong Carl lagde ikke Dølgmaal paa, at han haabede Beslutningen ændret. I Norge, hvor de første Spor til Krigsforberedelser vare bemærkede den 10. December, afholdtes der et almindeligt Studentermøde i Christiania, hvorfra der sendtes Adresser til Universiteterne i Upsala og Lund, paakaldende deres Samstemning i den Erklæring, at Danmarks Sag var hele Nordens. Et Folkemøde paa Børsen i Christiania den 21. December, som efterfulgtes af lignende andensteds i Riget, navnlig af et ildfuldt Møde i Trondhjem den 28. s. M., vedtog en Adresse til Kongen i samme Aand. De svenske Universiteter bifaldt

Opfordringen til dem, og Røret bredte sig i Sverig, hvor en stor Del af Pressen fandt det utænkeligt, at Regeringen nu skulde trække sig tilbage. Bevægelsen, der dog ikke savnede Ledsagelse af Advarsler mod Studenterpolitik, voxede en Tid lang, og ind i Aaret 1864 finde vi gjentagne Gange tumultuariske Optrin i Stockholm, som vare rettede mod Ministeriet og dets Politik i den danske Sag. At Bevægelsen i sin Begyndelse ikke savnede Sympathi paa allerhøjeste Sted, turde maaske fremgaa af det bekjendte Telegram, som den 15. December kom til Bladet „Fædrelandet“ i Kjøbenhavn og vakte lige saa stor Glæde her som Opmærksomhed i Tyskland, i det det simpelt hen meldte de faa, men indholdsrige Ord, „22000 Mand kommè og han selv“. Det havde sit Udspring fra Kong Carl selv, der endnu stedse var besjælet af den bedste Vilje til at indfri de Løfter, han havde givet sin afdøde kongelige Ven, men manglede Evnen til at gjøre sin Vilje gjældende lige over for Gripenstedts af andre Ministre understøttede Forestillinger.

Paa Grund af det Udfald, Allianceforhandlingerne havde faaet, behøvede Danmark ikke længer i samme Grad som tidligere at tage Hensyn til den svensk-norske Regerings Raad. Den danske Regering kunde nu godt optage Kampen i Holsten, støttende sig paa Exekutionens afgjorte Ulovlighed. Der var adskillige, som havde raadet til dette, først fordi det holstenske Jærnbanomateriel derved vilde komme os til gode og berøves Fjenden, som vilde behøvet lang Tid til at erstatte det, eftersom der ikke var Sporforbindelse mellem de holstenske og andre tyske Baner; dernæst fordi Sømagten kunde begynde at virke, inden Fjenden havde indrettet sig paa at modtage Blokaden. Om noget alvorligt Forsvar kunde der dog ikke være Tale, da Hæren ikke endnu var krigsrustet, men dette havde

ogsaa mindre at sige; Spørgsmaalet var blot, i hvilket Forhold man vilde stille sig til Exekutionstropperne, og Regeringen synes lige til det sidste ikke at have været tilbøjelig til uden videre at anerkjende deres fredelige Hverv.

At faa Danmark dertil, blev derfor en Opgave for England og de Magter, som vilde forhindre Krig i Norden; thi skulde Rechbergs og Bismarcks formentlig gode Hensigter mod Danmark bære Frugt, skulde Exekutionen, saaledes som disse vilde sætte den i Værk, virkelig blive et Middel til Ro og Lovlighed, maatte Danmark bringes til at gaa ind paa den Betragtning, som disse Herrer havde gjort gjældende, og til frivilligt at vige for Fredens og Ordenens regulære Tropper i Holsten.

Det maa bemærkes, at England ikke et Øjeblik havde undladt at formane baade Danmark til Maadehold og de tyske Magter til Forsonlighed. Det havde faaet Danmark til i sidste Øjeblik at tage Kundgjørelsen af 30. Marts 1863 tilbage, et Skridt, som under den almindelige Ophidselse knap ænsedes i Frankfurt og intet Indtryk gjorde paa Bismarck, da dens Komplement, Fællesforfatningen af 18. November, ikke samtidigt var hævet. Tro imod sit i Deputeretkamret udtalte Program, havde han Øjet fæstet paa Slesvig og forlangte, at Fællesforfatningen, som i Følge en Slutningsbestemmelse i selve Loven skulde træde i Kraft den 1. Januar 1864, ikke maatte gjøre det for Slesvigs Vedkommende. Til denne Fordring sluttede Rusland sig, for saa vidt det ansaa det rigtigst, at Fællesforfatningen i det hele toges tilbage. For at virke herfor foreslog Fyrst Gortschakow, at de ikke-tyske Magter, der havde underskrevet Londontraktaten, skulde sende Gesandter til Kjøbenhavn, som paa samme Tid, de lykønskede Kongen til hans Tronbestigelse, kunde staa ham bi med at finde Midler til

en Ordning af Tvistepunkterne med Tyskland. Dette Forslag vandt øjeblikkelig Billigelse. England valgte en yngre Statsmand, Lord Wodehouse, som havde spillet en Rolle i det engelske Parlament og særligt var bekendt med det danske Spørgsmaal. Frankrig valgte General Fleury og Rusland Statsraad Ewers, som tidligere havde været *chargé d'affaires* i Kjøbenhavn. Kun den svensk-norske Regering vilde ikke slutte sig til denne Pression. Den erklærede, at den alt havde sendt en særlig Afsending til Kjøbenhavn for at lykønske Kong Christian, og at den med Hensyn til de Raad, som skulde gives Danmark til at opfylde indgaaede Forpligtelser — thi saaledes løde Ordene i Fyrst Gortschakows Note — vilde sende sin Repræsentant i Kjøbenhavn fornøden Instruction.

Lord Wodehouse, som ansaa det for sin første Pligt at faa den danske Regering til at opgive Modstanden mod Exekutionen i Holsten, rejste strax fra London med en i almindelige Udtryk affattet Instrux, der gik ud paa Fuldbyrkelse af Londontraktaten og Opfyldelse af de af Danmark indgaaede Forpligtelser. For at bane Vejen for en lykkelig Udgang af sin Sendelse begav han sig først til Berlin for om muligt at faa nøjagtig Besked om, hvad Bismarck fordrede af Danmark som Betingelse for et fredeligt Arrangement, hvorfor det vil være af Interesse at følge ham der hen.

Bismarck var beredt paa at modtage ham, thi den engelske Gesandt i Berlin Sir A. Buchanan havde den 9. December, efter ved Telegraf at være bleven underrettet om Lordens forestaaende Ankomst, henvendt sig til den preussiske Minister om at præcisere de tyske Stormagters Fordringer. Bismarck havde derefter strax sat sig i Forbindelse med den østerrikske Gesandt; der telegraferedes til Wien,

og den 10. meddelte Bismarck Sir A. Buchanan, at Fordringen blev den, at Fællesforfatningen ikke den 1. Januar traadte i Kraft i Slesvig. Buchanan gjorde strax Indvendinger, mente, at det var vel meget at forlange, at den danske Regering under Folkets nu hævede Stemning skulde tilbagetage den nye Forfatning; men Bismarck svarede, at Kongen maatte forandre Ministerium og finde Mænd, som vilde gjøre, hvad der forlangtes for Opretholdelsen af det danske Monarkis Integritet uden Frygt for den offentlige Mening, thi dersom den preussiske Regering havde taget Hensyn til Opinionen i Preussen eller til Deputeretkamret i Berlin, vilde der for lang Tid siden være erklæret Danmark Krig i Interesse af Prinsen af Augustenborgs Prætensioner. Lord Wodehouse var altsaa nogenlunde orienteret, da han den 12. December begav sig til den preussiske Udenrigsminister. Han begyndte med at forklare sit Hverv og sin Hensigt, at udføre dette uden at gjøre sig til Advokat for nogen af Parterne. Han vilde kun bestræbe sig for at forhindre Udbruddet af en Krig, hvad der vilde være umuligt, dersom ikke begge Parter sloge noget af i deres Fordringer. Dette erklærede Bismarck imidlertid strax for umuligt for Preussens Vedkommende. Stemningen i Tyskland var saa ophidset mod Danmark, at man maatte fordre dettes Forpligtelser opfyldte fuldstændigt. Østerrig var enig med heri, og de smaa Fyrster maatte frygte for deres Kroner, hvis de modsatte sig Folkets Vilje. Wodehouse kjendte godt Stemningen i Tyskland, men mente, at Preussen og Østerrig, de to store Stater, som havde deltaget i Londontraktaten, stode i et andet Forhold til Sagen end det øvrige Tyskland, og forstod ikke, af hvad Grund de havde nægtet at anerkjende Christian IX. Forbundets Anerkjendelse eller Ikke-Anerkjendelse havde kun Hensyn til Holsten; den

var derfor af en anden Art end de tyske Stormagters, som stode i Forhold til Danmark ogsaa uden Hensyn til Holsten. Hvis Christian IX ikke var Konge i Danmark, hvem var det saa? Bismarck omtalte paa ny Stemningen i Tyskland, som Stormagterne maatte tage Hensyn til, men skød Skylden for Admiral Irmingers Ikke-Modtagelse over paa Østerrig.

Da Samtalen kom til at omhandle Exekutionen, udbad Lord Wodehouse sig først Oplysning om Grunden til denne, eftersom Kundgjørelsen af 30. Marts var tagen tilbage, og, da han havde faaet det Svar, at Grunden fandtes i Forbundsbeslutningen af 1858, der opfordrede Danmark til at opfylde sine Forpligtelser med Hensyn til Holstens Stilling i Monarkiet, ønskede han Kundskab om, hvorvidt den vilde blive udført med Maadehold, og om der kunde gives nogen Garanti herfor. Særlig spurgte han, om der vilde blive udstedt nogen Proklamation til Holstens Beboere, som formanede dem til Orden, om der vilde blive gjort Skridt for at forhindre Opretelse af Frikorpser og i det hele oprørske Bevægelser af Prinsen af Augustenborg og hans Fæller under Forbundstroppernes Beskyttelse, endelig, hvorledes Fremgangsmaaden vilde blive med Hensyn til Rendsborg, hvor Tyskland gjorde Fordring paa 6 Landsbyer, som laa nord for Byen paa slesvigsk Grund, om Kollisioner paa dette Sted kunde undgaas. Bismarck svarede hertil, at en Proklamation vilde blive udstedt, som Lorden ønskede, og at ingen Del af Rendsborg nord for Ejderen vilde blive besat; men med Hensyn til Lordens øvrige Spørgsmaal ansaa han det for sandsynligt, at Prinsen af Augustenborg vilde følge Tropperne i Hælene og forsøge paa at rejse Oprørsbanneret; det rigtigste vilde efter hans Mening være at arrestere Prinsen og sprænge hans Bander med Magt, men kunde man gjøre det nu uden at frem-

kalde et Udbrud af Lidenskaberne i Tyskland? Lord Wodehouse synes at have bedet Bismarck om at tage sig af Exekutionen; men den preussiske Statsmand fandt uden Tvivl sin Regning ved at lade Forbundet have frit Spil, for at gjøre Ønsket om Stormagternes Intervention varmere og at kunne stille sine Betingelser for samme.

Med Hensyn til Slesvig bad Lord Wodehouse Bismarck om bestemt at formulere de tyske Magters Forordringer, og Bismarck imødekom dette Ønske ved at fremkomme med noget nyt, noget, der hidtil ikke var blevet opstillet fra preussisk eller østerrigsk Side. Han erklærede nemlig, at Tysklands Fordringer gik ud paa, at Danmark skulde tilvejebringe en Forfatning, hvori Slesvig, Holsten og Lauenburg tilsammen havde lige Rettigheder med Kongeriget. Lord Wodehouse, der ikke synes at have bemærket, at selv en saadan Dualisme ikke fyldestgjorde de holstenske Stænders Krav, svarede, at hans Regering var fuldt overbevist om, at det var haabløst at tænke paa en Fællesforfatning nu, da man i 11 Aar havde gjort saa mange forgjæves Forsøg paa at forsone den danske og den tyske Opfattelse af, hvad der maatte forstaas ved Landsdelenes Ligeberettigelse. Var det rimeligt, at de Danske vilde give Hertugdømmerne, som tilsammen vare mindre end Kongeriget, samme Antal Repræsentanter som dette, og vilde et saadant Arrangement være retfærdigt? Dette mente Bismarck, og han troede, at de Danske dog vilde have Flertallet for sig, da der var mange Slesvigere, som vilde vælge danske Repræsentanter.

Til sidst kom Forfatningen af 18. November paa Tale. Med Hensyn til den erklærede Bismarck et Kompromis for umuligt. Forfatningen maatte før 1. Januar være erklæret ude af Kraft for Slesvig, eller de tyske Magter vilde erklære sig løste fra alle Forpligtelser mod Danmark, indbefattet Traktaten af 1852. De kunde

ikke tilfredsstilles ved en Henvisning til et nyt Rigsraad. Da den engelske Afsending forudsatte, at det var nok, naar Kongen udstedte en Erklæring om, at Loven ikke skulde sættes i Kraft med Hensyn til Slesvig, hvilket kunde blive nødvendigt paa Grund af det gamle Rigsraads Ophør ved Aarets Ende, saa at et nyt maatte sammenkaldes, inden Forfatningen lovligt kunde ophæves, bemærkede endelig Bismarck, at, naar blot Slesvig var uden for denne Lov, brød han sig lidet om, hvilken Forsamling der kom til at vedtage dens endelige Ophævelse, men han var i øvrigt overbevist om, at Kongen maatte skille sig ved sine nuværende Ministre, og at et Statscoup vilde være den bedste Løsning af Vanskelighederne. „Sagen var nemlig den,“ tilføjede han, „at Tyskland aldrig kunde komme til at staa paa en god Fod med Danmark, saa længe dettes demokratiske Institutioner opretholdtes.“ Lord Wodehouse beklagede dette Sprog, som røbede Hang til at blande sig i et uafhængigt Monarkis indre Anliggender, og søgte at skildre den Fare, de tyske Regeringer udsatte sig for, hvis de opmuntrede den slesvig-holstenske Revolution.

Sluttelig bad Wodehouse om et Memorandum over de tyske Magters Fordringer, og, da Bismarck samtykkede deri, blev følgende Dokument opsat, som derefter blev billiget af Kongen af Preussen og den østerrigske Minister:

„Den østerrigske og preussiske Regering fordre, at den danske Regering skal opfylde de Forpligtelser, den har paataget sig i 1851 og 1852, saa at, med Undtagelse af de forbundsretlige Forbindelser, som ene angaa Holsten, Slesvig ikke skal knyttes fastere til Kongeriget end Holsten.“

„De ansé derfor Forfatningen af 18. November for en Krænkelse af Danmarks Forpligtelser, og de

fordre, at den danske Regering skal finde Midler til inden den 1. Januar at forebygge, at den træder i Kraft i Slesvig.“

„Naar disse Skridt ere gjorte, vente de at modtage Forslag til, hvorledes Forpligtelserne af 1851 og 1852 kunne opfyldes.“

Med dette Aktstykke, som med Hensyn til de Fordringer, de tyske Magter vilde stille til en endelig Organisation, var lige saa ubestemt, som de mange tidligere fra Tyskland komne Noter og Indsigelser, rejste Lorden til Kjøbenhavn, hvor omtrent paa samme Tid Fleury og Ewers ankom. Det var den Gang den nærmest foreliggende Opgave for den danske Regering at tage Beslutning om Forholdet til Exekutionen, thi Skrivelser vare komne fra de 4 tyske Exekutivmagter med Opfordring om at rømme Holsten og Lauenburg inden 7 Dage. Lord Wodehouse, som i Kjøbenhavn gjorde sig til Tolk for Tysklands Fordringer, mente fra Begyndelsen af ikke at burde lægge Skjul paa, at efter hans Mening den nys vedtagne Forfatning stred mod Forpligtelserne fra 1851 og 1852, men betragtede det som sin første Opgave at faa Holsten frivilligt rømmet, hvad der ikke stødte paa Modstand. Han meddelte, hvad Bismarck havde lovet om Rendsborg, at Exekutionstropperne ikke skulde komme længere end til Ejderen, ogsaa hvor den flyder gennem Rendsborg, men erfarede, at der var endnu et Punkt, hvor Konflikter kunde afstedkommes, nemlig ud for Frederikstad, hvor der var et Brohoved, beliggende paa holstensk Grund. Dette meddelte han til London, hvorfra Instruxer udgik til alle Gesandter ved de interesserede Hoffer for at forebygge Sammenstød mellem danske og tyske Tropper.

I Statsraadmødet den 17. December toges der endelig Beslutning om, hvorledes Exekutionen skulde

mødes, og det meddeltes nogle Dage senere paa en højtidelig Maade i Budskabet til Rigsraadet i Anledning af dets Slutning, at Regeringen, skjønt den ikke anerkjendte Exekutionens Lovlighed, havde besluttet at rømme Holsten og samle Rigets Værnekraft nord for Ejderen. I Steden for faktisk Modstand rettedes der kun Protester til de tyske Magter, som havde opfordret Danmark til Rømningen. Fra den 21. oprettedes der som Følge af Beslutningen en Toldgrænse langs Ejderen.

Saa snart den engelske Regerings Ønske med Hensyn til Holsten saaledes var opfyldt, begyndte der Forhandlinger om Fællesforfatningens Tilbagetagelse, hvilken Lord Russell, bevæget dertil af Wodehouses Samtale med Bismarck, betegnede som nødvendig. Allerede den 16. December havde Wodehouse besøgt den franske Gesandt, Dotézac, for at faa hans Medvirkning til et kollektivt Skridt, men var bleven henvist til Fleury, som nu kom. Men den franske General opfattede ikke sin Rolle som egentlig diplomatisk. Han mente kun at skulle overlevere Kongen den Lykønskningsskrivelse fra Kejser Napoleon, som han medbragte, og i øvrigt udtale for Kongen, at Frankrig ikke kunde komme Danmark til Hjælp, hvis det udvikledes i Krig. Imidlertid lovede han at telegrafere om Instruxer. Statsraad Ewers, til hvem Lorden dernæst henvendte sig, gjorde det samme, skjønt han i Følge Aanden i sin Instrux strax kunde slutte sig til Wodehouse. Derimod stod den svensk-norske Gesandt, der i øvrigt ogsaa telegraferede om Instruxer i Anledning af, hvad der i disse Dage foregik, paa en anden Grund end de andre Gesandter, og han blev derfor Gjenstand for en noget lignende Pression som den, der anvendtes mod den danske Udenrigsminister. Baade Fleury og Ewers fik fra deres Regeringer Bemyndigelse til at søge Forfatningens Ophævelse

bevirket, og Grev Manderström sluttede sig for saa vidt til de større evropæiske Magter, som han — for ikke at være helt tavs — lod sige i Kjøbenhavn, at dersom den danske Regering var af den Mening, at den kunde føje sig efter de store Magters Raad, vilde Sverig og Norge med Glæde høre, at den havde gjort et Skridt, som var ansét vigtigt for Fredens Bevarelse. Fleury vilde dog ikke deltage i noget kollektivt Skridt, men blot tale til Kongen i sine Instruxers Aand inden sin Afrejse til Berlin, hvilken alt fandt Sted den 20. December.

Tilbage stod altsaa af de store Magters Gesandter kun Lord Wodehouse og Ewers, hvilke efter at have haft Audiens hos Kongen og afleveret de Skrivelser, de vare Overbringere af, søgte at opfylde deres vigtigste Hverv. Den 20. December begave de sig til Hall og havde den egentlige officielle Hovedsammenkomst med ham. Efter at Lord Wodehouse paa de to Underhandleres Vegne havde overleveret ham en Kopi af det i Berlin modtagne Memorandum, fremstillede han Sagen, som den efter hans Opfattelse forelaa. En Fællesforfatning, saaledes som den var forudsat ved Forhandlingerne i 1851 og 1852, var strandet paa Tysklands Fordringer om Ligeberettigelse for Holsten og Slesvig; men Forfatningen af 18. November var i Strid med Aftalerne, fordi den var en Inkorporation af Slesvig eller et til en Inkorporation sigtende Skridt. Opgaven maatte være at komme til nye Forhandlinger med Tyskland med en evropæisk Conference i Baghaanden, men Østerrig og Preussen vilde ikke deltage i nye Forhandlinger, før Forfatningen af 18. November var ophævet for Slesvigs Vedkommende, og derfor var dette Skridt en Nødvendighed. Hall kunde ikke indrømme, at Forfatningen af 18. November stred mod noget Løfte, da Slesvig ikke var inkorporeret, men endnu besad den det ved Kundgjørelsen af 28. Januar

1852 tilsagte Selvstændighed. Imidlertid vilde han ikke opholde sig videre ved dette Spørgsmaal, om hvilket han indsaa, at der ikke var Udsigt til at komme til Enighed, men derimod imødegaa Lord Wodehouses øvrige Udvikling. Opgaven var for ham ikke en Gjenoptagelse af de uendelige resultatløse Forhandlinger med Tyskland, men den, at komme til en endelig Afgjørelse af den lange Strid med Tyskland ved evropæisk Mellemkomst. Han ønskede intet hellere end at se Striden med Tyskland bragt for en Conference af de Magter, som havde undertegnet Londontraktaten, men hvilken Borgen havde den danske Regering for, at dette vilde blive Tilfældet, hvis den fulgte det givne Raad? Danmark havde erklæret sig beredt sig til at tage Del i Kongressen i Paris, men England havde afslaaet Kejserens Indbydelse, og Frankrig vilde ikke forhandle andre Steder end paa Kongressen. Wodehouse kunde ikke benægte den Kjendsgjerning, som Hall omtalte, og den Vanskelighed, den beredte Danmark; men han vilde i Steden for at overveje, hvad Følgen vilde blive, hvis Forfatningen toges tilbage, hellere opstille det Spørgsmaal, hvad Følgen vilde blive, hvis den ikke toges tilbage. Bismarck havde udtrykkelig erklæret, at hvis Forfatningen ikke toges tilbage inden 1. Januar, vilde Østerrig og Preussen betragte sig som fri for alle Forpligtelser mod Danmark, indbefattet Traktaten af 1852. Han henviste til de Farer, som i saa Fald truede Danmark. Han vidste, at General Fleury havde underrettet Ewers om, at Frankrig ikke kunde understøtte Danmark, og det var hans Pligt at erklære, at dersom den danske Regering stødte Englands Raad bort, maatte den paa eget Ansvar alene optage Kampen med Tyskland. Ewers stemmede i med her, i det han henledte Opmærksomheden paa, at den russiske Regering bestandig havde advaret den danske

Regering mod dens vovelige Politik, og han var udtrykkelig instrueret om at erklære i de bestemteste Udtryk, at Rusland maatte overlade Danmark Ansvar for Følgerne af, at det ikke havde lyttet til dets Raad. Hall svarede hertil, at han ikke var ufølsom for de Farer, som truede Danmark, hvis Evropa vilde lade det i Stikken, men bemærkede, at der dog nu herskede Enighed mellem Konge og Folk, og at denne Enighed var en stærk Fæstning. „Sæt imidlertid,“ udbød han til sidst, „at vi vare villige til at følge Deres Raad, hvorledes kunde det gøres? Rigsraadet slutes i Morgen, og selv om det beholdtes inde, var der kun ringe Sandsynlighed for, at det, uden nogen Oplysning om den nye Ordning, Fremtiden vilde bringe i Erstatning, vilde gjøre det nyligt fuldbragte Værk om igjen.“ Lord Wodehouse mente, at den danske Regering bedst kunde bedømme, hvilke Midler der vare de tjenligste, og bemærkede blot, at den engelske Regering aldrig vilde raade til ukonstitutionelle Midler. Men da Hall holdt fast ved sit Spørgsmaal, anviste Lorden eksempelvis en Fremgangsmaade, som han mente anvendelig, nemlig at Rigsraadets Samling forlængedes, og at der fremsattes et Forslag for det om Forfatningens Tilbagetagelse. „I et Øjeblik af saadan Fare for Monarkiet,“ sagde han, „synes det mig at være i nøje Overensstemmelse med Aanden i det konstitutionnelle Regeringssystem, at Kongen meddeler Forsamlingen de Raad, han har modtaget fra sine Allierede, og giver den Ansvar for deres Modtagelse eller Forkastelse.“ Hvis Tiden ikke slog til til 1. Januar, var han overbevist om, at den engelske Regering vilde søge at formaa Østerrig og Preussen til at forlænge Fristen. Hall viste imidlertid de konstitutionnelle Vanskeligheder, som vare forbundne med de antydede Udveje, og med Hensyn til et nyt henkastet Forslag, at indkalde det nye

Rigsraad uden de slesvigske Medlemmer til en Tid efter Nyaar for at tage Forfatningen tilbage, bemærkede han, at det ikke var Slik at indkalde en Forsamling blot for at lade den begaa Selvmord.

Hermed endte Samtalen, som imidlertid fandt Gjenlyd uden for Udenrigsministeriet, saa at der i de højere Samfundsklasser rejste sig nogen Uoverensstemmelse i Anskuelserne om, hvorvidt Regeringen handlede rigtigt, da den til Gesandternes Overraskelse den 21. sendte Rigsraadet hjem uden at give det Oplysning om Situationen. Den Mening gjordes gjældende, at Rigsraadet burde vide, at de politiske Forudsætninger, hvorunder det havde behandlet Forfatningsforslaget, nu næsten alle vare glippede, og paa Grund heraf forlangte Kongen, yderligere bevæget dertil af Lord Wodehouse, den 23. af Ministeriet Rigsraadets Gjenindkaldelse, hvad der havde til Følge, at Ministeriet indgav sin Demission.

Samtidigt med den diplomatiske Pression i Kjøbenhavn, der nu stod magtesløs, fordi Hall vel ledede deløbende udenrigske Forretninger, men ikke længer betragtede sig som Minister, havde der været ført en levende Meningsudvexling mellem Kabinetterne i London og Berlin i Anledning af Bismarcks Taler i de preussiske Kamre om, at Preussen kunde komme til Krig, naar det ønskede det, og at Krig hæver alle Traktater. Lord Russell mente, at Preussen var bundet til Londontraktaten ikke blot lige over for Danmark, men ogsaa lige over for de andre Medundertegnere. Bismarck benægtede dette, fordi der kun var udvexlet Ratifikationer med Danmark, men erklærede dog Preussen i Stand til paa ét Vilkaar at kunne anerkjende Traktaten, nemlig i det Tilfælde, at de evropæiske Magter vilde love Nevtralitet under en Krig, som Preussen og Østerrig vilde føre for at fremtvinge en Tilstand i Danmark, der var overensstemmende

med deres Opfattelse af Aftalerne i 1851 og 1852. Lord Russell havde selvfølgelig afvist ikke blot denne, men andre beslægtede Ideer, som den preussiske Premierminister havde kastet ud som Følehorn for at bane Vej for en Krig, som han ikke lagde Skjul paa, at den preussiske Konge ønskede; men Lorden bevægedes ved de afslørede Hensigter til ivrigere end nogen Sinde før at ønske den dansk-tyske Strid overgivet til en evropæisk Conference og understøttedes i saa Henseende baade af det østerrigske og af det russiske Kabinet.

Det var imidlertid ikke uden Vanskelighed at komme til en særskilt Conference for det dansk-tyske Strids-spørgsmaal; thi der førtes alt som Følge af Napoleons Kongresforslag og uden Englands Deltagelse Forhandlinger om Conferencer i Paris af en mere almindelig Natur, og for disse havde Bismarck foreslaaet det danske Spørgsmaal indanket, da han var vis paa, at Napoleon paa dette Tidspunkt vilde understøtte Tysklands Forordringer. Lord Russell erklærede sig villig til at deltage i en Conference i Paris, hvis Bismarck vilde formaa Kejser Napoleon til at sammenkalde en saadan specielt for den dansk-tyske Sag; men da dette ikke kunde opnaas, fik han den Tanke, at den danske Regering burde være Indbyder til en Conference af de Magter, som havde undertegnet Londontraktaten, med Tilføjelse af en Repræsentant for det tyske Forbund, paa det Vilkaar, at der, medens Conferencen var samlet, ikke foretoges nogen Forandring i Sagerne nuværende Stilling. Han indhentede Fyrst Gortschakows Formening om Tanken, og Fyrsten billigede den samt lovede at paalægge Ewers at samvirke med Wodehouse, hvis denne blev bemyndiget til at forebringe Sagen for Kabinettet i Kjøbenhavn.

Dette var udvirket, da Lord Russell blev bekendt

med Ministerkrisen i Kjøbenhavn. Han anbefalede nu Lord Wodehouse at lade de nye Ministre faa Tid til at vælge deres Politik med Ro og uden Overilelse, men dernæst i Forening med de andre Magters Gesandter at bevæge Regeringen til at indbyde til en Conference som den nævnte, paa Grundlag af status quo, enten i Paris eller i London; thi Lord Russell vilde finde sig i, at den holdtes i Paris, hvis det lettede dens Sammentræden, om end de tidligere Conferencer, hvortil denne vilde slutte sig, havde været afholdte i London. Lord Wodehouse og Ewers begave sig den 26. til Hall og erklærede, at deres Hoffer vilde understøtte et Forslag som det nævnte, og forklarede status quo saaledes, at Forfatningssagen skulde hvile, til Conferencen var forbi. Der forelaa nu altsaa ikke længer fra England nogen Fordring om Forfatningens Tilbagetagelse; derimod et med Løfte om Understøttelse stillet Forslag til en Indbydelse til en Conference paa Betingelse, at Forfatningsspørgsmaalet skulde hvile, til Conferencen var forbi.

Samme Aften holdtes der i Kongens Palais, men uden hans Tilstedeværelse, et privat Møde, i hvilket et Udvalg af Rigsraadsmedlemmer, Hall, Monrad, Fenger, Bluhme, Andræ, Madsvig, David, Ussing, Tscherning, Krieger og flere, efter Indbydelse gennem Kabinetssekretæren var tilstede. Her erkjendtes det, at Sagen ved den nye Vending syntes at gaa en roligere Udvikling i Møde. Hall fastholdt i god Overensstemmelse med hele Situationen sin Afskedsbegjæring, men forfægtede sin Politik. Det var hans Overbevisning, at der under de kommende Forhandlinger maatte optrædes bestemt mod enhver Indblanding i Danmarks og Slesvigs Forhold. Naar ikke Danmark selv stod paa sin Ret til Slesvig, vilde ingen andre gjøre det. Man maatte ikke ved sin Holdning

løse de Magter, som havde godkjendt Danmarks Ret, fra de Forpligtelser, de havde paataget sig til at støtte os.

Dog her skulle vi forlade Ministerkrisen i Kjøbenhavn, der var samtidig med den i Berlin, for at komme tilbage til Begivenhederne i Holsten, som vi forlod, fordi Generalmajor Steinmann endnu ikke havde faaet Ordre om, hvorledes Forbundsexekutionen skulde mødes.

Først efter Statsraadet den 17. var Krigsministeren i Stand til at drage Linierne for den Fremgangsmaade, som skulde anvendes, og til at ordne Kommandoforholdene ved Hæren, der samledes ved Grænsen. Det kundgjordes nu, at Hæren skulde samles ved Danevirke med Rendsborg (hele Rendsborg) og Brohovedet ved Frederikstad som Forværker, at Generallieutenant C. J. de Meza, Chef for 1. Generalkommando paa Sjælland, skulde være dens Chef, naar den først var samlet, med Oberst H. A. T. Kauffmann, som ved Telegraf var kaldt hjem fra Frankfurt, hvor han var Militærbefuldmægtiget, til Stabschef; men at strax og indtil Generallieutenant de Mezas Ankomst Generalmajor Steinmann skulde tage Overbefalingen over samtlige i Lauenburg, Holsten og Slesvig værende Tropper. Med Hensyn til Forbundstroppernes Besættelse af Holsten ønskede Krigsministeren en saadan Kombination af de fremmede og vore Troppers Bevægelser, at der ikke lodes nogen Mellemtid til Raadighed for de tyske Agitatorer, som vare samlede i Hamburg, hvorfor det overdroges den midlertidige Overgeneral at indlede Forhandlinger herom med den fjendtlige Overgeneral, eller, hvis han ikke skulde være kommen, med Cheferne for de enkelte Korpser, især det preussiske, da man hos dette fortrinsvis troede at maatte finde Vilje til at neddæmpe alle revolutionære Forsøg.

I Henhold til denne Ordre tog Steinmann nu den 20. December Befalingen over den alt forsamlede Hær

fra Neumünster, hvor han opslog sit Hovedkvarter, og medens hans Adjutant, Premierlieutenant F. Grüner, rejste til General Hake, der formodedes i Boitzenburg, med et Brev, affattet efter en af Krigsministeriet nærmere given Forskrift, og tillige Scharffenberg og Neergaard beordredes til at sætte sig i Forbindelse henholdsvis med Østerrigerne, der ankom til Hamburg, og Preusserne, som ventedes til Lübek, ordnede han foreløbig Forholdene i Danevirkestillingen og ved Ejderen.

Medens i Danevirkestillingen de Arbejder paabegyndtes, som skulde foretages, naar Krig var nær forestaaende, men som behøvede nogle Maaneder og flere Tusend Par Hænder daglig for at komme i Orden, indtog Tropperne, som de ankom, den Plads, de skulde have indbyrdes, men skødes frem til Ejderen til Understøttelse for Styrken i Holsten. 4. Brigade under Generalmajor Wilster, som hidtil havde holdt hele Stillingen besat, koncentrerede sig, efterhaanden som den paa de forskellige Punkter afløstes af de ankommende Tropper, paa yderste højre Fløj; 4. Regiment i Ekernefærde marcherede, da de første Afdelinger fra København ankom der til Søs, i tre Dagmarcher over Ellingsted og Hollingsted til Husum og Frederikstad, hvor 19. Regiment stod med én Bataillon, medens den anden var skudt over i Holsten. 6. Regiment overlod Slesvig By til 5. og 6. Brigade samt Batterierne fra Fredericia, som kom nord fra, og trak sig til Ellingsted og Hollingsted. General du Plat, 2. Divisions Chef, som havde Ophold i Rendsborg, hvor Divisionskvarteret etableredes, beordrede 7. Batteri, Johansen, henlagt til Seeth ved Frederikstad under 4. Brigade og befalede efter Steinmanns Ordre 5. og 6. Brigade, hver med et af de resterende Batterier, frem til en trinvis Opstilling à cheval paa Chausséen til Rendsborg. 6. Brigade, Oberst Bülow, opstilledes umiddelbart ved

Ejderen med Brigadestaben i Rendsborg Kronværk og 5. Regiment i Terrainet mellem Ejderen øst for ovennævnte Chaussée og denne. For 7. Regiment, som hørte til Brigaden, men midlertidig var sendt til Holsten, reserveredes den tilsvarende Plads vest for Chausséen. Brigaden tildeltes der 8. Batteri, Messerschmidt, hvis ene Halvbatteri fik Station i Neu Büdelsdorf (umiddelbart ved Rendsborg), medens det andet med Vognlinien, der nu opstilledes, anbragtes i Fokbek og Dørbek. Et Brigademagasin paatænktes oprettet paa Rendsborg Banegaard, som den Gang laa paa slesvigsk Grund. 5. Brigade, Oberst Harbou, erholdt Cantonnement bag 6. mellem denne og Slesvig saaledes, at Brigadekvarteret kom i Krop, 10. Regiment vest for Chausséen om Gr. Reide, Kl. Reide, Alt Bennebek o. s. v. og 12. Regiment øst for Chausséen i Nordby, Sorgwold, Duvensted, Bistensee, Brekendorf o. s. v. Centrum i dette Cantonnement var Oxlev, hvor Brigademagasinet skulde etableres; 9. Batteri, Schreiber, underlagdes denne Brigade og fik Ophold i Gr. og Kl. Reide.

Paa Danevirkestillingens venstre Fløj vare de danske Fodfolkafdelinger fra Kjøbenhavn under Opmarche. 18. Regiment var kommet først; dernæst overførtes 2. og 3.; og deres Dislokation blev følgende: 18. Regiment i Gettorf og Omegn, hvorfra én Bataillon holdtes beredt til at besætte Kiel; 2. Regiment, som tidligere havde ligget i Ekernförde og derfor var kjendt der, fik denne By anvist til Ophold; 3. forlagdes langs Slien, da Flækkeby var tiltænkt 13. Regiments 2. Bataillon, som imidlertid ikke kom, men i dets Sted henlagdes til Assens, vel fordi dets sydslesvigske Udskrivning allerede viste en mistænkelig Holdning. Af de overordnede Befalingsmænd i 1. Division kom foreløbig kun Oberst C. A. Vogt, Chef for 2. Brigade, der opslog sit Kvarter i Ekern-

förde. Chefen for 1. Brigade, Generalmajor Branner, forblev i Kjøbenhavn, eftersom han udnævntes til Infanteriinspektør. I Steden for gaves Brigaden til Chefen for den Kongelige Livgarde til Fods, Oberst G. H. Lasson, paa samme Tid som 7. Brigade, der var ledig fra den Tid, du Plat blev forfremmet, tildeltes Oberst C. P. F. Max. Müller.

For at fuldstændiggjøre Billedet af Krigsmidlernes nærværende Standpunkt i Holsten og Slesvig maa det tilføjes, at Steinmann fra Neumünster stod i telegrafisk Forbindelse ikke blot, som forklaret, med alle underordnede Myndigheder i Holsten, men ogsaa med dem i Slesvig, da Telegrafbestyrer Faber, eftersom Krigstelegrafen endnu ikke var mobiliseret, havde foretaget det fornødne i saa Henseende. I Slesvig fandtes der en Linie fra Rendsborg over Oxlev til Slesvig, Mysunde og Ekernförde med Sidelinie fra Mysunde til Kappel, hvilken sidste Endestation dog først tænktes etableret, naar Ekernförde var forladt. Dernæst var der en Linie fra Slesvig over Hühnerhäuser til Lille Danevirke, derfra langs Jærnbanen til Treja og atter langs Jærnbanen over Øster Orsted, Husum og Büttel til Frederikstad og Süderstapel med Stationer, foruden Hovedstationen i Slesvig, i Lille Danevirke, Hollingsted, Frederikstad og Süderstapel. Endelig fandtes der en Linie fra Slesvig langs Chausséen mod Nord til Flensborg, indrettet til paa et hvilket som helst Punkt at kunne sættes i Forbindelse med et mobilt Apparat.

Sluttelig maa det bemærkes, at Skonnerterne „Absalon“ og „Esbern Snare“ den 22. gik til Korsør for at deltage i Troppetransporten, men at Korvetten „Thor“ blev tilbage, og at denne fra den 15. var stationeret i Kielerfjord som Vagtskib med Ordre til at blive der, saa længe de kongelige Tropper vare i Byen.

Premierlieutenant Grüner vendte den 22. hjem til Neumünster med en Svarskrivelse fra General Hake, hvori det udtaltes, at da den 7 Dages Frist til at rømme Holsten var udløben, vare nærmere Aftaler udelukkede. Han vilde rykke ind i Holsten den 23., og dersom de Danske endnu havde Tropper i Hertugdømmet og vilde undgaa Kollisioner, maatte de give dertil passende Ordre. I øvrigt vilde han sende en Officer til Gondrecourt i Hamburg, hvilken Officer der kunde modtage saadanne Henvendelser, som de Danske maatte ønske at fremkomme med til Forebyggelse af Kollision.

Steinmann, som her for første Gang hørte om den 7 Dages Frist, da der ikke fra Kjøbenhavn var meddelt ham noget derom, beordrede nu Scharffenberg til at forlade Altona den 22. og Neergaard til at følge Bevægelsen tilbage; men imidlertid var følgende sket.

De tyske Forbundstroppers første Linie, de 4 Brigader, som i Følge det tidligere forklarede skulde samles ved Elben, vare komne i Dagene fra 15. til 21. Sachserne og Hannoveranerne vare dragne hjemme fra som indviede til et Korstog, thi deres Konger havde paa en højtidelig Maade taget Afsked med dem og udstedt Proklamationer til dem, og en bølgende Folkemængde havde tiljuble dem sine varmeste Ønsker for Lykke i den hellige Krig, som kaldte dem. En lignende Hyldest var under hele Rejsen, gennem Leipzig over Harburg til Hamburg, bleven den østerrigske Brigade Gondrecourt til Del, skjønt den bestod af Czecher, Polakker og Magyarer og derfor kun i ringe Grad kunde forstaa, hvad der laa paa Bunden af de den bragte Ovationer. Men efter Ankomsten til Hamburg forandredes i et Nu den Feststemning, i hvilken Beboerne havde modtaget Befrierne, til en rasende Forbitrelse; thi Gondrecourt tog Vagterne i Besiddelse, og, efter at have stillet sig

paa den bedste og høffigste Fod med de Danske i Altona, lukkede han med Magt Turnhallen, i hvilken den vordende slesvig-holstenske Hær øvede sig i Vaaben til dens forventede Sejrsindtog, og optraadte saa myndigt lige over for de i Staden forsamlede holstenske, sachsiske og gothaiske Agitatorer og Oprørskomiteer, at de for største Delen, forbitrede over „Skandalen“, begave sig til Sachserne i Boitzenburg. Scharffenberg havde allerede den 21. i et Brev, som Sekondlieutenant Rye overbragte, anbefalet en saadan næsten samtidig Ind- og Udrykning, som Steinmann havde ønsket, og Gondrecourt fandt den strax hensigtsmæssig, men da han ikke kunde handle paa egen Haand, maatte han melde Sagen til Hake, som billigede det og den 22. sendte Major Rudolph til Altona for at melde, at Østerrigerne vilde rykke ind samme Dags Eftermiddag Kl. 3. Imidlertid blev det udsat. Hake havde frygtet for, at Jærnbane-materiellet skulde blive bortdraget, og havde derfor villet have den holstenske Jærnbane-Endestation i Altona snarest besat. Da Scharffenberg meddelte, at der ikke paa-tænktes noget saadant, blev det skriftligt opsat, først at Scharffenberg intet Godstog vilde lade afgaa, dernæst at før den 23. Kl. 8 Morgen vilde ingen Exekutionstropper rykke ind i Altona.

Garnisonen beordredes nu til at stille til Afmarche næste Morgen Kl. 7 $\frac{1}{2}$, Eskadronen i Wandsbek noget tidligere Kl. 6 $\frac{1}{2}$; men heller ikke dette kom til Udførelse. Om Natten Kl. 1 kom der en Depeche fra Hake, som meldte, at der var kommet nye Instruktioner, i Følge hvilke Østerrigerne ikke kunde rykke ind i Altona, og at det derfor overlodes Scharffenberg at blive der 24 Timer endnu. Der telegraferedes nu strax til Steinmann i Neumünster om Bemyndigelse dertil, og Stabschefen oppebiede paa Stationen det indrømmende

Svar. Imidlertid kom Major Rudolph, ledsaget af en sachsisk Generalstabskapitajn, kort efter og meddelte, at de nye Instruktioner vare en Følge af Indberetningen om, at de Danske ikke vilde møde Forbundsexekutionen med Vaaben. Nu skulde alene Sachserne besætte Hertugdømmet, understøttede af Hannoveranerne, medens Østerrigerne og Preusserne skulde forblive henholdsvis i Hamburg og i Lübek.

Den fulde Forstaaelse af det, der skete, faar man kun ved at erindre, at Hake var sachsisk General, som Beust var sachsisk Minister, og at det hørte med til Mellemstaternes Plan, at der skulde rejses en Revolution i Holsten til Gunst for Prætendenten. Det var jo ogsaa aftalt, at Sachsen skulde fuldføre Exekutionen, men rigtignok ikke fra Altona af, som umiddelbart beherskedes af Østerrigerne i Hamburg. Men naar man var forsikret om, at de Danske ikke førte Jærnbane-materiellet bort, saa behøvede man ikke at lade Østerrigerne, som vilde tage Sagen paa en anden Maade, end Beust ønskede, fordærve Spillet i den første holstenske By, der ved sin Beliggenhed lige op til Hamburg frembød de gunstigste Vilkaar for en opsigtvækkende Rejsning. Okkupationen opsattes derfor i de 24 Timer, som behøvedes for at hente en dertil brugelig sachsisk Bataillon fra Boitzenburg.

Da det var afgjort, at de Danske forblev 24 Timer endnu i Altona — Eskadronen i Wandsbek kunde ikke faa en tilsvarende Ordre i rette Tid og trak derfor bort —, meddelte Rudolph, at Hake om Eftermiddagen vilde ankomme til Hamburg, og at Steinmanns Stabschef, Kapitajn Rosen, som allerede tidligere var nævnet som den Officer, der vilde blive afsendt, dersom Forhandlinger indrømmedes, vilde blive modtagen, hvis han kom. Steinmann sendte nu strax Rosen der ned med Fuldmagt, og

den 23., Aften Kl. 7 $\frac{1}{2}$, kom det i Hôtel de l'Europe i Hamburg til en Conference mellem General Hake, hans Stabschef, Oberst Fabrice, og Kapitajn Rosen, over hvilken der optoges en Protokol. Hvad der paa Grund af Ministeriets Ordre var Rosen det vigtigste, en saadan Ordning af de to Hæres gjensidige Bevægelser, at Mellemtiden mellem de Danskes Bortmarche og de Fremmedes Indmarche blev saa kort som mulig, stødte ikke paa nogen Vanskelighed. Det vedtoges, at Ombytningen i Altona skulde ske ved, at de danske Tropper droge ud, lidt før Sachserne rykkede ind, og at i Oldeslo, Segeberg, Neumünster og Kiel de Danske ved deres Bortmarche skulde efterlade Bagtroppe, som først droge bort, naar Sachsernes Anmarche, der altid forud vilde blive anmeldt, bemærkedes. Heller ikke var der Vanskelighed med Ordningen af den Sag, som Hake fra Begyndelsen af havde haft sin Opmærksomhed henvendt paa, Jærnbanomateriellets Forbliven i Holsten; thi Rosen lovede beredvillig en skriftlig Erklæring fra General Steinmann om, at det ikke vilde blive draget bort. Hvad der foranledigede Meningsforskjel, var først, hvad der skulde gjøres ved de lauenburgske Kompagnier, og dernæst nogle Forlangender, som den tyske General stillede med Hensyn for det første til Hesteudredningen, som netop fandt Sted i Holsten paa denne Tid fra den 23. at regne, og dernæst til Rømningen af Rendsborg og Frederikstads Brohoved. Angaaende de lauenburgske Kompagnier var der kun for saa vidt Uenighed, som Hake vilde have dem opløste, medens Rosen meddelte, at de ved Permission vilde blive indskrænkede til Kadrerne alene, som vilde blive stillede under den lauenburgske Regering. Hake vilde ikke tilstede danske Officerer Ret til at blive tilbage mellem de tyske, med mindre de lovede i Aar og Dag ikke at tjene mod Tyskland. Fremfor at

gaa ind paa sligt, vilde den kommanderende General efter Rosens Forvisning foretrække at tage Officererne bort; dette blev derfor bestemt og dertil indrømmet en Frist af to Gange 24 Timer. Angaaende Hesteudskrivningen og Brohovederne — Rendsborg var nemlig ligesom Frederikstad at betragte som et Brohoved — lovede Rosen at skaffe hurtigt Svar, hvilket for det sidste Spørgsmaals Vedkommende dog først kunde ventes efter Forespørgsel i Kjøbenhavn, da Steinmann i den Sag var uden Instruktioner. Det eneste, Rosen med Hensyn til denne Sag turde garantere, var det, at, dersom det ved Rendsborg eller Frederikstad skulde komme til Kollisioner, dette ikke vilde have en offensiv Fremadbevægelse af den danske Hær til Følge, eftersom saadant vilde være uforeneligt med den Beslutning, der var tagen om en frivillig Rømning af Holsten.

Selvfølge! var Rosens Holdning lige over for det sidste Spørgsmaal overensstemmende med Ministeriets Forskrift. Det havde paa Grund af de forudsete Vanskeligheder for Hævdelsen af Brohovederne paalagt Steinmann at skyde sig ind under Regeringen og stillet diplomatiske Forhandlinger i Udsigt. Imidlertid formentede Steinmann, at der ogsaa var militære Synspunkter, som her maatte gjøre sig gjældende, og om dem udtalte han sig, da han betragtede dette Spørgsmaal noget anderledes end Ministeriet, den 23. December. „Det var hans Overbevisning,“ skrev han, „at Troppernes Styrke, selv naar 1. Division blev færdig, ikke kunde anses tilstrækkelig til at indtage en saa frempousseret Stilling, at Besiddelsen af Rendsborg kunde hævdes lige over for en i Tilfælde af Angreb rimeligvis meget overlegen Styrke, ligesom at dette Punkt ikke var i den Tilstand, at der dér kunde ydes nogen virkelig Modstand, saa at Fordelene ved et Forsøg i saa Henseende fra det militære

Synspunkt næppe vilde staa i Forhold til de Vanskeligheder, som sandsynligvis deraf vilde opstaa. Om hvorvidt Hævdelsen af Brohovedet ved Frederikstad vilde opvise lignende Vanskeligheder, skulde han ikke tillade sig at udtale nogen Formening, men kun bemærke, at det som integrerende Del af Danevirkestillingen stod i et helt andet Forhold end Rendsborg.“ Den 24. modtog han fra Ministeriet en ny Instruktion med Hensyn til de to Brohoveder, hvilken var væsentlig forskjellig fra den tidligere og slog en Streg over den Vægt, der nys var lagt paa de to Punkter. Rendsborg skulde nu rømmes til den nordligste Arm af Ejderen og Brohovedet ved Frederikstad demoleres. Han kunde altsaa nu, da Rosen vendte tilbage fra Hamburg, have tilfredsstillet den fjendtlige General i dette Punkt, men den nye Skrivelse huede ham lige saa lidt som den forrige. Han vilde ikke, at Rendsborg og Brohovedet vest paa skulde stilles ens, og da Rosen havde en Følelse af, at der med Hensyn til det sidste Punkt maaske kunde ventes en Indrømmelse, indskrænkede General Steinmann sig i en Skrivelse til Hake til at love Hesteudskrivningen i Holsten standset — hvilket han lige over for Ministeriet undskyldte med, at sandsynligvis ingen Hest alligevel vilde være mødt, eftersom der var sat store Kræfter i Bevægelse fra det oprørske Partis Side for at forhindre det — og Rendsborg rømmet til Ejderens nordligste Arm. Derpaa gjorde han fornyet Indstilling til Ministeriet i denne Aand, men modtog den 25. i Anledning af hans Udtalelse af 23., hvilken var sendt pr. Post, da Telegrafene i de Dage var i Uorden, den Tilkjendegivelse, at Instruxen ikke var absolut og kun burde udføres, hvis ingen gunstigere Vilkaar kunde opnaas. I sin Form havde den imidlertid været saa absolut, at Generalen, hvorvel han gjorde Indstilling til Ministeriet om Instruxens Forandring, dog ikke

turde tøve et Øjeblik med at begynde dens Udførelse og derfor havde beordret Artillerikommandoen i Danevirkestillingen til at trække Skytset tilbage fra Brohovedet og optage Briskerne, og Ingenieurdirektionen til at paa-begynde Sløjfningen, hvilke Arbejder han nu, afventende Sagens videre Gang, foreløbig stillede i Bero.

Imidlertid var den 24. December kommen, den Dag, da Afløsningen af Tropperne skulde finde Sted i Altona. De danske Tropper, 20. Regiment, Batteriet Johansen og de 3 derværende Eskadroner, afmarcherede i smuk Orden til Qvickborn og Egnen der omkring. Sachsernes Indtog skete nu og frembød en Scene af ubeskrivelig Hæslighed. Først kom Forbundskommissærerne, Könneritz fra Sachsen og Nieper fra Hannover, som Dagen før, den 23., i en Proklamation fra Büchen havde overtaget Regeringen „i Forbundets Navn“ — thi Arvespørgsmaalet var jo uafgjort —, saa kom den sachsiske Bataillon, som fandt det passende at lade sit Musikkorps spille „Schleswig-Holstein meerumschlungen“, derefter en Procession eller Sværm af vel 10000 Hamburgere, nemlig hele den organiserede Revolution, som havde sluttet sig til Sachserne, største Delen af St. Paulis Befolkning, forstærket med hamburgsk Pøbel, der vilde være med til at gjøre Revolution under saa lette Vilkaar, og endelig en stor Mængde Nysgjerrige fra Hamburg. Øjeblikkelig var der paa alle Gadehjørner opslaaet en Proklamation fra Augustenborgeren og en Opfordring til Møde i Palmaillen ved Jærnbane stationen, hvor strax efter Prætendenten udraabtes som Hertug Frederik VIII til Slesvigholsten. Overpræsidenten, Landdrost S. N. Scheele, og Politimesteren, P. F. Willemoes-Suhm, afsattes med Vold, og den dirigerende Borgmester F. G. C. Thaden udnævntes til Præsident. De Kongelige Vaaben nedreves paa alle Steder, og Forfølgelser mod

de Dansksindede begyndte, saa at disse for største Delen maatte ty ind til Hamburg under Østerrigernes Beskyttelse. Flag med Oprørsfarverne udhængtes snart fra alle Huse, og Forberedelser til en almindelig Illumination bleve trufne under den bølgende Folkemængdes Kontrol; thi Altona var denne Dag bleven en stor folkerig Stad, Hamburg pulserede i sin ellers oversete stille Annexby.

Sachserne havde udført deres første Krigsbedrift til Herr v. Beusts fuldkomne Tilfredshed. Modellen var nu skabt for det øvrige Holstens Handlemaade, efterhaanden som det kom ind under Revolutionens Magt. Forbunds-kommissærerne optraadte fuldstændig i Beusts Aand; de afskaffede Kirkebønnen for Kongen og befalede i dens Sted en Bøn for „Regeringen, dens Raadgivere og Tjenere“ og omformede den borgerlige Bestyrelse, i det Embederne efterhaanden besattes med Personer, som havde deltaget i Oprøret 1848 og senere vare blevne landsforviste, eller i alt Fald med Personer af afgjort slesvigholstensk Sindelag.

De danske Tropper havde imidlertid tilbragt Juleaften i Cantonnementet paa Landet om Qvickborn og ikke i deres Nærhed mærket Spor af Stemningen i Altona. Bønderne kom dem venligt i Møde, delte deres Julemad med dem og spurgte, hvorfor de vilde forlade dem. De ønskede ingenlunde at prisgives til Revolutionen i Altona; men den 25. fortsatte Scharffenberg sit Tilbagetog. Styrken fra Qvickborn gik til Bramstedt og Omegn, og 11. Regiment forlod Elmshorn og Glückstadt — hvorfra Detachementet, som vi snart ville gjentræffe, var draget den 20. — og besatte Kellinghusen, hvor ogsaa Brigadekvarteret etableredes, med Detachementer i Itzeho og Wrist. Neergaard trak denne Dag sine sydligste Batailloner, henholdsvis af 21. og 9. Regiment, fra Oldeslo og Reinfeld tilbage til Segeberg og Gnissau,

dog med Efterladelse af Bagtroppe, som først forlode de førstnævnte Steder, da Têten af Sachsernes Kolonne opdagedes. Endelig opløstes denne Dag Kompagnierne i Ratzeburg og Mölln. Mandskabet hjemsendtes med de militære Udrustningsgjenstande og med Ordre til senere at aflevere dem gennem de borgerlige Øvrigheder til den lauenburgske Regering. Officerer og Underofficerer rejste under Kapitajn C. W. Balands Anførsel over Lübek til Neergaard, som nu sendte hele den uanvendte Del af 14. Regiments Kadre til Slesvig.

Den 26. fortsattes Tilbagemarchen paa begge Fløje. Neergaard kom til Bornhövd og Damsdorf med Passerne ved Søerne besatte. I Neumünster var Steinmann med Staben af 7. Brigade, 7. Regiment og et halvt Batteri Fallesen samt de 3 Eskadroner Husarer, som nu vare komne fra Sjælland. — Der hen kom nu ogsaa 6. Dragonregiment, medens Scharffenberg vest paa indtog følgende Stilling: Brigadekvarter og 11. Regiment i Hohenwestedt, 20. Regiment i Borgfeld og Egnen derom og Batteriet Johansen i Heinkelsborstel. I denne Stilling skulde Brigaden holde Rast den 27., samme Dag, Sachserne vilde hvile i Itzeho.

Under Tilbagemarchen havde de Danske maattet bestille Kvarter for de fremmede Tropper, i det mindste ved at besørge disses skriftlige Rekvisitioner derom til de borgerlige Øvrigheder. Forholdene vare derfor pinagtige og i høj Grad nedstemmende for de danske Tropper, thi med Sachserne kom ganske rigtigt Revolutionen ligesom i Altona. Indtil den sidste danske Soldats Bortgang herskede der Ro og Orden, ja den vedblev endog efter den Tid, til den første tyske viste sig, men saa kom pludseligt Faner frem, istemtes Hurraer, der antog Karakter af en saa bedøvende Skraalen, at

de længe summede for de danske Soldaters Øren, for hvem de vel ogsaa mest vare bestemte.

Slesvigske Tropper deltog i Tilbageetoget med samme Holdning, som de kongerigske, og holstenske havde indtil disse Dage under alle Marcher og Forhold vist en fuldkommen tilfredsstillende og dadelfri Adfærd. Men, efter at de to i Lauenburg værende Kompagnier af 14. Bataillon vare blevne opløste paa den oven forklarede Maade, antog Tonen ved Bataillonens to andre nu udelukkende af Holstenere bestaaende Kompagnier, som, efter at være førte tilbage til Fredsorganisationen, laa i Plön, den holstenske Regerings Sæde, pludselig en anden Lyd, i det Mandskabet forlangte at hjemsendes ligesom Lauenburgerne. Desværre var der indtil nu ikke kommet nogen Meddelelse fra Krigsministeriet om disse Kompagniers Bestemmelse; de laa næsten i yderste Linie og vare særlig Gjenstand for de med Forbundstropperne følgende Agitatorers Forførelseslyst. Deres løse Sammenhæng, som var bevirket ved den nye Formation, var derhos forstørret derved, at Ministeriet, da det den 16. opløste det glückstadtiske Detachement, kun lod Officerer og Underofficerer af dette gaa tilbage til de Afdelinger, hvortil de hørte, men derimod befalede Mandskabet indsat i de plönske Kompagnier indtil nærmere Bestemmelse, hvilket iværksattes den 20. Der viste sig en betydelig Ophidselse i Kompagnierne den 25. og 26., grundet paa Rygtet om, at de skulde ud af Hertugdømmet mod Nord, fordi de vare Holstenere. Mandskabet sammenrottede sig for at modsætte sig en saadan Befaling, og Stillingen blev saa kritisk, da Befalingsmændene forgjæves havde forsøgt at tale Mandskabet til Rette, at den holstenske Regering efter Samraad med Bataillonskommandøren, Oberstlieutenant Hein, som paa Neergaards Opfordring havde begivet sig til Plön, for at redde det legale Skin den 27. befalede Mandskabets Hjem-

sendelse, hvilket Steinmann paa Grund af disse Kompagniers særlige Stilling og paa Grund af Omstændighederne troede at burde billige. Hjemsendelsen, der ikke omfattede Underofficererne, hvilke vare fuldkommen pligttro, fandt Sted, ligesom i Ratzeburg, med Overladelse til hver Mand af hans Munderingssager, efter at Vaabnene vare afleverede i Orden, og Afregning, saa godt som muligt, gjort. Denne Begivenhed efterlod et sørgeligt Indtryk paa Hæren, og den blev desværre senere tagen til Indtægt af de holstenske Soldater, som endnu vare i Hæren, under deres Forsøg paa at befri sig for dansk Krigstjeneste.

Steinmann havde den 26. paa Neergaards Forlangende dirigeret en Eskadron fra Neumünster til Plön. Denne naaede først den 27. Byen efter under Vejs at have mødt de Permitterede, som i smaa Hobe slentrede afsted for at begive sig til deres Hjem, og forblev indtil Forbundstroppernes Ankomst i Plön tillige med et Kompagni, som efter Holstenernes Hjemsendelse var kommet fra Passene syd for Byen. I øvrigt gik Neergaards Brigade denne Dag, den 27., til Bordesholm, Honigsee og Preetz, og 1. Regiment, henhørende til 7. Brigade, marcherede fra Rendsborg til Georgenthal og Omegn nær Kluvensiek, medens Steinmann forlagde sit Hovedkvarter til Rendsborg.

Her kom Brohovedet ved Frederikstad til atter at beskæftige Overkommandoen. Hake havde denne Dag til Neumünster sendt en Meddelelse om, at Forbundstropperne vilde komme en Dag senere end bestemt, nemlig først den 31., til Rendsborg, men at de saa der fra vilde afgaa til Frederikstads Brohoved, i hvilken Anledning han bad Steinmann om at udstede de fornødne Ordre. Det var nu nødvendigt at tage en endelig Beslutning om Værket, og da de diplomatiske Forhand-

linger om samme ikke vare blevne begyndte eller havde ført til noget, befalede Ministeriet den 27. Brohovedets Demolering, hvilket Steinmann nu altsaa beordrede udført med den Tilføjelse, at den skulde være iværksat den 2. Januar og, hvis det for Tidens Kortheds Skyld var nødvendigt, maatte ske ved Sprængning.

Den følgende Dag, den 28., bleve de to Kompagnier i Heide trukne tilbage til Meldorf, for Dagen efter, tilige med de to derværende Kompagnier, at begive sig over Ejderen til Frederikstad. Scharffenbergs Brigade gik tilbage til Egnen umiddelbart ved Rendsborg: 10. Batteri, Johansen, og én Bataillon af 11. Regiment i Byen selv, Brigadekvarteret paa Aukrug, umiddelbart syd for Byen, den anden Bataillon af samme Regiment i Byens Omegn og 20. Regiment i Jevenstedt. 9. Brigade, Neergaard, marcherede til Kiel med 9. Regiment i Omegnen af samme og 21. i Egnen om Schönwold. Af Styrken om Neumünster gik 7. Regiment og 6. Dragonregiment med Batteriet Fallesens 4 Kanoner til Nortorf og Omegn, medens Husardivisionen marcherede til 2. Division i Rendsborg, hvorfra den fordeltes med én Eskadron til hver af sammes Brigader nord for Ejderen. I Rendsborg evakueredes nu alt Artillerimateriel, der, for saa vidt det ikke anvendtes i Danevirkestillingen, bragtes til Als, ligesaa Ingenieursager, Hospitaler, Bibliotheker, Arkiver, Skoleinventarium o. s. v.

Den 29. skulde Holsten rømmes paa Rendsborg nær. I og ved Kiel skulde der, ligesom Tilfældet havde været paa andre Steder, efterlades en Bagtrop, som først afmarcherede, naar Forbundstroppernes Spids opdagedes; men da Politimesteren i Kiel, C. F. C. S. Gusmann, underrettede Overkommandoen om, at Forbundskommisærerne vilde komme forud for Tropperne med det første Tog, og der kunde ventes Konflikter, hvis danske Trop-

per saa vare til Stede, bemyndigede Steinmann Neergaard til, hvis han ansaa det for rettest, at trække alle Tropper bort inden Banetogets Ankomst. Dette skete, og man fik nu Lejlighed til i Kiel at give Forbunds-kommissærerne en i Forvejen arrangeret Festmodtagelse, hvilken dannede et Sidestykke til, hvad der var foregaaet i Altona. Forbundskommissæren Könneritz talte til Folket, som var forsamlet, og umiddelbart derefter udraabtes Prinsen af Augustenborg til Hertug af Kiels øverste Magistratsperson.

De danske Troppebevægelser, som skete denne Dag, vare følgende: 9. Brigade overskred Ejderkanalen og lagde sig bag samme i et Cantonnement mellem Gettorf og Ekernförde, samtidig med, at Skruekorvetten „Thor“, der havde taget 14. Bataillons Armatur om Bord, efter Ordre dampede til Als. 7. Brigade marcherede, efter at have detacheret 7. Regiment til Rendsborg, til et Cantonnement mellem Ekernförde og Flekkeby med Stabskvarter førstnævnte Sted; 6. Dragonregiment lagdes i Cantonnement nord for Chausséen mellem Ekernförde og Slesvig. 8. Brigade marcherede til Slesvig.

I Rendsborg var nu foruden Hovedkvarteret og 2. Divisions Stab kun 7. Regiment, der efter en paa Grund af Snevejr vanskelig Marche om Aftenen kom der til, og 12. Batteri v. d. Recke. Oberst Vahl afgik den Dag til Danevirkestillingen.

Den 30. forlagde Steinmann Hovedkvarteret til Slesvig. General du Plat 2. Divisionskvarter til Oxlev, et forud — navnlig ved en Telegrafstations Oprettelse — dertil forberedt Sted, og 7. Regiment marcherede til det for samme i Beredskab holdte Cantonnement umiddelbart nord for Rendsborg.

Endelig den 31. forlod Batteriet v. d. Recke Byen for at marchere til Hysby ved Slesvig, og Oberst Bülow,

som fra Kronværket ved Hjælp af 5. Regiment i de sidste Dage havde holdt Vagterne i Byen besatte, rømmede nu denne indtil Kronværket. Ingen Demonstration forefaldt fra Indvaanernes Side, som forholdt sig passive. En Time efter de sidste Danskes Udmarche kom Sachserne, 3 Batailloner og 2 Batterier stærke, og 2 Kompagnier og en Deling Ryttere toge Post ved den sydlige Side af Kanalslusen lige over for den danske Styrke paa den nordlige. General Hake satte sig i Forbindelse med Oberst Bülow, og det bestemtes, at der fremtidig paa hver Side af Broerne ved Kanalslusen og ved Jærnbanen over Ejderen skulde staa en Dobbeltpost, paa den nordlige Side dansk, paa den sydlige tysk. En Overenskomst herom sluttedes foreløbig paa 8 Dage.

Den Stilling, som Forbundstropperne nu indtog, var følgende: Af den sachsiske Brigade under Schimpff vare, som sagt, 3 Batailloner og 2 Batterier i Rendsborg; 2 Batailloner og 1 Batteri vare som Reserve i Jevenstedt, 1 Mil syd for Rendsborg, og 1 Bataillon var paa Forbundskommissærernes Forlangende sendt til Kiel, medens Rytteriet var spredt langs Ejderen, navnlig ved alle Overgangssteder, og lidt deraf derfor ogsaa befandtes i Rendsborgs Nærhed. Hannoveranerne havde taget Ophold i den sydvestlige Del af Holsten om Altona, Elmshorn og Glückstadt, hvor fra de paa Hakes Forlangende sendte 1 Eskadron til Plön og 2 til Kiel. Østerrigerne og Preusserne bleve i Hamburg og Lübek, men fra Østerrigerne tog Hake Pionertropper til Rendsborg for at hjælpe til Bygningen af Skanser lige over for de to Overgangssteder, hvor fra de Danske kunde rette et pludseligt Angreb paa den tyske Styrke, medens det er karakteristisk for Situationen, at ingen som helst Opfordringer af nogen som helst Natur rettedes til Preusserne i Lübek, der betragtedes som halve Fjender, lige-

som de egentlig af os den Gang i visse Maader vare blevne betragtede som halve Venner.

For at fuldstændiggjøre Oversigten maa det bemærkes, at den fjendtlige Styrke, som skulde tage Brohovedet ved Frederikstad i Besiddelse, den 2. Januar forlod Rendsborg, 2 Batailloner og 2 Eskadroner stærk, og den 3. ankom til Heide, hvor fra den den 4. naaede til Brohovedet, som imidlertid var sprængt af os, hvorefter den i Løbet af 4 Dage marcherede til Neumünster, hvor den blev. Det sachsiske Rytteri, forstærket fra den hannoveranske Brigade, udbredte sig langs Grænsen vest paa lige til Vesterhavet; én Eskadron laa lige over for Frederikstad.

Paa vor Side samledes 3. Division, der var kommen tilbage fra Holsten, saaledes som Bestemmelsen var, paa Aarets sidste Dag i Slesvig. En Meddelelse, som kom fra Krigsministeriet om, at der fra fjendtlig Side maaske forestod et Angreb paa den slesvigske Grænse den 1. Januar, hvilken havde sit Udspring fra diplomatiske Kilder og stod i Forbindelse med den Termin, Bismarck havde sat for Fællesforfatningens Tilbagekaldelse, kunde ikke alarmere, thi 2. Division bevogtede nu Ejderen, som det tidligere er forklaret, fra Vesterhavet indtil Schirnau og 2. Brigade i Ekernförde fra Schirnau til Østersøen, medens 3. Division i Slesvig var en betydelig Reserve for Opstillingen.

Men Hæren voxede og styrkedes nu daglig. Fra Midten af December havde Krigsministeriet lagt kraftig Haand paa Krigsforberedelser. Ritmester W. Haffner var sendt til Aabenraa for sammesteds at organisere Hærens Train, saa snart Hesteudredningen kom til Udførelse, Krigstelegrafen under Oberstlieutenant W. H. F. Abrahamson sendtes sammesteds hen for at blive bespændt; ogsaa befaledes en Ordonnanseskadron oprettet

sammesteds. Rytteriet, Artilleriet og Ingenieurkorpset indkaldte alt deres Liniemandskab, og de paa Sjælland værende Afdelinger sættes i Marche til Slesvig. 16. og 17. Regiment vare alt i Slutningen af December komne til Flensborg, hvor de under Brigadekommandøren, Oberst Wørishøffer, fuldendte deres Organisation, efter at Kongerigets Mandskab var indsat i Afdelingerne sammen med Holstenerne; 22. Regiment overførtes til Angel. En ny Krigsinddeling af Hæren, som snart skal omtales, var befalet, og en Infanteri- og en Artilleri-reserve oprettet. Overkommandoens Stab var dannet, og Stabschefen, Oberst Kauffmann, meldte sig alt den 30. hos Steinmann. Man ventede da Kongen ved Hæren; han havde alt længe villet begive sig til samme; men var først bleven holdt tilbage af Krigsministeren, fordi ingen Afdeling endnu var i Orden, senere af Minister-krisen.

Den 30. December overraskede Prinsen af Augustenborg pludselig Verden ved sin Ankomst til Kiel. Det var et af v. Beust arrangeret Spil, som stod i Forbindelse med, hvad der var sket i Tyskland paa samme Tid, Sachserne rykkede ind i Holsten. 491 Medlemmer af alle Tysklands parlamentariske Forsamlinger vare den 21. December mødte i Frankfurt og havde med Akklamation vedtaget en Erklæring mod Londontraktaten og for Prinsen af Augustenborgs Ret til Arvefølgen, samt endelig nedsat et af 36 Medlemmer bestaaende Centraludvalg som Midtpunkt for den tyske Nations Virksomhed til Gjennemførelse af Prætendentens Rettigheder og med Ret til paa ny at sammenkalde Medlemmerne af den store Forsamling.

Det var den med Okkupationstanken i Forbindelse staaende Plan, som Mellemsstaterne nu, trods Afstemningen i Frankfurt den 7. December, søgte at sætte i

Værk. Den viste sig ogsaa strax tillige at staa i Forbindelse med Tysklands indre Reform; thi den store selvkaldede Forsamling i Frankfurt sluttede sit Møde den 21. med — dog, som det hed, særligt af Hensyn til det slesvig-holstenske Anliggende — at udtale sig ogsaa om den tyske Nations nu ikke længer afviselige Ret til en almindelig Folkerepræsentation, et tysk Parlament. I Dagene efter den 18. December havde v. Beust været i München hos Kong Maximilian II af Bayern, det tredje Tysklands naturlige Overhoved, og havde dernæst i Augsburg haft et Møde med den württembergske Udenrigsminister. Ogsaa Prinsen af Augustenborg havde været i München, hvor han af Kongen havde modtaget Indvielse til sit Kald og af v. Beust Instruktioner.

I Kiel, hvor hans Hofmarskalk L. Reventlow strax henvendte sig til Theaterdirektør With om Laanet af en Trone, foregik hans Hylding med stor Pomp. Det tog sig ud, som om han var Suveræn, Forbundskommissærerne hans Ministre og Francke hans Statssekretær.

II.

Den fredelige Exekution ved Ordenens regulære Tropper var altsaa bleven til noget andet, end der var lovet. Den havde rejst den Revolution, som den skulde forebygge, og rejst den baade i Holsten og i Frankfurt. Spørgsmaalet blev nu, hvilken Stilling Stormagterne vilde indtage til den, om Østerrig og Preussen havde Magt, Kraft og Vilje til at underkue den, og om de andre Stormagter vilde beskytte Danmark mod Virkningerne af den revolutionære Bevægelse i Tyskland. Danmark stod i hvert Fald magtesløst lige over for de Begivenheder, som nu udviklede sig i Frankfurt, og som trak Europas Opmærksomhed hen paa sig ikke blot for den Indvirknings Skyld, som de kunde faa paa den dansk-tyske Strids videre Gang, men nok saa meget paa Grund af den Omvæltning, de tilsigtede i Tysklands egne, indre Forhold. Det maatte fæste sin Lid til de Magter, som havde undertegnet Londontraktaten.

Efter at Mødet i Kongens Palais den 26. December havde affødt forskellige nye Ministerlister, overtog Biskop D. G. Monrad den 27. Aften det Hverv at danne et nyt Ministerium. Denne højt begavede Mand, som var født den 24. November 1811, havde helliget sin første Ungdom til Universitetsstudier, nærmest Theologi og semitiske Sprog, men var efter Christian VIII's

Tronbestigelse traadt op som Talsmand for Frihedens Indførelse i Danmark, var bleven Redaktør, Borgerrepræsentant, Stænderdeputeret og til sidst — kort efter at have faaet et Præsteembede — Martsminister. Under det følgende Ministerium var han bleven Biskop over Laaland-Falsters Stift, men vedblev at deltage i det parlamentariske Liv og afskedigedes, som alt fortalt, under det Ørstedeske Ministerium. Senere ansattes han i Administrationen som Overskoledirektør og traadte derefter den 6. Maj 1859 ind i Halls Ministerium, sammen med hvilket han den 24. December 1863 indgav sin Demission. Han var saaledes den naturlige Afløser af Hall, naar denne vilde træde tilbage; men som Forholdene udviklede sig i Dagene fra den 27. til den 31. December, i hvilke Ministerkrisen endnu vedvarede, fik hans Ministerium et fra de nærmest foregaaende noget forskjelligt Præg. Det maa bemærkes, at Monrad i mindre Grad end nogen anden af de Statsmænd, som hørte til den nationale Gruppe, havde opgivet Helstaten. Han havde særligt betonet, at Forfatningen af 18. November kun var en Ytring af det danske Folks Selvstændighedsfølelse, bevirket ved den tilsvarende Stilling, Holsten ved Tysklands Indblanding havde faaet. Han vilde bringe endog store Ofre for en paa Aftalerne 1851 og 1852 bygget Helstatsordning og mente, at Forfatningen af 18. November ikke gjorde en saadan mindre opnaaelig end før, da ingen af de internationalt afstukne Linier mellem Særligt og Fælles vare berørte af den, og Sagen kun skulde afgjøres i de samme Forsamlinger, som tidligere, nemlig i det danske Rigsraad og i den holstenske Stænderforsamling. Ogsaa havde han i Ministeriet været stemt for Rigsraadets Gjenindkaldelse. Han var bøjelig af Natur og haabede vel at kunne besværges Krisen ved Forsonlighed og politisk Behændighed.

Da der under Krisen blev Stemning for at vende tilbage til Hall, og de fleste af de Mænd. til hvem Monrad henvendte sig, synes at have foretrukket en saadan Udgang af Krisen, kom Monrads Ministerium til i overvejende Grad at bestaa af nye Mænd. Kun to af det afgaaede Ministeriums Medlemmer indtraadte i det, nemlig Krigsministeren, Oberst C. C. Lundbye, der, udelukkende beskæftiget med Hærens Ordning, havde lovet at indtræde i hvilken som helst Kombination, og Justitsminister A. C. Casse, der ogsaa til Dels betragtedes som Fagminister paa Grund af de omfattende Lovarbejder, han havde forberedt for Rigsraadet. For øvrigt indtraadte Orlogskapitajn O. H. Lütken, som var anmodet om at være Direktør for Marinen under Krigsministeriet, men ikke vilde bestyre Søværnen uden som Marineminister, Biskop C. T. Engelstoft i Odense, som blev Minister for Kongerigets Kirke- og Undervisningsvæsen, og C. L. V. R. Nutzhorn, som overtog Indenrigsministeriet for Kongeriget Danmark. Til Udenrigsminister udsaaes efter de engelske og russiske Afsendingers Raad Gesandten i Berlin, Kammerherre G. J. Quaade, og til Minister for Slesvig Amtmand C. G. W. Johannsen i Husum; men da Ministeriet maatte søges konstitueret hurtigst muligt, kunde de sidstnævntes Ankomst ikke afventes. Stiftamtmand C. F. Simony overtog aldeles midlertidigt, indtil Johannsen en Maanedes Tid senere udnævntes til Minister, Bestyrelsen af det slesvigske Ministerium.

Den 31. December om Eftermiddagen forestilledes Ministeriet for Kongen, der samme Aften rejste til Hæren, fulgt paa Vej af Conseilpræsidenten. Ved sin Tilbagekomst til Korsør næste Morgen traf Monrad Quaade, der kom fra Berlin, og fulgte med ham til Kjøbenhavn.

Inden sin Afrejse fra Berlin havde Quaade haft Befaling til at forhøre sig hos Bismarck om, hvorvidt Preus-

sen vilde opgive sit Indfald i Slesvig, naar Forfatningen toges tilbage, og den danske Regering erklærede sig villig til paa Basis af Aftalerne af 1851 og 52 at deltage i en saadan Kongres i Paris, som Bismarck den Gang havde foreslaaet. Bismarck havde erklæret sig ude af Stand til uden Kongens Sanktion at give noget bestemt Løfte for Fremtiden, og da den engelske Gesandt, hvem Quaae havde indviet i Sagen, havde bedet den preussiske Minister om at indhente en saadan kongelig Afgjørelse, henskød Bismarck, der upaatvivlelig helst ønskede, at Forfatningen ikke toges tilbage, sig under de uberegnelige Svingninger, som hele Spørgsmaalet daglig var udsat for ved Begivenhederne i Tyskland.

At føje sig efter Preussens Forlangender kunde der altsaa ikke let blive Tale om, og det saa meget mindre, som Tildragelserne i Holsten hos de ledende Mænd i Kjøbenhavn havde fremkaldt den Tro, at Magten i Tyskland var ved at slippe Preussen og Østerrig ud af Hænderne, saa at Danmark ene vilde faa med Forbundet og Revolutionen at gjøre.

Der var altsaa Grund til med Hensyn til Øjeblikkets Gjærning at rette sig efter Englands og Ruslands Raad. Allerede den Gang, Monrad havde paataget sig Dannelsen af Ministeriet, havde Lord Wodehouse og Ewers været hos ham for at fuldbyrde det Hverv, vi kjende fra det tidligere. Monrad havde erklæret, at han for sit Vedkommende var villig til at følge den af Lord Russell anbefalede Fremgangsmaade, men at Sagen først maatte forelægges det samlede Ministerium, og Kammerherre Quaaes Ankomst oppebies. Efter at Ministeriet havde antaget Fremgangsmaaden, kun med den Ændring, at Regeringen af Hensyn til de forskellige Kongres- og Conferenceforslag, som alt var gjorte i Evropa, blot skulde indbyde til en Mægling uden at nævne nogen be-

stemt Form for denne, og Kongen havde billiget den, modtog Monrad den 3. Januar 1864 i Overværelse af Quaade, hvis Udnævnelse til Minister først skete efter Kongens Tilbagekomst fra Hæren, Lord Wodehouse og Ewers og gav dem officielt Svar paa det Forslag, de havde bragt. Monrad erklærede, at Regeringen vilde appellere til de Principer, som vare udtalte af Kongressen i Paris og gik ud paa, at internationale Stridsspørgsmaal skulde afgjøres ved Voldgift. I Overensstemmelse hermed vilde den indbyde de Magter, som havde undertegnet Londontraktaten, til at mægle i Striden mellem Danmark og Tyskland. Ogsaa gik den ind paa at opretholde status quo, men forudsatte, at det var Stillingen, som den bestod den 1. Januar, der blev den bestemmende, og at særligt ikke nogen Del af Slesvig besattes af Tyskland, da dette vilde blive betragtet som Krig. Hvad Fællesforfatningen angik, da erklærede han det vel for umuligt for Kongen formeligen at binde sig til ikke at sammenkalde Rigsraadet, da der kunde opstaa Tilfælde, som vilde gjøre det umuligt at undlade det; men han betragtede Stillingen som en saadan, at ethvert Skridt til Forfatningens Iværksættelse af Tyskland vilde blive opfattet som en Krigserklæring fra Danmarks Side og strax hidføre et Brud, saa at en Sammenkaldelse af Rigsraadet var uforenelig med Forslaget om en Mægling. Mere ønskede han ikke at sige i det Haab, at de dermed vare tilfredse.

Gesandterne havde kun et eneste Spørgsmaal at gjøre, nemlig, om den danske Regering havde noget at indvende imod, at et Medlem af det tyske Forbund deltog i de forventede Underhandlinger; thi dette var det eneste Punkt af Lord Russells Forslag, som ikke var berørt af Monrad. Da dette var besvaret imødekommende,

erklærede de sig i det hele tilfredsstillende og afrejste efter fuldbragt Hverv den 7. Januar.

Indbydelserne til Londontraktatens Magter til en Mægling gik derpaa ud, men kom bag efter andre, som Lord Russell i sin Utaalmodighed, til Dels vel fordi han ikke vilde oppebie 1. Januar, den 31. December havde sendt ud til en Conference paa Grundlag af status quo. I Forvejen, den 28. December, havde han meddelt Londontraktatens Magter sine Anskuelse om Stridens Løsning og anbefalet dem at fastholde to Hovedprinciper: 1) at Monarkiets Integritet opretholdtes, og 2) at Monarkiets tyske Indvaanere fik Garanti for en retfærdig og upartisk Regering.

Hverken den ene eller den anden Række Indbydelser fandt imidlertid villigt Øre paa Grund af den i Tyskland rejste revolutionære Bevægelse, som en Tid lang stillede alle andre Forviklinger i Skygge, især da det viste sig, at Frankrig hemmeligt og aabenbart understøttede Bevægelsen.

Lord Russell opfyldtes af Harme, da han erfarede, hvad der var sket i Holsten. Han havde raadet Danmark til at vige for Exekutionen og anerkjende den. Hans Tillid til Exekutionstroppernes loyale Færd var skuffet paa det haandgribeligste. I sin Vrede henvendte han sig med de bitreste Bebrejdelser til de mindre tyske Magter. Han forekastede dem deres Mangel paa Redelighed, i det de vare komne under Venskabs Maske. Hvis de tilsigtede en Kuldkastelse af det danske Dynasti, burde de, som Lorden udtrykte sig, strax rømme Hertugdømmet igjen og begynde Angrebet for fra, for at de Danske i det mindste kunde forsvare sig. Især henvendte han sig dog til Grev Rechberg, som havde lovprist den fredelige Exekution, men ikke desto mindre havde tilladt v. Beust at udføre den efter sit Hoved.

Grev Rechberg blev i Virkeligheden selv fortørnet ikke blot over, hvad der var sket i Holsten, men ogsaa over de samtidige Tildragelser i Frankfurt. Han forlangte i Forbundsforsamlingen Prinsen af Augustenborg fjærnet fra Holsten og skrev sammen med Bismarck Besværinger over det ulovlige permanente Midtpunkt for Tysklands Vilje, som var skabt ved de 36 Mænds Raad i Frankfurt. Men paa samme Tid, de tyske Stormagter saaledes optraadte imod Revolutionen i Tyskland, viste det sig, at de i Forening den 28. December havde foreslaaet Forbundet at rette en Opfordring til den danske Regering om, ikke at sætte Forfatningen af 18. November i Virksomhed i Slesvig, samt i Vægningstilfælde at beslutte Slesvigs Besættelse som et Pant paa Opfyldelsen af Tysklands Fordringer.

Dette Skridt opirrede Lord Russell mere end noget andet, thi han saa deri et Forsøg paa at bevæge Forbundet til med Magt at blande sig ind i et uafhængigt Riges indre Anliggender; men Grev Rechberg forsikrede, at det var nødvendigt, og at det kun havde til Hensigt at forebygge farlige Forviklinger. Hessen-Darmstadt havde samme Dag foreslaaet, at Forbundet, for at forhindre Slesvigs Inkorporation i Danmark og til Sikring af alle Rettigheder, skulde beslutte Slesvigs midlertidige Besættelse af Forbundstropper; de 36 Mænds Raad havde udtalt sig for, at Holstens Værnekraft blev bragt i en saadan Orden, at Hertugdømmet selv, under dets retmæssige Fyrstes Anførsel, med Sejrsvisshed kunde træde Fjenden i Møde. Naar Stemningen i Tyskland saa afgjort, som Tilfældet var, fordrede, at der skulde foretages noget mod Danmark, mente Grev Rechberg, at det var bedre, at Stormagterne foretog det, end Forbundet. Ved en Panttagelse forudsattes desuden Christian IX's Ret. Okkupationen af Slesvig skete derfor

efter hans Mening uden Præjudice for Londontraktaten eller Monarkiets Integritet, og i Stormagternes Hænder vilde Foretagendet ikke sætte Evropas Fred i Fare.

Hvad der tilstrækkelig fremgik heraf, var, at Danmark, hvis ingen fremmed Magt forhindrede det, maatte blive Ofret for den tyske Bevægelse, hvilket Parti eller hvilken Magt der end gik af med Sejren i Frankfurt. Lord Russell karakteriserede Situationen træffende i Overhusets Møde den 4. Februar. Danmark, udtalte han, var stillet mellem 2 Partier, hvoraf det ene sagde: „vi ønske et stort, forenet Tyskland, og derfor ville vi gaa hen og angribe Danmark“, og det andet: „vi ville standse den demokratiske Bevægelse i Tyskland, og derfor ville vi gaa hen og angribe Danmark“. Imidlertid søgte Lord Russell, da han havde erfaret Østerrigs og Preussens Hensigter, efter bedste Evne at forhindre dem. Han henvendte sig med Bøn om Bistand til de ikke-tyske Magter, som havde underskrevet Londontraktaten, og foreslog Frankrig, Rusland og Sverig-Norge i Forening med England at rette enslydende Noter til Preussen, Østerrig og det tyske Forbund om, at der tilstodes Danmark behørig Frist til Forfatningens Tilbagetagelse, og at Striden overgaves en evropæisk Conference. Men disse Anmodninger fandt ingen gunstig Jordbund hverken i Frankrig eller i Rusland. Begge disse Landes Regeringer vare overbeviste om, at Tyskland ikke vilde afstaa fra Fuldbyrdselen af sine Hensigter, og ansaa det derfor for nødvendigt, hvis man vilde anmode om noget, man forud vidste vilde blive afslaaet, først og fremmest at blive enig om de Skridt, man vilde foretage, naar Afslaget kom; men desuden vare de i og for sig imod at standse de tyske Stormagters Handlinger, Frankrig, fordi Napoleon ønskede Røret i Tyskland udviklet til en Krig, hvoraf Frankrig kunde høste Fordel, Rusland, fordi

det vilde støtte Østerrig og Preussen i Kampen mod Revolutionen og kun brød sig lidt om, at Slesvig for en Tid droges ind under de tyske Stormagters Raadighed, naar disses Stilling i det hele derved lettedes. I den Henseende skrev Fyrst Gortschakow den 6. Januar til Lord Russell, at det var vigtigere, at Østerrigs og Preussens Politik ikke skulde skilles fra Ruslands og Englands i et Øjeblik, da de 4 Magter handlede i Overensstemmelse i en Sag, der var af større Vigtighed end den om Slesvig og Holsten. Han fandt endog, at en Panttagelse af Slesvig maatte være i Danmarks Interesse, naar den udførtes af Østerrig og Preussen, og foreslog den 11., at Danmark skulde bevæges til at tillade Slesvigs Besættelse, mod at Prinsen af Augustenborg vistes ud af Holsten.

Til en vis Grad kunde Lord Russell følge Fyrst Gortschakows Opfattelse af Situationen. Han ønskede at støtte Østerrig og Preussen mod Revolutionen og mod Frankrigs hemmelige Attraaer, og han saa desuden intet hellere, end at de tyske Stormagter tog Exekutionen i Holsten i deres Haand og ledede den ind i et lovligt Spor. Naar han var vis paa, at de vilde fare med Lempe mod Danmark, give det Frist til at tage Forfatningen tilbage og indvilge i en Conference, vilde han have mindre imod, at de optraadte, som de havde begyndt, saafremt det var dem et Middel til overhovedet at faa Overtaget i Tyskland. Han havde endog intet imod, at de førte deres Tropper til Ejderen som Trusel, naar de saa vilde standse der og benytte Troppernes Tilstedeværelse i Holsten til at lægge Baand paa den revolutionære Tilstand dersteds. Men foreløbig var der kun liden Udsigt til at opnaa noget Løfte om en saadan Handlemaade; thi Preussen, som fandt Stillingen saa overordentlig gunstig for sine Planer, viste sig uimodtageligt for Lord Russells Raad. Allerede i Anledning

af den engelske Indbydelse til en Conference havde Bismarck svaret, at Preussen ikke kunde modtage den paa Betingelse af status quo i militær Betydning, at Kongen af Preussen ikke vilde mene, at der var gjort nok for den nationale Hæder, før Sværdet var draget, og at Conferencen kun kunde modtages efter Okkupationen af Slesvig eller paa den Betingelse, at de militære Begivenheder ikke standsedes paa Grund af den. En lignende Holdning indtog Preussen til alle de nye Forslag, som Lord Russell vedblivende kom frem med for at gjøre en fredelig Udgang af Striden med Danmark mulig. Selv det Punkt, som Lord Russell antog, at alle Magter vilde enes om at billige som det traktatmæssig bestemte uforanderlige første Grundlag for enhver Conference om den dansk-tyske Strids Løsning, det om Monarkiets Opretholdelse i dets Integritet, anfægtede Bismarck. Sin diplomatiske Taktik tro, vilde han have det sat i Forbindelse med eller gjort afhængigt af den efter hans Mening rette Udførelse af Aftalerne af 1851 og 1852. Han fordrede en Revision af Londontraktaten og foreslog, at det, som i 1851 og 1852 var forhandlet mellem Danmark og de tyske Magter, blev optaget i den for at erholde evropæisk Sanktion.

Under disse Forhold maatte Danmark være fattet paa et Angreb paa Slesvig, og det beredte sig ogsaa med al Kraft paa at kunne møde, hvad der maatte komme.

Et af de første Skridt, den nye Regering foretog sig, var at gjøre Hæren saa stærk som muligt, for at den uden det svensk-norske Hjelpekorps, som man indtil den sidste Tid havde paaregnet, kunde besætte og forsvare den udstrakte Stilling i det sydlige Slesvig. I det Øjemed indkaldtes der 3 Aars Forstærkningsmandskab, hvorved Hærens Styrke vilde forøges med omtrent 11000 Mand og naa

den Totalsum, som man antog for nødvendig. Af Mangel paa Befalingsmænd kunde man dog ikke formere egne Afdelinger af disse Folk, men maatte indsætte dem i de alt bestaaende. Ogsaa manglede man Beklædning for disse Værnepligtige, men greb til ekstraordinære Udveje for af bøde paa den tilstedeværende uoprettelige Mangel og indkaldte dernæst Styrken til at møde i Kjøbenhavn den 14. og 18. Januar.

Paa Aarets første Dag var største Delen af Hæren, som alt berørt. samlet i det sydlige Slesvig. Samme Dag ankom Kongen til Slesvig By og tog Ophold paa Gortorp Slot, der var Kaserne, men indeholdt Appartements til Kongens Brug. I de følgende Dage, medens den nye Ordning af Hæren iværksattes, holdt Kongen Skue over Tropperne paa forskellige Steder i Terrainet og besøgte Mysunde og Frederikstad, inden han den 7. Januar over Dybbøl tog tilbage til Kjøbenhavn. Den 4. ankom Overgeneralen, hvem det er nødvendigt at omtale med faa Ord.

Generallieutenant de Meza hørte til den Række Generaler, som levede i Folkets Erindring fra den første slesvigske Krig. Han havde været Bülow's, Ryes og Schleppegrell's Vaabenfælle og deltaget med dem i de smukkeste Krigsbedrifter. Men han var støbt i en anden Form, end hine. Medens de færdedes mellem Soldaterne tidligt og silde, brugende Tugtens Svøbe saa vel som opmuntrende Ord, men altid vaagende over de dem underlagte Afdelingers Liv og Færden, helligede de Meza sig blot den overordnede Kommando, holdt sig borte fra Soldaterhoben og førte midt imellem Tropperne et af paafaldende Særheder præget Eneboerliv. Enhver kjender det excentriske Snit, han gav hver enkelt Del af sin militære Dragt, den Følsomhed, han viste for Træk, Kulde og Vejrforandringer, de snurrige Midler, han anvendte for at holde Paaklædningens Fylde i For-

hold til den stigende eller synkende Temperatur, den Afsky, han lagde for Dagen for al Slags Støj, saasom af mange Menneskers Tilstedeværelse paa samme Plet, Vognkjørsel o. s. v. Men man véd ogsaa, at, naar Slaget kom, holdt de Meza i sin ejendommelige Dragt til Hest i yderste Ildlinie og henrev alle ved sin Koldblodighed og Dødsforagt og ved det Overblik, han havde over Fægtningens Gang. Faa Generaler nød den Popularitet som han efter den første slesvigske Krig. Det er en gammel Erfaring, at Soldater ynde nogen Originalitet hos deres Fører, som skiller ham fra andre og vidner om Selvstændighed. Mange af de bekendteste Generaler i Historien have haft en Del af deres Indflydelse over deres Undergivne begrundet i visse personlige Særheder. Det var Tilfældet med Wrangel, der befalede Hæren lige over for os, med Blücher, Suwarow og mange flere. General de Meza's Ejendommeligheder hang ogsaa sammen med hans indre Væsen. Han var en højst selvstændig Mand, der kun tog lidet Hensyn til andres Meninger, i Besiddelse af ubestridelige Talenter, men noget bisar ikke blot i sin ydre Fremtræden, men ogsaa i Anskuelser og Domme.

I 1863 var de Meza en af de faa, som havdes tilbage af Kredsen af den første Krigs lykkelige Troppførere. Det var derfor naturligt, at han af Regeringen ansaas for selvskreven til at indvie den nye Krig, saa meget mere, som han havde kommanderet en Division i Danevirkestillingen i 1850, havde været Formand for den Kommission, som havde raadet til Stillingens Gjenbefæstelse og ledet Troppesamlingerne i Slesvig i de senere Aar. Ikke desto mindre havde der dog været nogen Tvivl om Hensigtsmæssigheden af hans Udnævnelse, da han var legemlig svag og ikke mere formaaede, særlig om Vinteren, at være længe i fri Luft; men man

satte sig ud over disse Betænkeligheder i Tillid til, at de Meza, naar Alvorstimen slog, vilde møde i Skanse-rækken, som han var mødt blandt de første, der faldt ud fra Fredericia i Julinatten 1849, og ved sin Nærværelse og Koldblodighed give de unge Tropper det samme Ex-empel, som havde gjort hans Navn uvisneligt blandt de ældre.

Imidlertid var Valget af en Stabschef paa Grund af Generalens Alder og Personlighed af særegen Betydning, og man havde derfor til denne Post udsæt Oberst H. A. T. Kauffmann, der havde et Navn fra den første slesvigske Krig. Han havde i 1848 været Stabschef ved Overkommandoen paa Als under Hansen, Rye og Bülow, i 1849 og 1850 været Souschef ved Overkommandoen under Bülow og Krogh, og efter den Tid Stabschef ved Slesvigs Generalkommando. I 1855 var han bleven udnævnt til Amtmand for Bordsø, Kiel og Cronshagen Amter samt Kurator for Universitetet i Kiel og i 1856 indtraadt som holstensk valgt Medlem i Rigsraadet. Men da Ministeriet i 1860 søgte at komme til en Overenskomst med Stænderforsamlingen i Itzeho, bevægede Hall ham til at ombytte sin nævnte Embedsstilling med Posten som Militairbefuldmægtiget i Frankfurt. Til Souschef var først Major F. C. Stiernholm udsæt, men paa et af Stabschefen derom ytret Ønske betroedes Posten til Kapitajn Rosen. Oberst Kauffmann havde alt 1849 i Sundeved lært Rosens Dygtighed at kjende og senere i Kiel virket sammen med ham.

I den Tid, Oberst Kauffmann havde været i Frankfurt, havde han haft Lejlighed til at følge det tyske Artilleris Udvikling, og han havde derfor et aabent Blik for, hvor meget de i Danevirkestillingen anlagte Værker, især disses Træreduiter og det Skyts, som var opstillet, havde tabt i Modstandsevne mod det nyere preussiske Skyts, der var indført, efter at Værkerne vare fremstaaede.

Saa snart Overkommandoens Stab var dannet, og Hovedkvarterets personelle Sammensætning i øvrigt var bestemt — til højstkommanderende Artilleriofficer var Generallieutenant M. Lüttichau bleven udsæt med Major J. T. Wegener som Stabschef og til højstkommanderende Ingenieurofficer Oberstlieutenant J. C. F. Dreyer med Major C. F. N. Schrøder som Stabschef — blev der, alt før Generallieutenant de Meza var kommen, truffet de virksomste Foranstaltninger til at sætte Stillingen i Forsvarsstand. Fra den 1. Januar afgaves der til Arbejde saa store daglige Kommandoer, som det paa nogen Maade var muligt at afsé, men desværre indfandt der sig paa samme Tid en Fjende i Stillingen, som man ikke var tilstrækkelig forberedt paa at værgе sig imod, nemlig Frosten. Baade Rejdeoversvømmelserne, Slien og Ejderen frøs saa hastigt til, at Isen alt den 6. Januar paa sine Steder naaede en Tykkelse af 4 à 5 Tommer. Ejderkanalen var paa den Dag farbar overalt, endog for Vogne, Ejderfloden paa nogle Steder. Ikke blot bleve Jordarbejderne vanskeligere, men der kom et nyt Arbejde til, nemlig Isning, og Kulden stillede ogsaa Fordringer til Beskyttelsesmidler for Tropperne. Endelig besværliggjorde Kulden ogsaa Hærens Forsyning, da Havnene i Østslesvig, til hvilke Tilførslen skulde ske fra Kjøbenhavn, frøs til.

De fortifikatoriske Arbejder, som maatte foretages, vare store, da Sliens Befæstning endnu ikke var paa-begyndt, og ingen Del af den øvrige Stilling var færdig. Der lagdes nu Haand paa Dannelse af Kanonplacements langs Slien — nær Mysunde ved Goltoft og Hestoft og længere ud efter ved Næs, Arnæs, Dotmark, Rabølsund og Maesholm. Ved Mysunde byggedes en Skibsbro af Skibe og Baade, samlede ved Arnæs, Kappel og Maesholm, og anlagdes nogle Kanonplacements nord for Slien. Ved Slesvig foretoges de Bygningsnedrivelser

i det sydlige af Byen, som vare opsatte til Krigens Nærmelse, og fuldstændiggjordes Skanserækken. Stillingen i Centrum forsynedes med to nye Værker, nemlig et paa Volden tæt ved Bustrup Slugten, hvilket Overkommandoen lod anlægge for at bøde noget paa den Fejl, som var sket derved, at Saxarmen ikke var taget med ind under Befæstningen, og et andet, Danevirks Forværk, som var paabegyndt i November ud for Nr. 11. End videre føjedes der lidt senere to nye Anlæg til, som Overkommandoen lod opføre, særlig af Hensyn til Frosten, nemlig et Batteri paa Øen Mevenberg i Slien nær ved Slesvig og et ved Holm umiddelbart øst for Slesvigs Altstadt. De øvrige Værker i Centrum forsynedes med Krudtmagasiner, Palissaderinger, Forbindelsesveje, og Egnen foran dem søgtes raseret, saa vidt muligt. Vest paa byggedes Broen ved Schwabsted af Fartøjer, samlede paa Ejderen; den store Oversvømmelse af Sorgdalen forberedtes og udførtes for en Del, endelig byggedes i en af Skanserne et manglende Blokhús, i de andre anlagdes Krudtmagasiner, som i Centrum, og foretoges end videre de Arbejder, som Stillingens Færdiggjørelse fordrede.

Den Ordning, som Hæren fik, og som den beholdt til Krigens Udbrud, var følgende:

Efter at 19. Regiment var befordret paa Jærnbanen fra Frederikstad til Slesvig for atter at indlemmes i 3. Division, af hvilken 8. Regiment udtraadte, og efter at 10. Batteri var afgivet til Sliforsvaret og 6. Dragonregiment til 4. Division, der formeredes af Generallieutenant C. D. Hegermann-Lindenchrone, kom

3. Division, Steinmann, hos hvem Kapitajn af Generalstaben J. C. Blom blev Stabschef i Steden for Rosen, til at bestaa af følgende Afdelinger:

7. Brigade, Max Müller, 1. og 11. Regiment.

8. Brigade, Scharffenberg, 9. og 20. Regiment,

9. Brigade, Neergaard, 19. og 21. Regiment,
11. og 12. Feltbatteri samt
4. Dragonregiments 1. Halvregiment.

Denne Division, som var indkvarteret i Slesvig By — 1. Regiment og Rytteriet paa Gottorp — med 11. Batteri, Fallesen, i Bustrup og 12., v. d. Recke, i Skaleby nord for Altstadt, fik den Opgave at forsvare Centrum fra Slien indtil Engdraget nord for Skanse Nr. 13. Her fra skulde 2. Divisions 5. og 6. Brigade besætte højre Fløj af Centrum indtil det sidste Dige hen imod Hollingsted med Skanse Nr. 23, men da disse Brigader endnu vare fremme for at bevogte Ejderen i den Stilling, vi alt have angivet, holdtes Strækningen fra Skanse Nr. 13 til Nr. 23 foreløbig besat af 8. Regiment, som fik Stabskvarter i Ellingsted og midlertidig, saa længe det udførte denne Tjeneste, underlagdes Generalmajor Steinmann, medens det senere skulde indtræde i Infanteri-Reserven, der var bestemt til at optage alle de Infanteri-Afdelinger, som havdes uden for Divisionsinddelingen.

2. Division, der kommanderedes af Generalmajor du Plat med Major E. F. Schau som Stabschef, og hvis Divisionskvarter var Oxlev, havde paa højre Fløj 4. Brigade, Wilster, som nu bestod af 4. Regiment i Frederikstad og 6. Regiment i Hollingsted. Ved Brigaden ansattes til Hjælp for Kommandoen fra midt i Maaneden Kapitajn J. A. F. Hoffmann, der var en Frederikstader af Fødsel og fra første slesvigske Krig bekjendt med Forsvaret af Marskegnene. 7. Batteri, Johansen, som hørte til Artillerireserven, var Brigaden midlertidigt tildelt og laa i Seeth; ogsaa var en Husareskadron tildelt Brigaden. 6. Regiment, hvis Hovedstilling var de 4 Værker Nr. 24, Nr. 25, Nr. 26 og Nr. 27, hvilke dannede et lille Hele for sig, havde et Detachement i Husum og end videre Topper fremskudte over Bünge til Stapelholm for at obser-

vere Ejderen sammen med andre, udsendte fra Frederikstad. 6. Brigade, Bülow, Stabskvarter Rendsborg Kronværk, bestod af 5. og 10. Regiment, det første øst, det andet vest for Chausséen; 5. Brigade, Harbou, Stabskvarter Krop, af 7. og 12. Regiment, liggende nord for Sorgfloden i de før nævnte Cantonnements, 7. Regiment vestligst med et Detachement i Ervde til Bevogtning af Ejderen. Divisionens to Batterier, 8., Messerschmidt, og 9., Schreiber, vare indkvarterede henholdsvis i Duvensted og Gr. og Kl. Reide, de to Husareskadroner spredte i Brigadernes Cantonnements og ved Ejderbevogtningen.

1. *Division*, hvis Chef, Generallieutenant G. D. Gerlach, den 3. Januar havde opslaaet sit Kvarter i Brodersby ved Mysunde med Major F. C. Stiernholm som Stabschef, havde 2. Brigade, Vogt, Stabskvarter Ekernefærde, saaledes disloceret, at 3. Regiment laa i Kosel, Holm, Kokkendorf og Ekernefærde, altsaa i den saakaldte Kokkendorfstilling, og 18. Regiment var frem-skudt i et Cantonnement om Marienthal, der strakte sig fra Vindeby til Gr. Wittensee, Harzhof og Altenhof. Af Divisionens Rytteri, et Halvregiment af 4. Dragonregiment, var den ene Eskadron foreløbig tilbageholdt ved Hovedkvarteret i Slesvig for at gjøre Tjeneste som Ordonnanskorps, indtil Ordonanseskadronen var udrustet. Af de to andre var atter en halv tilbageholdt til Tjeneste i Divisionskvarteret i Brodersby, men Resten, 1½ Eskadron, laa om Gettorf, midt imellem Ekernefærde og Kiel. Fra dette Rytteri og 18. Regiment udsendtes forenede Smaakommandoer til Bevogtning af Ejderovergangene Kluvensiek, Königsfærde, Landwehr, Lebensau, Knoop og Holtenau. Af 1. Brigade, Lasson, Brigadekvarter Sønder-Brarup, laa 2. Regiment med Stabskvarter Ulsnæs langs Slien og 22. Regiment bag dette med Stabskvarter Christianslyst, bredende sig til Brarup og Bøl. 3. Bri-

gade, Wörishöffer, Stabskvarter Vedelspang ved Langsø, havde 16. Regiment om Tolkskovbygaard op til Strukstrup og 17. Regiment om Farenstedgaard, strækkende sit Cantonnement til Isted og Popholt. Af Divisionens Artilleri laa det fra 3. Division modtagne 10. Batteri, Johansen, i Thorsted bag Slien, det 2., Lunn, var fra Kjøbenhavn kommet til Aabenraa. Men til Sliforsvaret hørte det svære til sammes faste Materiel hørende mobile Batteri, der benævnedes 13. og førtes af Kapitajn J. W. Salto, hvilket laa i Smedeby og Siversted.

4. *Division* under Generallieutenant Hegermann-Lindencrone, som havde Major i Rytteriet F. J. Heramb til Stabschef og fik Divisionskvarter i Slesvig, bestod af 1. Kavaleri-Brigade, Generalmajor J. J. Honnens, Stabskvarter Slesvig, med 3. og 5. Dragonregiment, hvilke imidlertid endnu laa under Omorganisation syd for Flensborg i Cantonnementer henholdsvis om Satrup og Husby, og af 6. Dragonregiment, det eneste, som var tilstede af 2. Kavaleri-Brigade og laa om Falkenberg samt vest efter om Jydbæk og Sylvested.

Naar hertil føjes, at der var 4 Ingenieurkompagnier i Stillingen, og at et Batteri, det 1., Kapitajn N. P. C. T. Bruus, af de til Artillerireserven hørende, var ankommet, er den mobile Styrke, som havdes i det sydlige Slesvig i den første Halvdel af Januar, angiven. Den faste Artilleribesætning bestod af 4 Fæstningskompagnier, som naturligt sluttede sig til Stillingens 4 udprægede Afsnit: højre Fløj, højre Centrum, venstre Centrum og venstre Fløj. 5. Kompagni besatte Værkerne i Frederikstad, Süderstapel, Husum og Hollingsted, 1. Værkerne fra Hollingsted indtil Nr. 13, den Strækning af Centrum, som skulde underlægges 2. Division, 3. Strækningen fra Nr. 13 til Slien og 6. Mysunde og venstre Fløj.

Betragte vi nøjere Hærens Opstilling i det hele, var

der en Ejder- og en Danevirkelinie, begge faldende sammen i Frederikstad. Udgaående her fra, finde vi langs Ejderen først 4. Regiment indtil Süderstapel, dernæst 6. Regiment i Norderstapel, derpaa 7. Regiment i Ervde, saa 10. og 5. Regiment paa begge Sider af Rendsborgchausséen, endelig 18. Regiment bag Ejderkanalens Overgange. Langs Danevirkestillingen finde vi fra Frederikstad først 4. Regiment, dernæst 6. til Hollingsted, 8. til Skanse Nr. 13, 3. Division til Slien og til sidst 2. Regiment langs Slien. Mellem Linierne laa 5. Brigade, og bag Danevirkestillingen de 3 holstenske Regimenter, 16., 17. og 22., omgivne rundt om af danske Tropper, i det Hestfolket laa nord og vest for dem. Tonen i de holstenske Afdelinger var ikke forbedret ved, at noget dansk Mandskab var sat ind i Kadrerne blandt Holstenerne. Den 1. Januar, da 16. Regiment skulde marchere fra Flensborg, havde 4 Holstenerne nægtet at marschere mod Syd og vare derfor blevne arresterede. Ved andre af Regimenterne forlangte Holstenerne Hjemsendelse, fordi der i Plön var tilstaaet de i 14. Bataillon Tjenende Permission. Den 2. Januar gjorde Overkommandoen Indstilling til Krigsministeriet om Forholdene ved disse Afdelinger og forlangte Holstenerne fjærnede; men det var en Sag, som længe fik vente paa sin Afgjørelse. I øvrigt viste Tonen sig ogsaa daarlig i nogle sydslesvigske Afdelinger, saaledes ved 13. Regiment, som laa i Assens og i Sønderborg, og i 12. ved Rendsborg.

Som det vil ses, var Troppernes Dislokation meget spredt, hvilket dels maatte være saa for Ejderbevogtningens Skyld, men dels ogsaa af Hensyn til Kulden, fordi Train og Forplejning endnu ikke vare komne i Orden. Først i sidste Øjeblik skulde Koncentrationen til Stillingen ske, og for den lagdes der

følgende Plan: Naar 6. Brigade fra Ejderen gik bag Sorgfloden og der var optagen af 5. Brigade, havde de begge — efter Omstændighederne enten efter et Ophold eller strax — at trække sig tilbage til Lille Danevirke, og, hvis de forfulgtes, kun ydende saa megen Modstand, som behøvedes for at sikre Tilbagegangen. Samtidigt skulde 6. Regiment trække sin Styrke fra Stapelholm tilbage til Hollingsted, og 1. Divisions fremskudte Afdelinger, som maatte følge Bevægelsen fra Ejderen til bag Sorgfloden med en tilsvarende Tilbagegang til Mellemrummene mellem Bisten- og Wittenensee samt mellem denne og Ekernførde Fjord, havde dernæst at følge den anden Del af Tilbagegangen ved at indtage Kokkendorf- eller eventuelt Mysundestillingen.

Naar 2. Division nærmede sig Danevirkestillingen, paa det sidste Stykke Vej følgende Oxvejsens Retning, vilde den finde 8. Regiment og 3. Division opstillede for at optage den, samt 3. Brigade og 22. Regiment, hvilke til den Tid forudsattes reorganiserede, og Rytteriet trukne nærmere til Stillingen, Brigaden og Regimentet til et Cantonnement, hvor fra de kunde være lige nær ved Slesvig og Mysunde, Rytteriet til et Cantonnement bag Centrums højre Fløj for i det Tilfælde, at Frontlinien skulde blive brudt vest paa, at kunne virke i det for Rytteriet gunstige Terrain om Ellingsted eller efter Omstændighederne at kunne beherske det foranliggende Terrain om Jagel, Krop og Reide.

Kaste vi endelig et Blik paa den saaledes besatte Danevirkestilling, finde vi $1\frac{1}{2}$ Brigade ved Slien, 5 i Centrum og 1 paa højre Fløj, samt som Reserve, foruden 8. Regiment, 3. Brigade og 22. Regiment, hvilke sidste Afdelinger efter Overkommandoens Bestemmelse kun skulde anvendes til Understøttelse for Sliforsvaret, naar Fjendens Angreb hovedsagelig var rettet paa venstre

Fløj, men ellers skulde være til Understøttelse for Centrum. Ved et Angreb paa Centrum var der saaledes 7 Brigader til Raadighed, hvilke, naar Fløjene ikke samtidigt angrebes, kunde forøges noget. General Wilster kunde nemlig i saa Fald lægge Kommandoen til Hollingsted, lade 4. Regiment udstrække sin Linie og faa 6. Regiment tilovers til en Understøttelse for Centrum. Naar højre Fløj angrebes, vilde Forstærkning altid kunne sendes fra 2. Divisions nærmeste Afdelinger mod Erstatning fra Infanteri-Reserven eller 3. Division. Ved et Angreb paa venstre Fløj havdes 3. Brigade og 22. Regiment samt 8. Regiment til umiddelbar Reserve, men dernæst vilde 3. Division kunne yde den en yderligere Understøttelse, som man i flere Tilfælde bedst tænkte udført ved en Fremrykning syd om Slien paa Flekkeby, da der derved vilde kunne virkes paa den angribende Hærs Tilbagetogsline.

De Kræfter, som havdes tilstede, vare dog endnu kun svage i Forhold til den udstrakte Stilling. Der vilde ikke kunne opstilles tilstrækkelige Reserver for de enkelte Dele af Linien, og især manglede en Hovedreserve for Stillingen i det hele. Men naar Forstærkningsmændene i Kjøbenhavn vare udrustede, vilde Forholdene bedres. Da vilde 14. Regiment, hvis Kadre var sendt til Kjøbenhavn for at fyldes, og 15. Regiment samt Garden og 13. Regiment indgaa tillige med 8. Regiment i Infanteri-Reserven, som skulde kommanderes af Generalmajor F. W. C. Caroc med Kapitajn af Generalstaben L. E. Fog til Stabschef. Og til denne anelige Forstærkning vilde de manglende Batterier af Artillerireserven, som til Dels alt vare undervejs, og 2. Dragonregiment slutte sig.

For at sikre Koncentrationen og forhindre Fjenden fra en for hurtig Nærmelse, foretoges der ogsaa i Forterrainet en Del Arbejder. I den Henseende var Op-

mærksomheden især fæstet paa Adgangen til Slesvig fra Rendsborg. Sachserne havde paa deres Side af Ejderen anlagt Værker for at kunne afvise danske Forsøg paa at overskride Broerne ved Rendsborg. Noget lignende kunde ikke gjøres paa vor Side, eftersom Terrainet var ugunstig derfor, og en Afspærring ved Palissader var lidet nyttig. Der tænktes derfor paa en Sprængning af Broerne i sidste Øjeblik. En saadan kunde dog ikke forberedes ved Slusebroen i Kronværket, da de danske og tyske Skildvagter her stode ganske nær hinanden, men derimod ved den lange Jærnbanebro, der hvilede paa Pæleaag, hvis Ødelæggelse kunde bevirkes ved Anbringelse af Krudtsække paa Pæleaagene. Da Fjenden, naar en saadan Sprængning foretoges i det afgjørende Øjeblik, i længere Tid vilde være ude af Stand til at føre det holstenske Jærnbanemateriel ind i Slesvig, befalede Overkommandoen, at denne Ødelæggelse skulde forberedes. Der holdtes derfor Sprængningsmidler skjult tilstede paa Trollier i nogen Afstand fra Broen. Nord for Rendsborg undermineredes Jærnbanedæmningen ved Duvensted og forberedtes Afkastelsen af alle Broerne over Sorgfloden. Foran venstre Fløi anbragtes der passive Forhindringer foran Kokkendorf-Stillingen, og Overkommandoen befalede alle Broer paa Chausséen mellem Kiel og Ekernførde forberedte til Afkastning og Chausséen selv gjenembrudt c. 500 Alen syd for Ekernførde. Da denne Chaussée kunde beherskes fra Havet, anmodede Overkommandoen derhos om, at nogle Krigsskibe maatte stationeres i Ekernførde Fjord, hvilket Ønske opfyldtes i Maanedens Slutning, medens derimod Demoleringsarbejderne kun i ringe Grad kunde komme til Udførelse.

Det er allerede nævnt, at Marineministeren ikke saa sig i Stand til at gjøre Vesterhavsfлотillen sejlklar, hvad General Wilster i Frederikstad meget ønskede for at

kunne beherske Ejderens Udløb og forhindre Fjenden fra at bemægtige sig Ejdersted. Derimod sendte den Lieutenant P. J. C. Holböll til Fanø, hvor de 8 Kanonjoller vare oplagte, for at overtage Stationen der, og befalede paa Foranledning af Kapitajnlieutenant O. C. Hammer i Vyk, der var Krydstold- samt Fyr- og Vagerinspektør paa Vestkysten og levende interesserede sig for Vesterhavssøernes Forsvar, at Dampskibene „Hammer“ og „Augusta“, som laa i Husum Havn, skulde overføres til Vyk for ikke efter Danevirkestillingens mulige Tab at falde i Fjendens Hænder, hvilken Overførsel dog foreløbig ikke lod sig iværksætte, da de alt vare indefrosne. Tillige blev ved det slesvigske Ministeriums Foranstaltning alle Lodser fjærned fra Tønning, for at Fjenden ikke skulde drage Nytte af dem. Videre skete der ikke vest paa, thi Overkommandoen viste Vesterhavssøernes Forsvar fra sig, ligesom ogsaa Femerns, til hvilket sidste Krigsministeriet vilde, den skulde afgive et Par Kompagnier. Den vilde ikke svække Hæren ved Detacheringer og foreslog Forsvaret af de nævnte Øer gjort til et Marineanliggende.

Som en Foranstaltning, der havde til Maal at gjøre Fjenden Opholdet mellem Ejderen og Danevirke besværligt, maa det ogsaa nævnes, at Overkommandoen udskrev alt det overflødige Brændsel, Hø og Halm, som fandtes syd for Danevirke. Deraf dannedes der Oplag, som tænktes anvendte til Baal, Lejrstraa m. m. for de danske Tropper, naar Bivuakeringen indtraadte.

Føleligst var i første Halvdel af Januar Mangelen paa Heste og Train. Omtrent Halvdelen af Infanteriets Patronkarrer vare bespændte, og ved Hjælp af de i Holsten og i det sydlige Slesvig udskrevne Heste vare en Del Færdselsvogne, som vare indkjøbte samme Steder, blevne forsynede med Forspand. Ellers skulde Trainet

komme fra Aabenraa, hvor Ritmester Haffner organiserede det. Fremgangsmaaden var den, at Hestene, som udskeves til Trækbrug, førtes af Trainkuske eller privat antagne Personer til Aabenraa, hvor de samledes med de indkjøbte og ligeledes til Aabenraa afsendte Vogne, Seletøjer og Staldrekvisitter og overgaves de Kuske, der skulde føre Kjøretøjerne og ligeledes mødte der. Foruden Aabenraa afgav ogsaa Omegnens Landsbyer midlertidige Kvarterer for den Styrke, som var under Organisation der. Hestene til Rytteriet hentedes af Dragoner, som vare indkaldte til Rytterdepoterne — desværre i et for ringe Antal, da Liniemandskabet ikke var tilstrækkeligt —, og som der fra med Sadeltøj og Rekvisitter afgik til de Steder, hvor Hestene skulde modtages. Her fra rede de til Aabenraa og efter en Dags Hvile til Regimenterne, som imidlertid vare blevne organiserede paa 6 Eskadroner. I Forvejen vare Afgivelserne til 2. Dragonregiment i Nyborg og til Ordonnanskorpset samt Rytteriets Bidrag til Trainet regulerede. Alt, hvad der angik denne Udrustning, var af Krigsministeriet kombineret med megen Tænksomhed, og det skortede ikke Haffner paa administrative Evner, men Udrustningen gik langsomt, uagtet Overkommandoen bad Haffner sende Vogne og Forspand, saa snart de vare i Stand til at gjøre Tjeneste, uden Hensyn til, at de endnu ikke vare i fuld reglementsmaessig Forfatning, og Rytteriet fik først sine udskevne Ridebeste i Slutningen af Januar. Den største Hindring var dog Frosten. Den 12. Januar naaede Kulden 6—7 Grader R. Korsør, Flensborg og Aabenraa Havne vare tilfrosne; en Mængde Heste vare ophobede i Korsør, uden at Transportchefen, Orlogskapitajn Raffenberg, som opholdt sig der, kunde faa dem tilstrækkeligt hurtigt videre.

At den tiltagende Frost forøgede Vanskelighederne ved

en Koncentration til Danevirke, er en Selvfølge. Af den i Følge Generallieutenant Thestrups Initiativ paabegyndte Barakkebygning var en Barakkelejr ved Store Danevirke for 2000 Mand det eneste færdige Resultat. Til den anden lignende Lejr, som var bevilget, var Tømret endnu ikke kommet, ikke engang anmeldt. Overkommandoen drev alvorligt paa Hidsendelse af Byggemateriale, og lod af Tømmer, den selv skaffede til Veje, opføre Bivuakstalde for 800 Heste ved Hesterberg nord for Slesvig samt Træbarakker for Betjeningsmandskabet ved Skanserne og nogle Vagthytter til Brug for Forposterne, naar den Tid kom, at disse maatte udsættes. Derhos rekvirerede den hos Krigsbestyrelsen uldne Tæpper og fik saa mange, at den i Midten af Januar kunde give hver Mand af 3. Division et og til de andre Divisioner og Afdelinger udlevere en Del.

Mest forøgedes ved Frosten Isningsarbejderne. Ingenieurerne fik Befaling til at holde Slien aaben paa de Steder, hvor der var Hovedpassage over den, og i øvrigt at danne en Rende i dens hele Længde og forhindre den fra Tilfrysning ved at bevæge Tømmerflaader i den. Alle Fiskere og Sømænd, som kunde opdrives i vid Kreds, antoges for at anvendes ved dette Arbejde, men der manglede baade Redskaber, navnlig Isøxer og Issave, og kyndige Ledere af slige Arbejder. Om begge Dele bad Overkommandoen i Kjøbenhavn, som og især om en Damp-Isbryder, der vilde være af største Værd. Marinebestyrelsen kunde dog ikke hjælpe og havde navnlig ingen Damper af den ønskede Bygning at yde; derimod fragtede Krigsbestyrelsen gennem Firmaet Koch & Henderson Dampskibet „Ossian“, som førtes til Slien for at bruges som Isbryder.

De Vanskeligheder, som baade Krigsministeriet og Overkommandoen havde at overvinde, vare i alle Ret-

ninger overvældende; men der udfoldedes af begge Myn-digheder megen Energi, og Stemningen blandt Tropperne var i det hele taget god. Den smukke Centrumstilling, i hvilken de fleste af Tropperne færdedes, gjorde et mægtigt Indtryk paa dem, og Stillingens Svagheder saas ikke der fra. At Frosten var Stillingens værste Fjende, vidste dog enhver; men alle lagde med største Hengivenhed for den fælles Sag deres Kræfter til for at besejre de Vanskeligheder, den kunde bringe. Naar en enkelt Dag Vejret var mildere, som f. Ex. den 17. Januar, da det pludseligt — desværre kun for en Dags Tid — slog over til 1 Grads Varme, eller naar en stor Vanskelighed var overvunden, som f. Ex. i Slutningen af Januar, da „Ossian“ gennem Isen naaede Slesvig By, læstes Tilfredshed i alles Blikke.

Med Hensyn til Forsvaret af Danevirke var der tidligere lejlighedsvis af Major C. F. N. Schrøder, den Gang han endnu var højstkommanderende Ingenieurofficer i Stillingen, gjort et Forslag, der dog, saa vidt vides, ikke af Ingeniurdirektionen blev sendt frem til Krigsministeriet, men dog har været overvejet. Det bestod i til Fordel for Stillingen at afbrænde Landsbyerne foran samme, som man gør foran en Fæstning, naar Fjenden kommer, og lægge et nøgent Bælte af 2 à 3 Mils Bredde foran Stillingen. Han mente, at i hvert Fald Landsbyerne Kl. og Gr. Reide, Krop, Jagel, Selk, Lopsted og Fartorp maatte ryddes. Denne Forholdsregel havde hist og her i Hæren nogle Stemmer for sig, ligesom ogsaa den ved Nedrivning af Landsbyer foran Stillingen at vinde Materialier til Baraker; men det kunde ikke let tænkes, at en saadan Forholdsregel vilde have vundet Billigelse paa en Tid, hvor Regeringen af Hensyn til den Skade, som derved voldtes Beboerne, ikke engang satte de vestlige Oversvømmelser fuldstændigt i Værk. Heller ikke var Danevirkestillingen

befæstet tilstrækkeligt til, at den kunde begrunde en saadan Fremgangsmaade. Det var kun en Feltstilling, en præpareret Valplads, men ingen Stilling, som skulde holdes til det yderste. I hvert Fald maatte en slig Forholdsregel først billiges i Kjøbenhavn. De Mezas Myn-dighed var endnu meget begrænset. Han var kun Chef for Tropperne i Danevirkestillingen. Han kunde ikke engang faa Belejringsstilstand indført i Sydslesvig, som han androg om, og uden hvilken han ikke kunde blive Herre over Forbindelserne med Holsten. Heller ikke modtog han politiske Oplysninger, som han udbad sig strax efter sin Ankomst til Slesvig, navnlig for at kunne bedømme, naar Krigen nærmede sig.

Den Maade, hvorpaa den danske Hær voxede frem, dens Stilling og hele Holdning, foruroligede den Forbundshær, som stod paa den anden Side af Ejderen. Den lille sachsiske Styrke, som rigtignok ogsaa var langt borte fra sine Reserver, følte sig pludseligt ængstet ved at staa lige over for den overlegne og stedse voxende danske Hær. Den 6. Januar skrev Hake til Forbundet om sin Stilling og mente Tidspunktet kommet til at tænke paa Forbundstroppernes Sikring, til ikke at lade dem staa som i dybeste Fred lige over for en slagfærdig Hær, men at lægge dem tilbage om fjærnere Centralpunkter. Det forekom ham usandsynligt, at de Danske, naar Slesvigs Okkupation faktisk var besluttet af Forbundet, rolige og i fuld passiv Holdning vilde oppebie de i dette Øjemed opbudte Troppers Overgang over Ejderen, hvorimod han forudsaa, at de vilde benytte Mellemtiden mellem disses Udrykning og deres Ankomst til Ejderen til et offensivt Stød fremad, der i Følge Forholdene næppe vilde blive ugunstigt for dem. Han gjorde tillige opmærksom paa Frosten, som havde tillagt Ejderen. Skanserne, han havde opført, vare betydningsløse,

da de Danske overalt kunde passere Ejderen. Fra et militært Standpunkt betragtet, maatte Rendsborg efter hans Mening rømmes, saa snart de Danske gik frem mod Staden. Han forlangte derfor Bemyndigelse til, saa snart Forholdene bleve alvorligere, at maatte trække de i Lübek og Hamburg værende Reservebrigader til sig og, efter at have rømmet Rendsborg og Kiel, samle hele Korpset i Neumünster eller Nortorf.

Men Forbundet havde da andet at gjøre end at tænke paa Hake. Forholdene i Tyskland vare komne til en Krise. Da Mellemsstaterne ikke vilde gaa ind paa Østerrigs og Preussens Forslag, særligt fordi det indeholdt en Anerkjendelse af Londontraktaten, gave disse Stormagter tydeligt til Kjende, at de ikke kunde underordne sig Forbundet, hvis dets Beslutning gik deres Forslag imod. „Det tyske Forbund“, skrev Rechberg den 10. Januar til Bayern, „staar fuldkomment frit lige over for Londontraktaten. Ingen forlanger, at Forbundet skal tiltræde den. Men Østerrig og Preussen have anerkjendt den, og Forbundet har ikke Ret til at forhindre dem i at opfylde, hvad de have lovet som Medlemmer af den evropæiske Folkefamilie.“ „Kong Christian IX“, tilføjede den østerrigske Minister, „har ikke bestegit Tronen i Følge Londontrakten, men i Følge den af Frederik VII i Egenskab af holstensk Hertug og tysk Forbunds fyrste lige saa vel som i sin Egenskab af Konge af Danmark udstedte og af saa vel tyske som danske Ministre kontraserede Tronfølge Lov. Forbundet har aldrig protesteret mod denne Lov, men har udtrykkelig, efter at Londontrakten var afsluttet, den 29. Juli 1852 anerkjendt Kundgjørelsen af 28. Januar 1852, som havde det Maal, at sikre det danske Monarkis Sammenhold i dets Helhed. Exekutionen i Holsten er bleven til en forbundsstridig Okkupation af Landet. Østerrig vil ikke med-

virke til dennes Opretholdelse, saa lidt som til en maske-
ret Erobring af Slesvig. Det Forslag, Østerrig og Preus-
sen anbefale, er den yderste Grænse, hvor til man kan
gaa med Forbundsexekutionernes defensive Karakter for
Øje.“

Dette var Tale for døve Øren. Ophidselsen voxede,
og da østerrigske Furerer kom til Byerne for at forbe-
rede de østerrigske Troppers Jærnbanefart gjennem
Landet, mødte de en saadan Modtagelse, at Østerrig
trak dem tilbage. Da Preussen og Østerrig den 11.
Januar utaalmodigt forlangte deres Forslag fremmet.
faldt det ved Afstemning den 14. med 11 Stemmer mod
4; men de to Magter erklærede derpaa strax, at de vilde
tage Sagen i deres egne Hænder og, uafhængigt af For-
bundet, som Stormagter stille de samme Fordringer i
Kjøbenhavn, som de havde foreslaaet i Forbundet. Al-
lerede var der sendt den preussiske og den østerrigske Ge-
sandt i Kjøbenhavn Udkast til en Fællesnote, som skulde
anvendes, naar Øjeblikket kom. Den overleveredes alt
den 16. og gik ud paa, at Gesandterne skulde forlade
Kjøbenhavn, naar ikke den Erklæring var tilgaaet dem
i Løbet af Dagen den 18., at Fællesforfatningen var
tagen tilbage.

Havde det været galt før i Tyskland, blev det værre nu.
Bayern, Sachsen, Würtemberg, Baden, Hessen-Darmstadt
og flere Magter protesterede strax. En Del af Staterne
begyndte at mobilisere; men Preussen besvarede dette med
at give de 7 Korpser, som ikke vare mobiliserede, Ordre
til Krigsforberedelse. En Adresse, som vedtoges paa
en Folkeforsamling i München, talte om den Strøm af
Begejstring, som vilde gennemfare de tyske Lande,
naar Bayerns Konge med sine Forbundne vilde sende
en Troppemagt til Hertugdømmerne for at beskytte Hake
mod Stormagterne.

Uagtet Østerrig og Preussen den 19. gave en beroligende Erklæring til Forbundet, og Bismarck i en Cirkulærdepeche til de tyske Regeringer aabenbarede, at man ikke maatte tro, at de tyske Stormagter tilsigtede den hidtidige Tilstands uforandrede Vedbliven, men vilde have et rigtigt Slesvigholsten, med Rendsborg som Forbundsfastning og Kiel som Frihavn, i Personalunion med Danmark, og det sidste endda kun, hvis Arvespørgsmaalet, som han ønskede grundigt undersøgt, virkelig skulde blive afgjort til Gunst for Christian IX, voxede Forbitrelsen. Det bidrog heller ikke til at dæmpe den, at Bismarck samtidigt med sin Cirkulærdepeche havde rettet en Anmodning til Hake om uden videre at stille sig under Wrangel, hvad hin afviste med Uvilje og fik Forbundets Tak for.

Allerstørst syntes Bestyrtelsen at være i Preussen. I Berlin forkastede Deputeretkamret med 275 Stemmer mod 51 Bevilgelsen af de Penge, hvorfor der skulde føres Krig, og erklærede at ville med alle til Raadighed staaende Midler modsætte sig en Politik, som svigtede Tyskland og misbrugte Preussens Stormagtstilling. Men Bismarck svarede ikke uden Højhed: „Dersom Folket tænkte og følte som I, saa vilde det være ude med Preussen; men lykkeligvis er det ikke Tilfældet. Den kongelige Suverænitet er endnu den Bronceklippe, hvormod Friedrich Wilhelm I talte. Den danner Historiens, Ærens, Magtens og den preussiske Forfatnings Basis. I formaa ikke at omstyrte den ved Eders Nationalforening, ved Eders Resolutioner og Eders liberum veto.“ Derpaa sluttede Bismarck pludseligt Sessionen, forkastede Budgettet i den Form, hvori det var vedtaget af Kamret, lod det approbere af Kongen i den Form, i hvilken det var forelagt af Regeringen, og med gigantisk Kraft førte han det noget ængstede Østerrig med sig tværs over den

begyndende Borgerkrig i Tyskland og den voxende Gjæring i Preussen mod Danmark, fra hvem det afslaaende Svar var givet den 18. Januar.

Med Hensyn til dette Svar havde Lord Russell givet den danske Regering et Raad. Han havde den 13. tilkjendegivet Sir A. Paget, at, dersom der enten fra Forbundet eller fra de tyske Stormagter indløb en Opfordring til Forfatningens Tilbagetagelse, burde Regeringen erklære sin Beredvillighed til at sammenkalde Rigsraadet og forelægge det Sagen. Regeringen var villig dertil, naar den havde Vished for, at den derefter kunde vende tilbage til en paa Aftalerne 1851 og 52 bygget Helstatsordning; men under en Samtale, som Monrad i Anledning af Opfordringen havde med den østerrigske Gesandt, Friherre Brenner, lagde denne ikke Skjul paa, at Østerrigs Hensigt var i Steden for Forfatningen af 18. November at fremskaffe et Slesvigholsten, staaende i samme Forhold til Kongeriget, som Norge til Sverig.

Følgen af denne Samtale blev, at der foreløbigt paa den kollektive Note gaves et Afslag, der dog kun var begrundet paa, at den korte Frist ikke tillod Regeringen at gjøre de nødvendige Forberedelser til at bevirke Forfatningens Tilbagetagelse ad lovlig Vej. Det maa her tilføjes, at Gesandten bestyrkede den Tro hos Regeringen, at der maatte komme et bestemtere formuleret Ultimatum senere, og at han ogsaa godkjendte den almindelige Opfattelse den Gang, at Stormagternes Opfordring egentlig kun var et Paaskud for af komme til Ejderen og kue Revolutionen i Holsten.

Hvad der senere fra Regeringens Side skete i politisk Retning, skal senere blive fortalt, men først skal det her meddeles, hvad Opfordringen i militær Henseende gav Anledning til.

Fra Berlin var der paa den Tid som en Hemmelighed

udspredt Efterretninger ikke blot til os, men til andre Regeringer, om, at den preussiske Hær ikke kunde blive færdig før til den 15. Februar. Da dette kunde være en Snare, for at man kunde overraske os og Evropa, paalagde Regeringen Krigsministeren at sørge for, at Hæren blev fattet paa Angreb.

Den 22. Januar udfærdigede derfor Krigsministeren følgende Skrivelse til General de Meza:

„Ministeren har ikke villet undlade at gjøre Overkommandoen bekjendt med den Forandring i den politiske Stilling, som er indtraadt ved de tyske Stormagters seneste Forlangender om Tilbagetagelsen af Forfatningen af 18. November, og det af Regeringen derpaa givne afslaaende Svar. Medens der nemlig hidtil ikke har været Grund til at vente Fjendtlighedernes Begyndelse uden forudgaaet Krigserklæring, tør Regeringen ikke længere med Sikkerhed stole paa, at en saadan vil blive given, i det de nævnte Stormagter muligen kunne betragte det gjorte Forlangende som et Ultimatum, skjønt det ikke er betegnet som saadant, og begynde Krigen, saa snart de fornødne Stridskræfter ere blevne samlede syd for Ejderen.“

„I det Ministeriet henleder Overkommandoens Opmærksomhed paa foranstaaende, maa det dog tillige udtale, at det paa Grund af de betydelige Forberedelser, som fra Modstanderens Side maa træffes, forinden Krigen kan begyndes, ansér det for umuligt, at et Angreb kan finde Sted inden denne Maanedes Udgang.“

Men de Meza havde endnu ikke faaet sin Stilling og Myndighed ret bestemt, og det kunde ikke opsættes længere. En Instrux for ham var under 11. Januar indstillet til Kongen og den 13. approberet, men hidtil ikke afsendt. Den afsendtes først den 22., altsaa samtidig med ovennævnte Skrivelse, og var vildledende, fordi de

evropæiske Forhold, som Instruxen havde haft for Øje, alt nu havde veget Plads for andre. Den lyder i sin Helhed saaledes:

„Hs. Majestæt Kongen har i Følge Krigsministeriets derom nedlagte allerunderdanigste Forestilling under 13. d. M. allerhøjest approberet, som følger:“

„Den kommanderende General for den aktive Armé tildeles følgende Instrux:“

„Under den aktive Hærs Overkommando henhører, foruden samtlige Tropper, der udgjøre denne Armé, tillige alle Militæretablissementer i Hertugdømmet Slesvig og alle derværende i Armeens Tjeneste ansatte Personer.“

„Saa længe den nuværende faktiske Exekutionstilstand i Holsten vedvarer uforandret, bliver det Opgaven at bevogte Grænselinien mod Holsten, der dannes af Kanalen og Ejderen, ved Osterrade-Distriktet af den gamle Ejder. Overskridelsen af den saaledes betegnede Linie enten ved regulære Forbundstropper eller ved Friskarer tilbagevises, i fornødent Fald med Magt.“

„Indtræder en virkelig Krigstilstand, bliver Danevirkestillingen fuldstændigt at besætte. Af det foran denne liggende Land hævdes kun, hvad der er nødvendigt for Stillingens Sikring, og hvad der i øvrigt uden uforholdsmæssig Fare og Besvær kan holdes besat.“

„Hvor vidt vi skulle drive Stillingens Forsvar, er det umuligt forud bestemt at afgjøre, og det maa i hvert enkelt Tilfælde blive den kommanderende Generals Sag at fatte Beslutning herom i Overensstemmelse med Begivenhedernes Gang. Til Vejledning i denne Henseende skal Ministeriet gjøre opmærksom paa, at saa stor Interesse det end maa have at beskyærme Landet mod fremmed Vold og derved kun at vige tilbage efter en afgjørende Kamp, saa er det dog under de for Haanden værende politiske Forhold af endnu større Betydning, at

det kommende Foraar finder os i Besiddelse af en dygtig og slagfærdig Hær. Kampen i Danevirkestillingen bør altsaa ikke føres saa vidt, at Hærens Tilværelse som Hær kompromitteres, hvad der ogsaa følger ligefrem deraf, at vi bag denne Stilling have en anden Forsvarslinie i vore Flankestillinger, og at vi til disses Besættelse kun kunne gjøre Regning paa den samme Hær, som kæmper ved Danevirke.“

„I det Ministeriet saaledes har fremhævet Vigtigheden af, at Kampen i Danevirkestillingen ikke koster os uforholdsmæssig meget, skal det paa den anden Side ogsaa fremhæve, at herved ikke tages noget Hensyn til det i Stillingen værende Materiel. Kan dette i Tilfælde af Tilbagetog medtages og bringes i Sikkerhed, er saadant at foretrække, men det er af langt større Vigtighed, at Positionsskytset er tilstede i det afgjørende Øjeblik, da dets kraftige Benyttelse i høj Grad kan bidrage til at bestemme Dagens Skæbne. Hensyn til dette Materiel maa altsaa ikke komme i Betragtning ved Afgjørelsen af Spørgsmaalet, om Stillingen skal rømmes eller yderligere forsvares.“

„Et Punkt, der spiller en vigtig Rolle i Forsvaret, er Oversvømmelserne i Stillingens højre Fløj. I hvilken Udstrækning disse til enhver Tid blive at etablere, maa det være Overkommandoens Sag at afgjøre, og Ministeriet skal i denne Henseende kun udtale, at det er overbevist om, at et i sine Følger saa overordentlig kostbart Forsvarsmiddel som Indladelsen af Havvandet over frugtbare Egne vil blive anvendt med forstandig Økonomi.“

„Afslaas et alvorligt Angreb paa Stillingen, bør den vundne Fordel forfølges i saa stor Udstrækning som muligt og tilraadeligt. Grænselinien mellem Hertugdømmerne er i denne Henseende uden Betydning, og kun de militære Hensyn maa være ledende. Fører et An-

greb derimod til et for os uheldigt Udfald, saa at Stillingen ikke længer kan holdes, maa de enkelte Dele af Forsvaret saa vidt muligt bevæge sig tilbage efter forud angivne Retrætelinier. Ogsaa her maa det i det foregaaende antydede Hovedformaal blive det bestemmende, og saaledes den paa Halvøen tilbageblivende Styrke muligvis gives en snævrere Begrænsning, end man under andre Forhold maatte ansé rigtigt.“

„Ministeriet har i det foregaaende stærkt fremhævet Vigtigheden af at kunne gaa Foraaet i Møde med en dygtig og slagfærdig Hær. Elementerne hertil ere allerede tilstede, og Ministeriet vil sørge for, at de stadig fuldstændiggjøres. Det er nu Overkommandoens ansvarsfulde Hverv at drage Omsorg for, at Gjennemførelse af alvorlig Disciplin gennem alle Grader og klog Benyttelse af Tiden til Sammenarbejdning af de enkelte Afdelinger og til yderligere Uddannelse, navnlig af det yngre Befalingspersonale, kan bringe os Maalet saa nær som muligt.“

„Hvilket saaledes meddeles Armeens Overkommando til fornøden Efterretning.“

Som det vil ses, udvikledes der ikke i denne Instrux, uden højst flygtigt, nogen Forsvarsplan. Ogsaa underlagdes kun Militæretablissementerne i Slesvig de Meza; ikke Fredericia eller Etablissementerne paa den fjærnere Krigsskueplads. For Hæren stillede der sig imidlertid et andet Arbejde i Udsigt, end det i Instruxens sidste Stykke forudsatte fredelige.

Der var overordentlig meget at gjøre for at faa Hæren nogenlunde i den Stand, som var tilsigtet; men et Held var det, at Flensborgs og Aabenraas Havne bleve aabne, og at Dampskibsfarten atter fik fri Gang. Frostene blev lidt mindre stræng i Maanedens sidste Halvdel, og paa Grund af Regn blev Isen paa Ejderen usikker. Den 28. Januar kom „Ossian“ gennem Slien

til Slesvig. Den Dag var Renden færdig i hele Sliens Længde, 50 Alen bred. Fra Marineministeriet sendtes paa hin Tid Kanonbaaden „Willemoes“ til Slien og Skruekorvetten „Thor“ samt Skonnerten „Esbern Snare“ til Ekernførde. Den første, der fik Station ved Maesholm med den Opgave, at forhindre en Overgang mellem Sliens Munding og Rabølsund, erholdt fra Overkommandoen tillige den Opgave, at holde Sliens Rende opiset til Mysunde. Men i Følge Marineministeriets Ordre skulde den forlade det snævre af Slien, naar Fjendtlighederne begyndte, da det tynde Materiale, hvorefter den var bygget, og Maskineriets Placering vilde udsætte den for Tilintetgjørelse af selv det letteste Feltartilleri.

Som Følge af Krigsministeriets Skrivelse om Muligheden af et forestaaende Angreb, gav Overkommandoen 2. Division Bemyndigelse til at gjøre Opstillingen lettere ved Ejderen, til at trække 6. Brigade bag Sorgfloden, kun efterladende et Kompagni i Rendsborg Kronværk og Rytteri til Observation af Ejderen. Dette udførtes saaledes, at de 3 Divisionen tildelte Husareskadroner, hvorefter den ene for en Tid havde været 4. Brigade overladt, samledes i Terrainet mellem Sorg og Rendsborg, og at der foruden et Kompagni i Kronværket ogsaa opstilledes et nordligere, medens 6. Brigades Gros blev trukket sammen i det af 5. Brigade forud belagte Cantonnement, som derfor udvidedes noget mod Øst. For det frem-skudte Kompagni i Rendsborg indrettedes der en Vognpark af rekvirerede Vogne, hvor paa det i Angrebstilfælde hurtigt kunde komme bort. Samme Forholdsregel toges ved 1. Division, hvor der nu ved alle Fodfolketachmenter langs Ejderen fandtes lignende Parker.

Det blev nu i højeste Grad nødvendigt, snarest muligt at faa Kommunikationer i Danevirkestillingen, navnlig med Egnen bag ud, for at ikke Hæren, naar den kom

sammen, skulde sidde fast i Stillingen. Der var alt truffet Forholdsregler til en Jærnbanestations Oprettelse ved Lille Danevirke, hvilken nu paa Grund af de overvældende Forhold ikke kom til Udførelse. Krigstelegrafen var kommen, efter undervejs i Aabenraa at have gjort sit store Train bespændt. Den havde overtaget alle Stationer undtagen Rendsborg Kronværks, der holdtes betjent af Statstelegrafen. Al mulig Arbejdskraft kastedes nu paa Tilvejebringelsen af Kolonneveje bag ud. Det fastsloges, at under en eventuel Retræte skulde 3. Division benytte Chausséen, 2. Divisions 5. og 6. Brigade Oxevejen og de vest for den under Arbejde værende Kolonneveje fra Skanse Nr. 16 over Bollingsted til Eggebæk og fra Ellingsted over Jydbæk til Jærnbanen, ligesom at 1. Division skulde benytte Hovedvejene gennem Angel og 4. Brigade dem vest for Trenen. De nævnte Kolonneveje bleve desværre ikke færdige; derimod blev dette Tilfældet med en, som Overkommandoen forsynligt havde beordret anlagt vest om Flensborg, for at gjøre en Retræte gennem denne By mulig uden den Standsning, som vilde opstaa, naar en hel Hær skulde benytte en Bys eneste Hovedgade. Det maa her bemærkes, at Overkommandoen ogsaa henledte Ministeriets Opmærksomhed paa Befæstelsen af Holdnæs som et maaske nødvendigt Retrætepunkt (da Befæstningerne ved Sliens Munding ikke vare komne i Stand) for en Del af Sliens Besætning, omtrent et Regiment og nogle Kanoner, og anbefalede det at sørge for, at der fandtes Skibe baade der og i Flensborg Havn, paa sidstnævnte Sted for Materiellets Skyld. Med Hensyn til Artilleriet meddeltes det Vedkommende, at der intet Hensyn maatte tages til, om Kampen i Danevirkestillingen kostede os Artilleriet i Skanserne; dog gjordes Artillerikommandoen opmærksom paa, at dersom der forud kunde træffes For-

anstaltninger, som, uden at virke skadeligt for Hærens Bevægelser, skulde kunne bidrage til muligvis at lette Tilbageførelsen af Materiellet, vilde Overkommandoen imødesé Artilleriets Forslag derom.

Men mest paatrængende af alt blev dog nu de holstenske Afdelingers Forvandling til danske. Krigsministeriet havde strax bifaldet Overkommandoens Ønske og alt under 5. Januar indstillet det til Kongen med den Bemærkning, at det holstenske Mandskab enten maatte indsættes i egne Afdelinger til Garnisonstjeneste eller hjempermitteres, hvilket sidste det tilraadede, ligesom det samme nogle Dage efter indstilledes for Lauenburgernes Vedkommende. Det sidste bifaldtes den 10. og udførtes strax; derimod havde Kongen Betænkeligheder ved at sanktionere Indstillingen for Holstenernes Vedkommende, da efter hans Opfattelse overvejende Grunde talte for det første Alternativ. I denne Retning faldt der saa Resolution den 12.; det bestemtes heri, at de enkelte i Artilleriet, Ingenieurtropperne og i andre lignende Korpser tjenende Holstenere skulde sendes til Fredericia, men at Infanteristerne skulde indlemmes i Garnisonsafdelinger i Kjøbenhavn og maaske i Nyborg. En Garnisonsbataillon i Kjøbenhavn var alt oprettet i December under afskediget Oberstlieutenant F. A. Gosch. I denne, bestemtes det, at Holstenerne skulde indtræde; men først oppebiedes Forstærkningsmændenes Udrustning, da Erstatningen til de holstenske Batailloner skulde tages af disse. Som alt fortalt, vare Forstærkningsmændene indkaldte til den 14. og 18. Januar. Leveringerne til dette Mandskabs Beklædning vare først lovede den 24., men Krigsbestyrelsen havde indkaldt Folkene i saa god en Tid, fordi den haabede, at nogle af de bestilte Gjenstande vilde indkomme tidligere end lovet. Den havde ikke villet, at nogen Tid skulde gaa tabt, og saa

snart der var tilvejebragt en Del Udrustningssager, var ogsaa i samme Nu et lignende Antal Mand marchefærdigt. Der leveredes dem imidlertid Geværer, hvis Brug de ikke kjendte, og Udrustningen var i det hele mangelfuld. I Steden for Vaabenfrakke maatte største Delen af dette Mandskab nøjes med en islandsk Trøje, som imidlertid, da om Vinteren efter en uheldig indført Skik Kappen altid bares paa, ikke var til saa stor Ulempe, som at Kappen forfærdigedes af lyseblaat Tøj, altsaa afstikkende fra Hærens sædvanlige Farve. Men Krigsbestyrelsen mente, at Overkommandoen senere kunde ombytte Klædningsstykkerne, saaledes at nogle Afdelinger fik lutter lyse og andre lutter mørke Kapper. Først i Slutningen af Maaneden blev Krigsministeriet i Stand til at sende dansk Mandskab til de holstenske Regimenter. Ombytningen skete da saaledes: Den 26. Januar afmarcherede fra Cantonnementet nord for Danevirke 16., 17. og 22. Regiment til et Cantonnement om Lyksborg, hvor Chefen for 3. Brigade, Oberst Wørishøffer, under hvem 22. Regiment paa denne Tur kom til at staa, opslog sit Kvarter. Den 27. indskibedes Holstenerne, hvem der ikke forud var meddelt noget om Øjemedet med Marchen, paa Fartøjer, som i den Anledning vare komne fra Kjøbenhavn, nemlig „Dania“ og „Gejser“ under Eskorte af Skruekorvetten „Hejmdal“, og den 29. gik 22. Regiment igjen tilbage til Stillingen, medens 16. og 17. først oppebiede det danske Forstærkningsmandskab, der skulde indlemmes i dem, med hvilket de retournerede den 31. Om den Regulering af Beklædningen, navnlig Ombytning af Kapper, som Overkommandoen var anmodet om at foranstalte, kunde der selvfølgelig nu, Dagen før den 1. Februar, ikke være Tale. En hel Omklædning, med Tilpasning, Omstempling og Bogføring og uden Reserve-

beholdning, var simpelt hen umulig paa offentlig Vej i Sne og Uføre.

Alt før de nævnte Regimenters Omdannelse var ogsaa 15. Regiment paa Sjælland blevet forsynet med udelukkende kongerigsk Mandskab og var afsendt til Als, hvor den ene Bataillon af 13. Regiment endnu laa, medens den anden var sendt til Fredericia. Fra Als satte 15. Regiment sig i Marche til Danevirke for at indlemmes i Infanteri-Reserven. Det hidtil ikke anvendte Forstærkningsmandskab i Kjøbenhavn afgik derefter daglig til Hærens øvrige Afdelinger i saa store Partier, som Marinen under de vanskelige Vejrforhold og med dets indskrænkede Transportmidler kunde overføre ad Gangen. Den 30. Januar afgik der saaledes fra Kjøbenhavn 382 Mand til det slesvigske 10. Regiment, den 31. 701 Mand til det tidligere holstenske 22. Regiment; men da Danevirkes Rømning besluttedes, var der endnu 5000 Forstærkningsmænd paa Sjælland, hvis Overførsel til Hæren ved de efter Rømningen indtraadte Forhold yderligere vanskeliggjordes, saa at de sidste først kom afsted den 20. Februar.

Nogen aldeles bestemt Overbevisning om, at det vilde komme til Krig, havde Regeringen ikke, og der var ogsaa fra de ikke-tyske Stormagters Side Bestræbelser i Gang for at hindre det tyske Overfald paa Danmark.

Strax efter, at de tyske Stormagters Erklæring i Forbundsforsamlingen var bleven bekjendt, paalagde Lord Russell den engelske Gesandt i Wien i de alvorligste Udtryk, om fornødent til selve Kejseren, at gjøre opmærksom paa det uregelmæssige og farlige i at tage Dele af et uafhængigt Rige i Besiddelse som materielt Pant paa Fordringer, der naturligt burde gjøres gjældende ad Underhandlingers Vej, forlangte dernæst af

Østerrig og Preussen en udtrykkelig Deklaration om, at de vilde opretholde Danmarks Integritet, og udsendte endelig den 18. December 1863 til alle Londontraktatens Magter den bekjendte Depeche om Samstemning og Samvirken for at opretholde Londontraktaten og det danske Monarkis Integritet. Paa samme Tid opfordrede han paa det indstændigste Danmark til ikke at opsætte Tilbagetagelsen af Forfatningen for Slesvigs Vedkommende og til i det Øjemed at indkalde Rigsraadet uopholdeligt, samt anmodede Rusland, Frankrig og Sverig-Norge om at presse paa Danmark i samme Øjemed.

Lord Russells Note om Samstemning og Samvirken, som var sendt ogsaa til de tyske Magter, var alt for ubestemt til at kunne afværge Krigen. Ingen forstod, hvad han egentlig mente med Udtrykkene, nogle spurgte rent ud, om det var Meningen, at der af de ikke-tyske Magter burde ydes Danmark materiel Hjælp mod de tyske Magters Hensigter; men Lord Russell vidste intet andet Svar at give derpaa, end at slig Hjælp kun skulde ydes, naar Danmarks Integritet var truet. Naar Tyskland kun forlangte Opfyldelse af Løfter, givne i 1811 og 52, og Danmark nægtede at opfylde dem, mente han ikke, at der skulde ydes Danmark Hjælp. Bismarck fik den Opfattelse, at Englands Regering vilde tilfredsstilles, naar den fik den æskede Erklæring om, at de tyske Magter vilde opretholde Danmarks Integritet, hvilket han ikke var uvillig til at love; men for at sikre sig Fremtiden, lod han den preussiske Gesandt i London gjentage for Lord Russell den tidligere Paastand, at Krig hæver alle Traktater, og at Preussens Holdning lige over for Londontraktaten derfor maatte afhænge af, om Danmark modtog Panttagelsen uden Kamp.

Lord Russell blev dog ikke træt af at henvende sig til de tyske Magter baade med nye Forslag og med

Trusler og at opfordre Frankrig, Rusland og Sverig-Norge til at støtte sig i Bestræbelserne for at forhindre Krigens Udbrud.

Den danske Regering gik nu til den yderste Indrømmelse. Endnu samme Dag, det afslaaende Svar var givet paa den kollektive Note, gik Monrad til den engelske Gesandt og havde en Samtale med ham om Englands Ønsker med Hensyn til Forfatningen. Det maa bemærkes, at den danske Regering ved den Erklæring, som Monrad den 3. Januar havde givet Lord Wodehouse, følte sig forpligtet til ikke at foretage noget som helst Skridt til Fællesforfatningens Iværksættelse, altsaa ogsaa til ikke at skride til Valg. Sir A. Paget havde i den Henseende telegraferet til den engelske Gesandt i Berlin med Spørgsmaal, om de tyske Magter vilde have noget imod, at Rigsraadet sammenkaldtes, naar det var for at opnaa Forfatningens Tilbagetagelse, og den 10. Januar faaet et for ham tilfredsstillende Svar, men selvfølgelig var dette ikke nogen tilstrækkelig Garanti for den danske Regering. Det, som England nu ønskede, var imidlertid kun en Erklæring fra den danske Regering om, at den var beredt til at skride til Valg, saafremt Modparten tillod det.

Monrad mente, at der maatte komme et Ultimatum, hvoraf man kunde se, hvad Østerrig og Preussen egentlig fordrede. Sir A. Paget delte denne Anskuelse, men troede, at naar den kollektive Note havde givet en Frist af 48 Timer, vilde et Ultimatum kun indrømme 24 Timer. Han bønfaaldt derfor Monrad om at gjøre Indrømmelsen strax paa en Tid, hvor den vilde faa den største Indflydelse paa Situationen i det hele.

Monrad gav nu efter. Han tog et Papir ud af sin Tegnebog og oplæste af samme følgende Udkast til en Erklæring:

„Den danske Regering er villig til at sammenkalde Rigsraadet for at forelægge det et Forslag til at tage Forfatningen af 18. November tilbage og erstatte den med en Ordning af Monarkiet, grundet paa Kundgjørelsen af 28. Januar 1852 og udarbejdet under de venskabelige Magters Avspicier. Naar dette Tilbud er modtaget, vil Regeringen strax skride til Valg.“

„Regeringen forpligter sig til at anvende al Umage og øve hele sin Indflydelse for at faa Forslaget vedtaget af Rigsraadet; den vil gjøre dets Vedtagelse til et Kabinetsspørgsmaal. Dersom Regeringens Hensigt ikke lykkes og dens Forslag forkastes, vil den ved at nedlægge sine ministerielle Funktioner fuldføre den Forpligtelse, som ikke Kongen, men den har paataget sig lige over for Udlandet.“

Sir A. Paget, som opmærksom hørte efter og fik Oplæsningen gjentagen, fandt Udkastet omtrent tilfredsstillende, men havde dog imod, at man af Ordene, som de stode, kunde faa det Indtryk, at den nye Organisation vilde blive afhængig af Rigsraadets Afstemning. Da dette ikke var Monrads Mening, i det han gik ud fra, at Regeringen paa en eller anden Maade kunde opnaa en Myndighed til at sætte den nye Forfatning i Kraft i Steden for Forfatningen af 18. November, uden at det vilde være nødvendigt at lade Rigsraadet stemme om den, foretoges der den 19. efter Forhandlinger mellem Quaade og Paget en Redaktionsændring, som udelukkede enhver Tvivl.

Nu var Paget fuldkommen tilfredsstillet. Dagen efter, den 20., meddelte Monrad i Rigsdagen under Adressedebatten, at det, som det for Øjeblikket drejede sig om, var Forfatningens Tilbagetagelse. Han erklærede, at det kunde ske enten ved et Statscoup eller ad forfatningsmæssig Vej, at det var muligt, at den første Maade kunde komme under Overvejelse og træde frem

i en fristende Skikkelse for dem, der havde Ansvaret for, at ikke Land og Folk gik til Grunde, men at Hs. Majestæt Kongen ikke vilde bukke under for denne Fristelse, der overhovedet endnu ikke var tilstede, og at Forandringen vilde ske ad Lovens Vej. Ved denne Lejlighed udhævede Monrad skarpt, at det ved Vedtagelse af Forfatningen af 18. November udtrykkeligt var udtalt baade af Conseilpræsidenten og af Ordføreren, at man ved samme ikke vilde bortskære Muligheden af Holstens Gjenoptagelse i de andre Landsdeles konstitutionelle Forbindelse. Den 21. udgik der dernæst til det engelske, russiske, franske og svenske Hof Depecher, i hvilke deres bona officia paakaldtes lige over for Preussen og Østerrig. Det hed i samme, at den danske Regering var villig til at sammenkalde Rigsraadet for at forelægge det et Forslag til at tage Forfatningen tilbage, og at samtidigt denne Forfatning vilde blive erstattet med en Tingenes Orden, der stemmede med Bestemmelserne i Kundgjørelsen af 28. Januar 1852 efter den Fortolkning, som disse Bestemmelser forud vilde have faaet i Forhandlinger under de fremmede Magters Avspicier.

Man faar det Indtryk, at Monrad var beredt til at give efter lige til den yderst mulige Grænse. Hidtil havde han gjort, hvad England fordrede. Der var ingen i Evropa, som ikke havde den Opfattelse, at det nu var Lord Russell, som havde Ordet.

Lorden foreslog ogsaa i Berlin og Wien, at der indrømmedes Danmark en 6 Ugers Frist fra 1. Februar af til at tage Forfatningen tilbage; Frankrig og Rusland sluttede sig velvilligt dertil; men de tyske Stormagter afviste Forslaget. Bismarck fandt Situationen for gunstig til at standse; Grev Rechberg, som maatte følge Trop, sagde til den engelske Gesandt i Wien, at der kun var

ét Middel til at forebygge Indfaldet i Slesvig: Danmark maatte indføre en Slags Belejringsstilstand i Slesvig, som satte Forfatningen midlertidig ud af Kraft for dette Hertugdømme.

De tyske Tropper vare da i Bevægelse. Deres Marcher vare begyndte den 19., Dagen efter, at det afslaaende Svar var givet i Kjøbenhavn, og fortsattes uden Hensyn til den lidenskabeligt ophidsede Stemning i Tyskland, der vilde have Gjennemmarchen gennem de mindre tyske Magters Territorium forment Stormagternes Hære. Østerrig gik af Vejen for Bayerns og Sachsens Nægtelse, sendte to Generalstabsofficerer til Berlin for at udkaste nye Planer for Transporten, saaledes at den blot kom til at gaa gennem Preussen. Det blev bestemt, at Østerrigerne ved Hjælp af 42 Jærnbantog skulde føres gennem Mähren over Breslau til Berlin og der fra videre til Hamburg, hvor Brigaden Gondrecourt alt var. Af den preussiske Reservehær var den 6., brandenburgske, Division med Undtagelse af den Brigade, som var i Lübek, alt koncentreret i Priegnitz, den nordligste Del af Provinsen Brandenburg, og Gardedivisionen var indrykket i de af 6. Division forladte Kvarterer om Berlin. Disse Tropper havde kun Mecklenburg at passere for at komme til Holsten. Derimod maatte 13., westphalske, Division, der laa om Minden, gennem Hannover, som ogsaa vilde forbyde den Gjennemmarchen, ligesom man i Frankfurt og Sachsen tænkte paa i det hele at forbyde Tropperne Gjennemmarche gennem det af Forbundet besatte Holsten. Hannover faldt dog til Føje, og i Holsten indskrænkedes Modstanden til Protester, afgivne til de første Tropper, som kom, og Uvilighed til at gaa dem til Haande ved Indkvartering og sligt.

Transporterne og Marcherne begyndte samtidigt fra

Minden, Priegnitz og Wien-Ungarn. De westphalske Tropper benyttede Jærnbanen til Hamburg, hvor fra de, efterhaanden som de kom, gik over Isen paa Elben og videre til Pløn, hvor hen Brigaden Canstein den 22. marcherede fra Lübek, og hvor hen Tropperne fra Priegnitz bevægede sig gennem Mecklenburg. Den 22. var Friedrich Carls Hovedkvarter opslaaet i Pløn, hvor nogle Dage efter hele hans Korps var opmarcheret.

Østerrigerne havde i Wien passeret Revue for Kejseren; dernæst vare de overalt i Preussen blevne festlig modtagne af Krigsfolket, der var forsamlet paa de Stationer, som Togene passerede, medens Befolkningen holdt sig fjærnt af Uvilje. Deres første Tog ankom til Hamburg den 25. Januar. Gondrecourts Brigade var afmarcheret her fra mod Nord den 22. med Undtagelse af to Batailloner Martini og to Kanoner, som vare efterladte til Bevogtning af Banegaarden. Gablenz, som var ilet forud til Hamburg, modtog her Tropperne, efterhaanden som de kom, og dirigerede dem pr. Jærnbane mod Nord for at indhente og slutte sig til Gondrecourt.

Efter Østerrigerne skulde den preussiske Gardedivision følge; men de foruddragne vare opfyldte af en alt for stor Ivrigheid til at kunne vente paa den, som derfor først kom, efter at Felttoget var aabnet. Til de før beskrevne Forhold, der gjorde den allierede Hær, som den fremtraadte mod os, til en langt stærkere, dygtigere og farligere Modstander, end nogen Hær af samme Størrelse ellers under sædvanlige Forhold vilde have været, kom nemlig ogsaa en Kappestrid mellem de preussiske og de østerrigske Tropper, som i høj Grad forøgede deres Iver. Fra gammel Tid var der Misstemning mellem de to rivaliserende Staters Hære, og Østerrigerne oversaa og ringeagtede den Gang det preussiske Hærvæsen, som ogsaa i meget væsentligt var en fuldstændig Modsætning

til deres. Da de nu paa en Maade, som ingen af Parterne rigtig formaaede at forklare sig, vare komne til at kæmpe Side om Side, vilde hver især vise sin Overlegenhed ved at glimre i Krigsbedrifter fremfor den anden.

Den 80-aarige Feltmarechal Wrangel tog den 20. i Berlin Overkommandoen i sin Haand og anordnede ved sin Tiltrædelse, som en Erindring fra Frihedskrigen 1813, i hvilken han havde deltaget i sin Ungdom, et hvidt Bind om Overarmen som Kjendetegn paa, at de allierede Tropper ogsaa denne Gang gik til en Frihedskrig. Derefter gav han en Disposition for Opmarchen, i Følge hvilken de to Armécorpser den 30. skulde staa opstillede mellem Kiel og Rendsborg, Front imod Nord, Preusserne til højre, Østerrigerne til venstre, med Forposter parallelt med Ejderen, men fjærnede en halv Mil fra den, bag det sachsiske Rytteri, som endnu bevogtede den, og med ikke større Dybde i Opstillingen, end at de længst borte værende kun havde 4 Mil til nærmeste Overgangssted. Endelig befalede han, at Korpserne forinden skulde være delte hvert for sig i Avantgarde, Gros og Reserve, og at Forplejning fra Magasiner skulde være sat i Værk fra samme Dag af.

Det følger af sig selv, at Wrangels Generalstab var fuldstændig à jour med Tilstanden i Danevirke. Saa snart Profillægterne vare rejste til et nyt Værk, blev denne Kjendsgjerning meldt til Berlin; Isens Tilstand undersøgtes dagligen af mistænkelige Personer, og det var ikke muligt at forhindre det, da Overkommandoen ingen Midler havde dertil og af politiske Grunde ikke engang maatte indføre Belejringstilstand. Det havde længe i Berlin og Frankfurt været Stikordet, at Danmark skulde angribes om Vinteren, naar dets egen Sømagt var bunden, og ingen Magt med den bedste Vilje kunde komme det til Hjælp. Det fremstiller sig da ogsaa som en Mulighed, at man

kunde ønske at komme til Danevirke i et svagt Øjeblik. Imidlertid spillede Isen ingen Rolle i Preussernes Angrebsplan. Derimod havde de for det Tilfælde, at Mysunde ikke kunde tages, en Baadovergang over Slien for Øje. Det var en Tanke, som tiltalte Prins Friedrich Carls Lyst til noget storslaaet og glimrende, pludseligt at overskride Slien med sit preussiske Korps og gjøre sig til Situationens Herre, medens Østerrigerne methodisk nærmede sig Centrum. En slig Bedrift vilde i Tyskland faa Præget af noget æventyrligt og vilde maa-ske endog være i Stand til i et Nu at erobre Stemningen for de nye Hærreformer. Selvfølgelig taltes der dog ikke om denne Plan. I en Memoire, som de i Wrangels Generalstab henholdsvis som Kommandør for Artilleriet og som højeste Ingenieurofficer ansatte Oberster undertegnede den 18. Januar, og som tilstilledes Gablenz til Orientering, omtaltes væsentligt kun det frontale Angreb. Gjennembruddet skulde herefter ske i Terrainet mellem Skanserne 10 og 12, efter at 5 å 6 Angrebsbatterier paa tilsammen 40 å 48 Kanoner i Forvejen havde sammenskudt Værkerne, og de dernæst vare stormede, ethvert af dem af 3 Kompagnier.

Wrangel begav sig den 24. Januar til Hamburg, hvor han overværede en Del af de østerrigske Troppers Gjennemmarche, og den 29. til Bordesholm.

Østerrigerne udførte Wrangels Ordre om Formering af Avantgarde, Gros og Reserve ved simpelt hen at gjøre Gondrecourts Brigade, hvoraf endnu stedse de to Batailloner Martini og to Kanoner manglede, til Avantgarde og skyde den frem til Emkendorf. De øvrige østerrigske Tropper vare den 29. dislocerede saaledes: Nostitz i Nortorf, hvor ogsaa det østerrigske Hovedkvarter samt to Brotrain, Forplejningsmagasiner og Sanitetskompagniet indrettedes, Tomas vest for denne By, og

Kavalerireserven, hvor fra én Eskadron var afgiven til hver af Brigaderne, i Byerne vest for Neumünster. Den 4. Brigade var endnu ikke kommen.

I Prins Friedrich Carls Korps gav Ordren derimod Anledning til en med den alt bekjendte ordre de bataille helt forskjellig taktisk Sammensætning, som befaledes i Preetz.

Der dannedes en Avantgarde under Grev. v. d. Gröben, bestaaende først af én Bataillon fra hver Brigade, nemlig:

en Bataillon af Regimentet Nr. 60 fra 11. Brigade,	
Fusilier-Bataillon af Regimentet Nr. 24 fra 12. Brigade,	
do.	af do. Nr. 13 fra 25. do.,
do.	af do. Nr. 15 fra 26. do.,

hvilke i Forening med

westphalske Jægerbataillon Nr. 7, afgiven af 13. Division, dannede Avantgardens Infanteribrigade under Oberstlieutenant Hartmann; dernæst af

to Eskadroner af det westphalske Husarregiment Nr. 8 og det brandenburgske Husarregiment Nr. 3, begge afgivne af den kombinerede Kavaleri-Division; end videre af et Rytterbatteri paa 4 Kanoner, afgivet af Reserve-Artilleriet,

et Haubitsbatteri paa 8 Kanoner og

et 6-Pds. Batteri paa 6 Kanoner, begge afgivne af 13.

Division; endelig af

et let Brotrain og et Pontonnérkompagni samt

et Sappørkompagni, afgivne af Pionérbataillon Nr. 3.

I de tilbagestaaende Troppelegemer foretoges der derpaa nogle Forandringer. Der dannedes en Pionérreserve, i det hver Brigade kun beholdt ét Minørkompagni. Det 6-Pds. Batteri ved 6. Division byttedes med et 12-Pds. fra Reserven, saa at hver af Divisionerne fik 2 12-Pds. Batterier og Reserven 3 6-Pds. Derved

fremkom den taktiske ordre de bataille i Modsætning til den i Bilag Nr. 1 fremstillede økonomiske, hvortil den Oplysning maa føjes, at en af Infanteribrigaderne skiftevis skulde være den Infanteri-Reserve, som Feltmarechal Wrangel havde forlangt.

I denne Formation rykkede Preusserne den 30. frem til Cantonnementet bag Ejderen, Avantgarden vestlig for Flemhuder Sø, 13. Division øst for samme og 6. i Kiel, som Prinsen af Augustenborg og Forbundstropperne maatte rømme; de andre Vaaben bag ved.

I Kiel dannedes der en Vognpark paa 1000 rekvirerede Vogne. 4 Dages Forplejning skulde paa Vogne føres efter Tropperne, og efter nogle Dages Forløb skulde et nyt Train afgaa atter med 4 Dages Forplejning, alt foruden de reglementerede Proviantkolonner, som ogsaa førte Forplejning. Hver Mand havde desuden i sin Tornister nogle Reserveportioner med sig. I Neumünster, hvor Østerrigernes Magasiner vare, brugtes færre Vogne, fordi Østerrigerne lode deres Kjød gaa i Form af Stude, der slagtedes undervejs.

Foruden det store ordinære Pontontrain dannedes der i Kiel et ekstraordinært derved, at 50 store Baade, tjenlige til Overgang over Slien, sattes paa Vogne for at følge Hæren.

End videre kom der denne Dag til Neumünster 12 riflede 12-Pds. Kanoner fra den preussiske Belejningspark i Magdeburg, hvoraf Halvdelen stilledes til det preussiske og Halvdelen til det østerrigske Korpses Raadighed.

Som Opstillingen var, havde det preussiske Korps alle de Ejderovergange foran sig, som førte til Ekernførde og Mysunde, Østerrigerne dem, som førte over Sorgfloden til Slesvig.

I et Møde, som Wrangel holdt den 30. i Bordes-

holm med de kommanderende Generaler og deres Stabschefer samt de højeste Artilleri- og Ingenieurchefer, meddelte han ogsaa Grundtrækkene for Felttogets Aabning saaledes, at Østerrigerne og den preussiske Gardedivision skulde gaa frem gennem Rendsborg og binde den danske Styrke i Danevirkes Centrum, medens Friedrich Carl med sit Korps skulde bevæge sig mod Mysynde og angribe Slistillingen. Den 31. Aften, efter at det var blevet mørkt, skulde alle Afdelinger nærme sig Ejderen, beredte til at overskride den den 1. Februar om Morgen, naar det var blevet lyst, forudsat da, at der forinden var kommet Befaling dertil fra Feltmarechallen, hvilken vilde blive given ved det lille Ord „D'rauf“.

Først maatte jo nemlig Krigen erklæres eller Fjendtlighedernes Begyndelse motiveres paa en eller anden Maade. At sende et Ultimatum til Kjøbenhavn, ansaa Bismarck ikke for tilraadeligt, da han kunde risikere en Imødekommen, eftersom Fordringen kun gik ud paa, at Fællesforfatningen midlertidig skulde sættes ud af Kraft for Slesvig. Derfor valgte man at stile det sidste Ord til de Meza og kun give ham 6 Timers Frist til Svaret.

Den 31. Januar om Morgen rejste altsaa den preussiske Major v. Stiehle, som var Generalstabsofficer i Wrangels Stab, ledsaget af en anden preussisk Officer, til Slesvig og afleverede til General de Meza følgende Skrivelse:

„Undertegnede Kongelig preussisk Feltmarechal og Øverstbefalende for den forenede preussisk-østerrigske Hær, Friherre v. Wrangel, giver sig den Ære at gjøre den Højstkommanderende for de Kongelig danske Tropper i Hertugdømmet Slesvig, Hs. Excellence Hr. General-lieutenant de Meza, følgende allerærbødigste Meddelelse“:

„Ved en den 16. Januar d. A. af Preussens og Østerrigs Gesandter overleveret Note, hvoraf Undertegnede

gjør sig den Ære at vedføje en Afskrift, have de to nævnte Regeringer rettet den Opfordring til den Kongelig danske Regering, igjen at ophæve Fællesforfatningen for Kongeriget Danmark og Hertugdømmet Slesvig af 18. November f. A. og derved at gjenoprette den tidligere status quo.“

„Da denne Opfordring er afslaaet i en Note fra den Kongelig danske Udenrigsminister af 18. ds., og Ophævelsen af Forfatningen ikke er fulgt senere, saa er nu det i den omtalte Note forudsete Tilfælde indtraadt, at de to tyske Magter se sig nødsagede til at bringe de dem til Raadighed staaende Midler i Anvendelse til Tilvejebringelsen af status quo og til Sikring af Hertugdømmet Slesvigs traktatmæssige Ret.“

„I Henhold dertil har Undertegnede erholdt Befaling til at besætte Hertugdømmet Slesvig med de under hans Kommando forenede preussiske og østerrigske Tropper og at overtage den midlertidige Forvaltning af samme.“

„I det Undertegnede giver sig den Ære allerærbødigst at sætte Hs. Excellence Hr. Generallieutenant de Meza i Kundskab herom, knytter han dertil den Bøn omgaaende at meddele ham, om han har Befaling til at rømme Hertugdømmet Slesvig og at trække de Kongelig danske Tropper ud af samme.“

„Han griber tillige denne Anledning til at udtale for Hr. Generallieutenant de Meza Forsikringen om sin mest udmærkede Højagtelse.“

„General-Feltmarechal, Overbefalingsmand over den allierede Armé,
v. Wrangel.“

Det var givet, at denne „Sommatation“, som den kaldtes, maatte faa et saadant Svar, som man ønskede. De Meza, som var uindviet i Politikken, kunde ikke engang give det Svar paa Opfordringens politiske Indhold, som dette fortjente.

Ved den af de tyske Stormagter valgte Fremgangsmaade krydsedes de diplomatiske Bestræbelser, som endnu vare i Gang for at forhindre Krigens Udbrud. Saa snart Lord Russell havde erfaret, at Danmark havde givet efter i den Grad, han havde forlangt, havde han ogsaa, tilskyndet af Stemningen i England, som var stærkt vakt imod Bismarck og den Voldsgjerning, han stod i Begreb med at udføre, den 26. Januar foreslaaet Frankrig, Rusland, Sverig-Norge, Østerrig og Preussen, at der i London affattedes en Protokol, saa lydende:

„Danmark vil paa sin Side love uden Ophold at sammenkalde Rigsraadet og forelægge det Forslag til Tilbagetagelsen af Forfatningen af 18. November, saa vidt den vedrører Slesvig, og Danmark vil end videre love, at den danske Regering skal anvende sin yderste Indflydelse for at faa Rigsraadet til at samtykke i denne Tilbagekaldelse.“

„Østerrig og Preussen ville paa deres Side erklære, at de modtage dette Danmarks Tilbud, og som Følge deraf standse deres Tropper ved Ejderen, indtil Resultatet af de af Danmark tagne Skridt er opnaaet.“

Men Bismarck vilde nu ikke længere høre paa sligt. Det var Kongen umuligt, sagde han, paa Grund af Vanskelighederne i Tyskland at standse den militære Fremgang. Hvis England og Frankrig vilde modsætte sig Okkupationen af Slesvig, vilde det blive ham umuligt at opretholde Londontraktaten. Derimod vilde han give England den Forsikring, det ønskede, med Hensyn til Opretholdelsen af det danske Riges Integritet, og, naar saa England vilde undlade at støtte Modstanden i Danmark, vilde Slesvig vel være okkuperet i Løbet af en Maaned eller 6 Uger, hvorefter Forhandlinger kunde begynde om Fremtiden.

Den omtalte Forsikring gaves i enslydende Depe-

cher fra Østerrig og Preussen, daterede den 31. Januar. Den lød saaledes i det preussiske Exemplar:

„I det Kongens Regering støtter de Rettigheder, som den i Forening med Østerrig staar i Begreb med at nøde Danmark til at erkjende, paa Overenskomsterne fra 1851 og 1852, har den med det samme anerkjendt Princippet om det danske Monarkis Integritet, der var Grundlaget for, hvad der bestemtes i 1851 og 1852. Fordi Kongens Regering skrider til Slesvigs Okkupation, har den ikke til Hensigt at afvige fra dette Princip. Dersom imidlertid Kongens Regering som Følge af Forviklinger, der kunde fremkomme ved den danske Regerings Haardnakkenhed i at nægte Opfyldelsen af dens Løfter i 1852, eller som Følge af andre Magters bevæbnede Indblanding i den dansk-tyske Strid, skulde se sig nødsaget til at afstaa fra Kombinationer, der ikke bøde et til de Ofre, som Begivenhederne maatte paalægge de tyske Magter, tilsvarende Udbytte, vil ingen endelig Ordning kunne blive truffen uden med de Magters Samstemning, som have undertegnet Londontraktaten. Den britiske Regering vil da finde Kongens Regering rede til at træffe en Overenskomst med den om den endelige Afgjørelse af det dansk-tyske Spørgsmaal.“

Da denne Depeche naaede London, var Krigen alt i fuld Gang. De Meza havde egenhændig paa Tysk konciperet følgende Svar paa Wrangels Opfordring:

„Undertegnede, der lige saa lidt formaar at erkjende de preussiske og østerrigske Troppers Ret til at besætte nogen Del af det danske Rige, som Følgerigtigheden af det Deres Excellences Skrivelse af 30. Januar vedføjede Dokument efter dets Indhold, og ogsaa fra sin Regering har en Deres Excellences Opfordring modsat Instrux, staar beredt til at møde enhver Voldsgjerning med Vaaben.

Slesvig, den 31. Januar 1864.

de Meza.“

Stabschefen var netop den Dag taget med „Ossian“ for at inspicere Slistillingen. Kaldet ved Telegrafan, kom han til Vogns fra Mysunde og fandt Svaret udfærdiget, hvilket derfor leveredes de utaalmodigt ventende preussiske Officerer, som det var, af Rosen. Paafaldende var det, at det manglede de Høflighedsbevidnelser, hvilke de Meza skyldte Wrangel, thi denne fulgte jo kun sin Regerings Paalæg, som de Meza sin.

Wrangel var saa spændt paa Svaret, at han rejste det i Møde til Rendsborg. Saa snart han havde modtaget det, udstedte han det aftalte „D'rauf, in Gottes Namen“, og efter Mørkets Frembrud drog hele Hæren frem umiddelbart til Ejderen for næste Morgen ved Dag gry at overskride den.

Gablentz tog sit Kvarter i Rendsborg. Gondrecourts Brigade med 2 Eskadroner ved Kluvensiek, Nostitz ved Schuldorf og Osterrönfeld, Tomas ved Emkendorf. Den fjerde Brigade, Dormus, kom denne Dags Aften pr. Jærnbane fra Hamburg til Neumünster, de sidste Afdelinger af den dog først om Natten. Gondrecourts Opstilling ved Kluvensiek var en Fejltagelse. Det befaledes for næste Dag, at de østerrigske Brigader om Morgen ved Dag gry skulde staa saaledes opstillede i Marcheorden: Gondrecourt paa Vejen fra Kluvensiek til Rendsborg med Tomas's Brigade bag sig, og Nostitz paa Chausséen fra Jevenstedt til Rendsborg med det østerrigske Ryteri under Dobrzanski bag sig. Begge de forreste Brigader skulde have deres Tête nær til Rendsborg og dirigere deres Marche gjennem Byen, den første ad Jærnbanebroen, den anden ad Slusebroen til.

Preusserne stode langs Ejderovergangstederne mellem Rendsborg og Kiel og vilde benytte Broerne ved Kluvensiek, Königsförde, Landwehr og Levensau. Ad den første skulde Avantgarden, fulgt af 13. Division,

hvoraf imidlertid én Bataillon med 2 Kanoner som Sidekolonne skulde passere Königsförde, aabne Indmarchen i Slesvig. Ad den sidste, Levensau, beliggende paa Chausséen mellem Kiel og Ekernförde, anvistes der 6. Division, fulgt af Reserveartilleriet, Passage. Landwehr Bro overlodes Rytteridivisionen.

Ved Avantgarden bag Kluvensiek opholdt Prins Friedrich Carl sig for at være blandt de første, der ved det frembrydende Dagslys satte Fod paa slesvigsk Grund. En Mængde fyrstelige Personligheder, deriblandt Kronprinsen af Preussen, vare komne tilstede for at overvære det første Skridt, som Preussen gjorde fremad paa dets Vej til Højhed og Magt.

Denne Nat kunde Bismarck ikke falde i Søvn i Berlin. Han har senere udtalt, at det var den eneste Gang, han følte sit Mod vakle.

TREDJE BOG.

I.

Paa Efterretningen om Wrangels Opfordring og det imødesete Angreb tog Kongen, fulgt af Conseilpræsident Monrad, strax til Danevirke, hvor Hovedkvarteret i Løbet af den 31. traf alle Dispositioner til at imødegaa det paa en kraftig Maade. Forbindelsen med Holsten afbrødes strax, og det paabødes, at Aftentoget fra Rendsborg Kronværk skulde være det sidste Tog, som expederedes paa Jærnbanen syd for Danevirke, og at i Løbet af Natten Jærnbanebroen over Ejderen skulde sprænges. 2. Division, du Plat, fik Befaling til at trække de to slesvigske Regimenter, 10. og 12., tilbage til Danevirke for strax foreløbig med dem at overtage den Del af Stillingen, som var 5. og 6. Brigade tiltænkt. Denne Tilbagegang udførtes endnu den 31. Aften, og General du Plat lagde samtidigt sit Divisionskvarter fra Oxlev tilbage til Danevirke, nemlig til Rødekro.

Foran Centrum forblev saaledes kun 5. og 7. Regiment samt de 3 Husareskadroner. De to Regimenter, som havde inddraget Detachementerne i Rendsborg Kronværk og ved Ervde, kantonnerede om Brekendorf, Oxlev og Krop med Forposter langs Sorgen. Broerne over denne ved Tetenhusen, Sorgbrück, Sorgwold og Duvensted vare underminerede, og Overgangene ved Stentenmühle og øst for samme indrettede til at kunne

spærres ved Forhug, som holdtes i Beredskab. Foran Broerne stode de 3 Husareskadroner i Tetenhusen, Sorgwold og ved Stentenmühle, hver med en Feltvagt foran sig, henholdsvis i Hohn, Ahrensted og Schulendamm. Fra disse vare Patrouiller fremme ved Broerne i Rendsborg.

Øst paa stod, som alt omtalt, 2. Brigade, Vogt, af 1. Division syd for Slien. 3. Regiment holdt Kokkendorfstillingen, der dog ikke var befæstet, og Ekernförde besat saaledes, at 3 Kompagnier stode i Linie mellem Holm og Westerthal med ét i Reserve i Kosel, og et af de andre var Besætning i Ekernförde, ud for hvilken „Thor“ og „Esbern Snare“ netop ankom, medens de tre øvrige vare Reserve i Barkelsby, Røgen og Sønderby i Svansen. 18. Regiment, som tillige med to Eskadroner var foran, var anbragt saaledes: 2. Bataillon stod paa Chausséen fra Ekernförde til Kiel med to Kompagnier øst for Goossee og to (4. og 6.) mellem denne og Vindeby Nor, indkvarterede i Wilhelmsthal, Marienthal og Vindeby; 1. Bataillon mellem Goossee og Wittensee saaledes, at de fire Kompagnier vare henholdsvis i Gosefeld, Lehmsiek, Holtsee og Gr. Wittensee. Af Eskadronerne var 5. i Gettorf paa Kiel-Chausseen og 6. i Kl. Wittensee vest for Wittensee. De havde Patrouiller fremme ved Ejderovergangene, og Eskadronen i Kl. Wittensee end videre en Post i Bistensee, som kunde holde Forbindelse med 2. Division, for at 18. Regiment kunde blive underrettet om, naar 2. Division gik tilbage.

Alle Efterretninger gik nemlig ud paa, at Fjenden vilde angribe Danevirkes Centrum. Man ventede Hovedindfaldet gennem Rendsborg, og Tropperne øst paa havde Befaling til at rette deres Tilbagegang efter 2. Division.

Forudsætningen indtraf vel ikke ganske saaledes; thi

Preusserne satte sig alt Kl. 7 Morgen i Bevægelse og over-skred Broerne ved Levensau og Kluvensiek øst paa, medens Østerrigerne først nogle Timer senere kom frem gennem Rendsborg; men nogen Indflydelse paa Tilbage-gangens Regelmæssighed fik denne Omstændighed ikke, da Retræten over hele Linien da netop var begyndt.

Denne bevirkedes ved den omtalte af 2. Division udførte tilbagegaaende Bevægelse, hvilken ogsaa havde til Følge, at Jærnbanebroen ved Rendsborg ikke blev sprængt. Da den befalende Ingenieurofficer saa, at alt Fodfolk droges tilbage fra Rendsborg Kronværk, saa at Broerne kun observeredes af smaa Husarpatrouiller, an-saa han det for ugjærligt at føre de to Dressiner, som holdt i Duvensted med 12000 Pd. Krudt, frem til Ejde-ren og anvendte derfor Krudtet til Sprængning af Via-dukten ved Oxlev, hvorved efter hans Mening til Dels det samme vilde opnaas som ved Sprængning af Jærn-banebroen over Ejderen. Dette var dog ikke ganske Tilfældet, da Viadukten var istandsættelig i en langt kortere Tid, end Jærnbanebroen vilde have været.

Eskadronen i Kl. Wittensee, som i Løbet af Natten havde patrouilleret endog helt ned til Rendsborg, havde erfaret 2. Divisions Tilbagegang og meldte Kl. 5 Mor-gen, at ogsaa den ved Sorgen efterladte Del af Divisio-nen stod paa Springet til at gaa til Danevirke. Eska-dronen trak samtidig alle Detachementer ind og gik til Gr. Wittensee, hvornæst 18. Regiment Kl. 6 befalede Tilbagegang. Denne begyndte saaledes omtrent paa samme Tid, som Preusserne rykkede frem og søgte at komme de tilbagemarcherende danske Tropper i Hælene. Dog var den netop kun lige begyndt, og Kavaleriposterne ved Ejderkanalen vare endnu ikke trukne tilbage.

Det var de to preussiske Hovedkolonner, som gik over ved Kluvensiek og Levensau, det først Sted med

Friedrich Carl og Avantgarden i Spidsen. I Forvejen havde de med Hager halet de ophejsede Broer over Ejderkanalen ned; ved Levensau blev en af vore Dragoner, som vel har villet forhindre dette, skudt fra søndre Bred. Det mellemste Overgangsted, det ved Landwehr, maatte først benyttes noget senere, og derfor laa der en Beregning til Grund; thi naar dette Overgangsted lodes uangrebet, var det muligt, at dets Besætning, der paa Grund af Afstandene mellem Passerne maaske ikke mærkede, at Passet ved Levensau overskredes af Fjenden, kunde tages til Fange bag fra; Prins Friedrich Carl ønskede nemlig strax nogle Fanger. Denne List lykkedes ogsaa. Det første fjendtlige Rytteri, som kom over ved Levensau, svingede strax til venstre og kom virkelig Posten ved Landwehr uventet i Ryggen, saa at den maatte overgive sig, 1 Underkorporal og 5 Dragoner stærk.

For Retræten øst paa var der lagt en detailleret Plan. De to mellem Goossee og Vindeby Nor liggende Kompagnier af 18. Regiment, 4. og 6., havde for det Tilfælde, som nu indtraadte, Befaling at tage en Opstilling i Skovene ved Friedenthal for derved at dække Tilbagegangen baade af 1. Bataillon vest for og de to andre Kompagnier øst for samme. Dette skete, og Bevægelserne foretoges, som befalet. Kompagniet i Holtsee, der var sydligst, trak sig tilbage til det i Lehmsiek, og begge derpaa samlede til det ved Gosefeld, hvornæst Major Lundbye med to af Kompagnierne trak sig over til Østerby-Vejen, undervejs optagende Kompagniet fra Gr. Wittensee og Eskadronen, som var kommen til samme By. Det tredje Kompagni gik til Højderne nord for Østerby—Vindeby-Vejen, hvor ogsaa de to Kompagnier af 2. Bataillon, som havde været længst fremme paa

Kieler-Chausséen, trak sig hen tillige med den Eskadron, som havde været i Gettorf.

Den preussiske Avantgarde ilede, efter at være kommen over Ejderkanalen ved Kluvensiek, kamplysten frem for at indhente de danske Tropper. Først efter Ankomsten til Moskov saa den saadanne i Stilling, nemlig de to Kompagnier i Friedenthals Skove, og strax toges der Dispositioner for at angribe dem samtidig for fra og i begge Flanker. En Skydefægtning begyndte, som fra Preussernes Side var meget levende; men de danske Kompagnier, som havde opfyldt deres Hverv, maatte sørge for ikke at lade sig binde. 4. Kompagni, som stod vestligst, trak sig snart bort, men da 6. Kompagni derefter vilde gjøre det samme, blev det af Fjenden, som imidlertid var brudt ind i Skoven der, hvor 4. Kompagni havde staaet, trængt bort fra sin Retrætelinie og ad Vindeby til, hvor fra det over Engene maatte søge til Kokkendorf. Kompagniet kom lidt i Klemme under dette Tilbagetog, da Fjenden forfulgte det livligt og bortskød en stor Mængde Bagladepatroner. Dette lød i Frastand som en Fægtning og er ogsaa taget til Indtægt som saadan af Fjenden, der opregner en Del erhvervede Trofæer, blandt hvilke den fangne Dragonpatrouille og den ved Levensau skudte Dragon ere tagne med. 18. Regiment har dog under Tilbagetoget i det hele kun haft et Tab af 4 Saarede og 2 Savnede, hvoraf en som død er falden i Fjendens Hænder.

Medens den omtalte Geværild kundgjorde for Omegnen, at Krigen var begyndt, meldte nu en storartet Kanonade, som tonede ud over Ekernførde Fjord, det samme for en videre Kreds. Paa samme Tid den preussiske venstre Kolonne var rykket frem til Moskov, havde den højre fra Levensau bevæget sig frem paa Kiel—Ekernførde-Chausséen, og, som vi have set, havde denne

Kolonne faaet Reserveartilleriet med sig, for at kunne anvende det mod Skibene i Ekernførde Fjord. Tildragelsen paa Ekernførde Fjord 1849 var i alt for levende Erindring, til at Preusserne ikke med en vis Fyrighed skulde søge at komme i Kast med Krigsskibene der. Da Kolonnens Fører, General Manstein, havde faaet Fjorden i Sigte, befalede han Reserveartilleriets 6-Pds. riflede Batterier frem for at indlede Kampen med Krigsskibene. Paa samme Tid sendtes ogsaa fra venstre Kolonne i Moskov et lignende 6-Pds. Batteri mod Stranden. Det sidste opstilledes ved Sandkrug, Batterierne fra Reserveartilleriet toge Plads dels ved Møvenberg, dels i en dækket Opstilling østligere, hvor 2 Kanoner førtes hen. Ilden begyndte Kl. 11 $\frac{1}{4}$, omtrent paa samme Tid 18. Regiment gik gennem Kokkendorfstillingen.

De to Skibe „Thor“ (12 Kanoner) og „Esbern Snare“ (3 Kanoner) havde af Marineministeriet Befaling til at trække sig ud af Fjorden, saa snart der anvendtes Artilleri imod dem. Da den Højstbefalende, Kapitaenlieutenant A. R. Hedemann, af Generalmajor Vogt var bleven underrettet om Fjendens Fremrykning, havde han ladet „Esbern Snare“ rekognoscere den sydlige Side af Fjorden. Her fik „Esbern Snare“ Fjenden at se og begyndte Skydning, hvorpaa „Thor“ ogsaa lettede og stod hen til Skonnerten. I Forening trak de sig derefter under den paafølgende Artillerikamp ud af Fjorden. Da Solen beskinne den snedækte hvide Strandbred, vare Skuddene fra Skibene noget usikre, hvorimod Fjendens riflede Granatkanoner satte et Par Skud i „Thors“ Skrog og beskadigede Storstangen og Rejsningen lidt. Efter under fortsat Kamp at være komne ud af Fjorden, løb „Esbern Snare“ — i Henhold til en for den indtraadte Situation ligeledes af Marineministeriet given Ordre — til Sønder-

borg for at afgive Melding, medens „Thor“ gik til Nyborg.

Orlogskapitajn Muxoll skulde denne Dag have overtaget Kommandoen over Skibene i Ekernførde Fjord som Stamme for en Eskadre i Østersøens vestlige Del, der skulde dannes af ham; men han var endnu ikke kommen, da Kampen fandt Sted, og begav sig derfor til Sønderborg.

Da Skibene dampede bort, forlod ogsaa 1. Kompagni af 3. Regiment, som holdt Ekernførde besat, Byen. I Forvejen havde Brigadechefen, Generalmajor Vogt, sendt Lasarettet og det Ingenieurtrain, som fandtes i Ekernførde, gennem Svansen ad Kappel til, og Kompagnichefen af 3. Regiment mente derfor til Dækning for dette Train at burde følge samme Vej og over Kappel langs Sliens nordre Bred søge tilbage til Mysunde. Preusserne sendte dernæst en Bataillon ind i Ekernførde, og, selv om man ellers havde tænkt derpaa, kunde der nu ikke blive Tale om at gjøre nogen Modstand i Kokken-dorfstillingen. 3. Regiment gik derfor Kl. 2 Eftermiddag tilbage til en Opstilling mellem Vesby og Kosel Aa samt der fra langs denne til Ornum Møllebro, som afkastedes. Preusserne standsede for denne Dag i Egnen syd for Vindeby Nor, men beholdt en Bataillon i Ekernførde og udsatte i øvrigt en Forpostlinie fra Vindeby Nor mod Sydvest.

Østerrigernes Indmarche fra Rendsborg af skete paa følgende Maade.

Kl. 9 besatte de nogle Løbegrave langs Ejderen og begyndte over Floden en hidsig Ild mod de danske Husarer i Kronværket. Disse svarede med nogle Pistol-skud som for at give Attest for, at de betragtede Krigen som udbrudt, eller for ikke at forlade deres Post uden at af-

give deres Skud. Derefter toge de Plads lidt længere tilbage og saa kort efter Østerrigerne ad begge Broer og over Isen i tætte Skarer marchere over paa den nordre Bred. Da denne Fremrykning var meldt, og Husarerne vare komne tilbage over Sorgen, sprængtes Broerne over denne, og Østerrigerne standsede derefter for denne Dag ved Sorgen, hvis Broer de istandsatte. Gondrecourt blev i Schulendamm, Nostitz i Ahrensted med Tomas som Reserve nær Rendsborg, Rytteriet vest paa om Fokbek.

Tilbagegangen til Danevirke blev derfor ikke forstyrret for Centrums fremskudte Tropper, og den skete i fuldstændig Orden og Ro, efter at 5. og 7. Regiment havde samlet sig i Højde med Krop og Brekendorf.

Ved Danevirke var fra Dagens Frembrud Forposter udstillede, de holstenske Afdelinger vare komne tilbage efter at være reorganiserede, Rytteriet trukket ned til Stillingen, Koncentreringen i det hele foretagen. Et Blik paa Stillingen, som den stod rustet til Kamp, vil her være paa sin Plads.

Generalmajor Steinmann, som med 3. Division skulde formere venstre Centrum, der gik fra Slien til Skanse Nr. 13, havde delt Strækningen i 3 Dele og overdraget hver af de ham underlagte Brigader en af dem. 8. Brigade, Scharffenberg, fik Strækningen fra Slien til Skanse Nr. 8 at bevogte og forsvare med Alarmplads dels bag Nr. 8 og dels i Friederichsberg; 7. Brigade, M. Müller, den fra Caponnièren ved Bustrup-Slugten til Skanse Nr. 11 (indbefattet) og Alarmplads bag Nr. 10; 9. Brigade, Neergaard, den fra Nr. 11 (ikke indbefattet) til Nr. 13. Divisionens Tropper beholdt deres Kvarterer i Slesvig By med Undtagelse af 19. Regiment, som lagdes ud i de nu færdige Barakker ved Store Danevirke; men ved Alarm maatte Tropperne møde i Stillingen. Forposterne udsattes brigadevis saaledes, at 8. Brigade ud-

satte en Linie fra Hadeby uden om Hadeby Nor og Selk Mølle til Altmühl og henimod Hahnenkrug, 7. Brigade en Linie fra Hahnenkrug paa Brekendorfvejen til Jærnbanen med Hovedpost i Grundløs og Klosterkro, 9. Brigade en Linie fra Jærnbanen syd om Jagel til Oxevejen omtrent i Højde med Reide Aa med Hovedpost i den nordlige Del af Jagel. Til Forposttjenesten bestemte Steinmann en Fjerdedel af Styrken daglig; der afgaves derfor af Fodfolket daglig pr. Brigade én Bataillon dertil. Af de andre Vaaben afgaves der ogsaa strængt en Fjerdedel: af Rytteriet daglig $\frac{3}{4}$ Eskadron, hvoraf $\frac{1}{2}$ fik Post i Jagel, $\frac{1}{4}$ i Vedelspang, og af hvert af de to Batterier 2 Kanoner daglig henholdsvis ved Klosterkro og i Vedelspang. Resten af Rytteriet skulde ved Alarm møde i Lille Danevirke, og de øvrige 12 Kanoner fik Mødepladser: 4 ved Store Danevirke, 4 ved Lille Danevirke, og 4 ved Kanonplacementerne nord for Bustrupdam. Divisionens Train fik Plads ved Taterkro.

Til denne Opstilling sluttede sig nu mod Vest 2. Divisions 6. Brigade, Bülow, der fik Besættelsen og Forsvaret af Strækningen fra 3. Divisions højre Fløj til Skanse Nr. 15 indbefattet. Strækningen der fra lige til den vestligste Dæmning ved Hollingsted overdroges 7. Regiment, hvorimod det andet Regiment af 5. Brigade, Harbou, det 12., udgjorde Reserve for begge Brigaderne og fik Alarmplads: én Bataillon tæt vest for Hysby Sønderskov og en i den nordlige Udkant af Lille Danevirke, øst for Oxevejen.

Da 6. Brigade atter delte sin Strækning mellem 2 Regimenter, var Danevirkes højre Centrum altsaa, set i dets Helhed, fordelt til Forsvar mellem 3 Regimenter, som stode foran 12., og disses Opstilling i Alarmtilfælde blev følgende: 5. Regiment havde én Bataillon i Skanse Nr. 13 og Løbegraven fra denne til Oxevejen,

og én Bataillon bagved i Reserve; 10. Regiment besatte med én Bataillon Skanserne Nr. 14 og 15 samt Volden fra Nr. 14 til 16 og havde ligeledes én Bataillon i Reserve; 7. Regiment havde Skanserne Nr. 16, 17, 18 og 19 besatte, hver med et halvt Kompagni, og sin øvrige Styrke fordelt dels til Værkerne Nr. 20—24 og Dæmningerne over Reide Aa, dels til to Reserver bag denne lange Linie.

Ogsaa Forpoststillingen uden for højre Centrum sluttede sig til 3. Divisions. I Følge Forholdenes Natur blev der kun Tale om Forposter foran 5. og 10. Regiment, der hvert daglig gav 2 Kompagnier til denne Tjeneste, et til Hovedpost og et til Feltvagter. Feltvagtlinien strakte sig fra c. 500 Alen øst for Oxevejen, hvor 3. Divisions hørte op, syd om Kl. Reide til Sydenden af den østligste Dæmning over Reide Aa. De to Hovedposter stode: 5. Regiments paa Oxevejen og 10. Regiments c. 1500 Alen nord for Kl. Reide ved den nordlige Bred af Oversvømmelsen. 7. Regiment havde paa hele sin Strækning Vedetter staaende syd for Dæmningerne over Rejdeoversvømmelsen, og disse stod mod Vest i Forbindelse med de fra Hollingsted udstillede. 2. Divisions Forposter foran Centrum stode samtlige under Chefen for 6. Brigade, Oberst Bülow, der tog Kvarter i Rødekro, hvorpaa General du Plat med Stab flyttede til Hysby. Der gaves derfor daglig Obersten Raadighed over noget Artilleri og Rytteri; men med Hensyn til Forpostledelsen maatte han være i Overensstemmelse med Ritmester af 6. Dragonregiment H. Castenskjold, der var Forpostkommandør for hele Centrum.

Af Divisionens Rytteri detacheredes der én Eskadron til Hollingsted, de to andre fik Alarmpladser henholdsvis sydost for Ellingsted og ved Skanse Nr. 14. Divisionsartilleriet bestod for højre Centrum kun af 9.

Batteri, Schreiber, eftersom 7. Batteri var ved Wilsters Brigade i Seeth, og 8. den 2. om Morgenen var afgivet til Reserveartilleriet. 9. Batteri skulde i Alarmtilfælde staa i følgende Opstilling: 2 Kanoner ved hver af Hovedposterne, de 4 resterende som Reserve tæt vest for Hysby Sønderkov.

Det var meget vanskeligt at finde et Cantonnement for Tropperne, som kunde svare til deres Mødepladser; thi Lejren ved Lille Danevirke, som var tiltænkt 2. Division, var saa lidt fuldendt, at der ikke var Tag over en eneste Hytte. Man maatte lade 10. Regiment kantonneres i Lille Danevirke, 5. Regiment og 9. Batteri i Hysby, 12. Regiment og en Eskadron i Skovby og 7. Regiment og en Eskadron i Ellingsted og Kurborg, hvor fra de da, saa ofte der blæstes Alarm, maatte ile til deres Pladser i og bag Skandserne. Divisionens to Brigademagasiner, af hvilke 6. Brigades den 29. Januar var blevet forlagt til Jagel, flyttedes til Ellingsted.

Bag de nævnte Divisioner havdes der til umiddelbar Understøttelse for Centrum Infanterireserven, 4. Division og Artillerireserven.

Infanterireserven under Generalmajor Caroc bestod foreløbig af 8. og 15. Regiment, som fik Kvarter i Slesvigs Altstadt med Alarmplads syd for Pølhegn.

Af 4. Division, Hegermann-Lindencrone, vare endnu kun de tidligere nævnte Regimenter tilstede. Af 1. Kavaleribrigade, Honnens, belagde 3. Dragonregiment de før nævnte Bivakstalde ved Hesterberg; 5. Dragonregiment indkvarteredes i Bollingsted, Langsted, Eggebæk og Hønning. 2. Kavaleribrigades Chef, Oberst H. L. Scharffenberg, som lige var kommen, fik Kvarter paa Falkenberg; 6. Dragonregiment anvistes der Cantonnement om Falkenberg, Lyrskov, Arnholt, Gammellund, Jydbæk og Friederichsaue. Til 4. Division hørte det 5. 12-Pds

Feltbatteri, Kapitajn C. J. F. Lønborg. Det marcherede den 1. Februar fra Als og kom den næste Dag til Ny Bjerent ved Arnholt Sø, hvor fra det den 3. indkvarteredes i Arnholt og Friederichsaue. Hele 4. Division havde Alarmplads tæt vest for Lille Danevirke.

Artillerireserven under den højstkommanderende Artilleriofficer, Generallieutenant Lüttichau, bestod den 1. Februar af 6. Batteri, Major F. Jürgensen, hvilket den Dag ankom til Stillingen, 8., som midlertidigt indlemmedes i den, samt 1., 7. og 13. Men de to sidste vare afgivne til Tjeneste paa Fløjene, henholdsvis ved Frederikstad og ved Sliens Munding; det 8., Messerschmidt, afgaves til fast Tjeneste i Danevirkes Forværk og indkvarteredes i Store Danevirke. Tilbage blev der altsaa i Reserve kun 1. og 6., hvoraf det 1., Bruus, anbragtes i Kalleby og Fysing, og det sidstnævnte i Sct. Jürgen, Klensby og Moldened. Artillerireserven havde Alarmplads mellem Hysby og Lille Danevirke.

Af de udrustede Batterier var der kun to, som ikke vare komne til Stillingen, det 3., Kapitajn A. L. Klein, og det 4., Major W. F. L. Kauffmann. De laa begge paa Als, og det første af dem sattes i Marche til Danevirke, hvor det indtraf den 4. Februar.

Efter saaledes at have beskrevet Centrums Besættelse, skulle vi betragte venstre Fløj, til hvis Forsvar 1. Division, Gerlach, havde 2. Brigade, Vogt, hvis Tilbagemarche fra det sydlige Slesvig vi nys have fulgt, og ét Regiment, 2., af 1. Brigade, Lasson. Det andet Regiment af denne Brigade, det 22., og 3. Brigade, Wørishøffer, som lige vare komne tilbage fra Lyksborg, hvor de havde afgivet deres holstenske Mandskab og faaet nyt i dets Sted, skulde, som alt fortalt, staa til Raadighed som Reserve for Forsvaret i det hele.

2. Brigade, Vogt, tog efter Tildragelserne den 1. Februar følgende Opstilling ved Mysunde: 18. Regiments

1. Bataillon anvendtes foran Brohovedet paa Sliens søndre Bred saaledes, at ét Kompagni stod paa Forpost uden for de to Skanser *a* og *b*, at hver af disse Skanser besattes med et halvt Kompagni, og at to Kompagnier anbragtes bag ved som Reserve. 2. Bataillon af samme Regiment sendtes til Fysing. Af 3. Regiment afgaves ét Kompagni af 2. Bataillon som fast Besætning i Brohovedet; de tre andre Kompagnier besatte Strækningen fra Brodersby til Ulsnæs. 1. Bataillons tre Kompagnier stode som Reserve i Brodersby, medens det 1. Kompagni var paa Marchen fra Kappel, hvortil det var kommet fra Ekernførde.

2. Regiment stod ved den østre Del af Slien saaledes, at to Kompagnier under Kapitajn J. D. Høst holdt Strækningen mellem Næs og Ketelsby og sex Kompagnier under Oberstlieutenant C. W. L. Dreyer den mellem Arnæs og Rabølsund besat.

Der fremkom derved — foruden Paløre, hvor der var et Kanonplacement, som besattes af en Del af Batteriet Bruus, og Mysunde — 3 Grupper ved Slien, den første fra Brodersby til Ulsnæs, den anden fra Næs til Ketelsby og den tredje fra Arnæs til Rabølsund. Til den sidste var 13. Batteri, Salto, afgivet, men 2 Kanoner af samme vare detacherede til den mellemste. Batteriet Johansen laa bag Mysunde i Thorsted, og Batteriet Luun ved Kjus og Ulsnæs.

Da Generalmajor Gerlach som Følge af, hvad der var foregaaet den 1. Februar, indtrængende bad Overkommandoen om at maatte faa Raadighed over 22. Regiment, bevilgedes dette ved Telegraf Natten mellem den 1. og 2. Klokken 2. Der blev da anvist dette Regiment et Cantonnement, som det skulde indtage den 2.: én Bataillon i Ravnkjær, Fovlløk og Egenæs til Reserve for Strækningen fra Næs til Rabølsund, den

anden i Kjus, Kjusballe, Thorsted, Geelbyholt og Skolderup som Reserve for Strækningen fra Fysing til Ulsnæs.

Hovedreserven indskrænkedes derved til 3. Brigade, Wørishøffer, hvilken foreløbig endnu beholdt sit Cantonement om Vedelspang ved Langsø med Alarmplads ved Triangel.

Da Forholdene ved Wilsters Brigade om Hollingsted og Frederikstad vare væsentlig uforandrede, skal der med Hensyn til Hæren i Danevirke den 1. Februar endnu kun bemærkes, at Overkommandoen ansatte en højstkommanderende Ingenieurofficer ved hver af Divisionerne, nemlig ved 1. Major C. T. Jørgensen, ved 2. Kapitajn N. A. Brummer, som dog forblev i Frederikstad, medens Premierlieutenant J. H. K. Bangert fulgte Divisionens Gros, ved 3. Kapitajn W. O. W. Lehmann, samt at Trainet for hver Brigade eller med den sideordnet Afdeling, f. Ex. Infanterireserven og Artillerireserven, deltes i en Ammunitionskolonne, i hvilken Batteriernes Reserveammunition, Haandværksvogne og Reservelavetter indlemmedes, og en Bagage- og Proviantkolonne, hvilke Kolonner skulde have Ophold, den første 4000 Alen bag Frontlinien, den anden $\frac{3}{4}$ Mil. Det stod Divisionerne frit efter Omstændighederne at samle dem i større Kolonner, hvilket 3. Division gjorde og ligeledes 2. Division for de to i Centrum staaende Brigaders Vedkommende.

For den 2. Februar havde Feltmarechal Wrangel befalet, at det kombinerede preussiske Armékorps skulde rykke ind i Linien Ekernefærde-Kokkendorf-Holm, og at de to andre Korpser — thi den preussiske Gardedivision (Korps III) vilde denne Formiddag ankomme til Rendsborg — skulde tage en Opstilling, hvis Tête var betegnet ved Linien Hütten, Aschepel, Kl. Brekendorf, Nordby og, paa den anden Side af Jærnbanelen, ved Sorgfloden. Det

vil bemærkes, at denne Linie gik parallel med Danevirkestillingen, naar dennes Retning markeres ved Frederikstad, Danevirkestillingens Hovedvold og Slien, derimod noget skraat for Centrums Forpoststilling, der paa Grund af Vejnættet og Terrainets Form for en Del var rettet mod Syd.

Denne Opstilling var næppe almindeligt forudsét, skjønt det maa indrømmes, at Overkommandoen var fuldt belavet paa den. Hidtil var Slien bleven betragtet som en tilbagebøjet Linie, der nødte Fjenden til omgaaende Bevægelser, naar han vilde operere mod den. Derfor havde man ogsaa tænkt at kunne afværge en saadan Bevægelse ved et Udfald fra Centrum. Ved den nævnte Opstilling, der var smukt udtænkt, blev Slien paa den naturligste Maade lagt ind under de Allieredes Operationer; thi de behøvede nu ikke at gjøre en omgaaende Bevægelse, men kun at udstrække deres højre Fløj, og et Udfald fra Centrum var forebygget, da det vilde støde paa det fjendtlige Centrum.

Østerrigerne, som fik Midten i den fjendtlige Opstilling, anbragtes nemlig alle øst for Jærnbanelen. Brigaden Tomas gik til Eggen nord for Bistensee og Nostitz til Oxlev, hvor fra de udsatte Forposter i ovennævnte Linie. Gondrecourt blev den 2. i sit Cantonnement om Schulendamm, og Dormus, som den Dag kom gennem Rendsborg, indkvarterede sig i Alt- og Neu-Büdelstorf, Dobrzenski forlagdes til Bunge, Reserveartilleriet til Duvensted og Gablenz's Hovedkvarter til Holzbunge.

Den preussiske Gardedivision, som ved sin Ankomst til Rendsborg forefandt det brandenburgske Kyrassérregiment Nr. 6 og et Rytterbatteri, hvilke efter Wrangels Befaling vare afgivne fra det kombinerede Korps for at indlemmes i Gardedivisionen, indtil dennes eget Rytteri og Artilleri var kommet, rykkede til Hohn, men

efterlod to Batailloner af 3. Garde-Grenaderregiment til Besætning i Rendsborg Kronværk.

Det var Østerrigerne paalagt at dirigere alle deres Tropper frem fra deres tilbagetrukne Cantonnementer, dersom de Danske i Anledning af Friedrich Carls forudsatte Angreb paa Kokkendorfstillingen vilde gjøre Udfald fra Centrum mod Flekkeby. I saa Fald skulde Tomas rykke mod denne By, de andre Brigader mod Selk. For at faa at vide, om noget Udfald paatænkes fra dansk Side, udsendte de forreste østerrigske Brigader i Løbet af Dagen forskellige Patrouiller mod Slien og Over-Selk, og en af disse, bestaaende af en Deling Husarer, som skulde rekognoscere mod Over-Selk, fik af Gablenz, som af den Grund støttede den med en Eskadron, Befaling til at ride, til den traf paa Fjenden, fra hvem den skulde søge at tage nogle Fanger.

Vi ville senere træffe den igjen, men maa nu foreløbig vende os til Friedrich Carls Foretagender denne Dag.

Det kombinerede Korpses Tropper brøde op Kl. 8, efter at have kocht. Avantgarden fra Moskov og 13. Division, som bevægede sig fra Lehmsiek over Østerby, skulde samtidigt angribe Kokkendorfstillingens forskellige Passer, fulgt af 12. Brigade, som den Dag var Reserve, medens 11. Brigade fra Ekernførde over Snap skulde understøtte Frontalangrebet ved en Flankebevægelse, og Reserveartilleriet forblive samlet syd for Ekernførde til nærmere Ordre.

Men hvis Friedrich Carl for Alvor havde troet, at de Danske efter Tabet af Ekernførde ikke desto mindre vilde have gjort Modstand i Kokkendorfstillingen, blev han nu skuffet, da han ingen Tropper forefandt i samme, men kun Barrikader og Forhug. Forbitret over, at en let Sejr var undsluppen ham, besluttede han sig til strax

at gaa videre til Mysunde. Klokken var da 9. Avantgarden fik Ordre til at marchere mod Mysunde vest for Kosel Aa og 11. Brigade, Canstein, sammesteds hen over Gammelby og Ornum Mølle. Reserveartilleriet befaledes frem i Ilmarche gennem Ekernefærde, medens 13. Division og 12. Brigade fik Paalæg om at dække Foretagendet mod Angreb fra Slesvig ved en Opstilling ved Holm. Generallieutenant Manstein fik Overbefalingen over Tropperne ved Mysunde. Korpsets Artillerikommandør, Oberst Colomier, attachededes ham. Først skulde den danske Stilling beskydes, og dernæst en Storm foretages, hvilken Manstein dog fik Paalæg om ikke at sætte i Værk, før et gunstigt Resultat var at betragte som sikret.

Paa dansk Side var man fuldkommen fattet paa et Angreb paa Mysunde. Til de tidligere nævnte Forsvarsanstalter var der føjet nogle mindre Skanser og en anden Bro. General Gerlach undlod ikke at tage enhver mulig Forholdsregel for at gjøre Stillingen kampfærdig.

Betragte vi de naturlige Forhold ved Mysunde, ville vi finde, at Slien, i det den, naar man følger dens Løb fra Vest, nærmer sig Mysunde, pludseligt indsnævres og dernæst efter nogle Tusend Alens Løb drejer skarpt imod Nord for atter efter nogle Tusend Alens Løb, yderligere indsnævret til kun c. 250 Alens Bredde, at dreje mod Øst, hvorefter den igjen udvider sig. Fra dette Sted skyder der sig en Vig ind i Landet mod Syd, hvis vestlige Bred er c. 1000 Alen fjærnet fra den nys omtalte fra Syd til Nord sig strækkende Snævring af Slien, det egentlige Mysund, hvorved der fremkommer en Halvø, der atter indsnævres paa det Sted, hvor den slutter sig til Landet syd for samme. Paa dette Sted laa de to Skanser *a* og *b*, Redouter, forsynede, den første og vestligste med 4 12-Pds. og 4 24-Pds. Granatkanoner, den sidste, som oprindeligt havde haft samme Bestykning,

men hvor fra de to 12-Pds. Kanoner vare tagne bort, fordi de kunde beherskes fra nogle Højder ved Ornum, med 2 12-Pds. og 4 24-Pds. Granatkanoner. Bag Skanserne laa i en Fordybning Mysunde By, og Chausséen, som kommer syd fra og løber midt imellem Skanserne, drejer fra Mysunde By mod Vest til den søndre Skibsbro, der var bygget paa Skibe med et bevægeligt Led i Midten, 253 Alen lang og passabel for alle Vaabenarter. Nord for Mysunde By og Chausséen hæver Terrainet sig til et Højdeparti, der var kranset af 3 aabne Skanser *c*, *d* og *e*, hvilke vare Udenværker for et Brohoved *f*, som dækkede den nordre ligeledes paa Skibe byggede, men alene for Fodfolk passable. 242 Alen lange Bro. Af disse Skanser var kun den mellemste, *d*, forsynet med fast Skyts, nemlig de to 12-Pds. Kuglekanoner, som vare tagne fra *b*. Endelig var der paa den nordre Slibred 6 Kanonplacements *g*, af hvilke de to, *g*¹ og *g*² laa langs Slien, inden den drejer mod Nord, medens *g*³ til *g*⁶ laa lige vest for Halvøen, navnlig til Beskyttelse for Broerne. I *g*¹ og *g*² var der henholdsvis 2 12-Pds. Kuglekanoner og 2 24-Pds. Granatkanoner.

Saa snart et Angreb var blevet sandsynligt, havde det været General Gerlachs første Opgave at faa Sliens Rende opiset, og da Kanonbaaden „Willemoes“ havde erklæret, at den paa Grund af Reparationsarbejde ikke blev disponibel før den 3. Februar, fik han gennem Overkommandoen „Ossian“ til at løbe Slien ud. Den 2. Februar, Kl. 10½ Formiddag meldte Kapitajn Frøhlich, at der var aabent Vande til Sliens Munding. Dernæst maatte den Vig, som fra Slien skyder sig ind øst for Halvøen, opises. 1. Bataillon af 18. Regiment havde den 1. Februar, efter endt Tilbagetog, arbejdet herpaa til Kl. 9 Aften. Derpaa havde 3. Regiment afgivet de fornødne Arbejdshold, som vexlede hver tredje Time og

holdtes i Gang hele Natten, indtil Arbejdet sluttedes Kl. 9 om Formiddagen den 2., da en Rende paa mindst 20 Fods Bredde var aabnet.

En Time senere, Kl. 10, viste der sig fjendtligt Rytteri foran Forpostkjæden, og kort efter angrebes den af den fjendtlige Avantgardes Fortrop, bestaaende af en Eskadron Husarer og Fusilierbataillon af Regimentet Nr. 24. En tæt Taage hvilede over Eggen, saa det var vanskeligt at se, hvad man havde for sig. De to halve Kompagnier, som stode paa Forpost trak sig først i Forening med Dragoner, som vare fremme, fægtende tilbage til nogle Hundrede Skridt foran Skanserne, dernæst ind i disse, hvis Besætning de forstærkede.

I og bag Skanserne stod nu 18. Regiments 1. Bataillon under Major E. A. Lundbye, saaledes at to Kompagnier vare i Skanserne og to bag disse. General Gerlach havde ønsket en Indskæring eller Forskansning for de to Kompagnier, som stode til umiddelbar Understøttelse, men der havde ikke været Tid til at danne en saadan, hvorfor et Hegn benyttedes til Dækning. I Skanse *a* førte Kapitajn af 18. Regiment L. C. C. M. Schow og i Skanse *b*, efter Forposternes Inddragning, Kapitajn af samme Regiment F. F. H. Baller Kommandoen. Artilleribesætningen baade i Skanserne *a* og *b* og i de bagvedværende Værker bestod af 6. Fæstningskompagni, hvis Chef, Kapitajn H. C. Hertel ledede Artilleriforsvaret i dets Helhed, medens Sekondlieutenant C. R. Bache førte det i Skanse *a*, Sekondlieutenant L. G. F. Klubien i *b* og to Korporaler henholdsvis i *d* og i *g*¹ og *g*².

Baade Brigadekommandøren, Oberst Vogt, og Chefen for 18. Regiment, Oberstlieutenant F. G. H. Hirsch, kom tilstede; den 2. Bataillon af 18. Regiment var i Fysing.

Til umiddelbar Understøttelse for Styrken i Stillin-

gen var 3. Regiment under Major H. W. Mathiesen, som havde 1. Bataillon under Kapitajn M. Arntz i Brodersby, af hvilken Bataillon dog 1. Kompagni, der, som sagt, var paa Marche fra Ekernfærde over Kappel, manglede, og 2. Bataillon under Kapitajn O. J. H. Krabbe, hvorefter ét Kompagni dannede fast Besætning i det nordre Brohoved, medens de tre andre laa i Goltoft og Hestoft til Bevogtning af denne Del af Slien.

Saa snart Angrebet meldtes General Gerlach, gav han 3. Regiment Ordre til at lade 1. Bataillon ufortøvet rykke over i Brohovedet, og Regimentet lod efter Brigadechefens Ordre to af Kompagnierne i Goltoft og Hestoft rykke nærmere til Stillingen. Ligeledes beordrede Generalen 10. Batteri, Johansen, fra dets Cantonnement frem til Brodersby.

I noget over en Time holdtes Fægtningen hen som Infanterikamp. Kun fra dansk Side løsnedes der af og til et Kanonskud mod de fjendtlige Tirailleurs, der udviklede sig rundt om og ogsaa forsøgte at gaa over Isen, hvor den nys dannede Rende standsede dem. Da den tætte Taage gjorde det umuligt at bedømme Fjendens Bevægelser og Styrke, om det blot var en Rekognoscering, eller om der, som det meldtes, var paabegyndt Batteribygning paa Ornum-Højderne, beordrede Generalen 1. Bataillon af 3. Regiment, saa snart den Kl. 11¹/₂ var ankommen til Brohovedet, til at gaa frem foran Skanserne ad Vejene henholdsvis til Ornum Mølle, til Kosel og til Vesby for at skaffe nærmere Underretning om Fjendens Foretagender og Hensigter samt, dersom det hele Angreb kun skulde være en fjendtlig Rekognoscering, da atter at indtage den tidligere Forpoststilling. En Deling af 6. Dragonregiment under Premierlieutenant F. W. Meulengracht medgaves Bataillon.

Kapitajn Arntz sendte et Kompagni frem ad hver

af de 3 nævnte Veje, og det lykkedes dem at komme henved 1000 Skridt frem ad disse, men der mødte de, især det mellemste, ved hvilket Bataillonskommandøren opholdt sig, en overvældende fjendtlig Styrke.

Kl. 12 kom nemlig Cansteins Brigade til Ornum Mølle og, efter i Løbet af en halv Time at have gjenopbygget den afbrudte Bro, saa den blev farbar for Fodfolk, udviklede Brigaden sig nu over den mod Mysunde, træffende paa sin Vej det østligste af de tre Kompagnier, hvis Opgave det nu blev ved saa stærk en Modstand som muligt at sikre de to andres Tilbagetog. Men Cansteins Tilsynekomst blev Signalet for den fjendtlige Avantgarde til ligeledes at gaa frem til dens engagerede Fortrop og angribe. Dette Angreb skete mod det mellemste, 2. Kompagni, hvis Tilbagetog derved blev paaskyndet. Paa samme Tid sendte Avantgarden, da det fjendtlige Reserveartilleris Anmarche nu meldtes den, sine to Feltbatterier, i alt 14 Kanoner, frem for at tage en af Oberst Colomier forud rekognosceret Opstilling, det 6-Pds. øst for Koselvejen i 7—9000 Alens Afstand fra Skanserne, Haubitsbatteriet vest for Vejen, men noget længere tilbage. Hurtigt efter, at Skydningen var begyndt, opmarcherede dernæst hele det tililende Reserveartilleri i Linien, de 3 6-Pds. Batterier, i alt 18 Kanoner, til højre for Avantgardens 6-Pds. Batteri, de to Haubitsbatterier, 16 Kanoner, til venstre for Avantgardens Haubitsbatteri og 3 af de 4 Rytterbatterier, tilsammen 12 Kanoner, vest for Holm—Mysunde-Vejen. I alt var det saaledes 60 Kanoner, som vare opstillede i Linie. Hertil kom endnu de 6 Kanoner ved Cansteins Brigade, hvilke afprotsede øst for Ornum Mølle, men rigtignok ikke kom til Skud, fordi det ikke var dem muligt under Taagen at faa et Maal for Øje paa denne Afstand. Kun 8 Kanoner holdtes tilbage i Reserve, nem-

lig Avantgardens Rytterbatteri og det ene af Artillerireservens.

Lige over for denne Artillerild havde vi kun 14 Kanoner i Skanserne *a* og *b* og 4 i g^1 og g^2 , i alt 18; thi de to i *d* kunne ikke her medregnes. Batteriet Johansen forstærkede imidlertid Besætningen i g^1 og g^2 med 4 af sine Piecer, medens de 4 andre anbragtes nær g^6 for under visse Eventualiteter at kunne beskyde den nordre Bro og Brohovedet.

De tre udsendte Kompagnier vare imidlertid komne tilbage. Det vestligste, 6., gjorde under Tilbagetoget længere Modstand i en Slugt foran Skansen *a*. Det mellemste rystedes derimod noget af den Medfart, det havde lidt. Efter Tilbagekomsten besatte 6. Kompagni nogle Løbegrave mellem Skanse *a* og Slien, de to andre opstilledes bag det før nævnte Gærde mellem *a* og *b*.

I alt var der saaledes 8 Kompagnier ved Haanden, nemlig to i Skanserne *a* og *b*, ét i Løbegravene vest for *a*, fire i Reserve og ét, 7. Kompagni af 3. Regiments 2. Bataillon, i Brohovedet. De andre Kompagnier af sidstnævnte Bataillon, som vare kaldte til Mysunde, havde faaet Kontraordre under Marchen og vare vendte tilbage til Goltoft og Hestoft, eftersom Angrebet den Gang syntes mindre alvorligt. Imidlertid blev Kampen nu meget hidsig. Ikke blot var Kanonaden fra de 78 Ildsvælg voldsom, men den store Fodfolkstyrke, som var udviklet af Fjenden, naaede, begunstiget af Taagen, tæt ind paa Skanserne og besatte foran *a* et Gærde 200 Alen syd for den Slugt, som 6. Kompagni havde forsvaret under sit Tilbagetog, og foran *b* en paabegyndt, men ufuldendt Løbegrav. Fra disse Standpladser skødes de Folk bort, som viste sig i Skydeskaarene. I Skanse *b* bleve de Mænd, som i et bestemt Skydeskaar rettede Kanonen, en efter en trufne, og Lieutenant Klubien faldt selv, medens han var i Færd med at rette

den. At fordrive disse generende Tirailleurs var ikke let gjørligt. 7. Kompagni af 18. Regiment sendtes fra Reserven i dette Øjemed frem, men næppe havde Têten af dets Kolonne vist sig uden for dets hidtidige Plads, før det erholdt en Del Saarede. Det beordredes derfor at blive, hvor det var, men blot sende en Deling til en Gaard tæt ved den isede Rende, fra hvilken Gaard Fjenden forulempedes, indtil den blev skudt i Brand.

General Gerlach skjønnede det nu nødvendigt at sørge for at faa mere Fodfolk til Disposition. Ikke blot beordrede han 3. Regiments 2. Bataillon i Goltoft og Hestoft til i Løb at sende de to Kompagnier til Mysunde, som tidligere alt én Gang havde været nær ved det, men vare vendte tilbage; men han beordrede ogsaa den 3. Brigade, Wørishøffer, som efter hans Mening i overordentlige Tilfælde maatte staa til hans Raadighed, til at rykke frem mod Mysunde.

Fægtningen holdt sig imidlertid timevis i usvækket Kraft. Da Oberst Colomier paa Grund af Taagen ikke havde kunnet bedømme Afstanden, men troede vore Batterier dobbelt saa langt borte fra de preussiske, som de i Virkeligheden vare, faldt de fleste af Fjendens Projectiler i Terrainet bag Skanserne. Vor Skydning var virksommere, skjønt de Mærker, som efter foretagne Maalinger vare anbragte i det foranliggende Terrain, ikke kunde ses uden en Gang imellem, naar Taagen lettede lidt. I Almindelighed skød man derfor paa begge Sider saa temmelig paa maa og faa med de fjendtlige Ildglimt til Vejledning for Retningen.

Paa Fjendens Side troede man Kl. 2 at spore en vis Svækkelse i den danske Ild, og paa Grund deraf befalede Oberst Colomier Haubitsbatterierne at gjøre en Fremrykning paa 400 Alen batterivis fra højre. Denne Bevægelse, hvorved Haubitsbatterierne omtrent kom i

Højde med de 6-Pds., skulde Rytterbatterierne følge, men kun det, som var længst til højre, formaaede det; de andre vare indviklede i en haard Kamp med Batterierne g^1 og g^2 paa den nordre Side af Slien. Sex Kanoner skøde her fra paa Preusserne, nemlig de 4 faste og Batteriet Johansens 2 Granatkanoner i g^1 . Da disse sidste havde forskudt sig og rykkede bort for at bytte Forstilling, indtog de 2 Kanoner af Batteriet, som hidtil havde staaet i g^2 , men ikke vare komne til Skud, deres Plads.

I Skanse *a* faldt Kapitajn Schow og saaredes Lieutenant Bache, som dog vedblev at gjøre Tjeneste og overtog Befalingen over Skansen i det hele, medens Kapitajn Hertel, efter at Klubien var falden, selv overtog Artilleriledelsen i Skanse *b* og, ved personlig at rette den mest udsatte Kanon, gjenoplivede Besætningens Mod. I denne Skanse demonteredes 3 Kanoner, men de øvrige gjorde sig Umage for at skjule det for Fjenden ved forøget Skydning. Hver Gang der sporedes Kolonnebevægelser eller Samling af Tirailleurs foran Skanserne, sendtes strax med Livlighed Kardætskskud ud i den Retning, hvor saadant havde vist sig. Geværilden fra Skanserne sagtnede derhos ikke et Øjeblik; der blev under Kampen hentet en ny Patronbeholdning til en af Skansernes Besætning. Et Forsøg, som Preusserne gjorde paa at gaa over det Mosedrag, der fra Slien skyder sig ind mod Skanse *b*, afvistes saaledes ved Kardætsker og en levende Geværild. Under Kampen kom største Delen af Mysunde By i Brand og ligeledes Færgehuset paa søndre Bred af Slien, hvor de Saarede behandledes. Det lykkedes dog Lægen, J. J. Wroblewsky, at redde de fleste af disse.

Da Klokken var omtrent 3, ankom det 1. Kompagni af 3. Regiment fra Kappel og kort efter de to fra Goltoft og Hestoft. Alle tre sendtes til Mysunde By som Reserve. Paa denne Tid troede man Stormen

nær forestaaende, og General Gerlach lod af Forsigtighed Leddet i den søndre Skibsbro aabne og de to Kanoner Johansen fra g^1 flytte til g^4 ; Fodfolket paa Halvøen havde nemlig Retræte til Brohovedet ved nordre Bro, og den søndre Bro vilde derfor staa aaben for Fjenden, naar han var kommen ind mellem Skanserne *a* og *b*.

Da begyndte imidlertid den fjendtlige Ild at sagtnes, og den ophørte aldeles Kl. 4. Prins Friedrich Carl havde opgivet ethvert yderligere Foretagende, eftersom de danske Skanser viste sig for ham som usvækkede. Han beordrede Tilbagetog, hvilket dog just ikke var ganske let; thi Tirailleurs vare krøbne ind i alle Bugter og Terrainfolder nær Skanserne, og deres Bortgang vilde ufejlbarligt blive hilset med Kardætsker fra Skanserne. Man hejsede derfor et Parlamentærflag paa Ornum-Højderne, og da Brigadechefen, General Vogt, bemyndigede Kapitajn Baller, som sendtes der ud, til, dersom man androg om en Vaabenhvile for at faa de Saarede og Døde bort, at tilstaa en saadan, benyttede Fjenden dette til at drage en 150 til 200 Mand, som laa Skanserne nærmest og navnlig i Løbet af Dagen havde tilføjet dem stor Skade, uskadte ud af deres vanskelige Stilling. Dog indbragtes der nogle enkelte Fanger, i det 6. Kompagni af 3. Regiment havde benyttet det Øjeblik, da det fjendtlige Artilleri protsede paa, til en fremadgaaende Bevægelse med en mindre Del af sin Styrke, hvorved et Par fjendtlige Infanterister afskares, og i det senere en Kavaleripatrouille, som efter et passende Tidsløb sendtes ud for at tage det af Fjenden forladte Terrain i Besiddelse igjen, gjorde Preussernes Bagspids ved Ornum Mølle til Fange.

Oplivede ved den lykkelige Fægtning, som vel havde kostet os 148 Døde, Saarede og Savnede, hvoraf 8 Offi-

cerer, men Fjenden mere, i det han maatte notere sit Tab til 198, hvoraf 12 Officerer, men som havde vist Skansernes Styrke og Hærens Kampdygtighed og Mod, gave alle sig med Lyst og Energi i Færd med at udbedre den lidte Skade. Kapitajn Hertel udbad sig fra Slesvig endnu om Natten hidsendt en 12-Pds. og to 24-Pds. Kanoner, som ogsaa ankom, til Erstatning for det demonterede Skyts; men inden vi fortælle, hvad der tildrog sig efter Kampen, maa vi først omtale de Tildragelser paa de andre Steder af Krigsskuepladsen, som Angrebet paa Mysunde gav Anledning til.

Hovedkvarteret var den 2. Februar overlæsset med Arbejde. Denne Dag satte Krigsministeren først Hæren paa Krigsfod, og gaves der først Befaling til at iværksætte samtlige Oversvømmelser. Venstre Fløjs Forsvarsordning var, trods al anvendt Flid, endnu ikke kommen i Stand; først denne Dag ankom de Kanoner til Hæren, som skulde opstilles i de endnu ufuldførte Værker fra Næs og nord efter. Denne Dag beordredes ogsaa først 3. Brigade ned til Stillingen, i det den fik anvist Cantonnement i Skaleby, Moldened og Omegn med Brigadekvarter paa Vindinggaard og Alarmplads i Moldened. Ved Hjælp af det højst ufuldkomne Train og flere Tusende fra Slesvig udskrevne Ægtvogne ordnedes Ambulance-, Forplejnings- og Bagagevæsenet. Der anvistes Centrums Bagage- og Proviantrain følgende Parkpladser i Tilfælde af Alarm: 2. Divisions nord for Arnholt Sø, 3. Divisions vest for Chausséen syd for Isted Skov, Infanteri-Reservens vest for Chausséen nord for Isted Kro, Reserveartilleriets, Ingenieurkommandoens og Hovedkvarterets øst for Chausséen nord for Isted Skov.

Da Hovedkvarteret fik telegrafisk Meddelelse om Angrebet, tænkte det strax paa et større Udfald fra Centrum. Ordre vare skrevne til 2., 3. og 4. Division

samt Infanterireserven om uopholdelig at møde paa deres Alarmpladser, da nye Meldinger fra Mysunde gav det den Overbevisning, som det Kl. 2¹/₂ telegraferede til Gerlach, at Preussernes virkelige Overgangsforsøg maatte ventes udførte paa et nordligere Sted af Slien, navnlig ved Arnæs og Kappel. I Steden for et større Udfald bestemte Overkommandoen sig derfor blot til en Demonstration mod Flekkeby.

I den Anledning udsendtes af 3. Division 1. Bataillon af 9. Regiment med 3. Eskadron af 4. Dragonregiment og to Kanoner af 11. Batteri under Oberstlieutenant H. C. G. Tersling, der ledsagedes af Divisionens Souschef, Kapitajn C. M. V. Tvermoes, medens Divisionens Stabschef, Kapitajn Blom, ilede til Forposterne for ved Udsendelse af mindre Partier til Geltorf og Esbrem at sikre det større Kommandos Tilbagetogsline. Paa Forpost i Centrum vare denne Middag følgende Afdelinger udrykkede: foran 8. Brigade 20. Regiments 1. Bataillon, Major S. P. L. Schack, med 6. Kompagni i Hadeby, 2. ved Neder-Selk og 1. og 5. i Vedelspang; foran 7. Brigade 1. Regiments 2. Bataillon, Kapitajn J. C. T. Thalbitzer, med 4. Kompagni ved Hahnenkrug, 8. ved Jærnbanen, 3. og 5. i Over-Selk; foran 9. Brigade 21. Regiments 1. Bataillon, Kapitajn W. P. J. L. Hackhe med 2. Kompagni sydost og 1. sydvest for Jagel og med 3. og 4. i Klosterkro. Som de nævnte Foretagender forberedtes, kom det før omtalte østerrigske Rekognosceringskommando, der var beordret til at gaa frem, indtil det stødte paa de Danske, og skulde forsøge at tage nogle Fanger, frem paa Brekendorfvejen og angreb dristigt en Del af Forposterne ved Hahnenkrug. Disse trak sig tilbage til en indhegnet Mark, som de besatte, og hvor fra de dræbte nogle Heste og saarede et Par Ryttere, men Modstanderen opnaaede dog at overvælde

1 Underkorporal og 2 Menige ved sit raske Angreb. Denne Tildragelse alarmede de bagvedværende Posteringer, og Udsendelsen af de mindre Partier blev derved opgiven, saa at Oberstlieutenant Tersling selv maatte overtage sin Sikring, hvilket han gjorde ved at detachere et Kompagni mod Syd. Kommandoet var dog ikke kommet til Gyby, da en Tilbagekaldelsesordre fra Overkommandoen naaede det, foranlediget ved, at Preussernes Angreb paa Mysunde da var ophørt.

Da Udfaldet af Kampen ved Mysunde blev bekjendt, gjennemstrømmedes hele Hæren af Glæde og Haab. Den Form, hvorunder man forestillede sig Sejren, var nemlig den, som levede i Folkets Erindring fra Frederikstad 1850, et afslaaet Angreb. Hvad der var foregaaet ved Mysunde, syntes at tyde paa, at Fjenden vilde søge at tage Skanserne ved Storm. Overkommandoen antog, at, hvad der var sket ved Mysunde, kun var Forløber for et større Angreb den 3., og befalede derfor hele Hæren at møde i Alarmstillingerne denne Dags Morgen Kl. 4.

Ved Mysunde afløste efter Kampen 3. Regiments 1. Bataillon 18. Regiments 1. i Skanserne og foran dem, hvor den tidligere Forpoststilling indtoges. Sidstnævnte Bataillon bivuakerede Natten over i den afbrændte Mysunde By og gik næste Morgen til Brodersby. Kl. 7 om Aftenen den 2. meldte Chefen for 3. Brigade, Oberst Wørishøffer, som var ilet forud for sine Tropper, sig i Divisionskvarteret. Der var ikke længer Brug for Tropperne, som derfor henlagdes i deres nye Cantonnement med Undtagelse af 16. Regiments 1. Bataillon, som blev ved Mysunde Natten over for at hjælpe ved Udbedringen af Skaden og for næste Morgen, i Tilfælde af fornyet Angreb, at være Reserve for Stillingen. Divisionen havde nemlig, paa Grund af Overkommandoens Henpegen

paa den nedre Sli, standset den Bataillon af 22. Regiment, som skulde til Kjus og Thorsted og anvist den Cantonnement i Kisby, Kalvtoft og Borne. Oberst Lassen i Ravnkjær fik derved hele 1. Brigade samt Batteriet Salto og de ufuldendte faste Batterier, som nu monteredes saa godt som muligt, samt endelig Kanonbaaden „Willemoes“ til Forsvaret af Slien fra Næs nord efter. Dampskibet „Ossian“ laa ogsaa der ude, men lystrede ikke længere. Det vilde som fragtet privat Skib ikke udsætte sig for fjendtlig Overlast og var ikke at bevæge til at løbe Slien ind; til Lykke tædede det nu, og Vejret faldt den 3. i med Regn og Blæst.

Paa Grund af Mysunde Bys Brand arbejdedes der i Løbet af Natten paa Fremskaffelse af Lysteder for Tropperne. Major Jørgensen udbad sig i det Øjemed fra Slesvig Skibssejl, Bræder, Søm, Spigre o. s. v.

Natten mellem den 2. og 3. Februar var der saaledes Bevægelse og Liv i Danevirkestillingen. Lidt efter Midnat purrede paa alle Punkter af Centrum det Mandskab ud, som havde kunnet overgive sig til Hvile, thi Alt skulde være beredt til Kamp Kl. 4, det er i Februar Maanedes Begyndelse en 3 Timers Tid før Lysningens Indtræden. Under Regn og ad opblødte, vandoversvømmede Biveje, thi Kolonnevejene berørte man ikke, for at de kunde staa haarde og brugelige under alvorlige Forhold, marcherede Afdelingerne i Mørke til deres Alarmpladser. Da Dagslyset brød frem gennem Regn og Taage, saa det første Gang Danevirke i Slagstilling. Geværerne stode i Pyramider bataillons- eller regimentsvis paa de Steder, hvor der skulde trædes an, naar Angrebet meldte sig, og Mandskabet tumlede sig derom, thi om nogen Liggen eller Sidden kunde der ikke være Tale, da hele Jordbunden var bedækket af Vand. Der var ikke desto mindre Stemning den Morgen bag Dane-

virkes mange Værker. Det krigerske Syn, som frembød sig, var uvilkaarligt gribende. Da Kanonerne „blæstes af“, som det hedder, det vil sige gave løse Skud for at borttage den Fugtighed, der havde sat sig i dem om Natten, og disse Skud ligesom fik Ekko i det Fjerne ved, at andre Kanoner paa andre Steder foretog den samme Operation, fik man gennem Hørelsen et Indtryk af Stillingens Storhed og Sammenhæng, men ogsaa af, at man paa alle Punkter var lige saa kampberedt som paa det, hvor man selv befandt sig.

Imidlertid kom der den Morgen intet Angreb; der var fuldkomment stille foran hele Danevirkestillingen lige fra Rabølsund ved Slimundingen til Frederikstad. Friedrich Carl, som efter det mislykkede Foretagende mod Mysunde havde taget et Cantonnement bag en Forpoststilling mod Mysunde fra Ornum over Kosel til Holm saaledes, at højre Fløj af Opstillingen dannedes af Avantgarden, hvis Gros anbragtes i Egnen om Risby—Saxtorf, og venstre Fløj af Forpoststillingen udsattes fra 13. Division, der for øvrigt stod mellem Vindeby Nor og Store Bredning, medens 6. Division og Reserveartilleriet vare i og ved Ekernførde og Hovedkvarteret i Himmelmark, — Friedrich Carl havde faaet for varm en Modtagelse ved Mysunde den 2. til, at han tænkte paa at fortsætte de Operationer mod dette Sted, hvilke Wrangel, saaledes som vi strax skulle se, havde foreskrevet ham. Og de andre fjendtlige Tropper kunde ikke komme saa tidligt. For at naa Danevirke om Morgen, maatte de fra deres fjærne Cantonnementer have brudt op om Aftenen og marcheret om Natten. De satte sig først i Bevægelse om Morgen, efter at have kocht og spist, og kunde derfor ikke komme før om Eftermiddagen.

Imidlertid fik de danske Tropper først sent, 3. Division Kl. 12 og 2. Division Kl. 1 (Overkommandoens Ordre

var udstedt Kl. 11), Tilladelse til at gaa i deres Kvarterer, hvor de ankom temmelig forkomne, efter at have været paa Benene i Regn og Slud og Blæst i næsten 12 Timer.

Inden Bivuakeringen hævedes, var der imidlertid i Anledning af Fjendens Stilhed udsendt et Rekognosceringskommando under Kapitajn F. C. Christiani, bestaaende af 2. Bataillon af 9. Regiment og det halve af 2. Eskadron af 6. Dragonregiment, for at undersøge, om Byerne Geltorf og Lottorf vare besatte af Fjenden. Kommandoet sendte et Kompagni til Lottorf og et til Geltorf og stod med Resten paa Brekendorfvejen, da den foranværende Rytterpatrouille mellem Kl. 1 og 2 saa fjendtligt Rytteri komme sig i Møde fra Brekendorf. Da den halve Eskadron rykkede frem mod dette, viste det sig, at det var Spidsen af en fjendtlig Kolonne af alle Vaaben, som var i Fremmarche. Den Gang var, som sagt, Bivuakeringen hævet; derimod vare de Afdelinger af alle Vaaben, som skulde afløse Forposterne, marcherede ud, saa at der i Forpostterrainet var en stor Mængde Tropper, som tilfældigt vare komne sammen, tilstede, baade Rekognosceringskommandoet, de Tropper, som skulde afløses, og de nye Forposter.

For at forklare, hvad der fra Fjendens Side var sket, skulle vi meddele den Ordre, som Wrangel den 2. havde udstedt for Bevægelserne den 3. Februar.

„Jeg forlægger“, saaledes stod der, „Dags Middag mit Hovedkvarter til Damdorf.“

„Korps I. fortsætter i Morgen sine Operationer mod Mysunde og detacherer til Korps II. et riflet Batteri, hvilket indtræffer i Morgen Kl. 3 i Esbrem og træder under Korps II.'s Befaling.“

„Korps II. koger af i Morgen i sin Kvarterer og

rykker derpaa i Alarmkvarterer¹⁾, hvilke dækkes af en stærk Avantgarde i Linie fra Fartorp over Neder- og Over-Selk til Jagel. De bageste Kvarterer maa ikke være mere end en Mil fjærnede fra Forpostlinien, som maa være indtagen Kl. 4.“

„Korps III. rykker efter Afkogningen om Morgenens frem over Sorgen, indtager med sin Avantgarde Linien fra Jagel til Alt Bennebek Kl. 4 om Eftermiddagen og forlægger de øvrige Tropper i Alarmkvarterer, hvis bageste Grænse dannes af Sorgen.“

„De rifledede 12-Pds. Kanoner marchere paa Chausseen med Korps III. og blive først den følgende Dag afgivne til Korps II.“

„I Morgen Kl. 4 Eftermiddag vil jeg tale med Kommandørerne for Korps II. og III. ved Over-Selk, for at give Dispositioner for den 4.“

„Den 4. Februar, Kl. 9 Morgen, staar Korps II. ved Lottorf og Altmühl, Korps III. mellem Krop og Wisch Kro.“

„De to sidst ankomne Batailloner af Korps III. blive den 4. Februar staaende i Rendsborg og Kronværket.“

Da den Forpoststilling, de allierede Tropper skulde indtage, var den samme, som de danske Forposter foran Centrum havde besat, var det uundgaaeligt, at det maatte komme til Sammenstød; men en Kamp af det Omfang, som udspandt sig, ventede ingen. Fra vor Side var det kun en Forpostfægtning, hvori de mange forskellige Troppeafdelinger, som tilfældigvis vare samlede paa Stedet, indblandedes, men Fjenden opfattede de mange Troppers Tilstedeværelse og den Hidsighed,

¹⁾ D. e. saa mange Folk paa hver Gaard, som den kan rumme, naar ingen anden Fordring stilles, end at Soldaterne skulle have Tag over Hovedet.

der lagdes ind i Kampen fra vor Side, som en Indbydelse til Fægtning, hvilken han havde let ved at modtage, da hans Hær var under Fremrykning i taktisk slagfærdig Ordning. En Omstændighed opfordrede derhos Østerrigerne til at lægge Kraft i deres Kamp. Til Mødet Kl. 4 ved Over-Selk mødte ikke blot Wrangel og Kommandørerne for Korps II. og III., men Kronprinsen af Preussen, Storhertugen af Mecklenburg-Schwerin og andre tyske Prinser. Endelig kom ogsaa Prins Friedrich Carl personlig tilstede, da hans Operationer paa Mysunde vare strandede, og han vilde have nye Dispositioner. Østerrigerne kom altsaa til at kæmpe under alle de preussiske Generalers Øjne.

Paa vor Side overværede Kong Christian IX, som om Formiddagen havde været i Mysunde og takket Tropperne for deres Daad den 2., ledsaget af sit Følge, en Del af Fægtningen; men ellers var ingen af de højere Kommanderende tilstede, i det mindste ikke ved Fægtningens Begyndelse, da de fra Bivuaken vare tagne til deres Kvarterer.

Den Ordre, som Gablenz i Henhold til Wrangels Disposition udstedte, foreskrev, at Brigaderne Tomas og Gondrecourt Kl. 12 skulde overskride den af Østerrigerne udsatte Forpostlinie. Den første skulde dernæst bevæge sig over Geltorf mod Lopsted og til Aften indtage en Stilling med Esbrem som Centrum og med en Forpostlinie langs Slien og Hadeby Nor til hen imod Neder-Selk med to Batailloner lige over for Hadebydæmningen og en stærk Postering lige over for Vedelspang. Gondrecourt havde at bevæge sig over Gr. Brekendorf mod Over-Selk med en venstre Sidekolonne paa Jærnbanen og dernæst indtage en Forpoststilling fra Neder-Selk over Over-Selk til Jagel, kun med de yderste Poster foran denne Linie. Brigaderne Nostitz og Dormus havde

at følge Gondrecourt og om Aftenen at indtage en Bivuak à cheval paa Brekendorfvejen.

Gondrecourt ordnede endelig sin Brigades Frem-marche saaledes, at 18. Jægerbataillon med en Deling Husarer og to Kanoner af Brigadens Batteri samt en Pionerafdeling dannede Avantgarden under Oberstlieutenant Wokal, medens Gros'et marcherede i følgende Orden: forrest en Bataillon af Regimentet Nr. 30, derefter de resterende 6 Kanoner af Brigadebatteriet, dernæst 2. Bataillon af Regimentet Nr. 34 med Ambulancen og endelig et Kompagni af 30. Regiment, som dannede Arrièregarden, fulgt i $\frac{1}{4}$ Mils Afstand af Brigadens Train.

Først da Brigaden traf paa det danske Rekognosceringskommando under Kapitajn Christiani, med hvilket dets Avantgarde strax indlod sig i Skydefægtning, detachedes den forreste Bataillon af Gros'et med en Deling Husarer over til Jærnvejen for at gaa imod Jagel samtidig med, at Brigaden udviklede de forreste af sine Tropper paa begge Sider af Brekendorfvejen for at angribe de andre danske Tropper, som nu bleve synlige. 18. Jægerbataillon formeredes vest for Vejen med 2 Kanoner, en Bataillon af Regimentet Nr. 30 øst for samme.

De Batailloner, som paa vor Side den 3. om Mid-dagen vare dragne ud for at afløse Forposterne, vare: af 8. Brigade 9. Regiments 1. Bataillon, Major J. Nør-ager, som skulde afløse 20. Regiments 1. Bataillon; af 7. Brigade 11. Regiments 1. Bataillon, Kapitajn W. C. B. Stricker, som skulde afløse 1. Regiments 2. Bataillon; af 9. Brigade 21. Regiments 2. Bataillon, Major O. C. F. Saabye, som skulde afløse samme Regiments 1. Bataillon.

De to Kanoner af Batteriet Fallesen, som holdt ved Vedelspang, vare afløste af to andre Kanoner af samme

Batteri, da Skydningen begyndte. Derimod vare de to Granatkanoner af Batteriet v. d. Recke, hvilke holdt c. 1000 Alen sydost for Klosterkro, den Gang endnu ikke afløste af de to Kuglekanoner af samme Batteri, som vare paa Vejen der ud. Der kom derfor 4 Kanoner tilstede under Kampen paa dette Punkt.

Rytteriets Afløsning var sket. 4. Dragonregiments 3. Eskadron havde afgivet 1 Underofficer og 16 Heste til hver af Hovedposterne ved Vedelspang, Selk og Jagel. End videre holdt der til Raadighed for Forpostkommandøren i Bustrup en Eskadron, den 2. af 4. Dragonregiment, hvilken strax om Eftermiddagen, da Budskabet kom om Fægtningen, sendtes ud til Selk.

Bataillonens af 11. Regiment, som kom først til Forposterne, var marcheret ud ad Jærnvejen til Klosterkro og der fra ad Vejen til Over-Selk. Efter at være rykket en 1000 Alen frem ad denne Vej, blev 7. Kompagni beordret til at gjøre Holdt for at afløse det syd for dette Punkt værende 8. Kompagni af 1. Regiment. Med de tre andre fortsatte Stricker Marchen til Over-Selk, hvor Kapitajn Thalbitzer stod med Hovedposten af 1. Regiment (3. og 5. Kompagni), medens 4. var fremskudt som Piket og Feltvagter. I dette Øjeblik trak Christiani sig under Fægtning, løseligt forfulgt, tilbage ad Brekendorfvejen gennem vor Forpostkjæde. Afløsningen opgaves derfor, til Forholdenes Natur havde afsløret sig, og Regimentschefen for 11. Regiment, Major J. M. F. F. Rist, tog, som den ældste af de tilstedeværende Officerer, Befalingen over alle de Tropper, som fandtes i denne Egn.

Rigtigst og mest ovenensstemmende med Overkommandoens og Divisionens Dispositioner vilde det vel have været, om Kampen var kommen til at staa om Kongshøj Partiet, men Forpostkommandøren, som i Følge Overkommandoens Bestemmelser havde Befalingen over

Forposterne, indtil de under Tilbagegangen vare komne i Højde med Hovedposterne, var ikke tilstede, og Rist, som var besjælet af et levende Kampmod, tænkte kun paa at gaa Fjenden i Møde. Han rykkede med Styrken ved Over-Selk noget mod Syd ad Vejen til Hahnenkrug og indtog en Stilling med 3. Kompagni af 11. Regiment udviklet øst for Vejen, hvor det besatte en Grusgrav og nogle i Forbindelse med den staaende Højder, og 3. og 5. Kompagni af 1. Regiment vest for Vejen, medens de resterende Kompagnier af 11. Regiment, 5. og 1., opstilledes som Reserve, det første lige i den sydlige Udkant af Over-Selk, hvor det, da Kampen begyndte, opdeployerede langs Gærdet ved den Vej, som fra Brekendorfvejen fører mod Øst, det andet vest for Vejen i Højde der med. Til venstre støttede Opstillingen sig til 2. Kompagni af 20. Regiment i Neder-Selk, som tog Stilling mellem Selk Mølle og nogle sydvest for samme liggende Kæmpehøje, Front mod Syd. Da Christianis Bataillon ved Hahnenkrug havde trukket sig igjennem den yderste Forpostlinie, som nu rallierede sig i Fægtestilling paa Rists højre Fløj, medens Christiani fik Ordre til at stille sig som Reserve længere tilbage, fremstod der snart en Ildlinie, som strakte sig fra Neder-Selk over Grusgraven til Jærnbanen, og som i mere end en halv Time standsede Fjenden og nødte ham til at udvikle sig.

Foruden de to fjendtlige Batailloner, som henholdsvis øst og vest for Vejen opløste sig i spredt Fægtningsorden mod Rists Kompagnier, lod Gondrecourt sin Avantgardes 2 Kanoner afprotse øst for Vejen i virksom Skuddistance og 2. Bataillon af Regimentet Nr. 34 rykke sluttet frem paa Vejen, til den kom i Højde med de opløste Batailloners Skyttekjæde. Samtidigt kom et Kompagni af 11. Jægerbataillon, som Brigaden Tomas havde af-

sendt fra Geltorf for at holde Forbindelse med Gondrecourt, til Neder-Selk, hvor Kompagniet af 20. Regiment maatte detachere en Del af sin Styrke for at holde det fast ved Overgangstedet over den lille Bæk, der forener Søen ved Selk Mølle med Hadeby Nor.

Bag Rist stod ved Kongshøj 4 Kompagnier og 2 Kanoner; det var nemlig Hovedposten ved Vedelspang, baade de Kompagnier, som skulde afløses, og de, som skulde afløse, der vare førte der hen i Følge en almindelig Instrux om, hvad der skulde gøres i Tilfælde af Alarm. Ved Hadeby og Neder-Selk foregik Afløsningen, som berettet. Paa sidste Sted overtog 1. Kompagni af 9. Regiment Posten midt under Kampen, og 2. Kompagni af 20. Regiment trak sig bort til midt imellem Over-Selk og Vedelspang, hvor det, da Skydningen tiltog og kom nærmere, standsede for at være ved Haanden. Tropperne ved Kongshøj vare anbragte saaledes: De to Kanoner paa Toppen, 20. Regiments 1. Kompagni fra Toppen mod Vest til den nærmest liggende Høj, 9. Regiments 2. Kompagni i en tilbagegaaende Bue fra Højens Top mod Øst til Brekendorfvejen, 20. Regiments 5. og 9. Regiments 6. Kompagni øst for Vejen langs det Gærde, der gaar ud fra det Sted, hvor de to Veje fra Syd forene sig. Bakken syd for dette Gærde, som bevirker, at begge de to nævnte Veje danne Hulveje, var ikke besat, og Kongshøjstillingen derfor ikke egentligt indtagen.

Bagved Kongshøj, midt imellem den og Vedelspang, tog endelig 9. Regiments 2. Bataillon, som havde været paa Rekognoscering, Plads som Reserve med det den ledsagende Rytteri.

Kampen førtes imidlertid med Haardnakkenhed i Ildlinien foran Selk, og da det fjendtlige Artilleri var protset af, befalede Rist sin Adjudant at hente de to

Kanoner paa Kongshøj. Korporalen, som var disses Fører, havde en almindelig Instrux om, at Kongshøj var den yderste Position, i hvilken de maatte anvendes; han betænkte sig derfor lidt paa at efterkomme den overbragte Ordre, men da en tilstedeværende Stabsofficer formanede ham til at lystre, nølede han ikke længer og førte i fuldt Firspring sine 2 Kanoner ud ad Vejen forbi 2. Eskadron af 4. Dragonregiment, som stod der, lige til Major Rist, der holdt paa Vejen et godt Stykke foran Skyttekjæden. Her protsede Korporalen rask af, men i samme Øjeblik, inden nogen af hans Kanoner var kommen til Skud, styrtede det fjendtlige Fodfolk i Masse frem til Angreb, og vor Linie gjorde en tilbagegaaende Bevægelse. Korporalen søgte nu i Hast at faa protset paa igjen, men i Vendingen faldt en Trainkonstabel af, Skaglerne kom i Uorden, en Hest blev skudt, og af Folkene, som søgte at trække Kanonen tilbage, blev en saaret. Til sidst blev Korporalen, hvis Opførsel ved denne Lejlighed i enhver Henseende havde været, som den burde, med Sorg nødt til at lade den ene Kanon staa og blot redde den anden og Forstillingerne til dem begge. Med den tilbageværende Kanon tog han Stilling først et Øjeblik paa Vejen ved Over-Selk, saa igjen paa Kongshøj.

Det var i Instruxen for Forposterne bestemt, at disse i Tilfælde af Angreb skulde rette deres Tilbagegang mod Skanserne 8, 9 og 10, hvilket var fuldkomment i Overensstemmelse med Forsvarets rette Front. Som Følge heraf indslog 1. Regiment og 3. Kompagni af 11. Regiment, det vil sige alt, hvad der var vest for Chausséen, under Tilbagegangen denne Retning, medens Kampen hen imod Kongshøj maatte bæres af de to Kompagnier af 11. Regiment, som vare øst for Vejen. Disse kæmpede udmærket, og Rist beordrede 5. Kompagni, som

stod langs den før omtalte Vej syd for Over-Selk, til at gjøre et Modangreb. Det tapre Kompagni formerede Kolonne, overskred dernæst Gærdet og stormede rask frem mod det Sted paa Brekendorfvejen en 150 Alen sydligere, hvor Têten af Østerrigernes Hovedkolonne viste sig. Kompagniet deployerede og sendte sine Skud med Virkning ind i den østerrigske Kolonne; men inden Kompagniet havde faaet ladt igjen, havde Fjenden udviklet sig, og de talrige Tirailleursværme paa begge Sider af Vejen rettede en dræbende Ild imod det, medens Kompagniets højre Fløi indvikledes i Haandgemæng med Østerrigernes Tête. Tilbagetoget var derfor vanskeligt, især da Soldaterne vare lidet mobile. De vare rykkede ud for at have Nattevagt, havde iført sig meget Undertøj og bare deres uldne Tæpper oven paa deres øvrige Oppakning. At kaste noget af denne kunde ikke falde de trofaste Jyder ind, og mange segnede derfor under de paafølgende forcerede Bevægelser.

Fjenden besatte nu Over-Selk og opkjørte hele sit Brigadebatteri, 6 Pièces, paa Højdepartiet nordost for Byen, vel 800 Alen fra Kongshøj, medens 11. Regiments 1. og 5. Kompagni samlede sig øst for Kongshøj i Højde med den øvrige Opstilling, hvor de strax deltog i Tirailleurilden, som nu aabnedes af hele Linien, og hvori den ene Kanon paa Kongshøj efter Evne medvirkede.

Den Styrke, som under Kampen foran Over-Selk havde været vest for Vejen, stod paa denne Tid paa Sortehøjene vest for Kongshøj. Rist forlangte 1. Regiments 3. og 5. Kompagni over til Kongshøj, og Thalbitzer satte sig ogsaa i Bevægelse med dem, men kom ikke før hen imod Bustrup til at deltage i Kampen øst paa. Fjenden var nemlig, efter nogen Tids forudgaaende Skydning med Granater fra sine 8 Kanoner, rykket frem til Storm. I Kampens Hede red Rist hvert

Øjeblik op paa Toppen af Kongshøj, hvor han i den tætte Granatregn oversaa Fægtningens Gang for dernæst at stille sig i Spidsen for et Kompagni eller blot en Trop, som han vilde føre frem for at standse Fjenden. Af de fire Kompagnier, som havde besat Kongshøj, førte han efterhaanden de tre frem til Modangreb. Til sidst, da der kun var et eneste tilbage, 1. Kompagni af 20. Regiment, fik han ogsaa dettes venstre Fløj til at gjøre et Angreb ned ad Hulvejen paa den fremrykkende østerrigske Hovedkolonne. Der var derfor kun nogle faa Delinger tilbage paa Højen, da den 18. østerrigske Jægerbataillon i de høje preussiske Herrers Paa-syn Kl. 4 foretog den meget omtalte Storm paa Kongshøj, ved hvilken de ikke vandt en eneste Fange. Den ene Kanon var umiddelbart før trukken bort, da Korporalen ikke vilde miste den med. Han anbragte den kort efter paa Volden ved Chausséaabningen foran Bustrup, hvor fra han beskød de over Kongshøjbakkerne fremtrængende fjendtlige Kolonner og det fjendtlige Artilleri. Thi saa snart Kongshøjpartiet var i Østerrigernes Hænder, opplantede Gondrecourt hele sit Brigadebatteri paa Kongshøj, og et andet Batteri kom nu tilstede øst for dette. Nostitz's Brigade, som fulgte efter Gondrecourts, havde nemlig sendt sit Batteri frem til Hjælp.

Østerrigerne ilede nu frem for under Beskyttelse af disse Batterier at forfølge deres Held, lige til Foden af Danevirkevold; men inden dette sidste Af-snit af Kampen fortælles, maa vi vende os til Jagel, hvor Østerrigernes Angreb gav Anledning til en Del Forvirring, fordi Opstillingen næppe var ganske rigtig.

Naar man betragter Stillingens Front uden Hensyn til det forstyrrende Vejnæt og sammenholder den med Fjendens parallelle Front, vil man finde, at den naturlige Retræte fra Stillingen i Jagel under et almindeligt An-

greb maa gaa til Lille Danevirke, og at Klosterkro ikke godt kan være det Sted, til hvilket Styrken i Jagel skulde trække sig tilbage. 21. Regiments Opstilling var imidlertid væsentligst rettet mod et Angreb lige fra Syd. De 2 Kompagnier i Klosterkro vare Reserve for dem i Jagel, der stode hver paa sin Side af Chausséen fra Rendsborg. 1. Kompagni, som bevogtede Terrainet vest for Chausséen, havde 2 Feltvagter fremme, hvis Poster dannede en Bue fra 2. Divisions til Chausséen og imod Syd vare fremskudte hen imod Mielberg, hvor der holdt en Dragonpost paa 3 Heste. 2. Kompagni, som bevogtede Terrainet øst for Chausséen, havde en Feltvagt 1000 Alen syd for Bomhuset paa denne og en Feltvagt øst for Byen, Front mod Lottorf, hvis Vedetkjæde holdt Forbindelse mellem Jagels Sydende og 9. Brigades Forposter ved Jærnbanen.

Om Middagen Kl. 1½ var 2. Bataillon af 21. Regiment kommen til Klosterkro for at afløse 1. Bataillon af samme Regiment. 5. og 6. Kompagni vare sendte til Jagel for at afløse henholdsvis 2. og 1.; Afløsningen havde netop fundet Sted, og de afløste Kompagnier vare under Tilbagemarche gennem Jagel, da den fjendtlige Bataillon, som Gondrecourt havde sendt over Mosen mod Jagel, ledsaget af lidt Rytteri, kom til Syne foran Feltvagten øst for denne By, med hvem den strax vexlede Skud. Det 5. Kompagni kastede strax de to Delinger, som stode i Byen, ud for at opholde Fjenden saa længe, at Posteringen syd for Byen, som havde Retræte til Jagel, kunde komme tilbage, men 21. Regiment havde kun en meget ringe Styrke, de to Delinger udgjorde kun 50 Mand, og Geværerne klikkede, fordi Ladningerne vare blevne vaade af Regn under Bivuakeringen, hvor fra Bataillon kom. 2. Kompagni, som var afløst, men endnu var i den sydlige Del af Byen, tog

en Fægtestilling der til Understøttelse for 5. Kompagni, medens 1. Kompagni, som var i den nordlige Del, af Major Saabye, der som den ældste tilstedeværende overtog Kommandoen over Regimentet, fik Ordre til at gribe ind i Fægtningen paa den Maade, Føreren fandt hensigtsmæssigst. Kompagniet indtog derefter en Stilling ved det første Gærde nord for Jagel og øst for Chausséen, og om det som Hængsel dreves nu de tre sydligere Kompagnier af den fremstormende Fjende ud af Byen uden helt at faa de sydlige Posteringer med, hvilke løb lige i Fjendens Arme, for saa vidt de ikke havde Aandsnærværelse nok til at undfly enkeltvis mod Vest.

Som tidligere bemærket, var der 4 Kanoner tilstede. Granatdelingen, som havde sin Plads c. 1000 Alen sydost for Klosterkro ved Jærnbanen, lod nemlig den ankomne Afløsning gjøre Holdt ved Klosterkro, da Delingen netop havde bemærket den fjendtlige Fremrykning og først vilde se Tiden an, inden den drog bort. Den gjorde ogsaa med god Virkning 10 Skud paa de fremstormende fjendtlige Kolonner, men kort efter viste, som vi have set, det fjendtlige Skyts sig i Øster paa Kongshøj. I Følge en Instruktion om at gaa til Bustrup, naar den truedes fra Øst, ilede den derefter til Bustrup, tagende Kanondelingen, som skulde være Afløsning, med sig.

Kampen var imidlertid ved Jagel bleven staaende med den Front, 21. Regiment havde haft, i det Fjenden besatte Byens nordlige Udkant og kæmpede med 1. Kompagni, ved hvis Side 2. Kompagni og de to Kompagnier fra Jagel toge Opstilling. Major Saabye skød af Reserven fra Klosterkro 4. og 8. Kompagni frem til Understøttelse, det første øst, det andet vest for Chausséen, og 3. Kompagni som Reserve for begge, saa at der ved Klosterkro kun blev 7. Kompagni tilbage.

Næppe var Kampen dog begyndt at blusse stærkere

op paa denne Front, hvor Fjenden var rykket ud af Jagel mod Nord, før der hørtes Skydning fra Klosterkro. Saa snart Østerrigerne havde faaet Kongshøj i deres Magt og der fra rykkede mod Nord, sendte Nostitz 9. Jægerbataillon fra Over-Selk til Klosterkro. Klokken var omtrent 6, da den ankom her til, efter undervejs at have trykket de to Kompagnier, som stode i Egnen øst for Klosterkro, nemlig 3. og 7. Kompagni af 11. Regiment, over mod Skanserne. Mørket var saaledes indtraadt, da Jægerbataillonens pludselig viste sig ved Klosterkro, hvor man ikke ventede Fjenden fra Øst. 7. Kompagni holdt længe Bataillonens fast mellem Stationsbygningerne, 3. Kompagni ilede til og blandede sig i Kampen, og 4. Kompagni stilledes af Bataillonskommandøren, som kom tilstede, op bag ved til Understøttelse. Major Saabye havde imidlertid givet Signal til hurtig Tilbagegang. Det 1. Kompagni, som var længst mod Øst, gik derefter i sluttet Kolonne mod Klosterkro, men modtoges af en levende Ild, saa at det maatte trække sig ud til Siden. Omsider samledes Regimentets syv Kompagnier vest for Klosterkro og førtes til Lille Danevirke, medens ét, 4., gik forbi Danevirke Forværk til Nr. 11, hvor fra det samledes med de andre paa Alarmpladsen. Fra Kl. 4 af vare nemlig de fleste af Centrums Tropper paa ny blevne samlede ved Skanserne.

Ved 8. Brigade vare fra den Tid af alle Afdelinger i Virksomhed, thi den eneste Bataillon af Brigaden, som ikke havde været ude, 20. Regiments 2. Bataillon under Kapitajn A. Sperling, havde da indtaget sin Plads paa og bag Danevirkevold syd og øst for Bustrup. Snart efter var Kampen fra to Sider trængt ind imod Bustruppartiet, nemlig fra Lopsted til Hadebydæmningen og fra Vedelspang mod Saxarmen.

Paa førstnævnte Sted trængte den østerrigske Bri-

gade Tomas de to danske Kompagnier, 20. Regiments 6. og 9. Regiments 5., tilbage over Dæmningen, der var palissaderet, og det ungarske Regiment Coronini, foreløbig én Bataillon deraf i Forening med 11. Jægerbataillon, besatte Terrainet øst for Dæmningen.

Paa sidstnævnte Sted havde Kampen fra Over-Selk forplantet sig hen. De sammenblandede Troppedele fra Kongshøj og Egnen vest for samme havde ikke formaaet at holde Stand i Vedelspang mod Østerrigernes raske Forfølgning og havde derfor sat sig fast paa den sydlige Saxarm, mod hvilken Østerrigerne fra Vedelspang rettede Angreb. Som en Del af Danevirkevolden, om end ikke inddragen under Befæstningen, som den nu var, ønskede Østerrigerne meget at faa Fod paa den. Men her sattes der Bom for Fjendens Anstrængelser; her kom de tilbagetrængte Tropper i Ro, og her kom der lidt Artilleri tilstede.

De 4 Kanoner fra Klosterkro meldte sig først, og anvendtes, to paa Danevirkevold ved Brekendorfvejens Aabning og to ved Hadeby, hvor Fjenden paa den anden Side Dæmningen opkjørte 5 Stykker Skyts. De nævnte 4 Kanoner og den ene fra Kongshøj ved Rendsborg-Chausséens Aabning samt det faste Skyts i Bustrup Forværk besvarede ret livligt Ilden fra Fjendens 21 Kanoner. Men nu kom der ogsaa noget af 3. Divisions øvrige Artilleri tilstede; foreløbigt 2 Kanoner af Batteriet Fallesen. De dirigeredes gennem Aabningen paa den nordre Saxarm til den søndre, hvor de i Galop kjørte op paa Volden. Men Skæbnen vilde, at Batteriet Fallesen den Dag kun skulde komme til at skyde med enkelte Kanoner. Næppe havde Kanonerne vist sig paa Volden, før Fjenden rettede hele sin Ild paa dem, og da Voldens Besætning for at understøtte Kanonerne, gav Fjenden en Salve, fløj de raa Heste for den bageste Kanon

forskrækkede til Siden og styrtede med denne ned ad Voldskrænten, saa at den kom til at ligge med Hjulene i Vejret og Hestene paa Ryggen. Der var intet andet at gjøre end foreløbig at lade den ligge og bruge den anden saa meget bedre. For at virke paa Fjendens Flanke sendtes et Par Kompagnier, 8. Kompagni af 9. og 8. af 20. Regiment, ud ad Brekendorfvejen. De toge nogle østerrigske Fanger, som der overhovedet hele Dagen igjennem ved hvert Angreb fra vor Side var taget nogle faa. Nogle andre Kompagnier stode den Gang sydligere ved Rendsborgvejen med Front mod Vedelspang. En større Fremrykning paatænktes fra Brekendorfvejen for at tage Vedelspang tilbage, men kom ikke i Stand. Mørket indtraadte imidlertid, og Fægtningen ophørte Kl. 6 $\frac{1}{2}$.

Afdelingerne bleve en Del af Natten staaende i den Stilling, de havde ved Kampens Slutning. Dernæst udstilledes der en Forpostlinie umiddelbart foran Volden af 9. Regiments 1. Bataillon med ét Kompagni ved Hadeby Dæmning. Samme Regiments 2. Bataillon anbragtes i den sydlige Del af Bustrup; 20. Regiments ene Bataillon i den nordlige Del af denne Landsby og den anden i den sydlige Del af Friederichsberg. Forpostlinien foran 7. og 9. Brigade blev trukken længere tilbage; 21. Regiments 2. Bataillon havde saaledes to Kompagnier som Hovedpost ved Danevirke Forværk. Ogsaa 2. Divisions Forposter droges tilbage; Feltvagten ved Oxevejen saaledes til det Sted, hvor Vejen skæres af Jærnvejen. Fra nu af stod ved 2. Division alle Forposter bag Reide Aa, naar selve Byen Kl. Reide undtages. Paa sidstnævnte Sted havde der i Dagens Løb været lidt Skjærmydsel. En blandet Fodfolk- og Rytterpatrouille, der var gaaet frem mod Krop, havde undervejs truffet paa Preussere. Det var Gardedivisionen, der opmarcherede,

og hvis yderste Tropper til højre ogsaa berørte Jagel under Kampen. Dernæst var en preussisk Rekognoscering trængt frem mod Klein Reide, hvis Besætning afviste Besøget med Tabet af én Saaret. Gardedivisionen opsatte derpaa til følgende Dag at tage Klein Reide.

Om Natten trak Gablenz Østerrigerne ud af Vedelspang med Efterladelse af en Del Saarede, lod Nostitz's Brigade indtage en Forpoststilling over Kongshøj og Jagel, Gondrecourts Brigade indkvartere i Overselk og Dormus's i Lottorf og Geltorf, samt skød et af Reservebatterierne, som var længst tilbage, det 8-Punds Batteri Nr. 10, frem til Kongshøj, hvor ogsaa Ingenieurtropper lagdes hen for at søge at befæste dette Punkt.

Overskue vi under ét denne Dags Kampe ved Overselk, Kongshøj, Jagel, Bustrup, Hadeby og Kl. Reide, da var Billedet langt fra sørgeligt, hvorvel vi flere Steder havde haft Uheld. Vore Tropper havde kæmpet med Østerrigerne i aaben Mark; men Kampen havde for vort Vedkommende kun bestaaet i Forpostfægtninger. Under saadanne forholde Tropper sig altid, naar ingen sær Anledning foreligger til en modsat Fremgangsmaade, noget passive og elastiske, da det ikke er Førernes Opgave at sætte deres Afdelinger over Styr under Sikrings-tjenesten. Det var kun enkelte Kompagnier, som virksomt inddroges i Kampen, men uagtet de optraadte mod Batailloner, uagtet Fjenden, der var rykket frem til Angreb, var formeret til Fægtning og havde Resten af det østerrikske Hærkorps opmarcheret bag sig til Understøttelse, uagtet de i Kampens vigtigste Afsnit kun havde én Kanon at stille mod 16 fjendtlige, standsedes hans Fremrykning dog Skridt for Skridt af den haardnakkede Modstand, der ydedes ham. Det er faktisk, at han behøvede 4 Timer for at indtage vor Forpoststilling.

Naar vi betragte alle Ofre, som Kampen kostede,

da indeholde de ogsaa et Vidnesbyrd om, at Fjenden ikke for godt Kjøb opnaaede sine Fordele. Vel mistede vi i det hele 420 Mand og Fjenden kun 409, men drager man herfra de mange, som faldt usaarede i Fjendens Hænder ved Jagel paa Grund af den tidligere omtalte for Tropperne vildledende Opstilling, var Fjendens Tab betydeligere end vort, og han mistede 28 Officerer, medens vi kun mistede 9.

De Æresbevisninger, som bleve den østerrigske Brigade Gondrecourt til Del efter denne Dags Kamp, baade fra Wrangel og de høje Tilskuere og fra den østerrigske Kejser og det østerrigske Folk, vare ogsaa forunderlig storslaaede. Den fik Tilnavnet „die eiserne Brigade“, fordi den havde formaaet at kaste de danske Forposter tilbage.

Heller ikke bidrog Begivenhederne den 3. Februar til, at Fjenden kom til at ansé sin Opgave for lettere. Der havde under Kampen og beskyttet af den fundet en Rekognoscering af den danske Centrumstilling Sted, og dens Resultater kom til Overvejelse i et Møde, som Wrangel efter Fægtningen holdt i Hahnenkrug med sine tre Korpschefer i de tilstedeværende kongelige og fyrstelige Personers Nærværelse.

Wrangel havde til Mødet medbragt en Disposition for den 4., i Følge hvilken Korps II og III efter Kongshøjs Indtagelse, hvilken han først havde berammet til den 4., skulde opstille sig mellem Oxevejen og Jærnbanen og der fra lade de til Storm paa Skanserne bestemte Afdelinger gaa frem, Østerrigerne mod Nr. 10 og 11, det preussiske Gardekorps mod Skanse 12 for at storme, efter at Skanserne først vare ødelagte af Artilleri. Ved Mysunde, forudsatte Dispositionen, at Friedrich Carl vilde fortsætte sine Operationer og ende dem ved at indtage Værkerne. Med Hensyn til Angrebet paa Cen-

trum hed det, at det forhaabentligt snart vilde vise sig, om der var Mulighed for paa denne Maade at trænge ind i Skanserne. Fandt man Vanskelighederne for store, maatte først enkelte Skanser ved Belejringskrigens Midler nødes til Overgivelse, hvad der muligvis kunde skyde Stormen ud i nogle Dage.

Denne Disposition maatte Wrangel imidlertid opgive, og som Følge deraf ogsaa kontramandere den tidligere Befaling til en Samling foran Centrum den 4. Friedrich Carl erklærede nemlig Overgangen ved Mysunde for uudførlig, og Gablenz mente, at der ikke kunde tænkes paa noget Angreb paa Centrum, før der var draget mere Belejringsskyts hid fra Tyskland. Den østerrigske Artillerichef troede endog, at hele det østerrigske Artilleri, forenet med de 12 12-Pds. Kanoner fra Magdeburg, som fulgte Korpset, og det 6-Pds. riflede Batteri, som var tilgaaet Korpset fra Korps I, ikke vilde være i Stand til at ødelægge en enkelt af Skanse-Grupperne saaledes, at en Storm kunde foretages. Derimod henedte Friedrich Carl Opmærksomheden paa en Overgang over Slien nord for Mysunde. Han havde ladet 3 Eskadroner drage en Cordon langs Sliens sydlige Bred lige ud til Mundingen, hvor der var vexlet Skud mellem de preussiske Ryttere og Kanonbaaden „Willemoes“, efter at først en Patrouille, som Kanonbaadens Fører, Lieutenant St. A. Bille, denne Dag havde haft i Land ved Olpenæs, var kommen om Bord. Derefter havde Prins Friedrich Carl ladet hele Strækningen rekognoscere af Korpsets Artilleri- og Ingenieurchefer, og, efter at have gennemgaaet det Resultat af disse Undersøgelser, som var uddraget af Stabschefen i Forening med den preussiske Konges Generaladjutant, Generallieutenant Manteuffel, som var kommen fra Berlin i dette Øjemed, havde han, inden han afrejste til Wrangel, faaet det

foreløbige Indtryk, at en Overgang kunde sættes i Værk ved Arnæs. Men der behøvedes nøjagtigere Rekognosceringer først, og Resultatet af Sammenkomsten i Hahnenkrug blev derfor kun, at et alvorligt Angreb paa Centrum stilledes i Bero, indtil Slien og Muligheden af en Overgang over samme paa et nordligere Punkt end Mysunde var bleven bedre undersøgt.

Den østerrigske Avantgarde, Brigaden Nostitz, fik derfor Befaling til at forstærke sin Stilling ved Skyttegrave, de andre Brigader fik Tilladelse til at gaa i Cantonnements, dog ikke mere spredte, end at de kunde ile Avantgarden til Hjælp, naar den angrebes, eller optage den, hvis den blev kastet tilbage. Fjenden forudsaa nemlig fra de Danskes Side for den 4. et Forsøg paa at tage Kongshøj tilbage.

Vor Overkommando tilsigtede dog ikke noget saadant, men betragtede Fægtningerne den 3. som en Indledning til et Hovedangreb den 4. Fjenden havde den 2. foretaget et Angreb paa Mysunde; hvad var naturligere at antage, end at Fjenden om Aftenen den 3. var rykket ind mod Centrum for at kunne angribe det enten om Natten eller den følgende Dag? Den befalede derfor Hærens Afdelinger at bivakere Natten over paa Alarmpladsene med Trainet parkeret ved Isted og Arnholt. Kun Rytteriet erholdt Tilladelse til at forblive Natten over i sine Cantonnementer mod at stille ved Dag gry paa dets Samlingspladser. Ved 8. Brigade anbragtes, som det alt er fortalt, de Tropper, der ikke vare anvendte i yderste Linie, i et tæt Cantonnement i Bustrup og det sydlige Friederichsberg, som kom Bivuakering nær.

Fra alle Steder i Linien indløb der til Overkommandoen ved Krigstelegrafen, som var i uophørlig Virksomhed, Efterretninger, som tydede paa en forestaaende Kamp. Fra Slien meldtes det, at Østerrigerne med

Lygter undersøgte Isens Tilstand. Om denne lød Meldingerne overalt utilfredsstillende. „Rejdeoversvømmelserne,“ hed det saaledes i en telegrafisk Melding, „ere passable overalt, om end ikke fuldt sikre for større Hobe.“ For at sikre Batterierne paa Mevenberg og ved Holm mod Overrumpling over Isen, beordrede Overkommandoen Infanteri-Reserven til at forsyne dem med Bedækning. Et Kompagni af 8. Regiment lagdes over paa Mevenberg.

Det var en kold og ubehagelig Nat mellem den 3. og 4. Det begyndte at fryse, men Isdækket, som lagde sig over den opblødte Jord, bar ikke, saa at Foden sank igjennem. Der var kun liden Hvile at finde for Soldaterne. De fleste bevægede sig uophørligt hele Natten. Halm og Brændsel fandtes der i Hærens Oplagssteder, men det kom ikke Tropperne til gode. Det sammensatte Forplejningsmaskineri, som er af samme Vigtighed for en Hærs Kraft, som en regelmæssig Blodcirkulation for Legemets, funktionerede nemlig endnu ikke rigtigt; Intendanturpersonalet var uøvet, og hos mange af Afdelingerne skortede det paa Initiativ til selv at skaffe sig, hvad der var fornødent. Ved 2. Division lede Tropperne især under disse Ulemper. Da Trainet beordredes til Isted, var en Reserveportion af Flæsk og Biscuit befalet uddelt. Saadanne Reserveportioner skulde medføres af Tropperne, for at anvendes i de Tilfælde, hvor den regulære Forplejning hørte op, men ved 2. Division vare de til Uheld blevne uddelte ved Opbruddet fra Ejderen og fortærede, fordi de truede med at fordærves, uden senere at være erstattede. Der telegraferedes den 4. til Flensborg for at faa et Extratog med de fornødne Forplejningsgjenstande sendt til 2. Division ved Danesvirkevold, men Toget kom først denne Dags Aften, og Uddelingen kunde først begynde senere, da Togets An-

komst ikke blev meldt, intet Intendanturpersonale var tilstede og Vognene fandtes aflaaede, saa at de maatte opbrydes. Det kan ogsaa tilføjes, at nogle af Befæstningsarbejderne ved Sliens Munding for en Del standse des den 4., fordi vedkommende Ingenieurofficer ikke kunde opdrive de fornødne Penge, og det, uagtet der var samme Overflødighed paa Mønt i Hærens Kasser, som i dens Magasiner paa Levnedsmidler, Brændsel og Halm.

Om Morgenens Kl. 3 $\frac{1}{2}$ den 4. Februar forlod Kongen, ledsaget af Conseilpræsidenten, Slesvig og rejste til Flensborg. Det var paa Grund af indstændige Anmodninger, at Kongen lod sig bevæge til at tage bort fra Hovedkvarteret, for at General de Meza kunde staa mere fri. Kongen tænkte dog ikke paa helt at forlade Hæren; han vilde opholde sig paa Glücksborg, som Frederik VII havde gjort under den sidste Troppesamling i Slesvig, og der fra tage den ene Dag til det ene og den anden til det andet Punkt af Linien. Efter Ankomsten til Flensborg ytrede Conseilpræsidenten imidlertid Betæneligheder ved denne Plan, og Kongen tog da foreløbig til Dybbøl og Sønderborg for at se til Værkerne paa det førstnævnte Sted.

Umiddelbart før Kongens Afrejse fra Slesvig havde Conseilpræsidenten haft en Samtale med Stabschefen, navnlig for at faa at vide, om Overkommandoen fandt noget uklart i Instruxen, og om den var sig bevidst, at den kunde handle efter Øjeblikkets Tarv. Selvfølgelig dannede det Angreb, som ventedes den 4. om Morgenens Baggrunden for Samtalen. Anledningen til at Conseilpræsidenten havde søgt Stabschefen var atter den, at det var kommet til førstnævntes Kundskab, at der i visse Kredse af Hærens øvre Lag næredes Frygt for, at de Meza var bunden til en for stræng Instrux og ikke

havde frie Hænder. De Meza, som i Følge sin hele Personlighed vilde være ene om at tage Beslutning om, hvad Øjeblikket krævede, havde hidtil vist sig temmelig utilgængelig for alle fortrolige Tankeudvekslinger om Situationen. Han havde endog ved enkelte Lejligheder ligesom undgaaet at komme i Berøring med Kongen. Kongen kjendte for vel hans Personlighed til at tage ham hans Maade at være paa ilde op; men der var andre, som med Mistillid saa hen til Overgeneralen, der ikke var til at faa i Tale.

At der paa mange Steder af Linien var Mistillid til Situationen tilstede, er fuldt forklarligt. Saa god Danevirkestillingen end vilde have været, naar den Styrke var kommen tilstede, som var beregnet til dens Forsvar, og naar Forsvaret i det hele var kommet i Orden, saa foruroligende forekom Situationen mange nu, fordi man uventet tidlig var bleven angreben, midt under Anstrængelserne for at komme i Orden, af en Fjende af en helt anden Natur, end den, man først havde paaregnet, medens Hæren var udstykket og bunden paa den lange Linie uden tilstrækkelige Reserver, og medens samtidig alle de Vandløb, som skulde være Stillingens Værn, vare tilfrosne. Men det maa tillige bemærkes, at der hverken i Overkommandoens Stab eller ved 3. Division, hvis Vilkaar i Stillingen vare saa gunstige i Forhold til de andre Divisioners, sporedes andet end en tillidsfuld Imøde-seen af den Kamp, som ventedes, og som man haabede at kunne modtage med Ære.

Som Følge af de Beslutninger, Wrangel havde taget i Mødet ved Hahnenkrug den 3. Aften, skete der intet Angreb den 4. Imidlertid forefaldt der dog en Del Smaakampe langs hele Centrums Linie, men uden videre Betydning.

Ved venstre Centrum var det Artilleriet paa begge

Sider, som vexlede Skud, og de Danske, som begyndte. Kongshøj kunde beherskes af vort Artilleri, som imidlertid den foregaaende Dag ikke havde kunnet virke, fordi vore Tropper havde været i Terrainet om den. Da Lyset brød frem den 4., og man saa fjendtlige Kanoner opplantede paa Kongshøj, som stode der for at kunne modtage de danske Tropper, der ventedes udsendte, aabnede først Skanse Nr. 10, dernæst Bustrup Forværk og Danevirke Forværk Ild paa dem, og det fjendtlige Batteri maatte med et Tab af 1 Død og 3 Saarede trække sig bort til Over-Selk.

Fra Mevenberg og Batteriet ved Holm aabnedes der ligeledes Ild mod nogle Arbejdskolonner, som i Eggen mellem Hadeby og Fartorp rejste fjendtlige Kanonplacements. Disse Kolonner splittedes, men Kl. 11 $\frac{1}{2}$ kom det til Artillerikamp her mellem de nævnte danske Batterier og to fjendtlige Feltbatterier, nemlig baade Tomas's eget østerrigske Batteri og det ham overladte preussiske 6-Pds., hvilken Kamp sekonderedes af en Forpostfægtning ved Hadeby Dæmning. Overvægten i hele denne Kamp var paa dansk Side.

Ved højre Centrum rykkede den preussiske Gardedivision frem og besatte Terrainet umiddelbart op til Rejdeoversvømmelserne. Kl. 6 $\frac{1}{2}$ nærmede en større fjendtlig Styrke sig 10. Regiments Forposter om Kl. Reide, der bestode af to Kompagnier, hvorefter det ene var Hovedpost. Dette trak sig strax nord for Dalen og indtog i Forening med to Kanoner Schreiber en Optagelsesstilling der, medens Forpostkompagniet udviklede sig til Kamp langs Reide—Jagel-Vejen. I en lille Fægtning, der varede lige til Middag og kostede os 1 Død og 4 Saarede og Savnede, holdt Kompagniet Angriberne Stangen, indtil disse til sidst ad 3 Veje, fra Øst, Syd og Vest paa én Gang i større Masser rykkede mod Byen,

hvorpaa Kompagniet i god Orden trak sig over paa den nordre Side af Oversvømmelsen. Længer vest paa besatte Preusserne denne Dag den sydlige Ende af alle Dæmningerne over Oversvømmelsen indtil Skanse Nr. 23, hist og her standsede i at sætte Fod paa dem af Kanon-skud fra Skanserne paa den nordre Side.

Denne Dag blev imidlertid den sidste egentlige Kampdag i Danevirke. Det synes, som om Udfaldet af Forpostfægtningerne den 3. alt i nogen Grad har forstemt General de Meza, særlig paa Grund af, at Kongshøj under Forhold, som i Øjeblikket ikke vare fuldt overskuelige, ikke var bleven forsvaret paa rette Maade. End videre synes Angrebets Udeblivelse den 4. at have forøget hans Forstemthed. I samme Grad, som Fjenden gik langsommere og mere methodisk til Værks, i samme Grad forringedes nemlig hos os efter de nu én Gang herskende Forhold Udsigterne til et heldigt Udfald. Medens de omtalte Smaafægtninger fandt Sted den 4., var de Meza med største Delen af sin Stab ude i Stillingen. Ledsaget af Divisionscheferne, havde han gennemredet Centrumstillingen fra Øst til Vest for at se Stillingen besat og faa et personligt Indtryk af dens Modstandsevne. Han havde fundet Tropperne livlige og vel til Mode, skjønt lidende af de mangelfulde Forplejningsforhold, og ved 3. Division Stillingen i det hele tilfredsstillende. Men ved 2. Division var Situationen, paa Grund af den frosne Rejdeoversvømmelse og Vanskeligheden i at forøge Besætningen tilstrækkeligt paa dette Punkt, alt andet end tilfredsstillende. Paa Grund af disse Forhold som og bevæget ved Udtalelser fra nogle af Divisionsgeneralerne, besluttede de Meza sig til endnu samme Dag at drøfte Situationen med de højere Kommanderende og de tekniske VaabensChefer. Han sammenkaldte derfor et Krigsraad, bestaaende af Cheferne for de i Centrum værende

tre Divisioner og Infanteri-Reserven, den højstkommanderende Artilleriofficer og den højstkommanderende Ingeniurofficer, de to sidste med deres Stabschefer, og Hovedkvarterets Stabschef og Souschef. Stabschefen, som, da General de Meza tog hjem, med Staben fortsatte den begyndte Inspektion af Stillingen ved at begive sig til 4. Division, Artilleri- og Infanteri-Reserven, overbragte de vedkommende Officerer Ordre til at indfinde sig om Aftenen i Hovedkvarteret.

Som Følge heraf mødte Kl. 6 Generalerne Lüttichau, Hegermann-Lindenchrone, Steinmann, du Plat og Caroc, Oberst Kauffmann, Oberstlieutenant Dreyer, Majorerne Wegener og Schröder samt Kapitajn Rosen i Overgeneralens Kvarter i Prinsens Palais, for største Delen uden Anelse om de Spørgsmaal, Generalen vilde forelægge dem. General de Meza tog Plads for Midten af et Bord, om hvilket Officererne satte sig. Lige over for Generalen satte sig Kapitajn Rosen, der var beordret at føre Protokollen, men ikke deltog i Forhandlingerne.

Generallieutenant de Meza aabnede Forhandlingerne med en Skildring af Situationen og med Fremlæggelsen af Overkommandoens Instrux og de sidst indgaaede Styrkelister. Han opkastede det Spørgsmaal, om han turde lade Hæren fortsætte den dobbelte Kamp mod Aarstidens Strængthed og Ugunst og imod en i Tal uforholdsmæssig overlegen Fjende, eller om ikke snarere Tidspunktet var for Haanden, hvor det vilde være rigtigere at føre Hæren tilbage til Flankestillingerne, i hvilke Misforholdet mellem vor og Fjendens Styrke vilde være mindre føleligt.

Generallieutenant Lüttichau, der som den ældste først skulde afgive sin Stemme for et af de fremsatte Alternativer, erklærede, at han som højstkommanderende Artilleriofficer ikke kunde give sin Stemme til, at en

Del af det ham særligen betroede Positionsskyts frivillig opgaves, som det maatte blive nødvendigt, naar Hæren trak sig bort fra Danevirke, og at han i det hele personligt havde haft saa megen Del i Befæstningsliniens Tilbliven, at han maatte føle sig opfordret til at stemme for, at et Hovedangreb afventedes. Generallieutenant Hegermann-Lindencrone, som derefter udtalte sig, stemte ubetinget for Tilbagetoget, i det han motiverede sin Stemmegivning ved hele Situationens efter hans Mening baade politiske og militære Uklarhed. Imidlertid foreslog han, at der forinden Bortmarchen skulde foretages et offensivt Stød fremad, et Forslag, som dog ikke fandt Understøttelse fra nogen Side og faldt bort, da Stabschefen erklærede, at Overkommandoen havde drøftet Muligheden af en saadan Fremgangsmaade, men fundet, at et Udfald som Indledning til et Tilbagetog maatte faa den nærliggende Følge, at Hæren vilde blive holdt fast af Fjenden og derved blive forhindret i at faa det af Hensyn til de indknebne Retrætelinier absolut nødvendige Forspring for Forfølgelsen. Ordet gaves derefter til Generalmajor Steinmann, som med Bestemthed udtalte sig imod Stillingens Opgivelse paa det daværende Tidspunkt, i det han dog for en Del støttede sig til den Betragtning, at Danevirke ikke blot havde en militær, men ogsaa en politisk Betydning, og at man kunde tænke sig, at en Hær kunde opfylde sin Bestemmelse selv ved at lade sig tilintetgjøre¹⁾. Der synes paa dette Tidspunkt at være indtraadt nogen Bevægelse i Raadet og at have udviklet sig en almindelig Diskussion. Instruxen blev atter oplæst og den Passus af samme særligen fremdraget, som udtalte, at, saa stor Interesse det end maatte have kun

¹⁾ Se Generallieutenant Cai Hegermann-Lindencrone: „Om Krigsraadet 1864“, Side 24.

at vige tilbage efter en afgjørende Kamp, det dog under de for Haanden værende politiske Forhold var af endnu større Betydning, at det kommende Foraar fandt os i Besiddelse af en dygtig og slagfærdig Hær, og at Kampen i Danevirkestillingen ikke maatte føres saa vidt, at Hærens Tilværelse som Hær kompromitteredes. Paa Grund af disse Ord i Instruxen opgav Steinmann sin Modstand og stemte, efter nogen Kamp med modstridende Følelser, for Overgangen til Flankestillingerne ved et frivilligt Tilbagetog. Generalmajor du Plat afgav dernæst uden Tøven sin Stemme for Tilbagetoget, da han ansaa det for umuligt at bestaa et alvorligt Angreb med Hæder, og for det samme stemte dernæst ogsaa Generalmajor Caroc, Oberstlieutenant Dreyer og Majorerne Schrøder og Wegener. Stabschefen voterede ikke.

Efter at Afstemningen var tilendebragt, og forskellige Hovedpunkter med Hensyn til Tilbagetogets Iværksættelse vare drøftede, vedtoges det endeligt, at Resultatet af Krigsraadets Forhandlinger skulde optages i en Protokol som en Beslutning af Krigsraadet, støttet til de Motiver, der vare fremhævede under Forhandlingerne. Stabschefen udtalte dernæst Ønskeligheden af, at samtlige Medlemmer af Krigsraadet forsynede Protokollen med Navns Underskrift, hvad der foranledigede en længere Debat, i hvilken General de Meza i Begyndelsen hældede til den Anskuelse, som særlig Generalmajor Steinmann forfægtede, at det var tilstrækkeligt, naar den kommanderende General som Raadets Præsident forsynede Protokollen med sin Underskrift. Generalmajorerne Hegermann-Lindencrone, du Plat og Caroc samt Oberstlieutenant Dreyer sluttede sig til Stabschefen, som erklærede, at han for sit Vedkommende vilde modsætte sig Udførelsen af Krigsraadets Beslutning, hvis den ikke var underskrevet af Krigsraadets Medlemmer. Man enedes

da om at underskrive, Generalmajor Lüttichau ene undtagen. Opfordret til at lade et Minoritetsvotum optage i Protokollen, nægtede Generalmajor Lüttichau ogsaa dette med den Bemærkning, at han ikke kunde indvende noget mod de fremsatte Motiver til Tilbagetoget, men af ovennævnte Grunde ikke personlig kunde stemme for det. General de Meza fritog ham derefter for at deltage i Protokollens Underskrift.

Da der under Forhandlingerne ikke havde været Tid til at forfatte et Protokoludkast, dikterede Stabschefen Souschefen en Protokol, som Kl. henved 11, da det bevægede Krigsraad var til Ende, oplæstes og underskrevs. Den indeholdt efter en Indledning om Krigsraadets Sammensætning følgende:

„I Betragtning af:

1) at Danevirkestillingens Holdbarhed er bygget paa den Hindring, Slien, Ejderen og Inondationerne frembyde, at denne Hindring for Tiden bestaar i, hvad Slien angaar, en Rende, som ved indtrædende Frost kan tilfryse i 2×24 Timer, og hvad Rejdedalen angaar, i 12 Timer, og at Isning, som hidtil er anvendt, i Fjendens umiddelbare Nærhed ikke længere kan udføres;

2) at Danevirkestillingens Holdbarhed end videre er bygget paa en fuldstændig Kampering eller Bivuakering i dens vigtigste Afsnit, at der kun er opført Hyttelejre til 2000 Mand, og at efter Divisionsgeneralernes Erklæring Aarstiden forbyder en forsat Bivuakering;

3) at Forsvaret er beregnet paa en Armé af 40—50000 Mand, medens den aktive Armé efter de foreliggende Styrkelister højst kan anslaaes til 35000 Mand¹⁾;

¹⁾ Heri er kun den kombattante Styrke medregnet, og af Fodfolket kun de Geværbevæbnede. Med Officerer og Spillemænd o. s. v. var den kombattante Styrke 38288. Med Syge og Kommanderede var Kombattantstyrken 42292. Se i øvrigt angaaende Styrkeforholdene i det hele Generalstabens „Statistiske Meddelelser angaaende den danske Krigsmagt“. 1867.

4) at Armeens Sammensætning og Uddannelse ingenlunde endnu svarer til de Fordringer, som stilles til en velorganiseret Hær;

5) at Fjenden, som mindst har en samlet Styrke af 50000 Mand¹⁾, alt har okkuperet den største Del af det Terrain, som til Armeens Sikkerhed maa være besat af vore Forposter, at dette Terrain ikke kan tilbagevindes, at Fjenden staar i Begreb med at etablere sit Artilleri, som i Løbet af 2 Gange 24 Timer vil kunne demontere Skytset i Skanserne, og at ved Danevirkestillingens Langstrakthed et heldigt Udfald af Modstanden næppe er tænkeligt, naar Stillingen gjenembrydes;

6) at en ordnet Retræte med Armeen, efter at Stillingen er gjenembrudt, vil være udførlig; og endelig,

7) at Krigsministeriets Instruktion for den kommanderende General af 22. Januar 1864 kræver som en Betingelse for den Modstand, der skal gjøres i Danevirkestillingen, at Kampen ikke tør føres saa vidt, at Hærens Tilværelse som Hær kompromitteres:

blev det erklæret fra et militært Synspunkt for nødvendigt, at Armeen bør unddrages de her betegnede Konsekvenser af Situationen ved et frivilligt, regelmæssigt Tilbagetog, som bør tiltrædes i Morgen, med Efterladelse af alt i Stillingen værende Materiel.“

Danevirkes Rømning var saaledes allerede den 4. om Aftenen med en selve Deltagerne i Krigsraadet overraskende Bestemthed bleven en besluttet Sag. Som det er vist, var det ikke Foranstaltninger fra Fjendens Side, der foranledigede Beslutningen. Situationen var ikke væsentlig forandret siden den 1. Februar. Fjenden havde endnu ikke vist sit Angreb. Heller ikke var Kulden

¹⁾ Her er ogsaa kun Kombattantstyrken tagen i Beregning, thi i det hele maa Fjendens Styrke anslaaes til 61600 Mand.

tiltagen; den 4. Februar tæde det endog. Det var Hærens indre Tilstand, dens ufuldførte Organisation og dens deraf følgende Mangel paa Evne til under Forhold, hvor Vinteren gjorde Stillingens Fordele illusoriske, paa en fyldestgørende Maade at optage Kampen med den tidligere end forventet ankomne og i Tal, Organisation og Bevæbning overlegne Fjende, som især bestemte Tilbagetoget.

Da Danevirkestillingen kun var en Feltstilling, som maatte forlades, saa snart Betingelserne for et fortsat Forsvar vare ugunstige, og General de Meza havde Fuldmagt til at bestemme Øjeblikket for Stillingens Opgivelse, vilde Beslutningen under de indtraadte Omstændigheder vel næppe have fremkaldt nogen Misbilligelse, dersom ikke alle vore Forsvarsanstrengelser i de senere Aar næsten udelukkende havde været koncentrerede om denne Stilling, der ogsaa besad en særegen national Betydning baade paa Grund af de Minder, som knyttede sig til den, og paa Grund af dens Beliggenhed. Nationens store Flertal saa med Begejstring hen til Danevirke og nærede Forhaabninger om et udholdende Forsvar af samme.

Dette stod imidlertid levende for de fleste af Krigsraadets Medlemmer og ikke mindst for Stabschefen og Souschefen. Det var et Moment, som gjentagne Gange blev draget frem under Forhandlingerne, og som ogsaa fandt sit Udtryk i en Appel, Stabschefen ved at forlange Protokollen underskrevet rettede til Medlemmerne om nøje at veje det Ansvar, de vilde komme til at dele med Overkommandoen, naar denne, støttet til Krigsraadsprotokollen, bragte den af dem tilraadede Forholdsregel til Udførelse.

II.

Da Beslutningen om Danevirkes Rømning var tagen, forberedtes dens Udførelse. Angaaende denne havde Generallieutenant Hegermann-Lindenchrone i Krigsraadet foreslaaet, at Hæren skulde marchere bort i Ly af et opstillet Troppe-Rideau. Naar den yderste Forpostlinie bevaredes uforandret, men Stillingen i øvrigt overtoges af Rytteri med nogle faa Artillerister i de Skanser, som ikke burde vise sig ganske tavse, var det ikke umuligt, at Fjenden maaske i et helt Døgn kunde forblive i Uvidenhed om, at det kun var en blind Opstilling, han havde for sig; og i Nødstilfælde vilde et saadant Rideau, især naar der var Vogne for Fodfolket — og dertil kunde de mange Sygevogne i Stillingen benyttes —, let kunne forsvinde for Fjendens Forfølgning, om fornødent vest paa, bort fra Hovedvejene, som Fjenden fortrinsvis vilde søge. Denne Fremgangsmaade blev forkastet under Diskussionen i Krigsraadet. Man foretrak en samlet Bortmarche. Vel erkjendtes det, at Forposterne burde forblive staaende uforandrede medens Bortmarchen fandt Sted og endog en Tid efter, at de andre Tropper vare afmarcherede, men at denne Tid ikke burde være længere, end at de kunde følge Hæren som dens Arrièregarder paa de forskjellige Veje.

Paa Grund af den Tilstand, hvori de ufuldførte vest-

lige Kolonneveje over Jydbæk og Bollingsted befandt sig, besluttede Overkommandoen, at disse ene skulde benyttes af 4. Division, hvorimod 2. Division — med Undtagelse af 4. Brigade i Frederikstad, som selvfølgelig maatte benytte Vejene vest for Jærnbanen ligesom 1. Division dem i Angel — fra sin Plads i Stillingens Centrum over Hysby, Skovby og Lyrskov skulde marchere ud til Chausséen mellem Slesvig og Flensborg ved Isted Skov. Fra dette Punkt og til Jaruplund syd for Flensborg vilde Chausséen saaledes blive benyttet af hele Centrumsstyrken, undtagen Reserverytteriet og det samme ledsagende Fodfolk.

Med Hensyn til det faste Skyts i Skanserne var det nødvendigt ikke at røre det, saa længe Hovedmassen af Hæren var i Stillingen, og det altsaa kunde komme til Anvendelse; naar hen imod Aften den 5., da Hæren skulde begynde sit Opbrud, intet Angreb havde fundet Sted, kunde dets Tilbageskaffelse søges iværksat. For at en for vidt dreven Iver for at redde Skytset, inden Mørket var faldet paa, ikke skulde henlede Fjendens Opmærksomhed paa vort Forehavende, og før i det hele at dække Artilleriet for Ansvar, var det i Krigsraadsprotokollen udtalt, at Rømningen skulde foregaa med Efterladelse af Skytset i Skanserne; men det var samtidigt forudsat, at det skulde reddes, for saa vidt det kunde ske uden Skade, og Artilleriets Stabschef var i den Anledning alt i Krigsraadet bleven beordret til næste Dag at møde i Hovedkvarteret.

Nogen almindelig Disposition for Tilbagetoget fandt Overkommandoen det under de tilstedeværende Forhold ikke hensigtsmæssigt at udstede. Det var paalagt Krigsraadets Medlemmer at tie med, hvad der var blevet besluttet. Selv Hovedkvarterets Adjutanter indviedes ikke før sent paa Dagen den 5. i, hvad der skulde foregaa.

Overkommandoen udstedte først i sidste Øjeblik, umiddelbart før der skulde handles, sine Ordre til hver enkelt Myndighed. Hemmelighedsfuldhed var nødvendig, fordi Hæren blev udspioneret. Der sendtes heller ikke Krigsministeriet nogen Meddelelse pr. Telegraf om Krigsraadet og den i samme fattede Beslutning. Grunden dertil var dels den, at Telegrafhemmeligheden ikke var til at stole paa, og nogen Sifferskrift ikke havde; men dels ogsaa den, at Overkommandoen vilde forebygge en mulig Indblanding fra Krigsministerens Side. Som Følge af disse Forhold afsendtes der den 5. om Middagen et Telegram til Kongen og Krigsministeren, der ganske var affattet som de sædvanlige daglige Meldinger og lød saaledes: „Der er fortsat Skudvexel mellem Skanserne og Fjendens Batterier. Ingen Forpostsammenstød; men Fjenden okkuperer mere og mere af vort Forpostterrain. Tropperne begynde at lide under den stadige Bivuakering ved Frostvej.“ Krigsministeriet blev derfor meget overrasket, da det Natten derpaa erholdt telegrafisk Meddelelse om, at Tilbagetoget var tiltraadt, medens et pr. Post afsendt Brev om Krigsraadet først indløb et Par Dage senere.

Kun de overordnede Personligheder i Hæren, som styrede enkelte Grene af Forvaltningen med Selvstændighed, indviedes om Morgen den 5. i Beslutningen. Dette var saaledes Tilfældet med Korpsintendanten, som dernæst begav sig til Flensborg. Derimod skrev Overkommandoen til Generalkommandoen for Jylland og Fyn og til Kommandantskabet paa Als, at de maatte holde Transportmidler til Rede henholdsvis ved lille Bælt og ved Alssund til Troppers Overføring, men foreløbig sende alle disponible Fartøjer til Flensborg. Den befalede dernæst Pladskommandantskabet i Flensborg at standse Tilførslerne til Hæren og at lægge de Forstærkningsmænd, som vare

komne der til, ud i Omegnen, samt gav Batteriet Kauffmann Ordre til at blive paa Als. Endelig beordredes „Ossian“ og „Willemoes“ ved Sliens Munding til i Løbet af Dagen den 5. at afgaa til Holdnæs, hvor ogsaa andre Krigsskibe befaledes hen, og Officerer fra Hovedkvarteret sendtes den 5. med fortrolige Meddelelser til Fløjkommandoerne, navnlig 1. Division i Thorsted og 4. Brigade i Frederikstad, hvis Chef imidlertid den Dag opholdt sig i Hollingsted, hvor han havde begivet sig hen for at være ved Haanden.

Med Hensyn til Hærens Opstilling efter Danevirkestillingens Rømning blev Korpsintendanten under en Samtale med Stabschefen instrueret derhen, at han ved Flytning af Magasiner skulde gaa ud fra, at 3. og 4. Division vilde faa Fredericia og Jylland anviste til Virksomhed. Den endelige Beslutning om, hvor Hærens Afdelinger skulde hen, blev opsat, til Tilbagetogets Gang kunde overskues, altsaa foreløbig til efter Hovedkvarterets Ankomst til Flensborg. Hele Hæren vilde nemlig passere denne By, med Undtagelse af 2. Division, som fra Jaruplund, noget over en halv Mil syd for Flensborg, skulde dreje fra Chausséen ind paa Oxevejen og tage et tæt Cantonnement om Harreslev, Skæferhus og Skovkro med senere Retrætevej over Bov, Smedeby til et Cantonnement Felsted-Kvers, og 4. Division, som vest herfor skulde indtage et Cantonnement Hanved-Bov.

Ingen uden de faa Indviiede anede derfor den 5. om Morgenen, da Hæren, som sædvanlig, mødte i Alarmstillingen i Danevirke, at et frivilligt Tilbagetog forestod, saafremt intet Angreb forefaldt. Det var den roligste Dag i Danevirke, og Grunden dertil var den, at ogsaa Fjenden havde noget for, som han vilde skjule for os.

Som alt fortalt, vare Operationerne fra Fjendens Side standsede den 3. Aften, for at Friedrich Carl kunde

lade Slien rekognoscere. Om Eftermiddagen den 4. var denne Rekognoscering tilendebragt, og Prinsens Stabschef, Oberst Blumenthal, begav sig da, ledsaget af fornævnte Generallieutenant Manteuffel, til Wrangels Hovedkvarter i Damdorf for at melde, at Prinsen nu antog en Overgang ved Arnæs og Kappel for udførlig, uden at den vilde koste store Ofre, og at han havde truffet alle Forberedelser til at kunne udføre den Natten mellem den 5. og 6. Det var kun nødvendigt, at Østerrigerne overtog Stillingen mod Mysunde, men at denne Ombytning af Tropper og Preussernes Marche til Sliens Munding skete saa hemmeligt, at de Danske ikke fik noget at vide derom og ikke foranledigedes til at sende en Modstyrke der hen. Prins Friedrich Carl vilde derfor efterlade en Bataillon og en Eskadron ved Mysunde, som kunde holde Forposterne der, saa længe det var lyst, og ved deres Nærværelse skjule for de Danske, hvad der foregik. Til hans Marche maatte Vejene over Ludvigsburg og Pomerby benyttes. Marchens foreløbige Maal blev Skovene ved Karlsburg, hvor hele Korpsset lydløst skulde bivuakere, indtil Overgangen kunde begynde. Langs Slien maatte ingen andre Tropper vise sig end de, der havde Vagt der; men disse forstærkedes og havde nøje at vaage over, at ingen Forbindelse mellem de to Slibredder fandt Sted, og at alle Møller syd for Slien holdtes stille med Hatten drejet saaledes, som den fandtes ved Ankomsten. Man havde nemlig lagt Mærke til eller nærede Frygt for, at nogle Indvaanere ved Manøvrer med Møllehatte og Vinger underrettede de Danske om stedfindende Troppebevægelser.

Da Wrangel havde udgivet sine Dispositioner for den 5. og 6. overensstemmende med de ham forelagte Planer, som Prins Friedrich Carl fik Befaling til at udføre Natten mellem den 5. og 6., marcherede den 5. om

Morgenen den østerrigske Brigade Dormus tillige med et Rytterregiment til Mysunde. Da der derved kun blev 2 Brigader Østerrigere foran Centrum, lod Gablenz Brigaden Tomas samtidigt trække sig der hen med Efterladelse af Regimentet Coronini, som nu ene med Artilleriet fik Stillingen om Fartorp, Lopsted og Hadeby Dæmning.

Alle disse hemmelige Bevægelser begyndte den 5. i Morgenstunden, thi Prins Friedrich Carl satte sin Avantgarde, efter at den først havde kogt, i Marche ved denne Tid.

Det blev bestemt af Wrangel, at Østerrigerne foran Centrum den 5. om Eftermiddagen som Demonstration skulde begynde Batteribygning mod Danevirke, samt at de 12 preussiske 12-Pds. Kanoner, hvorefter de 6 vare bestemte for Friedrich Carl, alle skulde overlades Gablenz, at Ilden mod det danske Centrum skulde aabnes den 6. Formiddag, men endnu stedse væsentlig som Demonstration, i det Korps II og III først hen imod Eftermiddagen, naar Prins Friedrich Carls Korps efter Overgangen over Slien antoges kommet paa Højde af Mysunde, skulde gaa frem til virkeligt Angreb fra den tidligere nævnte, imidlertid indtagne Mødestilling mellem Jærnbanen og Oxervejen.

Prins Friedrich Carls Korps medførte — foruden hele det betydelige Brotrain, som fandtes ved den allierede Hær, og Baadene fra Kiel — end videre en ny dannet Baadkolonne, bestaaende af Fartøjer fra Ekernfærde, der vare satte paa Vogne. Korpset fulgtes af Storhertugen af Mecklenburg og andre høje Tilskuere, som vilde bivaane Overgangen over Slien. Foruden Manteuffel var en anden af Kongens Generaladjudanter, Grev v. d. Grøben, kommen fra Berlin for at være Vidne til den forventede Daad. Den hemmelige Marche lykkedes godt, til Dels

paa Grund af den Snestorm, som rejste sig i Dagens Løb, og som gjorde vort Tilbagetog saa vanskeligt; den skjulte de preussiske Kolonner, ogsaa efter at de vare komne til den nordligste Del af Svansen, hvor Røders Brigade med Baadene fra Ekernførde indtog en Bivuak bag Skoven lige over for Rabølsund og Avantgarden med Baadene fra Kiel bag Skoven ved Espenæs, den øvrige Del af Korpset længere borte fra Slien. Prins Friedrich Carl tog med hele sit glimrende Følge Ophold paa Karlsburg Slot, hvor efter Mørkets Indtræden dog kun de Værelser, hvis Vinduer vendte bort fra Slien, oplystes. Hvorvel Dispositionen for Overgangen først sent udgaves her, vil det ikke være nogen Foregriben alt nu at omtale den, thi Prinsens Stabschef, Oberst Blumenthal, var rejst forud for Korpset for personlig at undersøge de stedlige Forhold og udspejle de Danskes Stilling ved Sliens Munding, og han lagde i Løbet af Dagen paa de Steder, hvor Overgangen skulde udføres, den Plan, som senere paa Karlsburg blev klædt i Ordrens Form.

Chefen for 1. Brigade, Oberst Lasson, som, med Stabskvarter i Ravnkjær, kommanderede ved Sliens Munding, havde delt sin Styrke i en højre og en venstre Fløj. Den højre under Oberstlieutenant Falkenskjold, som bevogtede Strækningen fra Gundeby til Arnæs, bestod af 3 Kompagnier af 2. Regiments 2. Bataillon under Kapitajn J. D. Høst, 22. Regiments 1. Bataillon under Major M. A. F. Rauch og en Deling (2 Kanoner) af Batteriet Salto samt 4 Stykker Positionsskyts. Den venstre under Oberstlieutenant Dreyer, som bevogtede Strækningen fra Arnæs til Sliens Munding, bestod af 5 Kompagnier af 2. Regiment, 2. Bataillon af 22. Regiment, 6 Kanoner Salto og 4 Stykker Positionsskyts. Det var denne venstre Fløj, som Preussernes Overgangsforsøg

vilde blive rettet imod, og hvis Opstilling Oberst Blumenthal rekognoscerede.

Stillingen her var vendt imod Øst paa Grund af Sliens Retning. 2 Kompagnier af 2. Regiment i Kappel, et nord for i Sandbæk og et syd for i Grödesby dannede forreste Linie og Bataillon en af 22. Regiment laa som Reserve i Fovlløk og Ravnkjær. Det femte Kompagni af 2. Regiment var anvendt til Bevogtning af den en halv Mil lange Strækning mellem Grimsnæs og Sliens Munding. 2 Delinger af Kompagniet stode mellem Grimsnæs og Rabølsund, en paa Strækningen ud efter og en paa Maesholm. Af faste Værker fandtes der paa den Strækning, hvorom der er Tale, tre Kanonplacements, nemlig et ved Grödesby, et ved Dotmark syd for Kappel og et mellem Grimsnæs og Rabølsund, men de vare endnu under Bygning, og Arbejdet var standset den 4. Oberst Blumenthal saa af Profillægterne, som hævdede sig over Værkerne, at de endnu ikke vare fuldførte. Imidlertid vare de to sydligste monterede, hver med 2 Stykker Positionsskyts; det nordligste afgav Standplads for 2 Kanoner Salto.

Den ringe Besætning paa Kysten ved Rabølsund havde sin Grund i Forventning om maritim Assistance. Overkommandoen havde gjentagne Gange anmodet om „Rolf Krake“ paa dette Sted, men i Stedet for var kun Kanonbaaden „Willemoes“ kommen, hvis tynde Jærnsider gjorde den mindre skikket til Kamp mod Landartilleri. Den 5. dampede „Willemoes“ bort. Preusserne frygtede, da de saa det, at de vare opdagede, og at Baaden gik bort for at melde og hente Forstærkning, men den forlod sin Plads i Følge den Ordre, vi kjende.

Den preussiske Plan bestod i en kombineret Baad- og Broovergang. 2. Brigade skulde sættes over i Baade henholdsvis ved Rabølsund og Espenæs for at overvælde

de danske Skanser og deres Forsvar. Dernæst skulde under disse Brigaders Dækning Broslagningen finde Sted ved Arnæs Færgested. Til umiddelbar Beskyttelse for denne skulde desuden 3 Batterier etableres, et nord og et syd for Broslagningsstedet og et lige over for Kappel. Baadovergangen skulde begynde Kl. 4, Broslagningen først ved Dagens Frembrud. Der havdes saa mange Baade, at paa hvert Sted en Bataillon ad Gangen kunde sættes over samlet.

Der kan næppe være Tvivl om, at denne Overgang vilde være lykkedes, naar Forholdene havde været uforandrede, som de vare den 5., selv før „Willemoes“ Bortgang. Dette Skib havde Preusserne taget med i deres Beregninger og vilde de holde borte fra Overgangsstedet ved Kanoner. Vel vilde Snestormen have lagt store Hindringer i Vejen for Baadoverfarten; denne vilde maaske endog en Tid have vist sig udførlig, men de 70—80 Kanoner og de 24 Batailloner vilde omsider have besejret Vanskelighederne. Det afgjørende var, at en saa stor Styrke, som Friedrich Carls skjult kunde komme til at ligge lige over for vor blottede venstre Fløj. Men det maa ved Bedømmelsen af denne Sag erindres, at Danevirkes Rømning var besluttet den 4. Hvis dette ikke var sket, er det antageligt, at der fra vor Side var blevet gjort et Modtræk; thi Overkommandoen vidste, alt den 3., at Fjenden vilde gjøre Forsøg paa at gaa over Slien ved dens Munding, og var ogsaa underrettet om, at Baade fra Kiel og Ekernførde førtes ind i Svanen. Det, som i saa Fald nærmest synes at maatte være sket, var en Forlæggelse af 1. Divisions Tyngdepunkt ud mod Øst. 3. Inf. Brigade, noget Feltskyts og Infanteri Reserven vilde vel da strax være stillet til Divisionens Raadighed.

Blandt de Forsigtighedsregler, det preussiske Korps

tog for at skjule sit Forehavende, var ogsaa en Krigslist, som henimod Aften skulde henlede vor Opmærksomhed paa andre Punkter af Slien end det, Friedrich Carl vilde benytte til sin Overgang. Hen imod Aften skulde den preussiske Bataillon, som var efterladt ved Mysunde foran de derværende Østerrigere, for at vise os, at der endnu stode Preussere der, foretage et Angreb paa den danske Besætning foran Værkerne og først derpaa, naar Mørket var indtraadt, afgaa til Friedrich Carl. Det halve af det fra Østerrigerne laante Brotrain efterlodes midt imellem Mysunde og Karlsburg for at vise sig som af en Fejltagelse for os et Sted paa Kysten nær Siseby og derved fremkalde Formodninger om en mulig Overgang der. Dernæst gaves der Befaling til om Aftenen paa Avantgardens tidligere Lejrplads om Risby og Saxtorf at tænde mange Vagtblus, som om Tropperne endnu vare der. Endelig sørgedes der for, at der kom vildledende Spionefterretninger til os.

Paa Grund af, at begge de modstaaende Hære havde noget, de vilde skjule for Modstanderen, var der, som sagt, roligt d. 5. om Formiddagen langs hele Stillingen. En Kanonade, som de danske Batterier paa Mevenberg og Holm, ligesom de tidligere Dage, aabnede over Slien mod de fjendtlige ved Fartorp, døde tidlig hen, da det preussiske 6 Pd.s Batteri var trukket tilbage. Kl. 11 Formiddag gav den danske Overkommando derfor Afdelingerne Tilladelse til fra Bivuaken at gaa i Kvarter. Dog lod den Trainet blive paa dets Parkpladser; kun en Del af 3. Divisions Train blev paa Divisionsgeneralens Ordre ført til Slesvig. Uddelingen af 2 Reserveportioner befaledes af Overkommandoen.

Om Eftermiddagen Kl. 1 forefaldt der ved Oxervejen en lille Fægtning, som dog ikke fik nogen Alarmering til Følge. 5. Regiments 5. Kompagni, som stod

paa Forpost paa begge Sider af Oxevejen, angrebes af 2 preussiske Gardekompagnier; men efter en halv Times Skydning, der kun kostede os én Saaret, gik Kompagniet i Forening med det nærmest staaende af 19. Regiment noget frem og kastede Fjenden tilbage.

Først hen imod Aften begyndte Østerrigerne at røre sig. Deres Forpostkjæde skødes da lidt frem for at dække Skansearbejderne, der skulde fuldføres om Natten. Tre Batterier vare afstukne, et paa Kongshøj for 6 af de preussiske 12-Pd.s Kanoner, et ved Klosterkro for de 6 andre samt 6 6-Pd.s riflede, endelig et midt imellem for de 16 8-Pd.s Kanoner, som udgjorde det østerrigske Reserveartilleri. Som vist, var den Troppestyrke, som Gablenz havde her, ikke stor. Halvbrigaden Tomas var om Kongshøj, Brigaden Gondrecourt i Jagel og Brigaden Nostitz som Reserve for begge. Wrangel forudsatte, at de Danske den 6. Febr. som Følge af Friedrich Carls Foretagende enten vilde forlade Danevirke eller gaa frem til Angreb fra Centrum mod den svage Styrke, som fandtes der. Han havde derfor anbefalet Gablenz i første Tilfælde spændt Opmærksomhed og øjeblikkelig Forfølgning, i sidste Tilfælde en saa sejt Modstand som muligt, indtil den preussiske Gardedivision kunde komme Østerrigerne til Hjælp. Gablenz tog sine Forholdsregler herefter, men forudsaa ikke, at de Danske allerede den Gang, han om Aftenen paa den anførte Maade begyndte at forberede sin Optræden den følgende Dag, vare i fuld Færd med Stillingens hemmelige Rømning.

Denne var i Virkeligheden alt begyndt om Formiddagen, thi Korpsintendanten, v. Schmidten, havde efter sin Samtale med Stabschefen underrettet Divisionsintendanterne om den forestaaende Rømning, og disse bortskaffede derfor, medens v. Schmidten tog til Flensborg for i denne By at ordne det fornødne for den videre Retræte, i

Løbet af Formiddagen Magasiner, Lasaretter samt Forplejnings- og Lasaretgjenstande.

Trainet under Ritmester Haffner begyndte tidligt om Eftermiddagen sin Afmarche fra Parkpladserne ved Isted og Arnholt, hvorvel der manglede en Del af 3. Divisions Train. Overkommandoen havde bestemt, at Vejene Kl. 7 Aften skulde være frie for Train, og uagtet Snestormen og Vejenes slette Tilstand ikke lidet besværliggjorde Kjørselen, vare Train-Parkpladserne tomme Kl. 6.

Efter Overkommandoens Befaling skulde Hærens Opbrud ske saaledes, at efter Trainet Danevirkestillingens Artilleripark og Artilleriets mobile Park afgik saa betids, at de havde passeret Hühnerhäuser Kl. 6½, og dernæst Reserveartilleriet, hvis sidste Del maatte have passeret samme Sted Kl. 7½. Derpaa skulde Infanteri-Reserven afgaa Kl. 8 bag om Slesvig til Chausséen, og samtidig hele den øvrige Hær, med Undtagelse af 3. Division, Skansebesætningen i Centrum og Forposterne, bryde op; de sidste skulde dog i Løbet af Aftenen være reducerede til en lille Styrke. 2. Division skulde afgive 7. Regiment til Rytteriet for at følge dette ad Kolonnevejene vest paa. Resten af 2. Divisions Centrumstyrke, som efterlod Besætning i vestre Centrums Skanser fra Nr. 17 øst paa, skulde nord for Lyrskov marchere ud paa Chausséen og indtage sin Plads i Marchekolonnen efter Infanteri-Reserven. Paa Chausséen skulde dernæst 3. Division følge fra Slesvig. Overkommandoen antog, at Bortmarchen for Centrums Vedkommende kunde ske saa rask, at Skanserne kunde forlades Kl. 10 Aften, og overlod Forpostkommandøren i Forening med Divionscheferne at bestemme Tiden for Forposternes Afmarche. Højre Fløj i Hollingsted og Frederikstad anvistes det i Overensstemmelse hermed at rømme Frederikstad, Stapelholm og Hollingsted saa betids, at Schwabsted og Hol-

lingsted kunde forlades Kl. 10. 1. Division fik Bemyndigelse til, i Følge Forholdene, øst paa at bryde op lidt tidligere og vest paa lidt senere; men 3. Brigade, Wørisløffer, som endnu stod under Overkommandoens umiddelbare Befaling og fik en egen Bestemmelse, skulde bryde op Kl. 8. Den skulde til den Tid afmarchere til Vedelsspang og der fra i Forening med det halve Batteri ved Paløre uden Ophold gaa mod Nord, for syd for Flensborg at indtage en Stilling til Optagelse af den øvrige tilbagegaaende Hær.

Nord for denne Optagelsesstilling, altsaa i og om Flensborg, vilde Tropperne efter det koncentriske Tilbagetog samles. Centrumstyrkens Train fik Parkpladser anviste nord for Flensborg, nemlig 3. Divisions lidt nord for Byen, 2. Divisions ved Harreslev. Danevirkestillingens Artilleripark skulde derimod gaa lige til Sønderborg, den mobile Park til Graasten og Reserveartilleriet til et Cantonnement om Adsbøl, Avnbøl og Ullerup, altsaa i Sundeved. Ligesom Reserveartilleriet ved Chausséen, saaledes gik mere vestlig Rytteriet først bort. Det trak sig regimentsvis bort ad Kolonnevejene over Bollingsted og efterlod kun ét Rytterregiment for at oppebie 7. Regiment, som havde Møje med at vinde med. Af Reserveartilleriet efterlodes dog foruden Halvdelen af Batteriet Bruus, som fulgte 3. Brigade, ogsaa 8. Batteri, Messerschmidt, som stod i Forværket og derfor fik Ordre at følge 3. Division. Denne Division sendte imidlertid ogsaa, da den kom i Marche, det meste af sit Artilleri forud tilbage til Flensborg, saa at der kun var meget faa Kanoner til Stede ved de Brigader, som gik sidst. 3. Division bestemte Opbrudstiden for de Forposter, der skulde udgjøre dens Arrièregarde, til Midnat.

Efter saaledes i store Træk at have fremstillet den Plan, som skulde udføres, og hvortil Ordre efterhaanden

udgik fra Overkommandoen med Anmodning om at sørge for, at Detail-Befalingerne ned efter ogsaa paa hvert Trin først gaves i sidste Øjeblik og med fornøden Hemmelighedsfuldhed, skal den tilsigtede Skytsredning omtales. Hvorvel Skytset i Reglen burde staa i Skanserne til det blev mørkt, havde Overkommandoen dog i Skrivelse til Armeens Artilleri stillet den Anmodning til det, i Dagens Løb at lade det Skyts tage ud af Skanserne, som muligvis hist og her kunde fjernes, uden at Fjenden blev opmærksom paa det, medens der dog først efter Mørkets Indtræden kunde borttages Skyts i større Antal. Til Skytsets videre Tilbagebefordring stilledes Jærnbanen til Artilleriets Raadighed og tillige Chausséen, hvilken dog kun maatte benyttes af det indtil Mørkets Frembrud. Det samme var meddelt Artilleriets Stabschef, da denne om Morgen var mødt i Hovedkvarteret, men en beklagelig Misforstaaelse indtraf. Der havde fra Krigens Udbrud stedse holdt Jærnbanetog med forspændte Lokomotiver ved Danevirke til Brug i paakommende Tilfælde; men i de sidste Dage vare en Del Tog blevne benyttede til at føre Forstærkning til Hæren fra Flensborg. Den 4. om Aftenen var der paa Forlangende fra Hovedkvarteret indtruffet et Telegram fra den kgl. Kommissarius for den slesvigske Jærnbane, Overpræsident S. A. G. C. Rosen i Flensborg, i Følge hvilket der den 5. vilde ankomme følgende Tog: I Ellingsted Kl. 8 et med 2 Lokomotiver og 26 Vogne, ved Danevirke Kl. 9 et Lokomotiv med 16 Vogne med 344 Artillerister, ved Danevirke Kl. 10½ 2 Lokomotiver og 21 Vogne med 600 Mand, ved Danevirke Kl. 11 2 Lokomotiver og 21 Vogne med 600 Mand. Hertil svarede Overkommandoen efter Krigsraadet, at Togene skulde komme, som meddelt, men uden Mandskab. Denne Fortegnelse over Togenes Ankomst meddeltes Artilleriets Stabschef, men han forstod det uheldigvis, som om Togene vilde komme om

Eftermiddagen, og at der kun til de bestemte Tider, hvilke meddeltes Artilleriets forskellige Myndigheder, kunde indlades Skyts. Derved kom Togene foreløbig til at holde ubenyttede fra om Formiddagen til Kl. 8 om Aftenen, i hvilken Tid de kunde have været anvendte til Transport af Skyts og Materiel, som ikke hørte til selve Stillingen, men derved forhindredes ogsaa Togenes Benyttelse om Aftenen, som det senere skal blive fortalt. Da Oberst Vahl mellem Kl. 1 og 2 om Middagen fra Artillerichefen havde faaet Meddelelse om Overkommandoens ovennævnte Skrivelse, telegraferede han strax fornøden Instrux til de kommanderende Artilleriofficerer paa hele Linien, selvfølgelig med Bøn om at sprede al mulig Hemmelighed over Hensigten med de Arbejder, de satte i Gang, og snart efter begyndte der over hele Linien en stor Virksomhed for at faa Skytset bort, en Virksomhed, som for Centrums Vedkommende havde de 4 formentlige Aften-Jærnbanetog for Øje.

Paa Grund af de store Trainkolonnens tidlige Bortmarche var der god Lejlighed for de i Slesvig værende mindre Trainafdelinger, saaledes Ingenieurernes, samt for Parkerne til at komme bort inden Fodfolkets Marche skulde begynde. Danevirkestillingens Artilleripark havde imidlertid ingen Trækkraft. Den vilde, som den alt for længere Tid siden havde opgivet, behøvet 440 tospændige Vogne til Evakuering. Kapitaen Thestrup havde kun 39 Par Ægtheste, 45 Par Trainheste og 6 Ægtvogne, som han i sidste Øjeblik var saa heldig at faa fat i. Om at rømme Magasinet med disse kunde der ikke være Tale; han foretrak derfor at anvende Hestene til at trække Skyts dels fra Batterierne ved Holm og paa Mevenberg ad Chausséen, dels fra Centrumskanserne til Jærnbanen. Om at stikke Magasinet i Brand kunde der paa Grund af dets Beliggenhed i Slesvig By ikke

være Tale; det blev derfor forladt. Da Kanonerne fra Mevenberg, som alt om Eftermiddagen søgtes førte tilbage, faldt gennem Isen, anvendtes de for dem bestemte Trækheste til at bortføre en Ubetydelighed af Parkens Materiel. To Kanoner, nogle Ammunitionsvogne og et Par Patron- og Bagagekarrer var derfor alt, hvad Danevirkeparken sendte mod Nord. De øvrige Heste og Kuske spredtes ud mod Skanserne, og selv begav Kapitajn Thestrup sig til Jærnbanen for at være behjælpelig med Kanoners Indladning i dens Vogne. Han medførte en mobil Rampe til Brug for Ellingsted Station og lod nogle ved Skanse Nr. 15 beliggende Ramper hente til Brug for Indladepladsen ved Danevirke.

Saa godt Train- og Parkafdelingerne end vare komne i Marche, saa vanskeligt blev det at fortsætte en uafbrudt og jævn Marche paa Grund af Isslaget, som gjorde Chausséen saa glat, at Hestene med Vanskelighed kunde finde Fodfæste. Kuskene vare uøvede, de fleste af dem kjørte for første Gang et Par Heste, siddende paa den ene. Hvert Øjeblik styrtede en Hest, og Trainkuskene sloge sig undertiden slemt, saa at de vare bange for at sidde op igjen. Naar de vare blevne tvungne dertil, hvad der var nødvendigt, førte de kun deres Heste end slettere. Om at afhjælpe opstaaede Uordener ved Selectøj eller Opsadling havde de intet Begreb, Befalingsmændene, der til Dels vere improviserede Trainførere, eftersom Overkommandoen i Mangel af andre Midler havde taget de slesvigske Gendarmer dertil, maatte idelig være ved Siden af Kuskene, men det var mørkt, og Vejen ikke let at ride frem og tilbage paa. Hvert Øjeblik maatte et Kjøretøj, med hvilket der var noget i Vejen, bringes ud til Siden for ikke at standse Marchen mere end absolut nødvendigt og saa rykke ind i Kolonnen

igjen paa en anden og urigtig Plads, ofte midt i en helt anden Afdeling.

Infanteri-Reserven begyndte sin Marche til befalet Tid. Kl. 8 passerede den Hühnerhäuser, fulgt af de to Kompagnier, som havde været paa Mevenberg og ved Holm, og af en Del Trainvogne, hvor paa de Kvartersyge fandtes. Den 2. Division, som skulde følge efter den i Marchekolonnen, naaede imidlertid ikke i rette Tid ud til Chausséen, saa at der opstod en betydelig Standsning. 3. Division, som skulde være sidst, lod Kl. 10 Aften 9. Brigade, der ved sin Afmarche stak Danevirke Barakkelejr i Brand, samt Ambulancen, Divisionsrytteriet med Undtagelse af Forposteskadronen og Divisionsartilleriet med Undtagelse af 2 Kanoner Falletsen og 2 Kanoner v. d. Recke afgaa mod Nord. Hele Kolonnen, hvis Marche dirigeredes af Divisionens Souschef, efter at den var samlet paa Chausséen, maatte standse der, hvor Vejen fra Lyrskov drejer ind i Chausséen, da 2. Division endnu ikke var kommen og først kom længe efter. Denne havde forladt sin Stilling i Tide, men paa Grund af de daarlige Veje og navnlig paa Grund af den besværlige Marche, som 10. Regiment havde fra sin Plads ved Danevirkevolden, vest for Lille Danevirke, var det ikke muligt for 6. Brigade at være ved Dækkekro nord for Skovby før Kl. 12 Midnat. Ved den senere Indmarche paa Chausséen bleve Vanskelighederne ved at komme frem større, end de før havde været. En ny Sne, som faldt, gjorde Chausséen spejlglat. Kuske og Ryttere maatte stige af og føre deres Heste ved Haanden. Det syntes et Øjeblik, som om 2. Divisions Artilleri og det Train, Divisionen førte med sig, maatte lades tilbage, men ved overordentlige Anstrængelser af Haandkraft fra Mandskabets Side, undertiden ogsaa ved Hjælp af Heste, som toges fra Bønder-

gaardene i Omegnen, lykkedes det dog at bringe Materiellet frem, undtagen nogle af de største og tungeste Stykker og en enkelt Trainvogn eller Krudtkarre hist og her, naar enten en Vognstang knækkedes eller en Hest styrtede eller Seletøjet brast.

9. Brigade samt 3. Divisions Rytteri, Artilleri og Ambulance maatte vente længe, inden 2. Division var kommen helt ud paa Chausséen. Fra Slesvig afmarcherede Kl. 11 Oberst Max. Müller med 7. Brigade, undtagen de to Kompagnier, som stode paa Forpost, og med de 2 Kanoner Fallesen og 2 Kanoner v. d. Recke, der førtes samlede af Kapitajn Fallesen. 7. Brigade marcherede ud af Byen mod Vest, gik dernæst mod Nord og kom ad Sideveje ind paa Chausséen, hvor den stødte paa den staaende og ventende 9. Brigade ved Taterkro. Den maatte blive her til Kl. 3 Nat. Samtidig med 7. Brigade forlod Hærens Stabschef og Souschef Slesvig. General de Meza var ved Mørkets Indtræden tagen forud til Flensborg, Adjutanterne ved Overkommandoen for største Delen udsendte i tjenstlige Ærender, og det underordnede Personale bortsendt tidligere.

I Slesvig By var ved Midnatstid endnu 8. Brigade, og foran holdt to Kompagnier af 20. Regiment 8. Brigades Forpostlinie, to Kompagnier af 1. Regiment 7. Brigades, to Kompagnier af 19. Regiment 9. Brigades og to Kompagnier af 10. Regiment 2. Divisions Forpostlinie besat, medens Forposteskadronen af Forpostkommandoen var sendt til Gottorp, hvor den nu befandt sig. Kl. 12 skulde Castenskjold inddrage Forposterne foran Slesvig By og med Eskadronen paa Gottorp gaa til Hühnerhäuser, hvor Forposterne fra 7. Brigade ad de vestlige Veje vilde støde til og danne Arrièregarden paa Chausséen. 19. og 10. Regiments Forposter havde Befaling til efter Midnat at søge deres Afdelinger.

Denne Situation ville vi fastholde, til vi have fortalt, hvad der indtil da var foregaaet paa Stillingens andre Punkter.

General Gerlach havde fra Thorsted, efter at have erholdt Overkommandoens Befaling, udstedt de fornødne Ordre. 1. Brigade skulde, saa snart det var blevet fuldstændig mørkt, samle sine Afdelinger fra deres spredte Stilling og dernæst sætte sig i Marche mod Flensborg. Venstre Fløj under Oberstlieutenant Dreyer med de 6 Kanoner Salto havde at vælge Vejen over Sterup til Husby, hvor Gruppen fra Næs under Oberstlieutenant Falkenskjold med de to andre Kanoner skulde støde til. 2. Brigade i Mysunde fik Befaling til at bryde op Kl. 9 Aften og gaa til Vedelsvang; Broerne skulde forinden bores i Sænk, og Forposterne bag efter overføres ved Færgen. Forposterne fik nemlig begge Brigader Ordre til at lade forblive staaende $\frac{1}{2}$ eller $\frac{3}{4}$ Time efter de øvrige Troppers Afmarche. Lignende Befalinger gaves der til de Ingenieurdetachementer, Batterier, Eskadroner og Relaisposter paa Divisionens lange Linie, som paa nogle Steder stode uden umiddelbar Berøring med nogen af Brigaderne, og til Chefen for 6. Fæstningskompagni, Kapitajn Hertel, kom desuden Kl. 4 Eftm. den før omtalte telegrafiske Meddelelse fra Oberst Vahl, som kundgjorde ham, at Stillingen skulde forlades, at saa meget Skyts og Ammunition, som det var muligt, skulde søges bragt til Flensborg, men at, hvad der ikke kunde medføres, skulde ødelægges, dog saa stille og ubemærket som muligt.

Som alt fortalt, havde den foran Mysunde efterladte preussiske Bataillon Ordre til at demonstrere foran Stillingen. Det skete ved et lille Angreb tidlig paa Eftermiddagen, der foranledigede en dog ikke meget livlig Fægtning. Men senere alarmeredes Besætningen igjen

ved visse Troppeopstillinger, som uden al Tvivl stode i Forbindelse med den fjendtlige Afløsning, der foregik. Disse bragte Generalmajor Vogt til at antage, at der forestod et alvorligere Angreb. Han befalede derfor, at alt skulde holdes beredt til Fægtning i Skanserne *a* og *b* lige til det Øjeblik, da Stillingen skulde forlades, saa at der ikke kunne blive Tale om Bortførelse af Skyts eller Ødelæggelse af Ammunition der. Hertel, som paa Grund heraf instruerede Artilleriofficererne i Skanserne om i Afmarchens Øjeblik at fornagle Kanonerne i *a* og *b*, kunde saaledes blot søge at redde Kanoner og ødelægge Materiel og Ammunition i de bagved liggende Skanser. Da et Kompagni stod i Reserve ved *d*, blev dettes Mandskab anvendt til at trække Kanonerne fra denne Skanse over paa den nordre Side af Slien og kaste Ammunitionen i Vandet. Da Major Jørgensen dertil alt Kl. 12 $\frac{1}{2}$ om Middagen havde faaet Ordre af Ingenieurchefen til Broernes fuldstændige Ødelæggelse, og Foranstaltninger toges til at brænde eller sprænge dem, hvilket General Vogt dog forbød, fordi Ødelæggelsen skulde ske i Stilhed, var Hemmeligheden med Tilbagetoget tidlig røbet, og det ene med det andet førte til, at hele Besætningen i Skanserne syd for Slien noget efter Mørkets Frembrud førtes over paa den nordre Side, uden at det vides, hvem der egentlig gav Befaling dertil. Divisionens Stabschef, Major Stiernholm, som strax efter Meldingen om den stedfundne lille Fægtning tog til Mysunde for at vaage over de givne Befalingers Overholdelse, fandt Skanserne forladte og Broerne passable. Broafbrydningen var nemlig ikke fuldendt, den Gang Tropperne droges tilbage, og i Skyndingen for da at fuldbyrde en øjeblikkelig Afkastelse, indtraf der ved den søndre Bro et Uheld, som gjorde dens Ødelæggelse højst vanskelig; Broledet havde nemlig klemmt sig fast, saa at det ikke

kunde udtages, og Skibene ikke sænkes. Major Jørgensen, som kom til og personlig paatog sig at søge Fejlen rettet, maatte arbejde til Kl. 10¹/₄ Aften, før der var tilvejebragt en Aabning paa 40 Fods Bredde. Til disse Arbejders Beskyttelse efterlodes der to Kompagnier, som først afmarcherede hen imod Kl. 11. Bataillonens af 16. Regiment var efter Bestemmelsen afmarcheret Kl. 7 til Vedelspang; den øvrige Styrke, med Undtagelse af de nævnte to Kompagnier og nogle Ingenieurer, afmarcherede Kl. 9 tillige med Major Stiernholm. Kapitajn Hertel førte Kanonerne fra *d* og *g*¹ og *g*² med sig. Det lykkedes ham at opdrive Heste, som ved Hjælp af Artillerimandskabet trak Kanonerne til Flensborg.

Ved 1. Brigade foregik Afmarchen, som befalet. Ved Næs havde man i Dagens Løb været alarmeret paa Grund af Fjendens Demonstrationer ved Siseby. Oberstlieutenant Falkenskjold havde alt om Morgenens rekvireret Kanoner til Næs, men ingen faaet. Ved venstre Fløj havde man været opmærksom paa den preussiske Rekognoscering. Kl. 3 Eftermiddag havde man fra Skansen vest for Rabølsund set en preussisk Patrouille vinke ad en Sejlbaad, som krydsede i Slien. Da den lystrede Vinket, skødes der et Par Kanonskud efter den. Den standsede derved; men en Mand sprang i Vandet fra den, svømmede i Land og forsvandt med den preussiske Patrouille. Den venstre Fløj af 1. Brigade afmarcherede Kl. 7, efter at det faste Skyts var fornaglet, og de efterladte Forposter Kl. 7¹/₂. Den højre Fløj kom først afsted Kl. 8, fordi den fra Oberst Lassen afsendte Ordonnans-officer først temmelig sent traf Oberstlieutenant Falkenskjold. Forposterne her, 3 Kompagnier af 2. Regiment under Kapitajn Høst, afmarcherede først Kl. 9.

Batterierne mellem Næs og Mysunde sorterede under Kapitajn Hertel, og han sendte derfor nogle

Reservekorporaler paa Trainheste til Goltoft, Hestoft og Næs. Men ved en Fejltagelse kom Budet ikke til Hestoft. Artilleridetachmentet i Hestoft, hvis Fører var en Korporal, sendte en Mand til Hest til Mysunde for at spørge, hvorfor vel Fodfolket afmarcherede. Denne Mand traf Mysunde forladt og vendte derfor tilbage til Hestoft, som da ogsaa var forladt; senere har man intet hørt om Detachmentet. Korporalen i Goltoft sprængte i Henhold til en almindelig Ordre, som dog ikke skulde være fulgt ved denne Lejlighed, inden han drog bort, Krudtmagasinet i Luften.

Venstre Fløj kom saaledes i god Tid bort, men paa Grund af den beskrevne Standsning i Centrums Afmarche forandredes Ordren om 3. Brigades forlods Marche til Flensborg derhen, at Brigaden skulde blive ved Vedelspang til Kl. 12½ for at medvirke ved dette Passes Forsvar i Tilfælde af Angreb. Denne Ordre, som overbragtes Brigaden mundtlig af en Adjudant fra Overkommandoen, traf den paa Marche nord for Bøglund, thi, efter at 16. Regiments 1. Bataillon var kommen fra Mysunde til Vedelspang, hvor hen Brigadens øvrige Afdelinger og de 4 Kanoner Bruus fra Paløre alt vare komne i Forvejen, var Brigaden afmarcheret der fra Kl. 11. Brigaden maatte nu gjøre omkring og sende et Regiment fremad mod Vedelspang, hvilket Punkt dog kun én Bataillon af 16. Regiment naaede, inden Klokken var saa mange, at Tilbagetoget kunde fortsættes.

Vest for Centrum, helt ned til Frederikstad, var Virksomheden om Aftenen nærmest henvendt paa at redde Skyts. Det var af Oberst Vahl opgivet som vigtigt at faa de 24-Pd.s Granatkanoner reddede. Hvis der var god Lejlighed dertil, vare de 6-Pds. dem, som dernæst maatte søges tagne med, de 84-Pds. tillagdes der ingen synderlig Værd. I Henhold til den omtalte

Liste over de formentlige Jærnbænetog befaledes Kanoerne fra Skanserne Nr. 17—Nr. 24 førte til Ellingsted, medens Skytset fra Nr. 1—Nr. 16 henvistes til de Tog, der ventedes til Danevirke. Af Danevirkeparkens Trækraft afgaves der 2 Spænd à 4 Heste til Skanserne Nr. 17 og 18, 4 Spænd til Nr. 13—Nr. 16, 5 Spænd til Nr. 7, Nr. 9, Nr. 11 og Nr. 12 og 2 Spænd til Nr. 2 og Bustrup-Værket, foruden de 4 Spænd à 6 Heste, der, som sagt, afgaves til Batteriet ved Holm.

Skanserne fra 19—24 sorterede under Artilleridetachmentet i Hollingsted, der hørte under 5. Fæstningskompagni i Frederikstad. Dette havde noget tidligere end de andre faaet Underretning om det, som tilsigtedes, thi Generalmajor Wilster havde alt tidligere paa Dagen udbedt sig og faaet Tilladelse til at føre Skytset bort med sig. Om Morgen den 5. havde der været alarmeret et Øjeblik ved Centrums yderste Skanser til højre, eftersom en Snes Preussere af Gardeinfanteriet var gaaet ud paa Dæmningen foran Nr. 21 for med en Bjælke at prøve Isens Fasthed. De bleve jagede tilbage med et Par Kanonskud. Efter Kl. 3½ om Eftermiddagen samlede Detachementschefen alle de Heste sammen, som han kunde opdrive, og ved disses og Mandskabets Hjælp førtes af 14 Stykker Skyts de 11 til Ellingsted tillige med det øvrige Artillerimateriel; medens alt Krudtet bragtes til Hollingsted, hvor Ingenieurlieutenant Kolderup-Rosenvinge skulde bruge det til Sprængninger, som skulde foretages efter Chefen for 6. Regiment, Major Carocs Anvisning.

Ved 1. Fæstningskompagni (Skanserne Nr. 13—18) var der en lignende Virksomhed. Da Vejen mellem Ellingsted og Skanserne Nr. 17 og Nr. 18 var saa lang, at der kun kunde gøres én Tur i den levnede Tid, afgav Kompagnichefen alle de modtagne Spænd, undtagen

ét, til disse Skanser, for at de værdifuldeste Kanoner paa én Gang kunde flyttes til Ellingsted, i det Mandskabet paatog sig ved Haandkraft og de tilovers værende 4 Heste at flytte Kanonerne fra de andre Skanser til Indladepladsen ved Danevirke. Dette udførtes ogsaa virkelig ved en stor Kraftanstængelse. I Løbet af to Timer vare samtlige 24-Pds. og 6-Pds. Kanoner tillige med al Skansernes Ammunition og Ladetøj samlet paa Pladsen, og Mandskabet var i dets Utrættelighed nu endog i Færd med at slæbe de 18-Pds. bort. Da indløb der uventet en Meddelelse til Kompagniet om, at intet Tog vilde komme til Danevirke, hvorfor Kompagnichefen beordredes til ved Hjælp af de Heste, han havde, at tage saa meget Skyts med, som disse kunde trække, men ødelægge Resten. Man havde kun 4 Heste, der kunde trække én Kanon; det var altsaa Udbyttet af Anstængelserne der paa Pladsen. Det var med tungt Hjærte, at Kompagniet gik til at skære Karduserne op, sprede Krudtet, ødelægge det Ladetøj og Inventarium, som ikke kunde føres til Ellingsted, samt endelig fornagle det paa Ladepladsen op-hobede Skyts, som man alt troede frelst.

Den nævnte Meddelelse og Ordre var foranlediget ved, at Overkommandoen, som antog, at Artilleriet i Dagens Løb havde benyttet Jærnbansen, — i Henhold til, at Hærens Hovedmasse brød op fra Stillingen Kl. 8, og fordi der burde levnes Tid til en paatænkt Sprængning af Jærnbanebroen ved Holm, — satte det nævnte Klokkeslet som den sidste Termin for Jærnbansens Brug. En hermed overensstemmende Ordre var alt tidligere mundtlig overbragt til det 3. Fæstningskompagni, som laa nærmest Slesvig, i den Form, at der efter Kl. 8 ikke maatte indlades Artillerimateriel ved Danevirke, og til Kapitajn Thestrup, som den Gang var kommen til Skanserne. Da det var anmeldt for sidstnævnte, at Togene til Danevirke vilde komme

Kl. 9, 10¹/₂ og 11, ansaa han Ordren for ensbetydende med, at intet Tog maatte afgaa, og begav sig derfor atter til Chausséen. Ved 3. Fæstningskompagni anvendte man de modtagne Heste til at føre saa mange Kanoner, som disse kunde trække, bort ad Chausséen til Flensborg, skjønt denne efter Mørket egentlig ikke maatte benyttes til Transport af Artillerimateriel. Det blev imidlertid kun faa Stykker, thi Seletøjet fandtes for slet til lang Transport. I alt bortkjørtes fra venstre Centrum 4 Kanoner fra Batteriet ved Holm, 2 24-Pds. Kanoner fra Nr. 7, 1 24-Pds. Kanon fra Nr. 9, 1 Kanon fra Nr. 11 og 2 fra Nr. 12; men af disse maatte én af de fra Batteriet ved Holm og den fra Nr. 9 bortkjørte efterlades paa Chausséen ved Isted paa Grund af Hestenes Udmattelse og Seletøjets Tilstand. Resten af de faste Kanoner i venstre Centrum fornegledes og styrtedes ned i Skansegravene.

Det staar tilbage for Centrums Vedkommende at berette om Forholdene ved Ellingsted Station, hvor 16 Stykker Skyts og meget Materiel var samlet. De tilstedeværende Artilleriofficerer fandt intet Tog her, men saa to Gange Tog fare sig forbi uden at lade sig stoppe. De bestyrkedes i deres Tro paa, at et Tog omsider vilde komme, derved, at der fra Artilleriparken ankom en Rampe; men ud paa Natten, da alle Tropper fra nærmeste Omraade vare borte, og det hed sig, at Fjenden var i Nærheden, gik de til det sørgelige Arbejde at fornagles Skytset og ødelægge Materiell.

Der blev saaledes paa Grund af den omtalte Misforstaaelse slet ikke taget Brug af Jærnbanen, hvis hele Materiel havde været tilstede ved Danevirke, men rimeligvis paa andre Punkter end forventet. Kun nogle Artillerister, om hvis Befordring der ikke havde været Tale, kom til at benytte Jærnbanen. Artilleribesætnin-

gerne fra Skanserne Nr. 1 til Nr. 3 og fra Mevenberg, som vare samlede ved Danevirke, den Gang, Toget skulde afgaa, stege nemlig ind i det.

Paa den højre Fløj af Stillingen gik Skytsets Bortførelse let for sig. I Süderstapel samlede den derværende Artillerilieutenant saa mange Trækheste, som Byen kunde yde, og ved deres og Konstablernes Hjælp bleve Kanonerne over Ostenfeld, hvor der toges friske Heste til Hjælp fra Bøndergaardene, trukne til Flensborg. Fra Frederikstad førte 5. Fæstningskompagnies Chef, Kapitajn H. P. W. Mønster, sine Pièces langs Slesvigs Vestkyst lige mod Nord ad Jylland til.

4. Infanteri-Brigades Retræte gik regelmæssig for sig ad Husumvejen til Flensborg, og der staar altsaa for højre Fløjs Vedkommende kun tilbage at omtale Broødelæggelserne i Hollingsteds-Afsnittet. Foruden de forskjellige Broer over Trenen og Rejde Aa paalagde Major Caroc efter højere Ordre Lieutenant Kolderup-Rosenvinge, om muligt at afbryde Jærnbanebroen ved Holm og den hvælvede Bro paa Chausséen mellem Husum og Slesvig. Efter at have forberedt de førstnævnte Broers Afkastelse og overladt Udførelsen til underordnede Kræfter, begav Lieutenanten sig Kl. 10 til de større Broer. Men da han med de tilstedeværende Midler indsaa Umuligheden af at ødelægge begge Broer selv, modtog han et Tilbud, som Mr. Louth, der hentedes fra Øster Orsted, under Haandslag gav ham om, i Løbet af 4 à 5 Timer at afbryde Jærnbanebroen saaledes, at den ikke i 3 à 4 Dage kunde retableres, og anvendte al Kraft paa Sprængningen af Chaussébroen ved Treja, hvilken lykkedes den 6. Februar Kl. 5 Morgen, til hvilken Tid Arbejdet først var saa vidt fremme, at han kunde lade Minen springe.

Rømningen af begge Fløje og af højre Centrum var

saaledes fuldført, da 8. Brigade brød op fra Slesvig ved Midnatstid.

Mest overensstemmende med den oprindelige Bestemmelse vilde det uden Tvivl have været, om Forposterne, paa Grund af den forsinkede Afmarche i det hele, vare blevne holdte i Stillingen foran Slesvig mindst nogle Timer endnu, men de afmarcherede til de oprindeligt bestemte Tider. De to Forpostkompagnier foran Slesvig samt Forposteskadronen, der holdt ved Gottorp, førtes af Ritmester H. Castenskjold kort efter Midnat ud mod Nord, hvorefter de ved Hühnerhäuser efter Bestemmelsen forenedes med de to Kompagnier af 1. Regiment, som ad Kolonnevejene vest om Slesvig vare komne der til. End videre stødte her 4. Kompagni af 20. Regiment og Bataillonskommandøren for 20. Regiments 1. Bataillon, Kapitajn Sperling, til Arrièregarden, der saaledes bestod af én Eskadron og fem Kompagnier. Denne fulgte 8. Brigade til Taterkro, men her stoppedes Brigaden af den tidligere paa Chausséen standsede Kolonne indtil Kl. 3, og Arrièregarden fik, da Brigaden atter satte sig i Bevægelse, Befaling til at blive paa Stedet til Kl. 4.

Evakuationen af Slesvig var den Gang endnu ikke fuldbyrdet. Bortskaffelsen af det store Materiel, som var ophobet i Byen, fortsattes efter Troppernes Afmarche, navnlig pakkedes lige til det sidste saa meget som muligt af Gottorp Kasernes rigelige Inventarium paa Vogne og sendtes mod Nord, skjønt den mindste Del deraf naaede Als. Byens Indvaanere lagde først sent Mærke til, at Tropperne droge bort, uagtet der til visse var begaaet Uforsigtigheder, saaledes Forsøget paa at redde Skytset fra Mevenberg, hvilket skete ved høj lys Dag, endog for Fjendens Øjne. Generallieutenant de Meza var, da han forlod Byen, for ikke at vække Mistanke,

kjørt ud imod Vest, 7. Brigade var marcheret ud samme Vej. Hovedkvarteret var tilsyneladende i Virksomhed i Byen til Kl. 11 Aften. Først da 8. Brigade gik bort og forinden lod blæse Alarmmarche, stode Indvaanerne op for at forvisse sig om Rigtigheden af det Rygte, som nu spredte sig. En Del til Hæren hørende Personligheder erfør ogsaa først nu Opbruddet, saaledes Marketentere, nogle forglemte Kvartersyge og Efternølere. De søgte nu ud imod Nord, og i denne Udvandring deltog ogsaa en Del tomme Ægtvogne, som havde holdt omkring i Stillingen til Saaredes Transport under en mulig Kamp, og som nu vilde hjem, saa snart Kuskene opdagede, at Hæren var borte. Der dannedes saaledes paa Chausséen en sammenhængende Række af Kjøretøjer fra alle Dele af Stillingen, for hvilke Arrièregarden og ogsaa 8. Brigade gjorde Plads indtil Kl. 4, men Tilgangen standsede ikke, før Østerrigerne havde besat Slesvig.

Besyderligt nok bemærkede disse ikke af sig selv Bortmarchen, og det uagtet Blusset af de brændende Barakkeleje maatte tilkjendegive dem, at der var noget usædvanligt paa Færde. Paa flere Punkter af Danevirkestillingen hørtes der ogsaa fremmede Hornsignaler, der opfattedes som et Avertissement til Fjenden. Der til svømmede Slesvig i et Lyshav. Indvaanerne havde paa forskellige iøjnefaldende Steder tændt Lys, og Gøttorp, der ellers om Natten var mørkt, skinnede, som om det var illumineret, da alle Gasblus vare tændte i det Indre, og Vinduerne vare uden Forhæng.

Ikke des mindre fik Østerrigerne kun paa ét Sted Kundskab om Afmarchen, før den meddeltes dem af Gablenz, efter at denne ved en Deputation af Slesvigs Borgere, som ankom til hans Hovedkvarter Kl. 4, havde modtaget Efterretningen. Dette ene Sted var Hadeby,

hvor Regimentet Coronini opholdt sig paa den fjendtlige Side. Den danske Forpostadjudant var om Aftenen som Parlamentær gaaet ud over Hadebydæmningen og havde anmodet om nogle Timers Vaabenhvile den følgende Morgen for at opsamle nogle Døde, som endnu laa i Terrainet fra Kampen den 3. Skæbnen vilde, at der paa Grund af den lange Vej til Gablenz's Hovedkvarter og Snestormen ikke kunde komme Svar inden den forudsatte Tid. Svaret, som lovede, at der indtil Kl. 8 ikke skulde blive skudt paa ubevæbnede danske Soldater, kom først henimod Kl. 1 til Coronini. Med dette Svar begav en østerrigsk Officer sig over Dæmningen for at aflevere det til de danske Forposter. Han traf ingen paa det sædvanlige Sted og blev derfor ved at gaa, til han kom ind i en Klynge slesvigske Borgere, som oplyste ham om Grunden til, at han ikke traf nogen, til hvem han kunde aflevere sit Budskab.

Chefen for Regimentet Coronini, som modtog sin Parlamentærs Melding vel Kl. 2, sendte den videre til Gablenz, men beordrede strax paa egen Haand Regimentets Indrykning i Byen, hvilken dog ikke synes at have fundet Sted før en 3 à 4 Timer senere. Men Kl. 7 kom Gablenz selv med Brigaden Nostitz og Halvbrigaden Tomas samt Skytsreserven til Byen paa samme Tid, som Gondrecourts Brigade kom frem i Danevirke-Terrainet vest for Slesvig.

Forfølgningen anordnedes strax. Først sendtes Husareskadronerne, efterhaanden som de ankom, frem ad Chausséen, hvor der til en Begyndelse var en stor Mængde Kjøretøjer at tage (det øvrige Rytteri var, som alt fortalt, sendt til Mysunde). Dem skulde først Nostitz, dernæst Gondrecourt og endelig Halvbrigaden Tomas følge; thi Regimentet Coronini efterlodes som Besætning i Slesvig By og i den forladte Danevirkestilling.

Ved Sliens Munding var de Danskes Bortgang bleven bekendt tidligere. Efter at Preusserne, der nøje iagttog de Danskes Bevægelser, umiddelbart før Mørkets Indtrædelse vare blevne opmærksomme paa, at en Afdeling Soldater nær Rabølsund stod med Tornistre paa, som om de blot oppebiede en Befaling til Afmarche, var der Anledning til at lytte til et Rygte, som udsprede sig blandt Beboerne i Svansen, at Danskerne denne Dag vilde rykke bort, og en Underofficer, som ene roede over til Sliens nordre Bred, overbeviste sig om, at Rygtet havde talt Sandhed. Snart var Kjendsgjerningen uomtvistelig, og Melding derom afgik ved en oprettet Relaispostkjæde til Gablenz omtrent ved Midnatstid. Meldingen forsvandt imidlertid, fordi den var skreven med Blyant paa en lille Seddel, der ved at gaa fra den ene Kyrassérnæve til den anden paa den lange Strækning og i det haarde Vejr blev til intet, før den naaede sin Bestemmelse. Ogsaa en Ordre eller Opfordring, som Gablenz sendte den preussiske Gardedivision til at deltage i Forfølgelsen, forfejlede sin Adresse, saa at v. d. Mülbe blev uvidende om det Passerede, hvorved Gablenz blev ene om Forfølgelsen med $2\frac{1}{2}$ Brigade Fodfolk og kun 1 Rytterregiment.

Ved Slimundingen bevirkede Efterretningen, at Overgangen strax begyndte. Det viste sig, at der paa begge Bredder havde lejret sig et 30 Fod bredt Bælte af Drivis, som forhindrede Soldaterne fra at komme i og ud af Baadene. Der maatte ved Espenæs først bygges en Indskibningsbro, og Rödgers Brigade gik, i Steden for ved Rabølsund, over ved Kappel Færgested. Broslagningen kunde først begynde, da det blev lyst, og var endt Kl. $9\frac{3}{4}$. Da gik Korpset over med Prins Friedrich Carl i Spidsen. Først da fik Generalmajor Grev Münster, Chef for Korpsets Rytterreserve, Ordre til med Op-

bydelse af alle Kræfter at forfølge de Danske og hænge sig fast ved dem, naar de vare indhentede. De øvrige Tropper indsloge Vejene til Flensborg, og Bataillon en fra Mysunde, der, som vi vide, var paa Marche til Karlsburg, fik Befaling til at bevogte Broen, som indtil videre ikke maatte afbrydes.

Vor Arrièregarde paa Chausséen var, som bestemt, kommen i Bevægelse Kl. 4, men maatte kort efter standse paa ny og idelig efter en kort Marche gjøre Holdt igjen, thi den store Marchekolonne, den skulde dække, bevægede sig saa langsomt, at dens Queue først en 5 Timer senere havde passeret den $1\frac{1}{4}$ Mil nordligere flydende Helligbæk. Lidt nord for Isted Mose indhentes Arrièregarden af de fjendtlige Husarer, som paa Chausséen havde taget en Del militære Vogne og en Trainkolonne med Magasinsager, der fra Øvre Stolk tillige med sin militære Bedækning af 9 Mand havde begivet sig ud paa Chausséen, uden Tvivl uvidende om, at Tilbagetoget alt var iværksat. De fjendtlige Ryttere omsværmede Arrièregarden og udspejdede paa begge Sider af Kolonnen, men i lang Afstand fra den, dens Sammensætning og Styrke. Til noget Sammenstød kom det først ved Helligbæk. Her havde et Regiment en Tid haft Opstilling, men det var draget bort, og Arrièregarden passerede Stedet med Undtagelse af Bagdækningen. Ved Kroen, som ligger her, var en stor Mængde Vogne standset, og Chausséen var derfor næsten spærret, da der ankom en hel Hob Kjøretøjer fra Syd, som vilde igjennem. Østerrigerne kunde nemlig ikke bevogte de Kjøretøjer, de havde taget. Af og til rev der sig Partier af den tagne Vognrække løs, og kjørte, alt hvad Remmer og Tøj kunde holde, forfulgte af Østerrigerne, ind til os. Dette var Tilfældet ved Helligbæk, hvor de østerrigske Husarer ogsaa fra andre Sider samtidigt søgte at hugge ind paa Chausséen.

Disse kom derved i Haandgemæng dels med militære Kuske paa Vognene, dels med den Del af 1. Regiments 6. Kompagni, som havde Bagtroppen. Det andet Kompagni af 1. Regiment, som i dette Øjeblik stod syd for Kroen, formerede sig til Fægtning fremad mod Syd ved Siden af Vejen og adsplittede Østerrigerne, som efterlod 1 Død og nogle Heste. Paa vor Side kostede Sammenstødet 1 Død og 3 Saarede, men hele det tilstedeværende Train blev derved befriet. Fra en Del af Vognene vare de civile Kuske under den korte Kamp flygtede, men Soldater toge Kjøretøjerne i Besiddelse og kørte dem til Flensborg.

Allerede da Melding om Østerrigernes Komme var indløben, havde Generalmajor Steinmann befalet 8. Brigade at overtage Dækningen mod Fjenden. Den Del af 20. Regiment, som ikke var i Arrièregarden, 1. Bataillon og 8. Kompagni, tog Stilling i Vesterskovens Sydende, 9. Regiment nordligere ved Stenderup Aa. Arrièregarden, som fra Helligbæk trak sig tilbage, Infanteriet i Fægteorden under Kapitajn Sperlings Kommando, optoges ved Vesterskoven af Besætningen der, hvornæst hele 20. Regiment, Eskadronen og de to Kompagnier af 1. Regiment gik tilbage gennem 9. Regiments Opstilling ved Stenderup Aa.

Denne Stilling lod Steinmann holde i omtrent to Timer for at give de bagvedværende Tropper Tid til at fortsætte deres Marche med Ro og for at dække Wilsters Brigades Marche paa Husumvejen. 9. Brigade marcherede fra Oversø, hvor den havde taget Stilling, til Flensborg, og 7. Brigade, som havde rastet ved Smedeby, til Sankelmark Sø. Den Del af 8. Brigade, som ikke stod ved Stenderup Aa, gik til Smedeby, hvor 2. Bataillon af 20. Regiment efterlodes i en Optagelsesstilling for 9. Regiment med to Kompagnier, 3. og 4., foran i opløst

Orden, de andre, 7. og 8., længere tilbage som Reserve. 1. Bataillon af samme Regiment fortsatte derimod Marchen til Oversø, Eskadronen fik foreløbig Plads nord for Smedeby.

Medens 3. Division saaledes med 9. Regiment sydligst ved Stenderup Aa gjorde Front mod de østerrigske Husarer, hvis Tal under Opholdet her voxede fra 2 til 3 à 4 Eskadroner, vil det være passende at se, hvad der indtil da var foregaaet i Flensborg.

Hærens Korpsintendant, v. Schmidten, som den 5. om Formiddagen var kommen til denne Stad, havde en vanskelig Opgave, for saa vidt den gik ud paa alle Magasiners Rømning, Lasaretternes Evakuering og hele det tilstedeværende Materiels Bortskaffelse. Han traf en Overflødighed af Skibe i Havnen, og Transportchefen, Orlogskapitajn Raffenberg, havde indfundet sig i Flensborg Natten mellem den 4. og 5. Der laa i Havnen 27 for Intendanturen fragtede Skibe, „Hertha“, som hørte til Transportflaaden, „Skirner“ og „Gejser“, som fra Eskadrechefen paa Als vare stillede til Transportchefens Raadighed, endelig nogle for Hærens Transporttjeneste ny fragtede Skibe „Arcturus“, „L. N. Hvidt“ o. fl. De egentlige Kampskibe, som Orlogskapitajn Muxoll havde under sig, vare sendte til Holdnæs. Her var „Absalon“, „Esbern Snare“, Dampkanonbaadene „Buhl“, „Willemoes“ og „Marstrand“ samt Dampskibet „Hekla“ og nogle Transportfartøjer. Paa dette Sted var 7. Kompagni af 13. Regiment, kommanderet af Kapitajn O. Westengaard, landsat fra Als, og Kompagniet forskansede Draget, for at Halvøen kunde yde et Tilflugtssted for de Tropper, som maatte søge der til. En Vognpark paa 2000 Vogne var befalet etableret nord for Flensborg, men der var langt fra mødt Vogne i det Antal, som var forlangt.

Selvfølgelig sørgede Korpsintendanten først for, at, hvad der behøvedes til Hærens Forplejning under de kommende Operationer, ikke unddroges den. Proviantkolonnerne, hvis Opgave det var at føre Forplejningen fra Hovedmagasinerne til Brigademagasinerne, og som hver bestod af 25 Vogne, vare først organiserede den 4. Februar, men med et ufuldstændigt Personale. Det maa her tilføjes, at de tre tidligere nævnte Divisionsintendanturer vare forøgede med en fjerde under Overkrigskommissær J. P. Nielsen, fra hvilken i Danevirkestillingen 4. Division, Infanteri- og Artillerireserven forplejedes. Som dennes og 3. Divisionsintendanturs fremtidige Virkeplads ansaa Korpsintendanten Jylland. De nævnte Proviantkolonner sattes nu i Forbindelse med Hovedmagasinerne. Det befaledes, at hvert Hovedmagasin med et bestemt opgivet mindre Forraad (læsset paa 100 Vogne) den 6. om Morgenen Kl. 9 skulde være etableret paa forskellige opgivne Steder nord for Flensborg, og at Magasinernes øvrige Forraad skulde indlades i Skibene i Havnen.

Dernæst beordrede Korpsintendanten Evakueringen af alle Syge, undtagen dem, som ikke kunde taale Transport, og hvis Tal den 5. Aften opgaves til 141. De sidste maatte efterlades. De øvrige indskibedes tillige med Lasaretgjenstande paa „Zampa“. Den 6. Morgen telegraferede Korpsintendanten ogsaa til Lasareterne i Aabenraa, Haderslev og Christiansfeld om at sende deres Syge med samt Lasaretinventarium, undtagen Sengestederne, de to første over Orø Sund til Assens, det sidste til Vejle.

I Løbet af Natten til den 6. kom Trainet gennem Flensborg, hvis Gas i Følge Befalinger fra Overkommandoen var tændt hele Natten. 3. og 2. Divisions Train parkeredes paa de alt angivne Steder, men 2. Divisions gik efter en Times Rast videre til Kvers. 1. Di-

visions Train, som fra alle Punkter af Slien tidligt var sendt tilbage, parkeredes, indtil nærmere Ordre for dets Vedkommende erholdtes, paa en Mark nord for Flensborg.

Kl. 6 $\frac{1}{2}$ Morgen kom 17. Regiment under Oberst A. Bernstorff til Bomhuset paa Chausséen syd for Flensborg, hvor det indtog en Stilling med én Bataillon spredt i Forpoststilling tværs over Chausséen mellem Husumvejen og Mysundevejen og én samlet bagved til Understøttelse. Kl. 8 $\frac{1}{2}$ ankom 16. Regiment under Major C. Wolle og indtog en lignende Stilling tværs over Vejene fra Angel til Flensborg. Af de 4 Kanoner Bruus stilledes de to paa en Bakke ved Slesvigchausséen og to ved Mysundevejen.

Alle Tropper trak sig nu efterhaanden gennem denne Opstilling undtagen 3. Divisions 7. og 8. Brigade, der forbleve syd for samme paa de foran nævnte Steder. Først kom Parkerne. der havde været længe om Marchen, dernæst Reserveartilleriet, saa de forskellige Fæstningskompagnier, til Dels medførende Skyts, derpaa Infanteri-Reserven, som kom Kl. 8 og efter en kort Hvile marcherede gennem Flensborg til et Cantonnement mellem Bov og Kobbermøllen, 8. Regiment i Bov, 15. i Krusaa, Nørre Smedeby, Klus og Nyhus. Flensborgs Indvaanere viste de til Byen ankommende danske Tropper den største Venlighed og Imødekommen. Alle Forretninger hvilede den Dag i Flensborg. Indvaanerne vare paa Gaden uden for deres Huse, bare Levnedsmidler ud til Tropperne og viste i det hele en Deltagelse og Kjærlighed, som stod i den mest aabenbare Modsætning til den passive Holdning, Byen Slesvigs Indbyggere havde antaget lige over for de danske Tropper.

Op ad Formiddagen kom Stabschefen og det ham ledsagende Personale af Hovedkvarteret til Flensborg, hvor 1. Divisions Stabschef var indtruffen for at modtage

Ordre til Divisionen, der ved Middagstid vilde rykke ind i Byen.

Paa Vejen til Flensborg havde Stabschefen truffet 2. Division rastende nord for Oversø og paalagt den, efter fuldført Hvil, at gaa i det for den bestemte Cantonnement. Den drejede derfor ind paa Oxevejen og indtog følgende Stilling: 5. Regiment og 2. Husar-eskadron i Harreslev, 10. Regiment og 9. Batteri i Bov, 12. Regiment i Nørre Smedeby og Kidskelund, Divisionsstaben paa Volmerstoft og en Kavalerifeltvagt etableret ved Skæferhus for at holde Forbindelse med 4. Division, der stod vestligere med Forposter syd for Hanved.

1. Division fik Cantonnement nord for Flensborg. Efter en 2 à 3 Timers Rast i Byen afmarcherede Kl. 2 $\frac{1}{2}$ om Eftermiddagen 2. Brigade, Vogt, til et Cantonnement i Kollund, hvor fra den skulde holde Kobbermølle-skovens vestlige Udkast besat fra Klusris til Smedeby, hvor den skulde holde Forbindelse med 2. Division, som en Optagelsesstilling nord for Flensborg. Med Brigaden fulgte 4. Dragonregiments 5. Eskadron. Kl. 3 Eftermiddag afgik 1. Brigade tillige med 6. Eskadron og Batteriet Lunn til et Cantonnement Hokkerup og Tyrsbøl. 10. Batteri, Johansen, og 13., Salto, dirigeredes til Ringenæs, der ogsaa bestemtes til Divisionskvarter, medens Divisionens Train sattes i Marche til et nord for Ringenæs liggende Punkt paa Chausséen.

Endelig kom 3. Divisions nordligste Kolonne til Flensborg, hvor 9. Brigade og Artilleriet anbragtes i den nordlige Del af Byen. Det var Meningen, at 8. Brigade, Scharffenberg, naar den kom fra Stenderup, skulde kantonneres i den sydlige Del af Staden, medens 7. Brigade, M. Müller, skulde indtage en Forpoststilling ved Oversø, mod Øst støttet til 3. Brigade, Wørishøffer, som Kl. 2 erholdt Ordre til fra den tidligere nævnte Stilling

syd for Flensborg at rykke frem til en Forpoststilling fra Munkvolstrup over Store Solt til Kilsgaarde. Af de 4 Kanoner, som fulgte Oberst M. Müller, vare kun de to af Batteriet Fallesen endnu tilstede ved 7. Brigade, da de to andre vare kjørte nord paa. De to tilstedeværende under Premierlieutenant H. G. Grüner holdt ved Bilskov Kro.

Den saaledes beskrevne Stilling i og om Flensborg kom dog først sent i Orden. Forhindringer af alle Slags forsinkede Bevægelserne. Særligt var Marchen ad Vejene nord for Flensborg meget vanskelig, efterdi Train af forskellige Afdelinger opfyldte Vejene og helt spærrede Passet ved Krusaa og Strækningen der fra op til Nørre-Smedeby. 1. Divisions Afdelinger naaede derfor først om Aftenen Kl. 9—10 deres Maal.

Saa snart Overkommandoen var etableret i Flensborg, var den atter i Forbindelse med Krigsministeriet og Hovedstaden, og de første Tegn viste sig paa den dog ikke uforudsete Bevægelse, den pludselige Rømning af Danevirke maatte frembringe paa det uforberedte og i sine Forventninger derfor skuffede Folk. Ved sin Ankomst modtog General de Meza følgende telegrafiske Meddelelse fra Krigsministeren: „Jeg anerkjender ikke, at Armeens øverstkommanderende General har holdt sig Instruksen efterrettelig, og forbeholder mig altsaa Undersøgelse i saa Henseende. Det er endnu min Mening, at Danevirke burde forsvares.“ Noget efter ankom Conseilpræsidenten til Flensborg fra Als, hvilket havde sin Grund i Krigsministerens Holdning. Denne havde nemlig, efter at have faaet Overkommandoens Telegram, forespurgt sig telegrafisk hos Monrad paa Als, om han var vidende om Rømningen, samt meddelt ham, hvad han havde telegraferet til de Meza. Monrad, der havde faaet Meddelelsen af Kongen, til hvem et

lignende Telegram, som det til Krigsministeriet afsendte, var kommet fra Overkommandoen Kl. 1¹/₂ Nat, svarede dernæst omtrent Kl. 3 Nat Direktøren for Kommandoen, som opholdt sig paa Telegrafstationen i Kjøbenhavn, at hverken Kongen eller han havde udøvet Skygge af Indflydelse paa de Meza's Beslutning, at Kongen var rejst efter Overkommandoens Ønske for at fritage denne for at tænke ogsaa paa hans Sikkerhed, at han, Conseilpræsidenten, inden sin Afrejse fra Slesvig havde bevidnet baade de Meza og Kauffmann Regeringens Tillid, og at sidstnævnte, den Gang Kongen og han forlod Slesvig, havde været fast bestemt paa, at man maatte udholde et Angreb i Stillingen. Dernæst udviklede Conseilpræsidenten sin individuelle Mening om Grunden til Tilbagetoget, hvilken han antog laa i Troppernes Udmattelse. De vilde efter hans Mening endnu én Dag have kunnet udholde et Angreb, men han maatte antage, at deres Kræfter da vilde have været saa udtømte, at det vilde have været kompromitterende for den militære Ære at byde dem at kæmpe. Hvis det forholdt sig saaledes, vilde der ikke have været noget kraftigt Forsvar at vente af dem. Om dette, tilføjede han, var det umuligt i Kjøbenhavn at have nogen Mening. Meza, Kauffmann og Rosen vare kolde, rolige Mænd, fulde af Lyst til at kæmpe. Det var hans Overbevisning, at de kun havde veget for Nødvendigheden. Ogsaa beklagede han, at Depechen til de Meza var afsendt. Denne behøvede sin hele Kraft til at samle Hæren. Hvorfor svække den i et saadant Øjeblik? Undersøgelse kunde jo godt forbeholdes. Han frygtede for, at Depechen kunde udøve en skadelig Virkning paa denne noget sære Mand, og spurgte til sidst, om der ikke kunde gjøres noget for at svække dens Virkning. Direktøren svarede, at Hovedkvarteret havde forholdt Krigsministe-

riet enhver Underretning, som kunde lede det til Bedømmelse af Sagernes Stilling, og hentydede til Dags-telegrammet, som ikke indeholdt det mindste Vink om, at en saa afgjørende Beslutning var forestaaende. Det var hans Overbevisning, at man havde trættet Tropperne mere end nødvendigt. Monrad afsluttede nu Samtalen; men da han ikke billigede, at Krigsministeriet havde afsendt den oven anførte Depeche til Overkommandoen, og frygtede for, at den skulde faa en forstyrrende Indflydelse paa dennes Handlinger i et vigtigt Øjeblik, besluttede han, da han dog ikke kunde komme til Kjøbenhavn, eftersom alle Dampskibe ved Als vare beordrede til Flensborg, at afgaa til denne By for, hvis nødvendigt, ved sin personlige Tilstedeværelse at forebygge mulige uheldige Virkninger af Krigsministerens Depeche. Kl. 4 fik han Kongens Billigelse af sin Beslutning og sejlede dernæst til Flensborg, hvor han talte med de Meza og Kauffmann. For disse udtalte han den personlige Opfattelse, at Krigsministerens Bebrejdelser nærmest maatte anses begrundede i, at han saa sent var bleven underrettet om, at Tilbagetoget var blevet besluttet.

Efter at denne til Tilbagetogets Historie hørende Episode er fortalt, skulle de følgende krigerske Tildragelser fremstilles.

Da en tilstrækkelig Tid skjønnedes forløben, lod Steinmann Arrièregarden bryde op fra dens Stilling ved Stenderup Aa, 9. Regiment trak sig bort, først 2. Bataillon sluttet, dernæst 1. Bataillon til Dels i Fægtningsformation. De fjendtlige Husarer fulgte efter, og der begyndte nu at komme mere Kraft i Forfølgningen, thi 2 Kanoner af Nostitz's Brigade viste sig allerede blandt Husarerne, medens 4 andre noget sydligere skaffedes frem saa hurtigt som muligt, og — længere mod Syd —

det fjendtlige Fodfolk, hvoraf den forreste Afdeling kjørte paa de tagne Vogne, ilede til med Opbud af alle Kræfter.

Scharffenberg, som lod Regimenterne skiftevis gaa igjennem hinandens Opstillinger, antog 20. Regiment staaende ved Smedeby, men dér var, som alt anført, kun 2. Bataillon af Regimentet under Sperling. De to Kompagnier af denne, som vare bagest i den før omtalte Opstilling, befaledes fremad til de forreste og det hele formeret til Fægtning. Eskadronen beordredes af Scharffenberg delt i to Dele, hvoraf den ene sendtes frem til Smedeby, medens den anden Halvdel skulde følge 9. Regiment til en ny Opstilling, dette skulde tage ved Trenebroen, syd for Frørup.

I det Fjenden forfulgte 9. Regiment, traf han alt-saa mindre danske Afdelinger under Fremrykning imod sig, nemlig den nævnte halve Eskadron og 7. og 8. Kompagni af 20. Regiment. Den halve Eskadron modtoges, lige som den rykkede frem, af fjendtlige Rytteres Ild, men formerede sig til Angreb paa Chausséen med 14 Roders Front og gik en lignende fjendtlig Styrke, der befandt sig paa Chausséen, i Møde. Det kom til et Sammenstød med blanke Vaaben, under hvilket vi toge 1 Fange og 7 Heste, men paa den glatte Chaussée vare Forholdene for en fortsat Rytterfægtning fortvivlede, og da Fjenden var kastet noget bort, gik vor halve Eskadron derfor tilbage gjennem Smedeby, hvor 7. og 8. Kompagni, som befandt sig paa Chausséen, det sidste sydligst, sprang over Chausséeegrøften for at gjøre Vejen fri. Den fjendtlige Rytterstyrke fulgte efter Halveskadronen, da den gjorde omkring, men 8. Kompagni bragte Geværerne i Anlæg paa Grøftekanten, og en halv Snes fjendtlige Ryttere, som ikke i Tide opdagede Fodfolket og vilde gjøre et Indhug i vore Dragoners Queue, kom

ind i dets Ild, hvor fra kun nogle enkelte til Fods kom tilbage.

Retræten, som derefter fortsattes, paaskyndedes ved en Granatild, som de to fjendtlige Kanoner aabnede fra en Standplads vest for Smedeby. Der ramtes ikke saa ganske faa i de tilbagegaaende Kolonner, og især var dette Tilfældet, da 9. Regiment fra Trenebroen atter blev Bagdækning. Nu kom nemlig Feltmarechallieutenant Gablenz personlig tilstede og med ham Resten (4 Kanoner) af Nostitz's Brigades Batteri. 9. Regiment mistede under den følgende Retræte til Oversø, under hvilken Rytteriet tvang Tropperne sammen, hvorved Artilleriet fik Maal at skyde paa, 90 Mand, hvoraf 2 Officerer og en Del Underofficerer. De fleste bleve dog fangne usaarede af det fjendtlige Rytteri, der blev mere og mere nærgaaende, og den største Del af Tabet, 56, hvoraf 1 Lieutenant og 2 Menige døde, faldt paa 3. Kompagni, som holdt Stillingen ved Oversø, medens Resten af 8. Brigade marcherede gennem 7. Brigades Opstilling ved Sankelmark Sø.

Denne var den Gang saaledes: Af 1. Regiment stod 1. Bataillon under Kapitajn J. O. Hansen opstillet vest for Chausséen mellem denne og Sankelmark Sø syd for Skoven. To af dens Kompagnier, 1. og 2., holdt et lavt Gærde besat, som fra Chausséen gaar over mod Sankelmark Sø, men derpaa bøjer imod Sydvest, følgende samme Retning som Søen. Langs dette Gærde vare de to Kompagnier opløste i spredt Orden, 2. vestligst langs den Del, der løber mod Sydvest, altsaa med Søen i Ryggen. 6. og 7. Kompagni stode i Reserve mellem Skoven vest for Chausséen og det omtalte Gærde. 2. Bataillon under Kapitajn J. C. T. Thalbitzer stod øst for Chausséen med 5. Kompagni i spredt Orden i Højde med 1. Bataillons forreste Linie, 3. og 4. Kompagni

bag samme som Reserve, og 8. Kompagni bagest som Hovedreserve, de tre sidste Kompagnier formerede i Kompagnikolonner. Den 2. Træfning dannedes af 11. Regiment i Bataillonskolonner bag 2. Bataillon af 1. Regiment.

Generalmajor Steinmann og Oberst Müller holdt paa Chausséen i Højde med første Træfning. Da den ved Smedeby fangne, østerrigske Husar blev afleveret fra 8. Brigade, blev han tagen i Forhør, thi det traf sig saa heldigt, at der i 1. Regiment var en Officer, som forstod det Sprog, Ungareren talte. Af ham erfarede det, at en stor Styrke var i Fremmarche imod os, men at der kun var ét Rytterregiment med. Oberst Müller sluttede deraf, at det kun maatte være en Brigade, som var sendt frem imod os. Hvorvel Grunden til, at der kun var ét Rytterregiment, laa deri, at det andet østerrigske Rytterregiment var sendt til Mysunde Dagen før, var Antagelsen dog i det væsentlige rigtig, thi Gondrecourts Brigade, som fulgte Nostitz, var saa langt tilbage, at den under en rask Fægtning ikke kunde komme tilstede, og den halve Brigade Tomas var paa Mysundevejen endnu længere tilbage.

Der vilde kunne været budt den østerrigske Brigade, der nærmede sig, en Modstand, som den ikke vilde have kunnet overvinde, thi tilstede vare 8. og 9. Brigade, rigtignok kun med 2 Kanoner og 1 Eskadron, og i Nærheden var 3. Brigade, der dog havde 4 Kanoner. Wilsters Brigade var derhos paa Husumvejen, $\frac{3}{4}$ Mil fra Oversø. Steinmann antog dog næppe, at Østerrigerne saa nær Flensborg vilde gaa alvorligere til Værks, end de hidtil havde gjort. Han lod 8. Brigade marchere til Flensborg og 7. Brigade berede sig paa at udstille Forposter.

Hertil kom det dog ikke; thi saa snart 8. Brigade var gaaet gennem 7. Brigades Opstilling, og de forføl-

gende Østerrigere fandt sig lige over for denne, begyndte de en livlig Granatskydning mod den, og det saa tidligt, at nogle i den bortgaaende Brigades Rækker saaredes derved. Først var der kun 6 Pièces paa Fjendens Side, men de forøgedes snart med 2 til, som fulgte den øster-rigske Brigades Gros, der nu viste sig. Først kom 9. Jægerbataillon kjørende og stod af i Oversø, dernæst ankom noget efter Regimentet „Belgiernes Konge“ med de nævnte 2 Kanoner og til sidst Regimentet „Hessen“.

Som Gablenz stod i Færd med at angribe den danske Opstilling ved Sankelmark Sø, modtog han Wran-gels Befaling for denne Dag, hvilken lød saaledes:

„Korps II har at rykke med Spidsen af Avantgarden til Oversø, besætte Defileet der, og, naar dets Rytteri har rastet tilstrækkeligt, lade det, om muligt, rekogno-cere mod Flensborg. Spidsen af Halvbrigaden Tomas til Store Solt, hvor Forbindelse med Korps I maa op-søges. Til venstre Korps III mellem Chausséen og Jærnbanen. Landsbyer ved Chausséen tilfalde Korps II. Korps - Hovedkvarteret skal forlægges til Stenderup. Armé-Hovedkvarteret i Siversted. Ved Dag gry i Mor-gen almindelig Fremrykning mod Flensborg.“

Den Opstilling af Korpserne, som denne Befaling tilsigtede, var dog langt fra at fuldbyrdes, da Garde-korpset var meget forsinket. Det er forud omtalt, at Gablenz's Bud til det preussiske Gardekorpsets Chef om, at Danevirkestillingen var forladt af de Danske, ikke naaede denne. Mærkeligt nok blev Gardedivisionen uvidende om de Danskes Bortmarche, uagtet alle Be-boere paa begge Sider af Reide Aa alt om Aftenen den 5. vidste fuld Besked om, at Stillingen var forladt, paa dette Sted endog Kl. 8 om Aftenen. Divisionen op-marcherede, som om intet var sket, den 6. Februar om Formiddagen Kl. 9 ved Krop; venstre Fløj til Oxevejen,

saaledes som det skulde ske efter den tidligere meddelte Disposition fra Wrangel. Da alle de andre tyske Tropper vare borte og langt mod Nord under Forfølgning, satte Divisionen sig omsider ogsaa i Bevægelse ad Oxelvejen vest om Slesvig til Lyrskov, og her paa dette Sted modtog den om Eftermiddagen Befaling til at begive sig frem til Tarup, Jerrishøj og Vanderup. Denne Befaling var udstedt af Wrangel, som havde begivet sig frem ad Chausséen og ud for Stenderup havde afsendt baade denne og ovennævnte Befaling til Gablenz, der bærer Klokkeslættet 2 $\frac{1}{2}$.

Gablenz var saaledes meget isoleret, da han skred til at udføre den modtagne Ordre, der tillod ham at besætte Skoven ved Sankelmark Sø, men ikke at gaa videre.

Naar man fra Oversø kaster Blikket frem mod Nord ad Chausséen, ser man ikke den Bøjning, Chausséen gjør for at komme uden om Sankelmark Sø og Skoven. Den danske Opstilling øst for Chausséen saas heller ikke. Angrebet rettedes derfor paa Opstillingens højre Fløj. Det maa erindres, at der over hele Terrainet laa et Snedække, ogsaa over den frosne, men ved Kanterne ikke bæredygtige Sankelmark Sø.

Baade Kanonilden, Rytterangrebene og Fodfolkets Hovedangrebskolonner havde Sammenstødspunktet mellem 1. og 2. Kompagni af 1. Regiment til Maal, uden at Fjenden paa Grund af de skildrede Naturforhold vidste, at Besætningen paa dette Sted for en Del havde Søn i Ryggen.

Artilleriilden varede omtrent en Times Tid fra Kl. 3 $\frac{1}{2}$ af. Ved sammes Begyndelse fik de to Kompagnier, som stode i Reserve bag højre Fløj, udsatte for Granatilden, Befaling til at indtage andre Pladser: 7. Kompagni rykkede ind i Fægtelinien mellem 1. og 2. Kom-

pagni paa det Sted, hvor Gærdet gjør et Knæk mod Sydvest; 6. Kompagni droges tilbage gennem Skoven og opstilledes nord for samme. Paa det Sted, hvor 7. Kompagni kom til at staa, var der foran det en Højde i Terrainet, som besattes af dets Skytter, medens de sluttede Dele af det laa bag Gærdet i Flugt med de andre Kompagnier.

Under Stillingens Beskydning, hvilken foraarsagede os en Del Tab, deriblandt Bataillonskommandøren for 1. Bataillon, rykkede de 2 Kanoner fra Bilskov Kro frem til en Stilling øst for Skoven og besvarede en kort Tid Fjendens Kanonild. Det var første Gang under Tilbagetoget, at der viste sig Kanoner paa vor Side, men da Forholdet var alt for ulige, eftersom Fjenden da havde 8 Kanoner samlede, trak de sig efter nogen Skydning tilbage til Bilskov Kro.

Da Gablenz antog Brigaden tilstrækkelig beskudt, lod han hele sit Rytteri, $3\frac{1}{2}$ Eskadron, der var samlet i en Hulning vest for Oversø, skride til Angreb. Alle de Afdelinger paa vor Side, som ikke vare i dækket Stilling, altsaa de øst for Vejen staaende, formerede Karreer, 11. Regiment Bataillonskarreer, 1. Regiments 2. Bataillon Kompagnikarreer. To Hovedchoc førtes ind mod 1. og 7. Kompagnis Front, det ene fra Sydvest, det andet fra Chausséen. Navnlig førtes det sidste tæt ind, men Kompagnierne afviste det med Ro, saa at mange Heste rantes og styrtede, da Rytteriet brat svingede rundt, og mange Ryttere til Fods maatte søge tilbage.

Derefter sendte Gablenz den nys ankomne Jægerbataillon, efter at den først havde aflagt sine Tornistre ved Oversø, frem for at angribe. Paa samme Tid rykkede det fjendtlige Artilleri længere frem og rettede sine Skud i mere østlig Retning der, hvor de to Kanoner havde ladet høre fra sig, og hvor 11. Regiment stod.

Jægerbataillonen gik frem i tre Angrebskolonner, men ikke langt, da den dreves tilbage af vor Linies Ild. Regimentet „Belgien“, som nu kom tilstede, kommanderedes derfor frem til et nyt Angreb i Forening med Jægerne.

Paa den Tid skete der en Forandring i den danske Opstilling. Da 11. Regiment stod i Kolonner i den stærke Ild, der nu rettedes paa det, og der var forløbet saa lang en Tid, at 8. Brigade maatte antages at have naaet Flensborg, lod Brigadekommandøren Regimentet indtage en mere tilbagetrukken Stilling. 11. Regiments 1. Bataillon under Kapitajn W. C. B. Stricker tog en Stilling à cheval paa Chausséen noget tilbage fra den sydlige Skovudkant saaledes, at to Kompagnier, 1. og 7., vare i selve Skoven og to, 3. og 5., øst for Chausséen paa nogle Højder; 2. Bataillon under Kapitajn R. W. Chabert rykkede til en østligere liggende Højderyg; 2. Kompagni besatte det mellem Chausséen og Højderyggen værende aabne Terrain, 6. Kompagni den egentlige Højderyg, 4. og 8. Kompagni et nogle Hundrede Alen bagved værende Krat.

Der var saaledes kun 7 Kompagnier af 1. Regiment tilstede i første Linie, den Gang Fjenden foretog sit nye Fodfolksangreb. 1. Bataillon „Belgien“ og Jægerne gik frem til Angreb i 3 Kolonner, hvoraf den største og midterste var rettet mod 7. Kompagni og den højre Sidekolonne, bestaaende af ét Kompagni, bevægede sig paa Landevejen. Brigadechefen, som da var paa vor venstre Fløj, lod denne foretage en Angrebsbevægelse fremad, og under samme naaede 4. Kompagni i sluttet Orden frem til Sidekolonnen paa Vejen, som standsede, men kun et Par Sekunder, thi paa én Gang vendte, uden Tvivl som Følge af Situationen i det hele, vor Linie om, uden at dog Têten af 4. Kompagni med Kompagnichefen i Spidsen

deltog i denne Tilbagegang. Man saa de blanke Vaaben blinke paa begge Sider, da Østerrigerne styrtede frem over denne lille Flok.

Paa vor højre Fløj foretoges der et lignende Angreb fremad som paa venstre Fløj, men i Linier. Kun lidt uden for den foran 7. Kompagnis Stilling liggende før nævnte Højde traf vore imidlertid den østerrigske Hovedkolonne, som ikke var 30 Skridt borte. En Salve paa nært Hold ind i denne var den første Handling, en Tilbagevenden til den tidligere Stilling den anden, men Østerrigerne, der i deres Fremløb havde standset et Øjeblik ved Salven, deployerede i det næste, styrtede ind paa vor Stilling og brød igjennem ved 7. Kompagni. En Del af dette og 2. Kompagni vare derved afskaarne, men opgave ikke Modstanden. Et vildt Haandgemæng begyndte, under hvilket Chefen for 2. Kompagni blev overvældet under Forsøget paa at gjøre et nyt Modangreb. Vore Geværer behøvede saa lang en Tid for at blive ladte, at de ikke kunde anvendes i denne Kamp; men det samme var Tilfældet med Østerrigernes.

En Tredjedel af den afskaarne yderste Fløj naaede dog under vedblivende Nærkamp at undslippe til Skoven, hvor nu hele højre Fløj trak sig hen under Beskyttelse af 1. Kompagni og en Deling af 7., som ikke havde været med i Nærkampen, medens 2. Bataillon paa venstre Fløj trak sig til Krattet og Højderne øst for Chauséen, hvor fra under det videre, hidsigt forfulgte, Tilbagetog 3. og 5. Kompagni sprængtes over Julskov over til Mysundevejen, medens 4. og 8. Kompagni under Bataillonskommandøren trak sig lige mod Nord, og højre Fløj, for saa vidt den ikke fastholdtes i Skoven, gjennem 11. Regiment.

Brigadechefen, Oberst Müller, som under det sidst fortalte Afsnit af Kampen havde holdt til Hest paa den

store Høj øst for Chausséen syd for Skoven og paa Chausséen ved Indgangen til Skoven, beordrede nemlig, da Skovkanten tabtes, 11. Regiment frem til Angreb. De to Kompagnier, som stode i Skoven, 1. og 7. samt 5. uden for samme gjorde et kraftigt Angreb frem til Skovkanten, og 2. Bataillon, der efter Befaling, da 1. Regiment gik tilbage, ogsaa havde gjort en tilbagegaaende Bevægelse, foretog østligere et Fremløb mod et Højdedrag, som var besat af et østerrigsk Kompagni; men paa samme Tid denne Bataillon stormede frem, kom 2. Bataillon „Belgien“, som af Gablenz var sendt frem øst for Chausséen, til det nævnte Højdedrag, og paa Chausséen og vest for denne rykkede de andre Østerrigere frem, saa at Angrebet i det hele ikke lykkedes.

Under den paafølgende Retræte vilde Oberst M. Müller i Skoven endnu en Gang foretage et Modstød, men da indtraf det Uheld, at Kommandøren for 11. Regiment, Major Rist, opdagede Tropper i Munkvolstrup og fik den fejlagtige Tro, at det var fjendtlige. Det var 17. Regiment, som efter Overkommandoens alt omtalte Ordre var kommet dertil. Det var strax gaaet til en Forpoststillings Udsættelse, og 4. Kompagni af 17. Regiment var kommet inden for Artillerikampens Omraade ved Sankelmark, saa at det havde to Saarede. Men Rist, som ikke vidste noget herom og altid var hurtig til at tage Beslutninger, befalede strax 2. Bataillon af 11. Regiment til Munkvolstrup, hvor hen ogsaa den Del af dets 1. Bataillon, som stod uden for Skoven, 3. Kompagni og det halve af 5., styredes.

Ved denne Bevægelse bort fra Fjenden, svækkedes noget den yderligere Modstand mod Østerrigerne, der nu rykkede frem mod Bilskov, undervejs Skridt for Skridt opholdte af de ved Chausséen værende Afdelinger af 1.

Regiments 1. Bataillon og 11. Regiments 5., 1. og 7. Kompagni under Brigadechefens egen Befaling. Rist rykkede vel strax efter paa ny fra Munkvolstrup frem mod Skoven ved Sankelmark Sø, under hvilken Fremrykning han saaredes haardt; men Bilskov Kro besattes nu af Fjenden, der til sin Fremadbevægelse benyttede det sidst ankomne Regiment „Hessen“.

Her standsede Fjenden ved Mørkets Frembrud. Brigadechefen og 1. Regiments Chef, Oberst C. Beck, opholdt sig da nord for Kroen, hvor omtrent 300 Mand af begge Regimenter holdt en derværende Højde besat, en Stilling, som efter Ildens Ophør lidt efter lidt forlodes for at erstattes af en Forpoststilling ved Jaruplund. En Del af 1. Regiments 1. Bataillon under Chefen for 7. Kompagni, som var bleven samlet nord for Skoven, befandt sig da nordligere paa Chausséen. 1. Regiments 2. Bataillon med 4. og 8. Kompagni havde da forenet sig med 6. Kompagni, som havde deltaget lidt i Fægtningens sidste Del, i nogle nordligere Slugter øst for Chausséen, hvor fra den marcherede til Jaruplund. 11. Regiments Hovedstyrke førtes af Stricker, efter at Rist var saaret, over Munkvolstrup og Mosen nord der for ind paa Chausséen til i Højde med Jaruplund. Derimod traf ingen Ordre til Samling de to Kompagnier af 1. Regiment paa Mysundevejen, hvilke efter Mørkets Frembrud gik til Flensborg, ligesom den nordligste Afdeling paa Chausséen først gjorde Holdt umiddelbart syd for Flensborg, hvor ogsaa Kanonerne og Rytteriet trak sig hen. General Steinmann havde overværet hele Fægtningen, ledsaget af sin Ordonnansofficer, og var under Fægtningen i Skoven, faa Skridt fra Brigadechefen, bleven saaret af en Granatstump, men ikke desto mindre bleven tilstede til Kampens Slutning. I Begyndelsen af Fægtningen havde han sendt Ordonnansofficeren til Flensborg efter Forstærk-

ning. Som Følge deraf drog 9. Brigade og en Eskadron ud mod Syd. Denne Styrkes Hverv blev det nu at afløse 7. Brigade.

Overskue vi Kampen i dens Helhed, saaledes som den blev ført fra Helligbæk til Bilskov Kro, da vil det ses, at den saa godt som udelukkende fra vor Side førtes af Fodfolk. Fjenden var overlegen paa Artilleri og Rytteri, uagtet han ikke besad meget af det, og derved vare vore Vilkaar uheldige. Vort Tab var ikke ubetydeligt. De 4 Regimenter, som havde deltaget i Kampen, havde mistet: 20. Regiment 4 Saarede og 20 Fanger, 9. Regiment 3 Døde, 28 Saarede, 3 Savnede og 76 Fanger, 1. Regiment 9 Døde, 85 Saarede, 3 Savnede og 371 Fanger, 11. Regiment 2 Døde, 75 Saarede, 32 Savnede og 171 Fanger. Fjenden havde imidlertid kjøbt sin Sejr dyrt. Regnes de mange usaarede Fanger fra, som vare en Følge af Kampens Karakter, var hans Tab større end vort. Af Døde, Saarede og Savnede mistede han ikke mindre end 431, hvoriblandt af Officerer alene 7 døde og 21 saarede.

Efter Kampens Ophør sendte Oberst M. Müller en Parlamentær til Fjenden for at faa Lov til at gennemsøge Valpladsen. Da Gablenz strax efter sendte en Officer tilbage rimeligvis med Melding om Kampen, troede nogle, at denne Officers Afrejse stod i Forbindelse med Parlamentærens Ankomst, og der udsprede sig et Rygte i Evropa om, at de Danske havde forlangt Vaabenstilstand, hvilket Rygte vi ville træffe senere.

Selvfølgelig kunde Tropperne i og om Flensborg ikke lades uberørte af de skildrede Tildragelser. Geværskydningen fra Sankelmark hørtes saa tydeligt mod Nord, at endog Infanteri-Reserven nord for Flensborg samlede sig i sine Cantonnementer. Overkommandoen havde alt mellem Kl. 1 og 2 faaet de første Efterretninger om

Forfølgelsen ved alarmerende Telegrammer fra Skovkro. Da Steinmanns Meldinger derpaa ankom om det fjendtlige Angreb, og dettes Udstrækning ikke kunde beregnes, tog den følgende Forholdsregler. Den Del af 3. Division, som var i Flensborg, beordredes til at træde under Vaaben, og 2. og 4. Division til at rykke frem imod Skæferhus for at modtage Fjenden, hvis de foran Flensborg staaende Afdelinger skulde blive kastede eller omgaaede. Kl. 6 befaledes dernæst Infanteri-Reserven at indtage en Fægtstilling paa den vest for Flensborg anlagte Kolonnevej, hvor den skulde holde sig beredt til at modtage Fægtningen og bivakere om Natten. 8. Batteri, Messerschmidt, stilledes senere til Infanteri-Reservens Raadighed.

Omtrent Kl. 7 modtog Overkommandoen Melding om, at Fægtningen var ophørt, og at 9. Brigade vilde rykke frem for at afløse 7. og besætte Forpostliniens Centrum. Der afgik strax derpaa forandrede Ordre til 2. og 4. Division. Den til 2. Division lød paa, at Divisionen først næste Morgen skulde stille ved Skæferhus og, hvis Fjenden ikke angreb, tiltræde Afmarchen der fra. Overkommandoen gik ud fra, at den tidligere Ordre endnu ikke var udført; det var den heller ikke; den første Ordre kom først Kl. 8, den anden Kl. 10. Ved førstnævnte Tidspunkt var Wilsters Brigade i Færd med at indrykke i Harreslev, som var tildelt den til Cantonnement; 5. Regiment, som laa der, skulde begive sig til 10. Regiment i Bov, men det var endnu ikke brudt op for at fuldbyrde denne Omdislokation, da 6. Brigade sattes i Bevægelse mod Skæferhus. Da den anden Ordre kom Kl. 10, vilde Divisionen ikke standse den begyndte Fremmarche, eftersom den dog skulde ske senere; 6. Brigade kom saaledes om Natten til at staa ved Skæferhus, medens 4. Brigade laa i Harreslev og 5.

ved Kidskelund. Denne sidste, som kun bestod af ét Regiment, 12., skulde tillige med 9. Batteri have besat Bov, men Ordonnansen, som førte Ordren, havde ikke kunnet træffe Regimentet.

Forpostlinien foran Flensborg stod om Natten saaledes: venstre Fløj, 16. Regiment, besatte — med 17. Regiment bag sig ved Bomhuset foran Flensborg — en Linie fra Nykro paa Kappelvejen syd om Thostrup til Hvilberg Kro paa Mysundevejen. Derpaa bevogtede 19. Regiment Strækningen indtil Skovkro, hvor 7. Regiment og Ryttere fra 4. Division holdt en Linie besat syd om Skovkro og Hanved Skov til Meden Aa. 7. Brigade var imidlertid paa Chausséen indtil Midnat med Undtagelse af de fra denne løsrevne Dele. Af 1. Regiment afgik en større Del med Dampskibet „Ouse“, som, den Gang de andre Skibe forlode Havnen, var tilbageholdt for at modtage de Saarede fra Sankelmark.

De øvrige Skibe i Havnen havde haft Ordre til at afgaa Kl. 7, og Ordren var ogsaa til Dels udført, skjønt Vejrforholdene vare meget uheldige. Snestormen om Natten mellem den 5. og 6., der i Søsproget betegnedes som en stiv Kuling af Nordost med Snefog, havde sat en Mængde Is ind i Havnen, og Vejret holdt sig uforandret den 6. Sejlskibene kunde derfor ikke ved egen Hjælp bane sig Vej ud.

Foruden de før nævnte Gjenstande havde man fra Kl. 6 af været beskæftiget med at indlade de fra Danevirke reddede Kanoner. Først vare de blevne indladede med Lavetter, men da dette gik for langsomt til, at Indladningen kunde være tilendebragt før Mørkets Indtræden, bleve senere kun Kanonerne selv indladte, medens Affutagerne efterlodes. I alt vare 9 Stykker Skyts komne om Bord med samt 900 Artillerister. Af Magasinerne var det meste indladet inden Mørket, og hvad

der ikke var kommet om Bord, saaledes 7000 Tønder Havre, solgte v. Schmidten om Aftenen til vederhæftige flensborgske Mænd for en nedsat Pris. Ved Afgangen tog Dampskibene Sejlskibe paa Slæb, men der var mellem dem nogle, hvis Førere vare upaalidelige og kun modstræbende vare komne i Transporttjeneste; 7 Sejlskibe, 1 fra Ærø og 6 hjemmehørende i Flensborg, som vare ladede med Havre, Gryn, Ærter og andre saadanne Forplejningsgjenstande, efterlodes indefrosne ved Bulværket i Havnen, fordi de ikke selv i Dagens Løb havde gjort noget for at kunne komme bort og nu paa Grund af Isens Fasthed ikke kunde tages ud.

Paa Grund af, at 3. Division ved de stedfundne Kampe var stærkt medtagen, og Generalmajor Steinmann var saaret, bestemte Overkommandoen, der var repræsenteret ved Stabschefen, eftersom General de Meza var tagen til Graasten, hvor tillige Artillerichefen tog Kvarter, at ogsaa 3. Division skulde til Als, for der fra til Søs at afgaa til dens fremtidige Virkeplads, Nørrejylland. En samlet Disposition for Hærens Bevægelse den følgende Dag udgaves derefter Kl. 10 $\frac{1}{2}$ Aften, saalydende:

„1. Division, med Undtagelse af 3. Brigade, tager Opstilling paa Chausséen ved Krusaa Kl. 6 Formiddag“.

„2. Division tager Opstilling ved Harreslev ligeledes Kl. 6 Formiddag.“

„3. Division med 7. og 8. Brigade tager Opstilling umiddelbart nord for Flensborg Kl. 5 Formiddag. 3. og 9. Brigade inddrage Forposterne Kl. 5 Formiddag og afmarchere gennem Byen og ad de vest for samme anlagte Kolonneveje med saa kort Ophold som muligt for derpaa ad Chausséen at fortsætte deres Marche mod Nord.“

„4. Division stiller ved Harreslev med ét Kavaleri-

regiment paa Oxevejen tæt vest for Marieskov Kl. 5 Formiddag.“

„Infanteri-Reserven staar paa Højderne nord for Flensborg.“

„Efter at 9. og 3. Brigade have passeret Flensborg, tjener Infanteri-Reserven som Arrièregarde; i dette Øjemed tildeles der Infanteri-Reserven Batteriet Messerschmidt.“

„Reserveartilleriet tager Opstilling paa Chausséen nord for Krusaapasset.“

„Angribes Armeen forinden Afmarchen, trække 3. og 9. Brigade sig fægtende ud af Byen, medens de øvrige Afdelinger besætte de Terrainafsnit, i hvilke de stode opmarcherede, for at optage bemeldte Brigader under Kampen.“

„Kan Afmarchen ske uhindret, tiltrædes den af samtlige Afdelinger paa respektive Chausséen og Oxevejen, indtil Foreningen kan iværksættes over Krusaa og Smedeby, her fra til Sønderborg paa den der hen førende Chaussée. Efter Foreningen danner 1. Division Arrièregarden.“

„4. Division afmarcherer med 7. Infanteriregiment og Batteriet Lønborg, hvilke indtil videre danne et selvstændigt Korps, og udfører Marchen ad Oxevejen og Chausséen nord paa til Nørrejylland Grænse.“

„De tidligere givne Dispositioner falde herved bort.“

Næppe en Time efter, at denne Disposition var udgiven, henimod Midnat, kom to Adjutanter fra Forposterne til Hovedkvarteret og meldte om større fjendtlige Troppesamlinger, og at der var set Jærnbagnet komme syd fra. Tillige meldtes det paa samme Tid, at Lyksborg var besat af Fjenden. For de formentlige Jærnbagnet laa der, som senere oplyst, et Sansebedrag til Grund, der stammede fra, at Major Ovesen

med paaskjønneelsesværdig Forudseenhed havde anbragt et stort Antal Lygter med regelmæssige Mellemrum langs Kolonnevejen vest om Flensborg. Hvorvel Overkommandoen tvivlede om Rigtigheden af de givne Meldinger, besluttede den i Erindring om, hvad der var sket i Flensborg 1848 efter Slaget ved Slesvig, for ikke at udsætte den i dyb Ro hvilende Hær for en mulig Panik, at tiltræde Tilbagetoget tidligere end bestemt. Stabschefen lod derfor Generalmarchen slaa i Flensborg Kl. 1, lod 3. Division rømme Byen og gav derefter personlig 3. og 9. Brigade Ordre til at begynde Tilbagemarchen, som tiltraadtes Kl. 3.

2. Division brød noget senere op samtidigt fra alle Cantonnementer, saa at Marcheordenen, naar 12. Regiment fradrages, der var længst tilbage, var følgende: først 4. Brigade, dernæst 9. Batteri og et Halvregiment Husarer, endelig som Arrièregarde 6. Brigade med 7. Batteri.

Endnu senere brød 4. Division op, hvis Arrièregarde, der dannedes af Fodfolk, nemlig af én Bataillon af 7. Regiment, var saa langt mod Syd, at den først op ad Formiddagen naaede Bov, hvor 2. Division først gjorde en Times Ophold for at optage 4. Division, og dernæst 4. Divisions Gros ventede, til dens Arrièregarde i en ynkelig forkommen Tilstand var indtruffen. 2. Division gik dernæst ind i Kolonnen bag 3. Division, medens 4. Division indslog Vejen til Nørrejylland ikke ad Chausseen, men ad Oxevejen, for at faa et saa langt Forspring for den forventede Fjende, som muligt.

Tilbage ved Flensborg var indtil Kl. 7 Morgen Infanteri-Reserven. Da Dispositionen Kl. 10 $\frac{1}{4}$ Aften naaede den, vare dens Afdelinger i Marche syd paa efter den tidligere bekendte Ordre. 15. Regiment stand-

sedes under Marchen og stod Kl. 5 Morgen efter Bestemmelsen nord for Flensborg. 8. Regiment var derimod kommet ud af Forbindelse med Infanteri-Reserven og fandtes først Kl. 6 paa Kolonnevejen vest for Flensborg, hvor fra det sluttede sig til 15. Regiment nord for Byen.

Kort efter de Danskes Bortgang kom fjendtlige Ryttere til Flensborg, hvormed det forholdt sig saaledes:

De østerrigske Tropper vare saa overanstrengte og trætte og havde lidt saa store Tab ved Sankelmark, at de følte Trang til at udhvile og reorganisere sig. Gablenz erklærede, at de under alle Omstændigheder maatte have Rast i deres Cantonnementer den 7. Selv om denne Erklæring ikke var indløben, vilde Østerrigerne næppe have faaet Tilladelse til at forfølge deres Sejr til Flensborg. De havde hidtil plukket de fleste af Felttogets Frugter, havde kæmpet den 3. og nu den 6. samt erobret en Mængde Trofæer, medens Preusserne ingen havde faaet. Wrangel vilde sikkert ikke have ladet dem overtage den videre Forfølgning i Forbindelse med et Indtog i Flensborg. Dertil udsaaas det preussiske Korps III. Feltmarechallen befalede, at dette Korps den følgende Dag skulde overtage Forfølgningen saa langt, at dets Avantgarde fik Linien Bov—Smedeby—Kollund i Besiddelse, at Korps II skulde forblive i dets Cantonnementer om Oversø, og at Korps I skulde besætte Lyksborg og Holdnæs, paa hvilket Sted der af 6 af de 12-Pds. Belejringspiècer, som havde været Østerrigerne overladte foran Danevirkes Centrum, skulde oprettes Batterier mod Søen.

Forfølgningen var nu ikke lagt i meget hurtige Hænder, thi Gardedivisionen udmærkede sig under hele Krigen, i Modsætning til Prins Friedrich Carls Korps, ved

en vis Sindighed. Den holdt ogsaa først sit Indtog i Flensborg Kl. 11 $\frac{1}{2}$ Formiddag den 7. Februar. De fjendtlige Ryttere, som om Morgenens droge ind i Flensborg, hørte til Friedrich Carls Korps. Dette var om Aftenen i Omegnen af Sterup standset af Wrangels fra Bomhuset udstedte Befaling, der endte med de Ord: „I Morgen ved Daggry i Marche paa Flensborg“. Da Wrangels før nævnte Ordre fra den 6. Aften kom til Korpsen den 7. om Morgenens og bød det at gaa til Lyksborg og Holdnæs, var en Del af Rytteriet, som var brudt op nogle Timer før Dag for i Forvejen at opklare Terrainet, allerede for langt borte til, at det kunde kaldes tilbage, og saaledes skete det, at to Husar- og én Ulaneskadron endnu før Dagens Frembrud fandt sig forenede uden for Flensborg, hvor de underordnede sig den ældste Ritmester, v. Weise, der, underrettet om de Danskes Bortmarche, fulgte efter, til han nord for Flensborg standsees af vor Bagtroops Ild, og derefter styrtede sig over det rige Bytte, som fandtes i Staden.

Nord for Flensborg optoges vore Tropper ved Hønssnap af 1. Division. Her var der nemlig en af Naturen udpræget stærk Stilling, i hvilken Overkommandoen havde bestemt, at der skulde gjøres alvorlig Modstand, hvis Fjenden lagde Kraft i sin Forfølgning. Kl. 1 om Eftermiddagen den 7. var Stillingen her indtagen paa Hønssnaphøjderne saaledes, at 1. Brigade med 6. Eskadron og 2. Batteri, hvilket dog stod noget tilbage paa Chausseen ved Bomhuset, havde den højre Fløj og 2. Brigade med 5. Eskadron af 4. Dragonregiment den venstre, der støttede sig til Fjorden. I Ringenæs oppebiede Overkommandoen under Stabschefens Ledelse det Tidspunkt, da et Angreb blev mindre sandsynligt. Da dette skjønnes indtraadt, begav Stabschefen sig paa Vejen til Dybbøl, medens Souschefen blev tilbage for med Hjælp af 1.

Divisions Stab at bestemme Dislokationen paa Als, hvilken Tropperne erholdt Besked om under Marchen. 3. Brigade var da af Divisionen sendt tilbage for at besætte Dybbølskanserne, Divisionens Artilleri til Als.

Den sidste Del af Tilbagetoget var forbunden med store Anstrængelser, da Kræfterne begyndte at svinge baade for Mennesker og Heste. Trainet havde paa den sidste Strækning ikke faaet tilstrækkeligt Forspring, det fyldte de spejlglatte Veje, som det havde Vanskelighed ved at komme frem ad paa Grund af Hestenes Udmattelse. Overkommandoen lod en Kolonnevej lægge ved Siden af Chausseen, hvilket paa nogle Steder væsentlig bidrog til, at Marchen ikke helt standsede. Nogle Kanonskud, som Stabschefen, medens han var undervejs til Dybbøl, hørte i Retning af Hønssnap, bragte ham til at overveje, hvad der i Tilfælde af en Kamp paa dette Stadium var at gjøre. Han havde allerede fattet Tanken om at kaste alt Trainet ind i Broagerland for at gjøre Terrainet ryddeligt for en Kamp. Men da hørte Skydningen op, som hidrørte fra Skyts, Fjenden havde opkjørt i Egnen af Lyksborg mod Skibe i Flensborg Fjord, og altsaa fra Sundved kunde opfattes som kommende fra Hønssnap. Paa dette sidste Sted var alt den Gang roligt. 1. Division havde i Fægtningsformation fra Stilling til Stilling bevæget sig til Graasten. Den preussiske Gardedivisions Avantgarde havde besat Hønssnaphøjderne; men dermed var Forfølgningen ophørt; thi Wrangel tilstod efter Indtoget i Flensborg sine Tropper nogle Dages Rast, Korps III i Flensborg og nord for samme, Korps II syd for Byen og Korps I om Glücksborg Slot.

Fra Graasten indtog 1. Division en almindelig Marchekolonnes Form og fortsatte, efter at først 9. Brigade, som rastede i Graasten og Adsbøl, var kommen paa Marche, Retræten med en Bagtrop.

Indtil Graasten havde 1. Division taget alt det, som af de gjennemmarcherende Tropper var efterladt paa Vejen af Materiel eller Personnel med sig. Fra Graasten kunde Divisionen ikke længer tage det paa Vejen efterladte Materiel med sig, men den antog, at det ved udsendte Kommandoer vilde blive optaget den 8., hvad der ogsaa skete.

Først den 8. Februar Kl. 3 Morgen naaede 1. Division Dybbøl, som den efter Overkommandoens Befaling besatte saaledes, at 1. Brigade fik Ophold paa Strækningen fra Stenderup til Alssund, 2. Brigade paa Strækningen fra Stenderup til Vemmingbund, medens 3. Brigade forblev ved Skanserne.

Det blev nemlig bestemt, at 1. Division skulde besætte Dybbøl, at 3. Division, som til Søs skulde afgaa til Jylland, skulde indkvarteres, 8. og 9. Brigade i Sønderborg og 7. i Sundsmark, at 2. Division skulde anbringes i Ulkebøl, Kjær og Vollerup, Infanteri-Reserven i Ulkebøl-Vestermark og Reserveartilleriet østligere. Hæren kom imidlertid saa dødtræt til Alssund, at dens Afdelinger rastede en Stund i Sønderborg, hvor ethvert tænkeligt Rum, selv Skibene i Havnen, fyldtes af Soldater, som søgte Hvile. Først i Løbet af Natten mellem den 7. og 8. Februar naaedes de for Tropperne bestemte Cantonnementer.

Denne Nat hvilede General Hegermann-Lindencrones Tropper i et Cantonnement vest for Aabenraa om Nybøl, Hjortekjær, Sost og Ris. Sydligst laa 7. Regiment i Nybøl, hvor det havde en Forpostkjæde udsat til Beskyttelse for Rytteriet. Om Morgen den 8. Februar brød Hegermann tidligt op for at gaa til Haderslev, hvor to Rytterdivisioner hendsendes i Forvejen for at indrette en Observation mod Syd. Da der denne Dag ikke kunde skaffes mere end et højst utilstrækkeligt Antal Vogne for

7. Regiment, maatte dettes største Del marchere og havde derfor Vanskelighed ved at følge Rytteriet. Kl. 3 à 4 om Eftermiddagen naaede Divisionens Gros Haderslev, hvor Indvaanerne havde Bispisning for Tropperne, og hvor en Vognpark alt var samlet.

Her var det bestemt, at der skulde overnattes, og Divisionen vilde i det hele her kunne have overladt sig til Ro; men i den Formening, at Rasten kunde faas bedre paa jysk Grund, besluttede Generalen efter Udtalelser fra sine Underførere, der fremhævede Ønskeligheden af en fuldstændig Ro, at opgive Nattekvarteret i Haderslev og strax at fortsætte Tilbagetoget. Den sidste Del af dette udførtes dels ad Chausséen, dels ad Vejen over Alver øst for denne. Forposterne bleve staaende foran Haderslev til Kl. 9 Aften. Fra Haderslev af var der Vogne for 7. Regiment.

Den følgende Morgen, den 9. Februar, var 4. Division i en overmaade udmattet Tilstand kommen i følgende Cantonnementer: 1. Kavaleribrigade nordost for Kolding i Vilstrup, Eltang, Gudsø, Tavlov o. s. v.; 2. Kavaleribrigade (6. Regiment) nord og nordvest for Byen i Paaby, Harte-Bramdrup o. s. v.; Batteriet Lønborg standsede i Kolding, hvor ogsaa 7. Regiment blev indkvarteret, og hvor i Forvejen et Espingolbatteri samt et Kommando af Forstærkningsmænd til 12. Regiment, der var stoppet der paa Marchen til Danevirke, befandt sig.

Hele Hertugdømmets Fastland var da rømmet af vore Tropper med Undtagelse af Dybbølpartiet. Dog et lille Kommando var endnu ikke helt ude af Slesvig, nemlig Belejringsskytset fra Frederikstad, hvilket med stor Umage af Kapitajn Mønster førtes ad Slesvigs vestlige Chaussée til Jylland, for derefter langs Kongeaaens nordlige Bred at indslaa Vejen til Fredericia.

B I L A G.

I. Forbundstropperne i Holsten.

Øverstbefalende: sachsisk Generallicutenant v. Hake.

Stabschef: Oberst v. Fabrice.

- a) **Sachsisk Brigade:** Generalmajor v. Schimpff.
Infanteri under Oberstlieutenant v. Boxberg:
1. og 4. Jægerbataillon, 1., 2., 3. og 13. Inf.-Bataillon.
Rytteri under Oberstlieutenant Paszkowski:
4 Eskadroner af 1. Regiment, 2 af 3.
Artilleri: 3 Batterier.
- b) **Hannoveransk Brigade:** Generallicutenant v. Gebser.
Infanteri under Generalmajor v. Knesebeck:
Gardejægerbataillon og 3. Jægerbataillon, samt 2. Bataillon af 1., 3., 5. og 7. Regiment.
Rytteri: 3 Eskadroner af Cambridge-Dragoner og tre af Kronprins-Dragoner.
Artilleri: 2 Batterier.
-

2. Den allierede preussisk-østerrigske Hær

i Februar 1864.

Øverstbefalende: Feltmarschal Friherre v. Wrangel.

Stabschef: Generallicutenant Vogel v. Falckenstein.

Overkvartermester: Oberst v. Podbielski.

1. Generalstabsofficer: Major v. Stiehle.

Kommandør for Artilleriet: Oberst v. Graberg.

Ingenieurofficer: Oberst v. Mertens.

a) **Korps I. Det kombinerede preussiske Armékorps.**

Prins Friedrich Carl.

Stabschef: Oberst v. Blumenthal.

1. Generalstabsofficer: Major Grev v. Waldersee.

Kommandør for Artilleriet: Oberst Colomier.

1. Ingenieurofficer: Oberstlieutenant v. Kriegsheim.

b) **Korps II. Det 6. østerrigske Hærkorps.**

Feltmarschallicutenant Baron v. Gablenz.

Stabschef: Oberstlieutenant Baron Vlasits.

Souschef: Major Poppenheim.

Artillerichef: Oberstlieutenant Weissner.

Korps-Ingenieurchef: Major Baron Salis-Soglio.

c) **Korps III. Den kongelige preussiske Gardedivision.**

Generallicutenant v. d. Mülbe.

Stabschef Major v. Alvensleben.

Korps II.

Det 6te østerrigske Infanteri-Armékorps.

1ste Inf. Brigade.

Generallieutenant, Grev Gondrecourt.

Infanteri-Regiment Baron Martini Nr. 30, Oberst Baron Abele.

Infanteri-Regiment Kongen af Preussen Nr. 34, Oberst Benedek.

18de Feltjæger-Bataillon, Oberstlieutenant v. Tobias.

Et 4 Pd.s Fodbatteri med 8 Kanoner.

2den Inf. Brigade.

Generalmajor Baron Dormus v. Kilianshausen.

Infanteri-Regiment Grev Khevenhüller Nr. 35, Oberst Kamptner.

Infanteri-Regiment Baron Ramming Nr. 72, Oberst v. Abele.

22de Feltjæger-Bataillon, Oberstlieutenant v. Siller.

Et 4 Pd.s Fodbatteri med 8 Kanoner.

3dje Inf. Brigade.

Generalmajor Grev Nostitz-Drzewiecki.

Infanteri-Regiment Storhertug af Hessen Nr. 14, Oberst Baron Schütte.

Infanteri-Regiment Belgiernes Kønige Nr. 27, Oberst Hertug af Würtemberg.

9de Feltjæger-Bataillon, Oberstlieutenant Schidlach.

Et 4 Pd.s Feltbatteri med 8 Kanoner.

4de Inf. Brigade.

Generalmajor Tomas.

Infanteri-Regiment Grev Coronini Nr. 6, Oberst v. Feldegg.

Infanteri-Regiment Prinsen til Holstein Nr. 80, Oberst Grev Auersperg.

11te Feltjæger-Bataillon, Oberst v. Schwab.

Et 4 Pd.s Fodbatteri med 8 Kanoner.

Kavaleri-Brigade.

Generalmajor Baron Dobrzensky.

Dragon-Regiment Fyrst Windischgrätz Nr. 2, Oberst Grev Bellegarde, 5 Eskadroner.

Husar-Regiment Fyrst Liechtenstein Nr. 9, Oberst Baron Baselli v. Süssenberg, 5 Eskadroner.

Korps-Skyts-Reserve.

Major v. Neubauer.

To 8 Pd.s Batterier à 8 Kanoner.

Tekniske Tropper.

To Pionerkompagnier med 2 Brotrain og 2 Brotrainbespændings-eskadroner.

Et Genie-Kompagni.

Reserve-Indretninger.

Major v. Arthofer.

Feltmagasiner. Munitionsparken. Munitionsfeltdepôt med 7de Kompagni af Inf. Rgmt. Kejser Alexander Nr. 2 til Bedækning. Reservetraindepôter. Korps-Ambulance. Sanitets-Reserver. Felthospitaler med Apotheker. Post- og Telegraf-Afdelinger. Kasse- og Bespændings-Afdeling. Feltgensdarmeri.

Korps III.

Den kombinerede preussiske
Garde-Division.

Kombineret Garde- Infanteri-Brigade.

Generalmajor v. d. Goltz.

3dje Garde-Regiment til Fods,
Oberst v. d. Gröben, 3 Batailloner.

4de Garde-Regiment til Fods,
Oberst v. Korth, 3 Batailloner.

6 Pd.s Garde-Batteri paa 6
Kanon.

Kombineret Garde- Grenader-Brigade.

Oberst v. Bentheim.

3dje Garde-Grenader-Regiment
Königinn Elisabeth, Oberst
v. Winterfeld, 3 Batailloner.

4de Garde-Grenader-Regiment
Königinn Augusta, Oberst
v. Oppell, 3 Batailloner.

4 Pd.s Garde-Batteri paa 8
Kanon.

Garde-Husar-Regiment.

Oberstlieutenant v. Kerssenbroigk.

4 Eskadroner.

6te Division

Generallieutenant v. Manstein

11te Inf.-Brigade

Generalmajor v. Canstein

Inf.-Reg. Nr. 35 Inf.-Reg. Nr. 60
Oberstlieuten. Oberstlieuten.
v. Elster. v. Hartmann.
3 Batailloner. 3 Batailloner.

12te Inf.-Brigade

Generalmajor v. Röder

Inf.-Reg. Nr. 24 Inf.-Reg. Nr. 64
Oberst Grev Oberst
v. Hacke. v. Kamiensky.
3 Batailloner. 3 Batailloner.

Uhlán Regmt. Nr. 11

Oberstlieutenant v. Sixthin
4 Eskadroner.

Artilleriafdeling

Oberstlieutenant Bergmann
3 Batterier

(1 Haubitsbatteri à 8 Kanoner)
(1 6Pd.s og 1 12Pd.s à 6 Kanoner)

Pionerbataillon Nr. 3.

Kombineret Kavaleri Division

Generalmajor Gr. Münster-Meinhövel

6te Kavaleri-Brigade

Oberst Flies

Husar-Rgmt. Kuiras.-Rgmt.
Nr. 3 Nr. 6
Oberst Grev Hertug Wilhe
v. d. Gröben af Mecklenbu
Schwerin
4 Eskadroner. 4 Eskadroner.
1 Batteri
(Rytterbatteri a 4 Kanoner)

13de Kavaleri-Brigade

Generalmajor v. Hobe

Husar-Rgmt. Husar-Rgmt.
Nr. 4 Nr. 8
Oberstlieuten. Oberstlieuten.
v. Schmidt v. Rantzau
4 Eskadroner. 4 Eskadroner.
1 Batteri
(Rytterbatteri a 4 Kanoner)

Reservetilleri

Oberstlieutenant Sönger

Artilleriafdeling

Major v. Held
4 Batterier

(1 Haubitsbatt. à 8 Kanoner)
(2 6Pd.s og 1 12Pd.s à 6 Kanoner)

Pontonkolonne Nr. 7.

Kolonneling

Major

9 Ammunitioner.

Transportbataillon

Major

5 Proviantkolonner, Hestedepôt, Berikolonne, Ambulancekompagni.

Feldtæller

6te Inf.-Div.'s lette Divisionslazaret. 13de Inf.-Div.'s lette Divisionslazaret.

Kavaleri-Div.'s lette Divisionslazaret.

3 svære Kompanetter.

13de Division

Generallieutenant v. Wintzingerode

25de Inf.-Brigade

Generalmajor v. Schmid

Inf.-Reg. Nr. 13 Inf.-Reg. Nr. 53
Oberst Oberst Baron
v. Witzleben. v. Buddenbrock.
3 Batailloner. 3 Batailloner.

26de Inf.-Brigade

Generalmajor v. Göben

Inf.-Reg. Nr. 15 Inf.-Reg. Nr. 55
Oberst Oberstlieuten.
v. Alvensleben. Stoltz.
3 Batailloner. 3 Batailloner.

Jægerbataillon Nr. 7

Major v. Beckedorff.

Dragon Regmt. Nr. 7

Oberstlieuten. v. Ribbeck.

Artilleriafdeling

Major Grape
4 Batterier

(1 Haubitsbatteri à 8 Kanoner)
(1 6Pd.s og 2 12Pd.s à 6 Kanoner)

Pionerbataillon Nr. 7.

Pontonkolonne Nr. 3.

DANENVIRKE

1861

